ספר

פרסומי ניסא

סיפורי נסי ונפלאות השי"ת
ותיאור מאורעות השואה שעברנו בגיא צלמות ושאול תחתיה
תחת ידי הרשעים הנאצים הארורים ימ"ש
בשנות ראינו רעה משנת תרצ"ח עד שנת תש"ה
מתובל בדברי חיזוק והשקפה

ובסופו שאלות ותשובות בעניני השואה

אשר חנן ה' את עבדו מקים מעפר דל

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר
וראש ישיבת בית שערים בברוקלין נוא יארק

בן לאאמו"ר הקדוש חסיד ועניו
מרן ר' **אליעזר זאב**
שנהרג ונשרף עקה"ש, הי"ד

מהדורה מחודשת ומורחבת
בהוצאת מכון משנה הלכות גדולות
ירושלים עיה"ק ◇ תשע"א

פרסומי ניסא

©
Published and copyrighted 2010

ניתן להשיג את הספר

בארה"ק:

מכון משנה הלכות
ת.ד. 23451
קרית אונגוואר
רמות, ירושלים
(02) 586 9097

ארה"ב:

Machon
Mishne Halachos
1578 53rd Street
Brooklyn, N.Y. 11219
(718) 851 0806

אנגליה:

020 8731 7683

עיצוב כריכה ושערים: **ג. ויסקופף**

מצבת זכרון לזכר עולם

אאמו"ר
הרה"מ בתוי"א ובשקידתו העצומה על התורה ובמדותיו התרומיות
הרביץ תורה בישראל והעמיד תלמידים הרבה
הקדוש ר' **אליעזר זאב** ב"ר צבי דוב הי"ד

ואמי מורתי הצדקנית
מרת **רחל לאה** בת ר' שלום צבי הי"ד
אשר במסירת נפשם גדלוני על ברכי התורה

אחותי
מרת **שרה** אשת ר' **יעקב** בן ר' פנחס **ברוין** הי"ד
עם ארבעת ילדיהם

אחותי
מרת **רשקע** אשת ר' **מאיר** בן ר' מרדכי **הערשקאוויטש** הי"ד
עם ששה ילדיהם

נהרגו ונשרפו על קידוש השם
ב' דחג השבועות תש"ד

לזכר עולם

חותני

הרב הגאון הקדוש ר׳ **דוד שלמה פרענקעל** הי״ד

בן הרב הגאון ר׳ משולם פייש זצ״ל ר״מ בעיר דעברעצין

מחבר ספר שו״ת באר דוד

יצאה נשמתו בטהרה

בשבי הרוסים

י״ז אייר תש״ה

חותני זקני

הרב הגאון הקדוש ר׳ **בן ציון בלום** הי״ד

בן הרב הגאון ר׳ עמרם זצ״ל מח״ס שו״ת בית שערים

מחבר ספר אות ציון ושו״ת שיבת ציון

יצאה נשמתו בטהרה

בגעטא בודאפעסט

כ׳ טבת תש״ה

תוכן הפרקים

מצוה עלינו לספר ..... **עמ' ה**

לזכור החורבן הנורא ◆ הטעם שבדור הסמוך לחורבן לא הספדנו ◆ המצוה לספר נסי ה' ◆ הזכרת ימי הרעה בשעת שמחה ◆ המצוה להשתדל בשעת מלחמה ◆ מצוה להתרחק מהגוים ◆ מצות זכירת עמלק ◆ מסירות נפש לתורה ומצוות ◆ הספר פרסומי ניסא ◆ תשובות בענייני השואה ◆ שמחנו כימות עניתנו

פרק א: **התחלת ימי המלחמה** ..... **טו**

קול מלחמה במחנה ◆ שנאת עולם לעם עולם ◆ אינו מבחין בין יהודי ליהודי ◆ כבר נגזרה גזירה ◆ שנת תרצ"ח - תחילת תקופת הדמים

פרק ב: **אשא עיני אל ההורים** ..... **יח**

ה"חדר" ◆ אאמו"ר הקדוש רבי אליעזר זאב הי"ד ◆ מרביץ תורה לעדרים ◆ חסיד המתחסד עם קונו ועם הבריות ◆ חינוך הבנים

פרק ג: **רבותיו הקדושים** ..... **כא**

בצל צדיקי דורו ◆ הרב הדומה למלאך ה' צבאות בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע ◆ כסף הקדשים ◆ צדיק גוזר

פרק ד: **אמי מורתי מרת רחל לאה הי"ד** ..... **כד**

בתולה נישאת ◆ חביבות התורה ◆ ותתן טרף לביתה ◆ בטחון בה' בצוק העיתים ◆ ייתי ולא אחמיניה

פרק ה: **באהלי תורה** ..... **כז**

בישיבה ב"ראדוונאקא" ◆ בישיבה ב"בענעדיקאוויטץ" ◆ אונגוואר ורבניה ◆ רבי יוסף אלימלך כהנא זצוק"ל הי"ד ◆ בישיבת אונגוואר

פרק ו: **בפרוע פרעות בישראל** ..... **ל**

טביעת אחינו בני ישראל בנהר "דניעפער" ◆ נסיון לעלות לארץ ישראל ◆ שליחת אנשים לצבא ◆ בבית אחותי

פרק ז: **כניסת הגרמנים** ..... **לב**

פסח תש"ד - השתלטות הנאצים ימח שמם ◆ מנהיגי הקאנצעליי בבודאפעסט ◆ כיבוש המדינה ◆ עוצר בעיר

פרק ח: **גזירת הגירוש** ..... **לד**

הכרזת הגזירה ◆ לאחר חיתום שטרות ◆ רבות מחשבות בלב איש ◆ לדעת את שלום אבי ◆ באשר תלכי אלך ◆ רשעת הגויים השכנים ◆ ויהי בנסוע ◆ כשלחו כלה גרש יגרש

פרק ט: **געטא אונגוואר** ..... **לח**

"אונגוואר" רבתי עם ◆ הדרך לגטו ◆ הגטו ◆ ויעמוד בין החיים ובין המתים ◆ הימים הראשונים בגטו ◆ המצב בגטו ◆ פגישה עם ההורים ◆ פגישת הורי עם בני המשפחה ◆ הרעב הנורא ◆ להחיות נפש אבי ואמי ◆ גזירת גילוח הזקן ◆ תורה מתוך הדחק ◆ מו"ר הגה"ק מאונגוואר הי"ד בגטו ◆ זכרון קדושים - אונגוואר ◆ אין יוצא ואין בא ◆ לא יועיל הון ביום עברה ◆ ביזת רכוש ישראל

פרק י: **הנסיעה לאוישוויץ** ..... **מד**

ה'ליקווידאציע' מהגעטא ◆ ועד ארגיעה לשון שקר ◆ הטרנספורט הרביעי ◆ כניסה לקרונות משא ◆ למען יאריכון ימיך ◆ הנסיעה בקרונות ◆ רכבת המוות ◆ אחות אבי הצדקנית הי"ד ◆ התחנה בקאשוי ◆ חג שבועות בקרון ◆ שיעור בקידוש השם ומסירת נפש למצות ◆ מחמיר על עצמו היה ◆ לקדש את שמך בקודש

פרק יא: **פתחה של גיהנום** ..... **מט**

ויגיעו עד שערי מות ◆ מלאכי חבלה ◆ ואת הבנים תקח... ◆ שאלה הילכתית בדיני פיקוח נפש ◆ ויחץ את העם ◆ מלאך המות ◆ משמאל לימין ◆ פרידה מאדוני אבי הקדוש ומהמשפחה הי"ד, ועלייתם על מוקד קידוש ה' ◆ מי יחיה ומי ימות ◆ מי יתן מות מחיים

פרק יב: **מחנה בירקענאו אושוויץ** ..... **נד**

ויספתי עליכם מכה רבה ◆ תנור עשן ולפיד אש ◆ השפלה במרחץ ותספורת כל הגוף ◆ להכות באגרוף רשע ◆ רשעת הקאפו'ס היהודים ◆ שבר "בת" עמי ◆ קדיש ◆ ועל לבושי יפילו גורל ◆ אפפעל פלאץ ◆ משפט קשה לשאלות מיותרות ◆ נעלים תמורת חיי שעה ◆ מכות ב"אפפעל פלאץ" ◆ "שינה" קצרה ◆ עונש בשביל הבגדים הנגזלים ◆ סדר לפי השמות ◆ דם ואש ותמרות עשן ◆ הא לחמא עניא ◆ לחם שחור ◆ חקיקת המספרים על היד ◆ ה' יספור בכתוב עמים ◆ מים גנובים ימתקו ◆ שינת לילה במחנה המות אוישוויץ ◆ דו שיח בין האסירים ◆ משבח אני את המתים

פרק יג: **עבודת פרך במחנה בונא** ..... **סה**

בצרה ובשביה ◆ עבודת הפרך בחומר ובלבנים ◆ כדי רשעתם ב"מספר" ◆ והם לא הכירוהו ◆ למעלה מכוחות אנוש ◆ ברעב ובצמא, בעירום ובחוסר כל ◆ רשעת הקאפו ◆ הריגות בתליה ◆ גניבת לחם מעופש ◆ נוגש לחצי יום

פרק יד: **קיום המצות בגיא צלמות** ..... **ע**

גם בעבדותינו לא עזבנו את אלקינו ◆ על ה' ועל משיחו ◆ מסירות נפש בהנחת תפילין ◆ "דיקנא קדישא" ◆ כנגד המשחיתים ◆ תפלה בתוך המחנה ◆ "אני אמרתי שהוא חייט" ◆ וביום השביעי שבת ◆ שומר שבת מחללו ◆ תקיעת שופר ◆ צום יום כיפור ◆ עניתי בצום נפשי ◆ מן המיצר קראתי י-ה ◆ בצילא דמהימנותא ◆ נדר גדול לאלקי ישראל

תוכן

פרק טו: **נס גלוי בצל המחנה** ..... **עה**

קאמאנדא מספר שישים ושלוש ◆ תחת יד הקאפו הרוצח ◆ משרד לעובדים ◆ מכת חרב והרג בשביל גניבת אשפה ◆ קצתי בחיי ◆ הבטחת הנאצי ◆ תחיים המתים ◆ המלאך המושיע

פרק טז: **בבית החולים בבונא** ..... **פב**

על ערש דוי ◆ סעלעקציא בבית החולים ◆ חייתני מירדי בור

פרק יז: **גלות בתוך גלות** ..... **פד**

בריחה ל"קאמאנדא" אחרת ◆ העברה למחנה קשה ◆ "מסחר" בתפוחי אדמה ◆ התמכרות לעישון ◆ תכבד עליהם העבודה ◆ סטירת לחי ◆ מכות אכזריות משומר המחנה ◆ השגחה פרטית ונס גלוי

פרק יח: **"באראק" מספר 107** ..... **פה**

שוחד ◆ מי יחיה ◆ שתי סטירות לאות פרידה ◆ קבלה בסבר פנים יפות ◆ חנוכה בבונא ◆ כלות עידן מחנה בונא

פרק יט: **נתיב המוות מבונא לבוכענוואלד** ..... **צב**

רשעים על פתחה של גיהנם ◆ הליכה מפרכת בקור ובשלג ◆ בכפר קאטרינא סלאוו ◆ שבת במחנה גלייאוויץ ◆ מקום לינה ◆ צידה לדרך ◆ הנסיעה המפרכת מגילייאוויץ לגרמניה ◆ איש את רעהו יעזורו ◆ מעשה עמלק בעיר ברין ◆ תפוח אחד לשבעה ימים

פרק כ: **בשערי מחנה בוכענוואלד** ..... **צו**

ויחנו אחרי דרך עשרה ימים ◆ עוד לילה על השלג ◆ כניסה למרחץ בערמה ◆ שתיית מי מקלחת מעורבים עם בורית ◆ מקומות לינה

פרק כא: **תקופת בוכענוואלד** ..... **צח**

שלשה חדשים מרים בגלות בוכענוואלד ◆ ואכלתם בשרכם ◆ תענית אסתר בוויימאר ◆ הרכבת שהופצצה ◆ צבא אמריקני ◆ ליל פורים ◆ הצרות מתרבות והולכות

פרק כב: **לקראת השחרור** ..... **קא**

חיילי צבא ארצות הברית עמדו מנגד ולא הצילו ◆ מרשל פעטאן הרשע ימ"ש ◆ זמן חירותינו בבית עבדים בבוכנוואלד ◆ אימת מוות ◆ ויעמוד בין המתים ◆ כי עליך הורגנו כל היום ◆ רשעת הגויים האסירים ◆ ארבע שעות בקרח

פרק כג: **הימים האחרונים** ..... **קה**

ממות לחיים ◆ מכות רצח ב"יוגענטליכער בלאק" ◆ מכות רצח על נסיון להסתתר

פרק כד: **השחרור** ..... **קז**

לילה אחרון תחת הנאצים ◆ קרובה ישועתינו לבוא ◆ בני חורין...! ◆ צו הכליון האחרון שלא הגיע ליעדו ◆ למתים חפשי

פרק כה: **אחרי השחרור** ..... **קי**

האוכלים מתים ◆ שמירה ממאכלות אסורות ◆ עזרה לחולים במחלת הטיפוס ◆ שבת הראשונה לאחר השחרור ◆ מלחמה עם הקאמוניסטים ושונאי הדת

פרק כו: **כל גוים סבבוני** ..... **קיג**

שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו ◆ רשעת נשיא ארה"ב רוזוועלט ◆ השתדלות בבית הלבן שחזרה ריקם ◆ הרעש שהקימו האמריקאים על טבח כפר לידיצע ◆ השתדלות ופעולות הצלה של הגרמ"ד וויסמאנדל זצ"ל ◆ רשעת מלכות בריטניא

פרק כז: **במדינת צרפת** ..... **קטז**

קומי צאי מתוך ההפיכה ◆ קליטה בעקואי ◆ שבתם מן המלחמה הקטנה, התעתדו למלחמה הגדולה! ◆ מזימת הרשעים להעביר ניצולי בני ישראל על הדת ◆ מאבק בעד כשרות ◆ הפגנה ◆ וואנדרים ◆ טאבענרי ◆ יתגדל ויתקדש שמיה רבא ◆ פגישת המשפחה ◆ טלטול להולנד ◆ מצב היהדות ◆ שחיטה וניקור ◆ קמחא דפסחא ◆ הגאון ר' שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל ◆ פגישה עם כ"ק האדמו"ר מקלויזענבורג זצ"ל ◆ חלב ישראל

פרק כח: **זכות האומות לאכסן את ישראל** ..... **קכג**

עליה לארץ ישראל ◆ לגלות נשלחנו ולא ליהרג ◆ בהר ציון תהיה פליטה ◆ אכסניא בשעת הדחק ◆ אומות העולם והאו"ם ◆ אשר כספי וזהבי

פרק כט: **"חירות אמריקה"** ..... **קכז**

צדה לדרך ◆ ישיבת שארית הפליטה ◆ נצח ישראל לא ישקר

פרק ל: **נסיונות העוני והעושר** ..... **קכט**

נסיון העוני ◆ וחכמת סופרים תסרח ◆ נסיון העושר ◆ לפני מלכים אתייצב ◆ המה בקשו חשבונות רבים

פרק לא: **עבד לעם ישראל** ..... **קלב**

וויליאמסבורג ◆ עיר מ'קיספארט ◆ מאנטריאל ◆ ישיבה בית שערים ◆ בארא פארק ◆ קרית אונגוואר ◆ מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל

פרק לב: **ואלו הן נוראותיו** ..... **קלד**

ספרי משנה הלכות ◆ חיבורים על הבה"ג ◆ רבותי מהדור הקודם ◆ שאלות ותשובות משנה הלכות ◆ מצות המלך - מצוה יומית

פרק לג: **סיום מעין הפתיחה** ..... **קלז**

כי במקלי עברתי

מכתב אודות נצחיות ישראל בסוף גלויתנו ..... **קלט**

מאורעות השואה בלתי אפשר להסביר למי שלא היה שם ◆ גם הפשוטי עם היו מוכנים בכל הדורות למסור נפשם על קידוש שמו ית' ◆ אף אחד מן הניצולים לא רצה לשכח שם ישראל ממנו ◆ אותם דמים ששפכו העכו"ם - הם יתנו לנו כח ועוז לחיות ולבנות ◆ הרגעים האחרונים

מצוה עלינו לספר

מרן החתם סופר ז"ל האריך הרבה פעמים בסיפורים אודות מה שאירע לישראל בגלות הזה מגירוש שפאניא ושאר ארצות, ואמר שחביבים עליו להגיד ולספר דברים כאלה יותר מללמוד תורה למען ישמעו ויראו וילמדו מהעבר על העתיד לבא לטובה (תלמידו בספר המור דרור פתיחה עמוד י', ונעתק בספר זכרון למשה).

והנה הרואה ישתומם מה הענין לספר סיפורים מימים קדמונים מגירוש שעבר. ולא זאת בלבד אלא שהסיפורים חשובים יותר מלימוד התורה ברבים, והלא דבריו מבהילים כגחלי אש לכאורה, ומנא ליה הא, ואדרבה בשולחן ערוך אורח חיים (סימן ש"ז סעיף ט"ז) קיימא לן דספרי מלחמות אסור לקרות בהם בשבת.

אבל באמת דרש כן ר' יצחק (ברש"י בהתחלת התורה): לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם ולמה הקדים דברים אלו משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם ידעו מה להשיב. מבואר מפסוק ראשון שבתורה שסיפורים ומאורעות העבר באו עבורנו למען ישמעו וילמדו מהעבר על העתיד, והוא אכן לימוד יותר חשוב מעיקר הלימוד של תורה ומצוה, וזה לפענ"ד ברור בדברי מרן החתם סופר.

ומזה יש ללמוד ולהתבונן מהעבר מה שעבר עלינו בעוונותינו הרבים במלחמה שעברה שהשמידו רחמנא ליצלן רוב מאחינו בני ישראל, אוי לעינים שכך ראו, והלואי שלא יהיה עוד כזה, אשר קהלות רבות בישראל נכרתו ונאבדו מתחת כיפת השמים, עשרות רבבות כששת מיליאנים מאחינו בני ישראל מסלתה ומשמנה של בני אברהם זרע קודש עלו על מוקד האש, לבי לבי על חלליהם מעי מעי על שרופיהם, ואם יהיו כל הימים דיו וכל דיירי ארעא ספרא לא יוכלו לכתוב את מאורעות החורבן הגדול והנורא הזה.

לזכור החורבן הנורא

והנה יש הטוענים שאין ראוי לדבר מדברים אלו, שהיתה גזירה מן השמים, ועוד טענות ודברים כאלו. אבל האמת שאדרבה מצוה גדולה לספר כל זה, מכמה טעמים, והתועלת בזו גדולה עד למאד, כאשר יתבאר להלן.

הטעם שבדור הסמוך לחורבן לא הספדנו

וכבר מלתי אמורה מה שאמרו חז"ל במדרש איכה רבה (פרשה ב' אות ד') על הפסוק בלע ה' ולא חמל, ר' יוחנן הוה דרש שיתין אפין בבלע ה' ולא חמל, ורבי הוה דריש עשרים וארבעה אפין, ולא דר' יוחנן יתיר על רבי, אלא רבי על ידי שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם. ופירש המתנות כהונה ר' יוחנן דרש ששים אופנים של צרות שעברו על ישראל, ורבי דרש עשרים וארבע, ולא שר' יוחנן ידע לספר יותר מרבי, אלא רבי מפני שהיה בדור סמוך לחורבן היה קשה עליו ובוכה והיה צריך להתנחם ולפסוק, אבל ר' יוחנן לא היה

קשה עליו כל כך מפני שהיה אחר החורבן הרבה. ומה נענה אנן שהיינו בעת החורבן, שקראתי למנחמים ולא מצאתי (תהלים קאפיטל ס"ט).

זאת ועוד בדור הסמוך למלחמה לא היינו צריכים לעשות פעולות לזכור מעשה עמלק, כי מי שהיה שם לא ישכחהו לעולמי עד, הלא המה חקוקים על זרועינו בבשרנו לנצח, וכל האחרים בין כך לא יבינו. ורק קיימנו כתוב זאת זכרון בספר, להזכיר לדורות הבאים שהיה גיהנם כזה. וגם אעיד שכל מה שנכתב כאן אינו אפילו מעט מזעיר ממה שעבר עלינו, ו"יתר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן".

המצוה לספר נסי ה'

וכבר הורו לנו חכמינו זכרונם לברכה (במס' ברכות נ"ד, ובזוהר הק' פ' בא, ובטוש"ע א"ח סי' רי"ח ורי"ט) שמצוה וחיוב על כל אחד לפרסם נסי ה' ונפלאותיו אשר עשה לו ולכלל ישראל ובזה יתרבה כבוד שמים ויתקדש שמו יתברך.

וכתב בספר 'צדה לדרך' לחד מקמאי (הלכות חנוכה פ"א) וז"ל: והנה בפרט באומה הזאת התנהג עמנו במדת רחמים, כי כל התורה כולה והתנהגותינו מהם נסים מפורסמים ומהם נסים נסתרים בשינוי הטבע לא יביטו אליהם זולתי השרידים אשר ה' קורא, ודע כי מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, ומי שיש בלבו אמונה שלמה ודעת נכונה יראה ביום הזה בעיניו נסים ונפלאות בכל מקומות נפוצותינו שהם יותר מקריעת ים סוף למי שלא ידחה האמת הנראה, שבכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם, ומי ראה או שמע נסים גדולים כאלה היום שמושלים עלינו אומות שונות ואנחנו גרים ותושבים עמהם ומהם מנשאים אותנו, והמלך שבכל דור ודור מרחם ומגין עלינו, היש פלא כיוצא בו, מלבד הנסים הנסתרים שאירעו כל היום ליחיד וליחידים מכמה פגעים וצרות ורעות רבות המתרגשות ובאות בעולם.

וידוע הוא שבכל דור ודור אחר חורבן בית שני נעשו נסים לאבותינו בכל הארצות ולמדינות ולקהלות רבות וכבר הזכירו במגלת תענית, והיו נוהגים בזמנים שעבר בימי קדמונינו לעשות זכר וימי משתה ושמחה בימים ההם, ולפי שרבו הימים ותכפו הצרות ונכפלו הקורות הבאות והתלאות הגדולות לא עשאום כולם ימים טובים וכו'. וסדרו בה מסכתא ידועה להזכיר הנס הגדול אשר עשה את אבותינו, בכל דור ודור מדורותינו, בארץ גליותינו, ונפוצותינו ולאויבינו, וקמינו עקב, ומחשבותיהם נקב, ואת דרכיהם עקב, וחייבים אנחנו להכיר זה לקיים מה שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב עכ"ל, [ועי' רמב"ן סוף פרשת בא]. מבואר מכל הנ"ל דמצוה רבה על כל אחד לספר את נסי ה' יתברך, מפני שדבר זה מחזק ומשריש את האמונה בלבנו.

ובחורבן הנורא הזה, שם זכינו לראות חסדי ה׳ וחמלתו הגדולה על האודים המוצלים מאש, מועטים שנשארו ממשפחות שלימות, אשר לפי דרך הטבע לא היתה שום מציאות שישארו בחיים אפילו יום אחד, וכל שכן ימים רבים, שנהפכו לחדשים ושנים. אלא מלאכים מן השמים שמרו על כל אחד ואחד בשמירה קפדנית, ואין אנו יודעים מדוע ניצלו אלו שניצלו רק כי כך גזרה ההשגחה העליונה, שנהיה לעד, לבני ישראל ולעולם כולו. ולכן הזכרתי כאן כמה מנסי ה׳ ונפלאותיו אשר עיני ראו ולא זר. וגם אנשים שירצו לומר שמה שנשארנו בחיים היה על פי דרך הטבע, יווכחו לראות שזה רק היה יכול להיות בהשגחה פרטית מן השמים.

הזכרת ימי הרעה בשעת שמחה

ומאידך גיסא מצוה לספר גם מן הפורעניות שעברנו בעוונותינו הרבים. וכן כתב רבינו בחיי (פרשת וישלח על הפסוק: כי במקלי עברתי), מכאן שחייב אדם שיזכור ימי הרעה בזמן השלוה, כדי שיתבונן ביתרונו ויודה להקב״ה על זאת, וכן אמר שלמה ע״ה (קהלת ז׳) ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, פירוש ביום טובה ראה ביום רעה עכ״ל.

וכן מצינו בינאי המלך (קידושין דף ס״ו.) שכאשר חזר לאחר שכיבש ששים כרכים בכוחלית שבמדבר, שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל ואמר להם: אבותינו אכלו מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים. והעלו מלוחים על שלחנות של זהב להזכיר ימי הרעה בשעת שמחה. ובתשובה הארכתי לבאר מדוע לא תיקנו זכר לחורבן האיום הזה ולא הודיה על נס ההצלה (נדפס כאן בחלק התשובות סימן ז׳).

המצוה להשתדל בשעת מלחמה

ועוד בה שלישיה, כפי שהוסיף מרן הח״ס להורות לנו למען ישמעו ויראו וידעו כדת מה לעשות, למי שנקלע ונזדמן למצב כיוצא בזה שיבא לטובה ולברכה אמן. ומה אומר, הלואי והיינו יודעים יותר קודם המלחמה, והיינו לומדים את דרכי הרשע של הגוים ומחשבות רשעתם מה שהביאו עלינו בני ישראל מאז היינו לגוי. אולי כמה מאתנו היו נותנין על לב לנסות להציל עצמינו מידי הרשעים, לברוח וכיוצא בזה.

וכבר מצינו (ילקוט שמעוני יהושע רמז ט״ו) באליהו שקבל ואמר להקב״ה: קנא קנאתי וכו׳, אמר לו הקב״ה: וכי טוב אתה מיעקב שבשעה שרדף אחריו עשו ברח מלפניו? משה ברח מפני פרעה, ודוד ברח, וגם אתה ברח לך. ובגמרא פסחים (נג, ב) שאלו, מה ראו חנניה מישאל ועזריה להפיל עצמן בכבשן האש? ופירשו שם בתוספות דהיה להם לברוח.

ובעשרה הרוגי מלכות נמי מצינו (בפיוט של סדר העבודה ביוה״כ): שאמרו למלך, זמן

תנה לנו שלשת ימים עד שנדע אם נגזר הדבר ממרומים. אם אנו חיבים ואשמים, נסבל בגזרת מלא רחמים. וטיהר ר׳ ישמעאל את עצמו ועלה למרום וירד ואמר: קבלו עליכם צדיקים וידידים, כי שמעתי מאחורי הפרגוד כי בזאת אתם נלכדים.

וצריך ביאור כל המאמר שם, שאמרו למלך תנו לנו שלשת ימים, האם היה רוצים זמן כדי להסכים לרצונו, ואם לא יסכימו, הרי בכל אופן המלך יש לו בחירה ויעשה כרצונו ואטו בידם הוא. וגם מה זה שאמר ר׳ ישמעאל כהן גדול קבלו עליכם, ומה היו יכולים לעשות.

אמנם באמת נראה כי היה בידם לברוח ולא למסור עצמן לסרדיוט ולמלך, ולכן רצו לברר הדברים, ואם לא היו שומעים מאחורי הפרגוד היו בורחים ואולי היו נצולין. וחייב אדם לנסות לברוח אף אם בריחתו היא בגדר סכנה, כי חובה להכנס בספק סכנה, כדי להציל עצמו מודאי סכנה, כאשר מבואר במקומות רבים בש״ס עד אין מספר. (ועיין מה שכתבתי עוד על זה בקו׳ שערי אמונה הנדפס בקו׳ שערי המשנה בשנת תשל״ו).

ואף במלחמה העולמית האחרונה, עינינו ראו שהרבה מאותם שהשתדלו בהצלה ובריחה, הצליחו, ואף שלא כולם, אבל אחרים שלא השתדלו כלום וסמכו על הנס או על רחמי הכורת בעוונותינו הרבים נעשה מה שנעשה ה׳ ינקום דמם. וגם בתוך המחנה השתדלתי בכל מיני תחבוליות והערמות להקל מעלי את עול הגויים, תהלה לא-ל שהיה עמי. (ועיין במה שכתבתי אודות זה בשו״ת משנה הלכות חלק ט׳ סימן ק״ע ונדפס כאן בסוף הספר סימן י״ב).

וכן מבואר ברמב״ן בפרשת וישלח (בראשית לב, ד): נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב״ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו, וישלח מלאך ויצילהו. וללמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו. ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שנזמין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה, לברוח ולהנצל, וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר, עד כאן לשונו.

אלא שצריך ביאור קצת במה שכתב, שהזמין הוא את עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה, לברוח ולהנצל. שמ׳הצלה בדרך מלחמה׳, משמע שילחם עם אויביו, ומ׳לברוח ולהנצל׳ משמע שראוי לברוח ולא להלחם כמו שנאמר ביעקב ויברח יעקב, ומשה רבינו שברח מפני פרעה, ואליהו מאחאב. ונראה ביאור הדברים, שכאשר ישנה אפשרות לברוח ולהנצל, חובה לעשות זאת, אבל במקרה שאפשרות זו אינה קיימת, עלינו ללחום עם הגויים הקמים עלינו, כי לשעבוד נתנו בגלות, ולא להרוג ולהאבד (ראה להלן בפרק כ״ח שביארתי זאת בארוכה). וכן טענה אסתר המלכה: ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, אבל הבא להרגך השכם להרגו.

ושמא כוונתו שבזמן שבני ישראל יושבים בארץ ישראל, מצוה עליהם להלחם ולעמוד על נפשם, כי אסור לצאת מארץ ישראל (ועיין סנהדרין ק"ז: בקש דוד לעבוד עבודה זרה וכו', ופירש שם המהרש"א לצאת לחוץ לארץ), ועל כל פנים אין לצאת כל עוד שאפשר להלחם עם הגויים ולגרשם. אבל כאשר ישראל נמצאים בין האומות, והם קמים עליהם, לא ילחמו עמהם אלא יברחו על נפשם. ואף שבזמן מרדכי הצדיק מצינו שהוא צוה עליהם להקהל ולעמוד על נפשם, ולא אמר להם לברוח, יתכן כי הגזרה היתה על כל מדינות מלכות אחשורוש והוא מלך על כל העולם, ולא היה להם לאן לברוח, וצ"ע.

וכבר כתב הרמב"ן ז"ל בפרשת שמות על הפסוק: הבה נתחכמה לו, דלכן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא צוה להרוג אותם ולהשמידם כולם כמו שצוה המן להשמיד ולהרוג ולאבד ח"ו, לפי שהיו העם רב וחזק ומתיירא שיעמדו נגדו ויעשו מלחמה גדולה עמהם.

ועוד כתב הרמב"ן בפרשת שלח (במדבר יג, ב): כי ישראל שלחו את המרגלים, כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים וכו' וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות, וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר, וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים, ועל כן היה טוב בעיני משה, כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס, אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב עכ"ל.

ועוד סימן שלם נתייחד בשלחן ערוך (יורה דעה סימן קנ"ג) על דיני יחוד עם הגוי. שלא יתייחד ישראל עם עובדי כוכבים, מפני שהם חשודים על שפיכות דמים, ואם נזדמן לו בדרך עובד כוכבים לאיזה צד טופלו לימינו, עיין שם. שצריך לדעת גם כשהולך בארצנו הקדושה ממקום למקום, איך לחיות עם הגוי, ולא רק כשהולכים מבוכענוואלד לאוישוויץ. ובוודאי שיש ללמד לילדינו לשמור את דרך החיים.

מצוה להתרחק מהגוים

ועל ארבעה אשיבנה, שמסיפור הדברים נלמד להתרחק מהגוים ומדרכיהם, וכשם שמצוה לאהוב כל יהודי מצוה לשנוא את כל העובדי עבודה זרה, להבדל מהם בכל ארחות חיים, וכמה הרחקות גזרו עלינו חז"ל להתרחק מהגויים כמטחוי קשת ואסרו עלינו את פתם ואת יינם. וכאשר נשנן לבנינו את רשעותם של העמים, ואיך שידם של כל עמי הארץ היתה במעל הזה, יעמדו מרחוק ולא יתחברו עמהם, וזהו טובה גדולה להמשך קיום עם ישראל.

ונאמר בפרשת וזאת הברכה: וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. דהיינו שסגולה זו של 'וישכון ישראל בטח', הינה רק כשאנו יושבים בדד, וכדכתיב: הן עם לבדד

ישכון ובגוים לא יתחשב. אבל כאשר חס ושלום עם ישראל מתערב בגוים, חסר חלילה 'וישכון ישראל בטח', וכדכתיב: פחדו בציון חטאים. (ועיין מה שכתבתי בהקדמה לשו"ת משנה הלכות חלק ה', וכן בחלק ז' סימן קט"ז).

מצות זכירת עמלק

וחמישיתו אוסיף עליו, שנצטוינו בתורה: זכור את אשר עשה לך עמלק. ומצוה זו נוהגת לדורות, לזכור את רשעת הגוים שבכל דור ודור. ולדאבונינו כבר כמעט שכחו הכל מה שעשו לנו הני רשעים הארורים ימ"ש. והם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל משרתיהם והמסייעים להם וכל אשר להם, ימחו מספר החיים מתחת השמים מאדם ועד בהמה. ויהיה שם ה' שלם וכסאו שלם.

מסירות נפש לתורה ומצוות

והששית והוא העיקר, הוא להתבונן איך שעם ישראל מסרו את נפשם בשעת המלחמה, נגד הנאצים המנאצים את ה', בהתחכמם לקעקע ביצתם של שונאי ישראל, ולשלוח יד כביכול בגואל ישראל, ואיך אחרי המלחמה התחזקנו באמונה והשתדלנו ככל האפשר לשמור התורה והמצות ולקיים מנהגי ישראל (ומקצת הדברים סיפרתי להלן, ראה פרקים יד, כה, כז).

וכשמספרים מהמלחמה נוראה, הדגש צריך להיות, על אותה מלחמה שבה נלחמו הניצולים הגלמודים לבנות חיים חדשים על העולם השמם, להמשיך את מורשת אבותיהם ולהציל את כלל ישראל. זהו כוחו של היהודי, לחשוב מה עליו לעשות למען העתיד, בלי לשקוע בעבר. אבי אומתנו, אברהם אבינו ע"ה, הושלך לאור כשדים. הוא היה בסכנת מוות ואחיו נשרף שם, ובכל זאת המשיך ללכת עם החמור ועם האוהל שלו ולהפיץ שם ה'. הוא לא שאל לשאלות. הוא רק שמע את הקריאה האלוקית "אברהם" ומיד אמר "הנני".

זהו כוחם הנצחי של זרעו אחריו, כלל ישראל. אחרי כל התלאות הקשות שעברנו בגוף, ברוח ובנפש, הביטו כלפי העתיד ואמרו: "הנני" כל אחד אחד וכל אחת.

אברהם אבינו צעק "הנני" ולקח בידו את האש. לא חיכה לתירוץ מתקבל על הלב שאולי לא יהיה אש ומה בידו לעשות, אלא התאזר במאכלת ובאש, ויצא בשמחה לעקוד את בנו יחידו אשר אהב. להמשיך מכבשן האש באור כשדים למזבח העקידה - להמשיך במסירות נפש.

הוא ידע שהגויים לא יבינו זאת, מוח של גוי אינו יכול להשיג דרגה כזו. על כן הניח את שני הנערים, ישמעאל ואליעזר, והלך לבדו, הוא ובנו. כי רק אברהם אבינו ובנו יצחק אבינו וזרעם אחריהם מסוגלים לדרך חיים כזאת.

הספר פרסומי ניסא

ולכן הנני לפרסם את אשר קרה לנו בשנות ראינו רעה, ולברך אשר עשה לי נס

וגאלנו מבית עבדים אוישוויץ ובוכענוואלד ושאר מקומות שעברנו בעונותינו הרבים משנת תרצ"ח עד שנת תש"ו, וברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, אשר ברוב רחמיו וחסדיו חמל על נפשי אחר שבאתי באש ובמים בשבעה מדורי גיהנם.

והנה הקונטרס הזה "פרסומי ניסא" כבר הדפסתי כמה פעמים, בתחלת מהדורות הקודמות של שו"ת משנה הלכות חלק עשירי, ובסוף הגדה של פסח "מגיד משנה", וכעת הנני מדפיסו במהדורה מורחבת. בעת שיצאתי מאירופה אל ארצות הברית, בנסיעתי באניה במשך ששה עשר יום, לא יכולתי ללמוד הרבה, ואז כתבתי עלי גליון את כל הקורות והמאורעות שעברו עלי במשך הימים הטרופים, מיום צאתי מביתי החוצה ועד שזכיתי בעזרת ה' לצאת מעבדות לחירות. רשימות אלו שכתבתי בשלשה מחברות היו גנוזים אצלי מאז ועד עתה, וכעת תורגמו על ידי מכון משנה הלכות משפת אידיש. זאת ועוד, נוספו דברים שעמי בזכרוני, וחוברו היריעות להיות אחד חופף על השני, ונמצאו הדברים תואמים, מה שכעת בזכרוני - עם מה שכתבתי בימים ההם.

והנה לא באתי לרשום קורות חיי, וכל הרפתקאות דעדו עלי, כי הכל הבל זולת אשר יגעתי באצבעותי, בכתיבת תורה על גבי ספריי, וכתבתי רק מדברי הימים שיש בהם תכלית. גם לא הבאתי סתם סיפורים מבית אבותי וממולדתי ומארצי, ולהתפאר בצור חוצבתי, כי ללמד אל הכלל יצאתי. אף לא הארכתי בדברים שונים שעברו עלינו שאין בהם תועלת, בפרט שהאנשים שנמצאו במצב ההוא אין הם בבחינת אותם האנשים שזכו לתחייה אחר המלחמה בין בגוף ובין בנפש.

ובסוף הספר הוספתי קינות שכתבתי לתשעה באב, שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ואל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו, שפך עליהם זעמיך וחרון אפך ישיגם תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה', בביאת משיח צדקינו בב"א.

תשובות בענייני השואה

בחלקו השני של הספר הבאתי תשובות בהלכה שכתבתי, בענינים שנתעוררו בשנות המלחמה האיומה ולאחריה (והם נדפסו מפוזרים בשו"ת משנה הלכות, והוספתי עליהם קצת). ברם, הקדמתי את חלק הפרסומי ניסא, וכפי דברי החתם סופר שהבאתי לעיל, שלפעמים יותר חביבים דברים אלו מדברי תורה.

סיבה נוספת להקדמת סיפור דברים אלו הוא, כי חלק זה יעיד על חלק התשובות שכולו מעשה נסים, כי מעודי לא שקטתי ולא שלותי ועלה הכורת, בהיותי צעיר לימים ולא הספקתי ללמוד גפ"ת, לא מצאנו מנוח אפילו ברפת, כד הוינא טליא והייתי נע ונד, מארץ נוד, הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, מפחד האויב יומם ולילה, ומה שלמדתי כד הוינא טליא, בהשרף העינבל נלקה האליה, וכאשר

יצאתי מבית אבי ואמי ומחדר הורתי, עוד לפני הבר מצוה ותדד מעיני שנתי, בחיי צער בלי לחם ושמלה, יחף ובלי כח נרדפנו בלי חמלה, ככה הלכנו מגולה לגולה, ימים מעט ורעים ראיתי, וביותר כי חלק גדול מימי נעורי בידי הרשעים הארורים ביליתי, ויסורי מות שם סבלתי, וללמוד תורה לא היה בידי, ואף לא לעמוד על מעמדי, ובימי אבלו של משה נשתכחו הלכות, מפני שלא היו בני ישראל בשובע שמחות, קל וחומר למי שכל ימיו כעס ומכאובים, בכל רגע ניתן תחת חרב האויבים, וה׳ אשר מאור כשדים פדה אותי, ומבין העמים הבדילני, מיושבי בית המדרש שמני, ונתן לי כח ולשון לימודים, וכל זה חלק מן הנסים.

התשובות שנספחו, תוכנן מסירות הנפש של עם ישראל קדושים לאבינו שבשמים, לתורתינו הקדושה ולישראל אחיהם, אשר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה, כאשר היינו נתונה למכים בעירום ובחוסר כל, ובכל זאת את שם ה׳ לא שכחנו.

וחברתי אליהם מקצת תשובות שכתבם מורי חמי הגאון הקדוש ר׳ דוד שלמה פרענקל הי״ד ונדפסו בספרו שו״ת באר דוד. חלק מתשובותיו נערכו באמצע שנות המלחמה, על שאלות שהתעוררו לו ולבני ישראל שנתגייסו לצבא, מהם מתבטא הזהירות בשמירת תורה ומצוות על ידי בני ישראל במצור ובמצוק בשביה. מורי חמי הי״ד נלקח בעצמו למחנה עבודה בצבא, וקיים זה מה שכתוב בזה כמסופר בהקדמה לספרו שו״ת באר דוד. רבים העידו על גודל מסירת נפשו שם, על כל מצוה קלה ומנהג ישראל. השם יקום דמו ודם רבבות עמך בני ישראל שקדשו את השם הגדול והנורא.

שמחנו כימות עניתנו

חז״ל אמרו, מגלגלין זכות על ידי זכאי וליום זכאי, והנני מדפיס כעת את ספר זה, לרגל שמחת הבר מצוה של נכדי הב׳ כמר יצחק יעקב דוד הי״ו הנכנס לעול המצוות. ואם ישאל השואל, מה הכוונה להזכיר בימי שמחה את הימים הקשים ומרורים אשר עברו עלינו. הנה אמרו בגמ׳ שבת (י״ג ע״ב) תנו רבנן מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רשב״ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין וכו׳, ופרש״י מחבבין את הצרות שנגאלין מהן והנס חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקב״ה וכותבין הנס לעשותו יו״ט כגון אלון יומין וכו׳. אין אנו מספיקים. לפי שהן תדירות, לשון אחר אין אנו מספיקין מלעשות יו״ט בכל יום ע״כ. היוצא מזה דבאמת היינו צריכים לעשות שמחה בכל יום כמו שכתוב שמחנו כימות עניתנו, אלא שאין אנו מספיקים. וכבר כתבתי לעיל מדברי רבינו בחיי על הפסוק ״ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה״ ומדברי הגמרא בקידושין.

ובוודאי בימי שמחה, יום שנכנס נכדי לקבלת עול מצוות ותורה ומעשים טובים,

הוא יום טוב להזכיר גם מה שעבר עלינו בימי הזעם רח"ל, לשבח ולהודות להשם יתברך, שזכינו לגדל דורות ישרים ומבורכים זרע ברך ה' תלמידי חכמים ומרביצי תורה בישראל.

והברכה אחת היא לחתני אהובי היקר הרב הגאון וכו' כש"ת מוה"ר צבי האגער שליט"א מו"ץ בגולדרס גרין לונדון, העומד בראש מכון משנה הלכות שהביא את הספר לידי גמר ומסרו לבית הדפוס, יתברך עם ביתו נאוה קודש בתי הצנועה החביבה הרבנית פיגא רשקא תחי' לאויש"ט, לגדל בניהם היקר והחביב עד כי יגדל יצחק יעקב דוד כאחד הגדולים, ויזכו לרוות נחת משאר צאצאיהם כל אחד ואחד בשם הטוב יבורך, וכל הנלוים אליהם לטובה, עד ביאת גואל צדק.

החותם בלב ונפש,

מנשה הקטן

פה קרית אונגוואר, ירושלים תובב"א

פרק א

התחלת ימי המלחמה

קול מלחמה במחנה

ויהי בימי הרשע היטלר צורר היהודים, הרודן והמושל במדינת גרמניה, ימח שמו וזכרו, אשר עמד בשנת תרצ״ג והתריע בחירופים וגידופים נגד עם ישראל, על ה׳ ועל משיחו, ומשנת תרצ״ח עד תש״ה בקש להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים, טף ונשים, עולל ויונק, ולקעקע ביצתם של שונאי ישראל.

עליונים ותחתונים חלו ורגשו מפני רשע זה אשר קבע את עצמו ואת עמו לכלות את כל עם בני ישראל בכל קצות הארץ והאיים הרחוקים, להשמידם ולאבדם בכל מיני מיתות משונות ואכזריות, בהמצאות שונות ומשונות, אשר לא נשמעו כמותם תחת כיפת השמים מאז בריאת שמים וארץ. הזקנים והילדים להמיתם במיתות משונות, בגאז וכיוצא בו ולשורפם לאחר מיתתם, ולפעמים רבות גם להורגם על ידי יריות או לקוברם חיים, ובחורים וגם בתולות הנעורים לענותם בעינויים בלתי אנושים ולהמיתם פעמיים, למצוץ דמם בעבודת הפרך, ושאר עינויים כרעבון נפש עד שתצא נפשם ולכרוע כל ברך, והרעיש את העולם כולו ברשעתו ובאכזריותו, אשר כמוהו לא היה וכמוהו לא יוסיף.

שנאת עולם לעם עולם

כשם שבכל תקופות עם ישראל עמדו אומות העולם, אומה אחת לימין רעותה כנגד היהודים, כן בשנות השואה האיומה, לא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, אלא כל גויי הארץ רובם ככולם, ממזרח וממערב, מצפון ומים, נלוו אל הרשע הזה וסייעוהו בסיוע שיש בו ממש. וגם הגוים אשר היו במצב מלחמה איתו, כשהחל בהשמדת עם ישראל, היה לבם נכון עמו, ועמדו לימינו בשנאתו לעם עולם, כנודע ומפורסם.

אינו מבחין בין יהודי ליהודי

כיון שנגזרה הגזירה וניתנה רשות למשחית להשחית, לא הבחין בין טוב לרע, ולא רק הכשרים והמיוחסים שבישראל הובלו לטבח, אלא אף נדחי ישראל שעזבו את עמם ואת מולדתם כבר דורות רבים והתערבו בתוך עם זר, גם הם נכללו בגזירת הכליון רחמנא ליצלן. וכל מי שבשם ישראל יכונה; יראים, ניאולוגים, רפורמים ודומיהם, כולם כאחד עלו על מוקד כבשני האש, על כי זרע ישראל המה, וקידשו כולם שם שמים ברבים (וראה בתשובות בסוף הספר סימן י״ג שהבאתי שכל הרוגי הנאצים הם קדושים).

זכור אזכור את אשר קרה בשנת תרצ״ח כאשר התארחתי בבית אח גיסי מו״ה מאיר הלוי הי״ד בעיר טשאפף אשר לא רחוקה מעיר מונקאטש, ונכנס לביתו גולה אחד מגרמניה בעל מראה נכבד מאד, וביקש לאכול, ודיבר בלשון אשכנז. ושאלו:

"זינזי יודעֶ"? [האתה יהודי?], וענהו הגולה: "איך בין דויטשע קיין יודע, אבער דער היטלער זאגט דאס איך בין יודע", [אני גרמני ולא יהודי, אבל היטלר אומר שאני יהודי].

עוד אזכיר מה שבדידי הוה עובדא כד הוינא במחנה בונא מאנאוויץ (כמסופר להלן פרק י"ג), כאשר חזרתי מהעבודה והתפללתי מנחה בדרך, והלך לצדי אדם אחד שהיה 'ניאולאג' [המה מיושבי אונגארן אשר לא הצטרפו לקהילות החרדים וכמעט שלא נשאר מהם זכר ישראל] מעיירה קעטשקעמעיט, ושאלני לפי תומו מה אני אומר, והשבתי כי אני מתפלל תפלת מנחה אל השי"ת. כאשר שמע זאת, ביקש ממני שאגביה קצת את קולי כדי שישמע גם הוא ויגיד אחרי. לאחר התפילה, אמר לי כשדמעות בעיניו "מעולם לא שמעתי כדבר הזה". אכן, רובם ככולם היו תינוקות שנשבו, וכנראה התחרטו על מעשיהם.

כבר נגזרה גזירה

העת ההיא היתה עת צרה ליעקב אשר כמוהו לא היה מאז היתה יהודה לגוי, ואפילו הצרות שבימי חורבן בית המקדש, שנהרגו רבבות ורבי רבבות מעם ישראל, לא הגיעו לשליש ולרביע ממה שעבר עלינו ועל בשרינו.

ובימי מרדכי ואסתר שבקשו המן ואחשורוש להשמיד, להרוג ולאבד את כל עם מרדכי מנער ועד זקן, נתבטלה הגזירה ברוב רחמי שמים, ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, והרגו מעמי הארץ חמשה ושבעים אלף לבד משושן הבירה, ומעם ישראל לא נהרג אף אחד.

אבל בימינו, בעוונותינו הרבים, נגזרה הגזירה וקם הרוצח הרשע היטלר מזרע עמלק, ה'המן' שבזמנינו, ושפך דם ישראל כמים רחמנא ליצלן.

בכל מקום שבו דרכו כפות רגליו הטמאות עם חיל רכבו ופרשיו, הכריז בראשונה בקול רעש גדול ליתן רשות לכל גויי הארץ להחריב החנויות של ישראל וליקח את שללם, ולהפיל אימה ופחד עליהם שלא יוכלו למרוד נגדו, ומיד לאחר מכן הפקיר גם דמם כמים.

שנת תרצ"ח - תחילת תקופת הדמים

במדינת צ'כסלובקיה, באיזור הרי הקרפאטים של רוסיה, שבה נולדתי וגרתי קודם החורבן, התחילה המלחמה בפועל בשנת תרצ"ח, כאשר המדינה התמוטטה, והיטלר האכזר כבש חלק ממנה. ומאז שנחלקה הארץ לחלקים התחילו צרות רבות ורעות, ושונאי ישראל בכל הארץ עינו את אחינו בני ישראל בעינויים קשים, וכולנו הרגשנו שחיינו תלויים לנו מנגד, ובאו מים עד נפש, ותרגז העולם, וכל הארץ היתה במצב חרום.

ובמשך המלחמה כבש הרשע חלק נוסף מהמדינה, ואז ברח נשיא מדינת צ'כסלובקיה, בענעש, לברית המועצות. וחלק הנקרא קארפאטיען, שעירינו

אונגוואר היתה לה עיר הבירה, נחלקה לשניים, חלק ממנה כבשו ההונגרים, ובחלקה האחר עשו אנשי המדינה ממשלה זמנית, וקראו לעצמם ׳סיטשאוניקעס׳. ימח שמם וזכרם ונימח זכרם מלהזכירם. [אחר כך סופחה חבל ארץ זו לרוסיה הסובייטית, וכיום היא בשליטת ממשלת אוקריינה].

פרק ב

אשא עיני אל ההורים

ה"חדר"

"לפני המבול" היו יהודים גרים במושבותם בערי השדה מפוזרים ברחבי אירופה. עירנו ארליווע היתה קטנה, בין הערים הגדולים אונגוואר ומונקאטש, שגרו בה כשלשים יהודים וכמאה גוים. היו באיזור עוד כמה ישובים קטנים סמוכים, ואחד מהם בשם קאלניק אף היה בתוך תחום שבת.

יהודי המקום התפרנסו באומנות הנקראת "דלות". כולם היו יראים ושלימים, ולא היה אפילו אחד שהיה בלי זקן. השכימו והעריבו לבית המדרש, וכימי קדם כאור הבוקר היה כבר בית המדרש מלא, ואין צריך לומר בימי סליחות, שכבר בשלש וארבע בבוקר היו כולם שם.

גרתי בבית הורי עד היותי בן שתים עשרה, ולמדתי ב'חדר' של העיירה. בחדר היו כיתות, אך הילדים לא חולקו לפי הגילים כמו שנתפשט היום, אלא לפי הכשרונות. ויש בדבר זה מעלה גדולה. בכתה אחת למדו חומש, בשנייה משניות, ובאחרת גמרא, כל ילד לפי כשרונותיו.

המלמדים לא היו דווקא מתושבי המקום. פעם אחת בשנה בחול המועד היו באים מלמדים מהסביבה להשכיר עצמם, ואלו שנבחרו היו נשארים בעיירה למשך התקופה שבה היו מלמדים. הם היו דרים חודש אחד בבית פלוני וחודש שני בבית של אחר, וכן הלאה. בבתים אלו שהתאכסנו היו מקבלים מקום לינה ואוכל.

אאמו"ר הקדוש רבי אליעזר זאב הי"ד

למדנו בחדר כל היום, מבוקר ועד ערב. אולם, את עיקר חינוכי קיבלתי מאאמו"ר הי"ד זצ"ל, מוה"ר אליעזר זאב. אאמו"ר נולד לאביו הרב ר' צבי דוב ז"ל [שם משפחתו המקורי היה איזרעאל, ובימי מלחמת העולם הראשונה שינו את שם המשפחה לשם קליין], ולאמו האשה החשובה מרת רעכיל ע"ה, בביתם נתגדל על דרך התורה והיראה. זקיני רבי צבי דוב ע"ה היה ירא שמים מרבים ואיש קדוש, והצטיין במיוחד בתמימותו ופשטותו המופלגת וזהירותו הרבה במדת האמת והישרות. רבות מסופר במשפחה על מידת ה'דובר אמת בלבבו' שלו.

בימי מלחמת העולם הראשונה נלקח אבי מביתו, ואמו אמרה אז: הלואי ואראה את פני בני, עוד פעם אחת טרם אמות. ואכן, לפני חג הפסח הצליח אאמו"ר הי"ד לחזור לביתו, וראתה אותו אמו, ובערב פסח השיבה את נשמתה ליוצרה. זמן קצר אחר כך, בכ"ג תמוז נלב"ע זקיני הרב צבי דוב.

בני המקום החשיבו את זקני הרב צבי דוב עד מאד, עד כדי כך שהיה יהודי אחד שקנה את חלקת הקבר הסמוכה לקברו ולקבר עוד אדם גדול ירא שמים, ומחמת

שהיו ב׳ חלקים פנויים ביניהם קנה את שניהם, כי רצה להיקבר שם לאחר מאה ועשרים.

זקנתי מרת רעכיל ע״ה היתה ממשפחת ווערטהיימער המיוחסת. אביה הרב ישראל יעקב ווערטהיימער ז״ל היה מיוצאי חלציו של הגאון הגדול הרב שמשון ווערטהיימער ווינער זצוקללה״ה, מזרע המלוכה, [חי ופעל משנת תי״ח עד שנת תפ״ד, ישב על כס הרבנות בכמה קהלות קדושות בישראל, ניקלשבורג, ווינא, אייזענשטאט, ווירמייש, פראג, קראקא, והיה רב המדינה. מחותנו בעל חות יאיר כתב עליו בתחלת ספרו אצל הסכמתו, ״מימות רב אשי לא נמצא תורה וגדולה במקום אחד כי אין חקר לתבונתו״].

מרבין תורה לעדרים

גדול היה כחו של אאמו״ר הי״ד בתורה, ביראת ה׳ טהורה ובמעשים טובים. ארי שבחבורה היה, וכל ימיו ישב באהלה של תורה. למד ולימד ש״ס ופוסקים לבחורים צעירים עדרי צאן קדושים מהעיר מונקאטש וגלילותיה, וקיים מה שאמרו חז״ל: ושננתם לבניך אלו התלמידים.

מדי שנה היתה לו כיתה של כעשרים וחמשה בחורים שהוריהם רצו שהם ילמדו לימוד מיוחד. שיעוריו היו נודעים כערבים מאד לשומעיהם, ובפרט שיעוריו בחומש רש״י שהיו מיוחדים במינם. אאמו״ר היה שוהה על פי רוב במונקאטש במשך כל השבוע והיה חוזר הביתה לשבתות. הוא התמסר למלאכת קודש זו בכל נפשו ומאודו. ברבות הימים פגשתי כמה מתלמידיו בארצנו הקדושה ובאמריקה הרחוקה, ודבר זה היה לי קצת לעזר בבואי לשם, כפי שאספר להלן (פרק לא).

סיפר לי ידידי להבחל״ח מוה״ר שמואל צבי פרערויא ז״ל מעיירת קידאנוב, שפעם דיבר אביו מוה״ר בן ציון פרערויא הי״ד עם אחד מגדולי הדור ה״ה גאב״ד סערעדנא זצוק״ל, אודות אאמו״ר הקדוש הי״ד, ואמר לו בזה הלשון: ר׳ לייזער וואלף איז אַ ברינע פון תורה וואס מען קען איהם נישט אויסשעפען. [ר׳ אליעזר זאב הנהו באר של תורה שאי אפשר לשאוב את כל מימיו לעולם].

רבנות העיירה ארליווע השתייכה לגלילות סערעדנא, שהיתה רחוקה כשבע קילומטר משם. רבה של סערעדנא היה הרב הגאון ר׳ מנחם יהודה אדלר בנו של הרב הגאון ר׳ שלום אדלר זצ״ל, מחבר ספר רב שלום. כשנפטר, חילקו את הגלילות בין בנו לחתנו. בנו ה״ה הרב הגאון ר׳ יצחק אייזיק היה בא מפעם לפעם להורות ולהכשיר את המקוה ולפקח על שאר ענייני דמתא. במשך ימות השנה היה אאמו״ר פוסק את השאלות באזורינו. אמי ע״ה היתה מפצירה בו שיקבל עליו שררת רבנות, אך הוא בענוותנותו מיאן לקחת לעצמו משרה רשמית.

מרגליות טובה היתה לאאמו״ר, שהיתה לו היכולת לעורר בני אדם לתשובה על ידי דרשותיו הנעימים. בראש השנה לפני תקיעת שופר, היה נושא דרשה בפני

קהל המתפללים, והיה מעורר את כל העם לתשובה, וינועו אמות הסיפים. הוא היה חסיד מופלא בפרישה וטהרה, עניו ושפל ברך, אוהב את המקום ואוהב את הבריות. בטבעו היה איש חלש ובעל יסורים גדולים וקבלם באהבה.

חסיד המתחסד עם קונו ועם הבריות

אאמו"ר הי"ד היה שקדן גדול וכמעט לא דיבר דיבור יותר מההכרח, שמירת לשונו היתה עד להפליא, ועליו ניתן לומר מה שדרשו חז"ל (חולין פ"ט ע"א) אמר ר' יצחק מאי דכתיב (תהלים נח, ב) 'האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם', מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה כן תלמוד לומר 'צדק תדברון', יכול יגיס דעתו תלמוד לומר 'מישרים תשפטו'.

זהירותו בקדושת בית הכנסת היתה רבה מאוד, ובמיוחד היה נזהר שלא לשוח בה שיחה בטלה. זכורני שהיה לפעמים מתאחר לבוא לבית הכנסת, ופעמים אף היה מגיע כשהקהל אחז באמצע פסוקי דזמרה. וסיפר לי אחי וראשי הרב בן ציון קליין שליט"א שפעם אחת הרהיב עוז בנפשו ושאל את אבינו על מנהגו זו, והסביר לו טעמא דמילתא, שישנם אנשים בבית הכנסת שרוצים לדבר עמו בענינים שונים או אפילו בדברי תורה, ולפעמים הם פונים אליו אף באמצע פסוקי דזמרא. ולכן, הוא מאחר לבוא, כדי שלא יוכלו לדבר כשיראו שהוא מאוחר ועסוק בתפלתו, ומעדיף הוא להתאחר לבית הכנסת מלגרום לבזיון התפלה ובית הכנסת על ידי שיחה בטילה שם. והעיר ה' עיני ומצאתי בספר חסידים (סימן תשפ"ג) שכתב להדיא כן וזה לשונו: אחד היה מתאחר לבא לבית הכנסת אמר לו למה אחרת, אמר להם אצלי יושבים בני אדם שמדברים דברי תורה ואינו יכול להתאפק מלדבר עמהם, אמר לו החכם מותר שתאמר [שתאחר] בבית קודם שתלך לבית הכנסת שתקרא הכל כיון שאינך יכול להתאפק מלדבר עמהם ע"כ.

חינוך הבנים

ראש כל מעייניו היה לחנך את בניו ואת ביתו אחריו בדרך התורה והיראה. ומרגלא בפומיה לפרש הפסוק בתהילים (לד, יב): לכו בנים שמעו לי, שלא נאמר: בואו בנים, אלא "לכו בנים", ללמד שלא די שכשהבנים שומעים כאשר הם בבית, וכעשו הרשע שהראה עצמו צדיק לפני אביו, אך מחוץ לביתו היה רשע. אלא אף בשהותם מחוץ לבית, בעת שהם במצב של: לכו בנים, שמעו לי. (ועיין בספרי ימי שמונה לחנוכה דברי אגדה אות יג).

פרק ג

רבותיו הקדושים

בצל צדיקי דורו

אאמו"ר בבחרותו גלה למקום תורה, ללמוד בישיבה בעיר מעדיער שהיתה אז נחשבת לישיבה חשובה ביותר. למדו שם כמאתיים בחורים, ולא יכלו ללמוד שם רק בחורים שהיה ביכלתם לכלכל את עצמם. כל ימיו קיים 'הוי מתאבק בעפר רגלי החכמים' (אבות פ"א מ"ד), והסתופף בצל קדשו של הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצוק"ל אשר היתה מצודתו פרוסה על גלילותינו, אליו היה דבוק בכל רוחו ונפשו. לא עשה דבר קטן או גדול בלי לשאול את עצתו. כמו כן, הסתופף והתחמם לאורם של שאר צדיקי דורו שבאו לגלילותינו, והיה אהוב עליהם עד לאחת.

כאשר עזב הרה"ק רבי ישכר דוב מבעלזא זצוק"ל את העיר מונקאטש, נסע אליו אאמו"ר מיד ליו"ט שבועות. כמו כן כאשר התארח הגה"ק רבי חנוך טייטלבוים [מייער] זצוק"ל אב"ד סאסוב וקערעצקי בעיר 'סערעדנא' הסמוכה, נסע אליו אאמו"ר, לשבות במחיצתו.

גם אל הגה"ק האדמו"ר מספינקא בעל החקל יצחק זצ"ל נסע אאמו"ר לקבל ממנו את ברכות קדשו. גם אני, אבדל לחיים טובים וארוכים, זכיתי להיות אצלו בזקנותו, וראיתי את הדרת קדשו. וזאת אספר, שלגה"ק בעל החקל יצחק צמחה רק פאה אחת, ואמר עליו ה'איזער עילוי', הלא הוא הרב הגאון המפורסם ר' ישכר דוב גראס ממונקאטש זצ"ל אשר כל רז לא אניס ליה, שעל פי האריז"ל, הדיוקנא קדישא הוא כנגד הי"ג מדות של רחמים, וב' הפאות הם כנגד שתי השמות ה' ה' שלפני הי"ג מדות. ואיתא בגמרא (ראש השנה י"ז:), ה' ה', אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם. ואמר ה'איזער עילוי' שאצל הגה"ק מספינקא קיימת רק בחינה של קודם שיחטא, ולכן לא צמחה לו פאה שניה. ודברי פי חכם חן.

כך הטביע בנו אבינו זצ"ל הי"ד מדת השלום, להיות בשלום ובשלוה עם כל איש ישראל בלי שום שינוי חוג ועדה, ולהתרחק ממחלוקת כמטחוי קשת.

הרב הדומה למלאך ה' צבאות בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע

אף שאאמו"ר הסתופף בצל הרבה צדיקים, לא נתקררה דעתו עד שהגיע אל הגה"ק בעל ה'מנחת אלעזר' ממונקאטש זצ"ל. את גדלותו של ה'רָב' - כפי שהיה נקרא – לא ניתן לתאר. אכתוב רק דבר אחד. שבזמנים ההם, היו נוסעים בימות הקיץ לכמה שבועות לערי נופש. מהמפורסמות שבהם היתה עיר מארינבאד, שהיו בה מעיינות טובות להנות בהם בני אדם, והרבה גדולים וצדיקים היו הולכים למעייני הרפואה שם. גדול אחד מליטא, המשגיח דישיבת מיר, רבי ירוחם

ליוואוויץ זצ״ל בהיותו שם נתוודע לבעל המנחת אלעזר. ובדרשה הראשונה שנשא לאחר שחזר לישיבתו, אמר: ״ראיתי בן אדם, שלולי שראיתיו במו עיני, הייתי אומר שהוא מלאך ה׳. עשרים וארבע שעות ביממה יקד בקרבו אש קודש לה׳ יתברך״.

מצודתו היתה פרוסה לעיירות וכפרים רבים והיתה לו כרכרה מיוחדת, מרכבת המשנה כדרך בני מלכים עם שני סוסים [שקראו קיטש״ע], והיה כל ימיו נוסע לפקח על הדת, ולעשות פעלים לתורה. הוא היה איש האשכולות ומה שהיו צריכים היה נמצא בו, רבי, רב, ראש ישיבה, בעל תפלה, כותב תשובות, מוהל, ומה לא.

לכל ברית אליו הוזמן היה נוסע, ולא היה קל לנסוע בימים ההם. גם אצל אחי מו״ה ר׳ צבי הי״ו שימש כמוהל בברית מילה שהתקיימה אצלנו. יודעי דבר היו מתלחשים שהוא זכה למול קרוב לעשרת אלפי ילדי ישראל.

הוא אף בא לביתנו ל׳קביעת מזוזה׳ כאשר אאמו״ר הרחיב ביתו ועשה חנוכת הבית. ובזכרוני מעשה רב, שנעמד וצידו אל הדלת, למדוד שתהא המזוזה בגובה כתפיו, וכדעת הרבה פוסקים.

וכחסידים הראשונים אף עליו היתה התמיהה: תורתו אימתי נעשית? אלא שכבר אמרו חז״ל (בגמרא ברכות): כיון שחסידים היו תורתם משתמרת.

כסף הקדשים

אז בהיותו בביתינו נאספו הרבה תושבים והיה דחק רב לתת לו שלום, ואמר הרב: ״קודם וועל איך ערלעדיגען די קינדער״ [ראשית, אפנה אל הילדים הקטנים], ונתן לכולנו מטבע שהחזקנו לשמירה. אמי מורתי עשתה לי כעין כיס קטן ויצאתי בו. כשנתגדלתי ולא הוצאתי דברים לחוץ בשבת, הפסקתי לשאתו בשבת ולבשתיו רק בימות החול.

לאחי וראשי הרב בן ציון שליט״א היתה מטבע נוספת מיוחדת שקיבל לקמיע. קודם שנולד היו לאאמו״ר בן ששחל״ח בהיותו בן שישה חדשים, ועוד בן שנפטר קודם הגיעו לברית. כאשר נולד אחי הרב בן ציון, נכנס אאמו״ר לרבו בעל המנחת אלעזר, והוא ציוהו לקרוא לרך הנולד, בן ציון, שהוא סגולה לאריכות ימים. (עיין בשם הגדולים להחיד״א בקונטרס אחרון, ערך בן ציון, שכותב: ראיתי שכתב אחד קדוש בכתב יד משם ירושלמי שמי שמתים בניו יקרא לבנו אשר יולד לו בן ציון ויחיה). בנוסף לזה, הוא נתן לו גם מטבע לקמיע. את מטבע זה ענד אחי על צווארו, עד המלחמה האיומה.

אין פלא שבמטבעותיו היתה סגולה, כי את כל ממונו ניהל בקדושה יתירה. אאמו״ר הי״ד סיפר מה שראה פעם במו עיניו בעת היותו בהיכל קדשו במונקאטש. הגיע אליו אז באנקי״ר [מנהל בנק] יהודי מאמריקה וקוויטעל בידו,

והניח על השולחן סכום כסף אדיר, לפדיון. המנחת אלעזר הבטיחו ישועה בתתו סכום נכבד להחזקת מוסדותיו. ואז החל לשאלו מה מצב הכשרות בביתו, וענהו הגביר שהמצב טוב. ושאלו עוד, ומה עם שמירת שבת, וענהו הגביר, בוודאי שהוא שומר שבת. והמשיך לשאלו, איך מתנהלים עסקיו בשבת, וענה הגביר: מה אעשה, אני עצמי אינני עושה אף מלאכה, אבל פועלי נכנסים ועובדים בשבת. מיד צעק המנחת אלעזר: "די טְרַפְּנְיַאק, גייסט מיך פארסאמען מיט דיין טריפה'נע דאלארען?" [רשע, אתה רוצה להכניס בי סם על ידי הדולרים הטרפים שלך?] והוריד המנחת אלעזר את שרוולו לכסות בה כף ידו, ודחף את כל הכסף מעל שלחנו לרצפה, [כי מיאן אפילו לגעת בכסף הזה], בהפטירו: "א כפרה דיך מיט דיין געלט" [מי צריך אותך וכספך]. והיה נאה דורש ונאה מקיים, עיין בדברי קדשו בדברי תורה מהדורא קמא אות נ"ז; ומהדורא ו' אות ק"ז.

צדיק גוזר

פעם העלילו על אאמו"ר הי"ד שהא סוחר ביין שרף שלא כחוק, והזמינוהו למשפט בבית המשפט בעיר אונגוואר בערב יום הכיפורים. כאשר נכנס אאמו"ר אל הגה"ק ממונקאטש זי"ע לקבל את ברכת קדשו, הרגיעו ואמר לו: "אין לך לדאוג, אי"ה תהיה אצלי ביום כיפור, והכל יהיה בסדר". וכך הוה, אאמו"ר סר לבית המשפט בערב יום הכפורים עם חבילת טלית ותפילין וקיטל בידו, וכאשר העידו העדים נגדו, לא האמין השופט לעדותם ולא קיבל את דבריהם. אאמו"ר סיפר שהרה"ק מספינקא אמר לו: "בעט זיי צוריק די כלים, עס איז דיינס" (תבקש בחזרה את כליך, הרי הם שלך), אך אאמו"ר לא הרהיב עוז בנפשו לבקשם, כי היה די לו שהם שיחררו אותו מכל פשע. ואמר שהוא התחרט על כך.

אאמו"ר התפרנס תקופה מסוימת ממסחר הטחינה. היו לו ריחיים מצויינות, והיו באים מכל הסביבה לטחון בריחיים האלו. היו לו פועלים רבים והעסק פרח. לאחר זמן פתח גוי עסק מתחרה בסמוך, והיו לו ריחיים חדשות ומודרניות, ואבי חשש לפרנסתו. הוא נסע הגה"ק ממונקאטש, שאמר לו: "יהיה לו סוף!". כעבור זמן קצר מאוד, נתפס ראשו של הגוי בתוך הרימע"ן [החגורה של הריחיים], והוא נהרג. כאשר בא אאמו"ר בשנית אל הרב וסיפר לו את מה שקרה, נתן לו הרב גלעט [לטיפה] על פניו, ואמר לו: "יעצט גלייבסטו?" (כעת אתה מאמין?)

פרק ד

אמי מורתי מרת רחל לאה הי"ד

אמי מורתי ע"ה מרת רחל לאה הי"ד, היתה בת עשירים, למשפחת שווימער, מהעיירה אוסי הסמוכה ליילניצא ואורשיווע. אביה מו"ה שלום צבי ע"ה נפטר כאשר היתה צעירה. הוא היה מחסידי ספינקא, והיתה לו ולזרעו אחריו [מו"ה יהושע ומו"ה חיים משה], חזקה לערוך הקידושא רבה בחג השבועות בחצר הקודש ספינקא. הוא הסתופף גם בצל הרה"ק ר' מרדכי מנדבורנה. פעם הוא נקלע לאיזה עסק עם גוי והוא היה צריך ישועה, ונסע להרה"ק מספינקא לקבל ברכה. בדרכו חזרה עבר דרך מקום מושבו של הרה"ק מנדבורנה, והושיט לו פדיון, כי רצה לקבל גם ברכה ממנו. פנה אליו הרה"ק מנדבורנה ואמר לו: "ר' מרדכי איז דען אַן אָפְּטְרִיט"? [המילה אפטריט משמשת הן כלשון לסור בדרך, וגם כבית הכבוד], כי תפס ברוח קדשו שכבר היה אצל צדיק אחר.

בהיותי ילד קטן הלכתי ברגל לעיירה הסמוכה, לבקר את זקנתי, אם אמי מרת פיגא. בחוץ שרר קור עז, ואחרי הביקור היא נתנה לי את צעיפה שהיה עשוי מצמר לכסות את עצמי. ונפלט מפי אמי ע"ה: "טוב שאת נותנת לו את צעיפך, הוא יאמר משניות עבורך". ובעבור זאת, בכל שנה ביום היארצייט של זקנתי, בד' ניסן, אני לומד פרקי משניות לעילוי נשמתה.

בתולה נישאת

אמי מורתי נשארה יתומה, ואביה השאיר אחריו ירושה נכבדה. כאשר הגיעה אמי לפרק 'בתולה נישאת' דיברו לה נכבדות הצעות שונות, אבל היא רצתה להשתדך רק עם בחור תלמיד חכם וירא שמים. כאשר הציעו לה את אבי מורי ע"ה אמר לה השדכן "בחור זה הוא תלמיד חכם אבל שתדעי שכסף אין לו". אמי היתה מאד מרוצה מההצעה, והשידוך נגמר בכי טוב.

אחרי גמר השידוך, אמר אבי הי"ד לשדכן שהוא אינו יודע מה יוכל להעניק לה כסבלונות, כי אין לו אף פרוטה לפורטה. השדכן רימז לאמי הכלה, שלא תצפה למתנות רבות מהחתן, כי אין לו כסף כלל וכלל. אמרה לו אמי: "המתן לי רגע", ונכנסה לחדרה והוציאה סכום של חמש מאות גולדען מירושתה, שהיה הון עתק בימים ההם, ואמרה לו: "תן סכום זה לחתן, שיוכל לקנות ממנו מתנות כרצונו". מצוה עלינו לספר איך שנהגו אמותינו בימי קדם, ולא כהנהוג היום, שאם לא נותנים מתנות בדיוק כפי שהתנו המחותנים, השידוך עלול להתפרק.

חביבות התורה

אמי מורתי מרת רחל לאה הי"ד, כשמה כן היתה. אשה כשרה וצדקנית כרחל ולאה אמותינו. מנשים באהל תבורך, חכמת אשה בנתה ביתה, כפה פרשה לעני. חכמת לב וטובת שכל היתה, ומסרה את נפשה שבניה ילמדו תורה. דברי תורה

היו חביבין עליה עד מאד, ומעולם לא אמרה למי מבניה שהיה מעיין בספר, לעמוד ולעשות מלאכתה, אפילו אם היה הדבר נחוץ לה ביותר.

ותתן טרף לביתה

ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה. היא דאגה לפרנסת הבית, כי על פי רוב לא הספיק אאמו"ר להרוויח כל כך מהישיבה קטנה להשביע את המשפחה. ועמדה לימינו, אף בלילה לא כבתה נרה, לא תנוח נפשה אף לרגע, רק בכל עת היתה עוסקת במצות ומעשים טובים ובכל דבר שבקדושה.

בטחון בה' בצוק העיתים

בשעת המלחמה האיומה, בשנים תש"ג - תש"ד שרר רעב גדול ונורא במדינתינו, וכמה אנשים מתו מרעב. בני אדם היו אוכלים את עשב השדה בנסיון להשביע את רעבונם. את העשבים היו אוכלים באופנים שונים, חלק מהאנשים בישלוהו וחלק אכלוהו נא. הרעב היה נורא, לא היה פת לחם לאכול, ושבועות שלימות לא אפו בביתינו לחם, כי לא היה ניתן להשיג קמח.

ב'חדר' היינו צריכים להביא ארוחת צהריים, ומי שלא היה לו מה לאכול היה מסתכל בעינים גדולות על חביריו האוכלים. וזכורני איך ששני אחים רעבים עמדו מן הצד, ואחד מהם ביקש מחבירו: "גיב מיר א ביס" [תן לי משהו לאכול], והחבר נתן לשניהם מעט לאקשען [אטריות], ואחד מהם אמר לאחיו בעין צרה: "חיימ'ל, אל תאכל הרבה, שלא יכאב לך הבטן". לא עלינו ולא עליכם.

לתקופה מסוימת, ארגון הדז'וינט מארצות הברית היו שולחים כסף, וכל משפחה קבלה מעט כסף לקנות אוכל. סיפר לי אחי הגדול מוה"ר ר' בן ציון שליט"א שהממונה על חלוקת הכספים שם לב שלא הגיעו ממשפחתינו לבקש, ואמר לאחי שיגיד לאמי מורתי שיש כסף מארצות הברית. בשמעה זאת השיבה: "מיין קינד, דער באשעפער האט מיר געגעבען קינדער, ער וועט זיי מפרנס זיין" (בני, מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, הקב"ה נתן לי בנים והוא יתן לי מאין לפרנסם). היא לא רצתה שנהיה ניזונים מקופה של צדקה, ולא לקחה את הכסף על אף שהיה רעב נורא. [ועיין מה שהעליתי בשו"ת משנה הלכות חלק יב סימן קנו אי נכון לדחוק עצמו ובני ביתו שלא לקבל צדקה].

ייתי ולא אחמיניה

בעונותינו הרבים אבי ואמי עזבוני. הם שתו כוס התרעלה ביום שנתנה בו תורה, בחג השבועות שנת תש"ד, בעת שהובאו על ידי הנאצים הרשעים הארורים לאושוויץ יחד עם כל המשפחה. וסיפרה אחותי הגדולה מרת רעכל תחי' ששמעה מאמי מורתי הצדקנית הי"ד שכשהתחילו הצרות, הם הרבו תפילות וקיוו לביאת המשיח, ואמרה אמי מורתי לאחותי שתחי' שאם ישאלו אותה אם היא רוצה לחיות בעת ביאת המשיח היא היתה אומרת שלא, כי שמעה מצדיקים שחז"ל אמרו

שבעת ביאת המשיח ישארו אחד מעיר ושנים ממשפחה וכיוצא בזה, ואין רצונה להשאר אחת מכל העיר, ומעדיפה שלא לראות ביאתו. וכוונה בדבריה לדברי עולא ורבה (סנהדרין דף צח, ב): ייתי ולא אחמיניה.

וזכיתי להיות עם הורי עד רגע האחרון שנלקחו מאתנו על ידי הרשע מענגעלל"ע ימח שמו, וראיתי בכל הדרך איך שהכינו עצמם לקדש שמו ית' בקדושה ובטהרה. א-ל נקמות ה' כתיב, ונקיתי דמים לא נקיתי, ונאמר: למה יאמרו הגויים איה נא אלקיהם, יוודע בגויים לעינינו נקמת דם עבדיך שנשפך לקדש את שמך בקודש.

זכו הורי, שכל יוצאי חלציהם הולכים בדרך הטוב והישר, על התורה ועל העבודה, בזכות מעשיהם הטובים.

פרק ה

באהלי תורה

בישיבה ב"ראדוונאקא"

בימים ההם לפני המלחמה, ואני עודני קטן ורך בשנים, לפני בר מצוה, נשלחתי ללמוד בישיבה קטנה בכפר "ראדוונאקא" אצל תלמיד חכם מובהק, הרה"ג רבי יהושע פריעדמאן ז"ל, הדיין מדאבראני. הייתי אוכל אצל בעלי בתים "טעג", כנהוג בימים ההם לאכול בכל יום או ימים אחדים אצל בעל הבית אחר. וישנתי בבית המדרש על שק מלא קש, והחזקתי את עצמי בדחקות נוראה, כי העניות גברה מאד.

בישיבה ב"בענעדיקאוויטץ"

לאחר שנעשיתי בר מצוה, כבשה מלכות הונגריה חלקים מאוקריינא ובתוכם את העיר אונגוואר, וברחנו לעיירה "בענעדיקאוויטץ", ולמדתי אצל האב"ד הרה"ג מוה"ר ישראל מנחם אלטר חיים הופמאן הי"ד, עם עוד כשלושים וחמשה בחורים. המצב הכללי היה קשה מאד. לא היה לנו מקום ראוי ללמוד בו, רק חדר גדול בלי חימום ובלי מאור חשמלי, אלא רק נר עם נפט. כמו כן, כמעט לא היה לנו מה לאכול, כי אם מעט קמח שהיו מביאים, ובכל שבוע היה לש בחור אחר את הקמח, ועשה ממנו לחמים, והיינו אוכלים הלחם עם תפוחי אדמה או קטניות, אם היו בנמצא. מקום הלינה גם לא היה מסודר כראוי, והיו הדירות בלי חימום, ובחורף היה הקור חזק מאד, ורוב הלילות ישנו עם המעיל העליון עלינו.

בכל לילה למדתי שולחן ערוך יורה דעה עד השעה אחת אחר חצות, ואז הלכתי לישון, ובבוקר בשעה ארבע וחצי כבר קמתי והלכתי עם מורי ורבי למקוה, אשר אך פעמים ספורות היה חם, אבל ברוב הימים היה קר מאד, וחתיכות קרח צפו במים. שנה אחת למדתי בישיבה זו.

אונגוואר ורבניה

משם הלכתי ללמוד בישיבה הגדולה והמפורסמת בעיר אונגוואר אצל אדמו"ר הגה"ק, מופת הדור, תורה תמימה, מוה"ר יוסף אלימלך כהנא הי"ד.

אונגוואר העיר הגדולה, עיר הבירה של רוסיה הקארפאטית, שם שימשו גדולי עולם ברבנות. מהמפורסמים שבהם מלפנים רבי הירש חריף [רבי צבי העללער] בעל הטיב גיטין, מהר"ם א"ש ובנו הגאון ר' מנחם.

ואעידה מה שהיה מפורסם והיו מראים זאת בין הבחורים, רשום באחד מפנקסי הקהלה, סיפור מופת שקרה אצל מהר"ם אש. פעם אחת ביום שבת קודש ראה אותו בנו הגאון ר' מנחם זצ"ל מסתכל בחלון ודמעות זולגות מעיניו. כששאלו בנו על מה ולמה בוכה הוא, הראהו על אחד רוכב על סוס בעצם יום השבת,

בהפטירו "און איהם דארף איך טראגען אויף מיינע פליצות" [ואותו אני צריך לשאת על כתפי]. ונתברר שאמו של זו הפצירה במהר"ם א"ש להפקד בזרע של קיימא, ומהר"ם א"ש לא אבה באמרו שלא ייטב הדבר, היא בכל זאת רצתה ואמרה אף על פי כן, ויברכה המהר"ם א"ש, ויצא העגל הזה. כששמע הגאון ר' מנחם את דברי אביו, אמר לו, אז תפסיק מלסבלו. ויט מהר"ם א"ש את שכמו, כמוריד עול מעל גבו, ובאותו רגע הפיל הסוס את רוכבו אחור, וידרסהו למוות, כן יאבדו. ויהי לנס.

אחר כך כיהן כאב"ד אונגוואר, הגה"ק רבי חיים צבי מאנהיימער זצ"ל בעל "עין הבדולח", תלמידו של מרנא ורבנא ה"חתם סופר" זצ"ל. בעת ההיא כיהן גם בעל הקיצור שלחן ערוך כדיין בעיר אונגוואר.

רבי יוסף אלימלך כהנא זצוק"ל הי"ד

אחד המיוחד מתלמידי רבי חיים צבי מאנהיימער זצ"ל היה מו"ר רבי יוסף אלימלך כהנא זצוק"ל הי"ד שלאחר זמן, נקרא הוא לכהן כאב"ד אונגוואר.

מו"ר רבי יוסף אלימלך כהנא זצוק"ל הי"ד שימש בתחילה כרבה של העיר ז'אדאני, [כ"ק בעל הדברי יחזקאל משינאווא זצוק"ל היה קוראהו בלשון חיבה זאדענ"י רב – פירושו מֶשִׁי]. ומשם נסע לכהן כרבה של עיר באניהאד. אביא דבר חכמה שסיפרו עליו, מהוראתו בשבת הראשונה בבאניהאד. בליל שבת קודש הראשונה נאספו הרבה תלמידי חכמים ובעלי בתים לביתו לקבל פניו. הוא לא היה רגיל לכך מפאת שהגיע מאויבערלאנ"ד – שבע הקהילות, שם לא נהגו בחסידות. לעומת זאת באניהאד היתה עיר מלאה חסידים, ותוך זמן קצר, התמלא הבית ולא היה מקום לאנשים להכנס. על כן הוחלט לעבור להתאסף בבנין בית המדרש. אמנם בית המדרש היה חשוך לגמרי, ולצוות לגוי להדליק שם, הרי אסור. ויצו רבינו לגוי לטלטל נר דלוק מביתו לבית הכנסת שזה מותר והוי שבות דשבות לצורך מצוה, ושוב כשהגיעו לבית הכנסת רמז לגוי להדליק שאר הנרות, שהרי כשהוסיף אורה אין שוב איסור ליהנות מאורו (כמבואר בשולחן ערוך סימן רע"ו). ותהום כל העיר מעצתו, שהיתה לו סייעתא דשמיא מה לעשות.

רבינו היה מוסר שיעורים לבחורי הישיבה תמידין כסדרן, הן בפלפולא דאורייתא בעמקות ובחריפות, והן שיעורים על דרך הפשט, וכן בהלכה למעשה. הוא היה ספרא רבא וכתב הרבה מאד תשובות להלכה וכן כתב חדושים על סוגיות הש"ס. אך בעת המלחמה נאבדו הכתבי יד, ורק מיעוטא דמיעוטא ניצלו על ידי תלמיד אחד, והוציאו אותם לאור אחר כך בתוספת ליקוטים אחדים, ונקרא הספר בשם "חידושי מהרי"א הכהן". ברם, אין הספר משקף כלל את דמותו הגאונית, וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

בפטירתו של הגאון בעל "צפנת פענח" מרוגוצ'וב זצ"ל, אמר הגה"ק ה"מנחת אלעזר" זצ"ל ממונקאטש: "אונגוואר'ער רב, היינט זענט איהר די גדול הדור!"

[האונגוואר רב הינו כעת גדול הדור], והגה"ק ממונקאטש לא היה מפזר תוארים לחינם. המנחת אלעזר אף פעל להביאו לכהן כמרא דאתרא בעיר אונגוואר.

בישיבת אונגוואר

בישיבתו הגדולה והמפורסמת שבאונגוואר זכה להעמיד הרבה תמידים, ובזמן שלמדתי שם למדו אז קרוב לשלוש מאות בחורים. סדר הלימוד היה שלמדו לערך ששה דפי גמרא בכל שבוע, ודפים אלו נתחלקו לג' סדרים; דף וחצי למדו בעיון גמור, שני דפים למדו עם רש"י ותוספות, ושני דפים למדו בלי תוספות, לבקיאות, והיו קוראים לסדר זה "נעבען שיעור". חוץ מגמרא, היו לומדים שלחן ערוך, וחומש עם רש"י. בסוף כל שבוע נבחנו הבחורים בשקלא וטריא בעל פה על כל מה שלמדו במשך השבוע, ובסוף הזמן עשו חזרה על כל מה שלמדו במשך הזמן, והיינו משימים אז לילות כימים להספיק לחזור על החומר הנלמד במשך הזמן, תוך שלשים יום או חמש שבועות.

פעם אחת אירע שלא הייתי בישיבה, ולכן בסוף השבוע קראוני לעמוד למבחן לראות האם הספקתי ללמוד. בעת הבחינה היה יושב מו"ר הרב מאונגואר על מקום גבוה עם שלחן והבחורים עמדו מול פניו. לפני היה בחור מבוגר ממני בהרבה שנים עם חתימת זקן, ונבחן על ט"ז שלא ידע להשיב. האונגווארער רב הי"ד פנה אלי להסביר את הט"ז, וקודם התנצלתי לפניו שהוכרחתי להחסיר משום שגיסי הגיע אז לעיר. בכל אופן הסברתי את הט"ז בטוב טעם, ומיד נזף הרב בקול גדול על הבחור מדוע בחור צעיר לימים יודע יותר טוב ממבוגרים? ומאז נודע לי קירבה מיוחדת אצל מו"ר מאונגוואר הי"ד ואצל בני הישיבה.

סדר הלימוד בימי החול התחיל בשעה חמש בבוקר ונמשך עד השעה תשע בלילה. ובשבת היו מתפללים תפילת שחרית בשעה שבע, ואחרי התפילה היה שיעור. בכלל, היתה בישיבה שם התמדה נפלאה ושקידה רבה בתורת ה' (ראה עוד מה שכתבתי בשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' רמ"ז בקונטרס הנדפס בסופו - שערי המשנה שער ד').

חלק הגשמיות לא היה עיקר. למקום לינה היינו צריכים לשכור דירות והיו בערך ארבע או חמשה בחורים בדירה אחת. לישיבה היתה מטבח והיו מבשלים אך ורק לבחורים שהיה סיפק בידם לשלם. שאר הבחורים היינו צריכים להטלטל ולאכול טע"ג ["ימים"] כל יום אצל בעל הבית אחר. זה היה שלש פעמים ביום כל שבעת ימי השבוע. בזכרוני שפעם אצל בעה"ב אחד אמרה הילדה לאחיה היום יהיה לנו משהו לאכול כי יש אצלינו בחור, והיו צריכים ההורים להגיש משהו יותר שלא להתבייש.

גם בישיבה זו לא שהיתי זמן רב כי המלחמה התגברה ולא היה באפשרותי להמשיך ללמוד בה. והתחלתי ללמוד בעצמי ונסיתי לנצל את כל זמני ללימוד התורה, אך בעונותינו הרבים כמה זמן ביטלתי על ידי הטלטולים ממקום למקום עד לאחר המלחמה.

פרק ו

בפרוע פרעות בישראל

טביעת אחינו בני ישראל בנהר "דניעפער"

בשנת תש"א נגזרה גזירה במדינת אונגארין לגרש את כל מי שאינו אזרח המדינה. וכמה אלפים מאחינו בני ישראל נלכדו בפח יוקשים זה ונלקחו מבתיהם, מהם עם המשפחה ומהם בלי, והרשעים הארורים הטביעו רובם ככולם בנהר "דניעפער", לא עלינו רח"ל.

בין האנשים שהובלו לנהר, היה איש אחד בשם ר' יצחק הערש אשר ידע לשחות היטב, וכאשר זרקוהו למים, התאמץ ברוב עוז, וניצל בחסדי שמים ועלה על היבשה וחזר לתוך העיר.

ויהי כאשר חזר העירה היה מתהלך אנה ואנה בבכי ומספד ובצעקות, והיה מספר לכולם מה שעושים הרשעים עם אחינו בשרינו היהודים האומללים, ומה שעיניו ראו ולא זר איך שזורקים יהודים לתוך הנהר, ואין פוצה פה ומצפצף. אולם דבריו של ר' יצחק הערש נפלו על אוזניים אטומות, כי אף אחד לא האמין לדבריו, ואמרו עליו "יצחק הערש איז נעביך משוגע געווארען" [יצחק הערש השתגע]. ומאז שחזר משם היה אומר תהלים ובוכה ומתאונן תמיד. והאנשים שראו אותו היו מביטים בו כעל מטורף מדעתו, כי לא האמינו לדבריו. לא יכולנו לשער בדעתינו שהרשעים אכן עושים דברים כאלו.

נסיון לעלות לארץ ישראל

באותה התקופה ניסה גיסי הי"ד לקבל סרטיפאקטים לעלות לארץ ישראל ולקחת אותי עמו. ה"אגודת ישראל" קיבלו שלשים מקומות באנייה, אך לבסוף ברשעת המופטי בארץ ישראל וברשעת האנגלים לא עלתה הדבר, וכך נשארנו תקועים שם.

שליחת אנשים לצבא

באותה תקופה התחילו לקרוא את כל בני ישראל הזכרים הראוים לעבודה, לשרת ולעבוד בשביל חיל המדינה או הנאצים, והיה עת צרה ליעקב שנשארו נשי ישראל אלמנות חיות, ובניהם יתומים חיים, ואין מי שידאג עבורם.

אז נלקח בין שאר בני ישראל אחי הגדול הרב מוה"ר בן ציון שליט"א, ולהבחל"ח גיסי היקר מאד נעלה הר"ר מאיר הערשקאוויטש הי"ד מעיר פאסצקינאוו [הסמוכה למקומינו כמו מהלך רגלי שעה וחצי או יותר], בעל אחותי מרת ראשקע הי"ד, וגיסי היקר מאד נעלה הר"ר יעקב ברוין הי"ד מעיר טשינעדיב [את אביו היו מכנים צדיק עבור צדקתו], בעל אחותי מרת שרה הי"ד. הם שרתו בצבא שנקרא "ארבייטס דינסט", ותפקידם היה לחפור "טרענטשע"ס", שוחות וכדומה.

הגוים לא סמכו על היהודים לתת נשק בידיהם ולצאת לקרב, ואף קראו להם בוגדים, ורק עבודת פרך ניתן עליהם.

ניסינו לשלוח חבילות עם אוכל כשר למתגייסים בצבא, כי לא גאלו נפשם באוכל שאינו כשר כל התקופה שהיו בצבא והסתפקו עם דברים יבשים, ושנתיים ימים חיו חיי צער במסירות נפש לקיים מצות הקב"ה שלא לאכול טריפה, עד יציאת נשמתם הקדושה אצל שונאי ה', ישלם להם ה' לטובים כתום לבבם, ולשונאים כרע מעלליהם.

כאשר הצבא היה עובר סמוך לעיר שהיו בה יהודים, היתה בדרך כלל אפשרות לשלוח להם בחשאי דברי מאכל, ולפעמים אף קבלו רשות מהגוי הממונה עליהם [אם היה הממונה גוי שאינו רע כל כך], לילך לביתם של יהודים לימים טובים וכדומה, אבל לביתם לא יכלו לחזור כלל.

בבית אחותי

ויהי כאשר גיסי הקדוש וטהור איש מורם מעם, ממשפחה רמה משפחת הלויים, תלמיד חכם גדול, כש"ת מאיר הלוי הי"ד נלקח לעבודת הפרך לחפור בורות בשביל החיילים של הנאצים במחנה עבודה "מונקא סאלגאלאט" [ונקרא מונקר סאגאלאטש שעבדו עבודה למדינה ולא חיילים. אחרים נקראו לעווינטעס], בעיר הבירה "בור" אשר במדינת יוגוסלאוויע [ובעוה"ר שוב לא חזר, ונהרג בתוך שאר עשרת אלפים איש ויותר אשר נרצחו שם הי"ד, וכמדומה שגם גיסי ר' יעקב נרצח שם, הי"ד], ואחותי הנשואה, הצנועה והצדקנית מרת ראשקע הי"ד נשארה לא עלינו גלמודה עם ששה ילדים בלי שום תומך ומשען.

הלכתי בלית ברירה לבית אחותי לעזור לה בכל מה שיכולתי, כדי שהיא ובניה לא ימותו בחרפת הרעב הנורא אשר היה אז בארץ, אשר כמוהו לא ראיתי מעולם, עד שאנשים היו אוכלים עשב השדה ממש.

פרק ז

כניסת הגרמנים

פסח תש"ד - השתלטות הנאצים ימח שמם

בימים ההם - אמצע שנת תש"ד - היתה מדינת אונגארין האחת והיחידה, שעדיין לא פשטו עליה קלגסי הנאצים הארורים את טלפיהם האכזריים, ועוד נותרו בה לפליטה רבבות אלפי ישראל אשר עוד תלו עיניהם אל אבינו שבשמים שיאמר למשחית הרף, ולא יבא שוד ושבר בגבולם.

אמנם ההשגחה עליונה הנהיגה אחרת, ולפני חג הפסח בחודש מארס למספרם 1944, באה השמועה המחרידה שהיטלר וחיילותיו פלשו למדינתינו והשתלטו עליה, כשמטרתם גלויה וידועה לכל העמים, להכרית משונאי ישראל איש ואשה, עולל ויונק, לבלתי הותיר להם שארית.

הידיעה המרה שהגיע אלינו כרעם מבשר רע, הממה את כולם, כי חשבו שמפלת היטלר כבר מתקרבת ובעוד קצת זמן כבר ינחל תבוסה, והיו העם מבוהלים מאד, ולא ידעו לטכס עצות כדת מה לעשות.

המציאות היתה שאף כי היו לנאצים ימ"ש מפלות במקומות שונים, שאפו הרשעים האכזרים לגמור את מטרתם התכליתית במלחמה זו; להשמיד ולהכחיד את עם ישראל כולו ולהביא את "הפתרון הסופי לשאלת היהודים" ולהכרית מארץ זכרם, רחמנא ליצלן, היו לא תהיה.

מנהיגי הקאנצעליי בבודאפעסט

הנביא אמר (ישעיה מד, כה): "משיב חכמים אחור ודעתם ישכל". באותם רגעים אחרונים גורליים, כאשר חרב חדה כבר היתה מונחת על צוארינו, עוד ניסו ראשי עדת ישראל במדינת אונגארין לעשות כל אשר לאל ידם להוציא מצרה נפשם, ושלחו מכתבים אל ה"קאנצעליי" ואל הנהלת קהילות בנ"י בבודאפעסט לבקש הדרכתם, מה לעשות. אך לא קבלו שום הדרכה ועזרה.

לאחר תום ימי המלחמה אכן היו הרבה תרעומות על ראשי הקאנצעליי, כי בעת ההיא עדיין היה בידם לפעול הרבה, והם ישבו בחיבוק ידים בלי לעזור כלל.

כיבוש המדינה

כאשר כבשו הברברים הגרמנים את מדינתינו התחילה הצרה הגדולה. הגרמנים השתוללו ברחובות, שברו בתים, חנויות ומחסנים, שללו מאנשים את כל רכושם, ונתנו את ידיהם האכזריים להכות ולהרוג יהודים רבים רח"ל.

הרבה מבנות ישראל ברחו מידי הגרמנים ומסרו את נפשן, ברצונן שלא להילכד

בידי הרשעים ח"ו. את נפשם נתנו בכפם, כאשר ירו עליהם בעת שברחו, אך הם לא הביטו אחור ברצותם לקדש את ה'.

אנשים פחדו לישון בבית וגם פחדו לצאת לרחוב, ונתקיים דברי הפסוק (דברים לב, כה): "מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה". אנשים צעקו "למה לנו חיים!", וצדקו דבריהם, אבל הרי "על כרחך אתה חי".

עוצר בעיר

כל זה עוד לא היה מספיק, עד ששפך ה' חמתו על בני ישראל, והרשעים ציווי שאף יהודי לא יצא מתוך העיר כלל וכלל, ואף בתוך העיר לא הרשו להתהלך ברחוב רק בין שמונה בבוקר לחמש בערב. מי שהפר את הציווי, נהרג על אתר. והיו הגרמנים באים בלילות ומשתוללים ועושים ככל אשר עולה על ליבם, ברשעות ובאכזריות.

ובהגיע חג הפסח - זמן חירותינו, הלכנו להתפלל למרות שהיה סכנה לצאת, והיינו נתונים תחת פחד וברוב מכאובים.

פרק ח

גזירת הגירוש

הכרזת הגזירה

ביום אחרון של פסח שחל באותה שנה בשבת, באה הבשורה הנוראה כי הרשעים הארורים התחילו לכנס את כל היהודים אשר בכל מדינה ומדינה, עיר ועיר, כפר ומושב, ולהביאם למקום מיוחד הנקרא "געטא".

השוטרים נתנו הוראה שכל היהודים מנער ועד זקן, עולל ויונק, יהיו מוכנים תוך זמן קט, וכל אחד יכול לקחת איתו רק חבילה אחת עם בגדים ואוכל במשקל של עשרים קילו. את כל שאר החפצים ודברי ערך חייבים להשאיר, ומי שיחביא כסף, אחת דינו ליהרג.

בעת שהגיע בשורה נוראה זו הייתי בבית אחותי מרת ראשקע הי"ד בעיר הסמוכה פאסצקינאוו. אי אפשר לתאר את החרדה הגדולה אשר בביתה, ובפרט כי הילדים הקטנים לא יכלו לקחת חבילות, ואמרו שמי שלא לוקח איתו אוכל, לא יהיה לו מה לאכול למשך שבועיים. וכך אכן היה, שמי שלא היה בידו אוכל, סבל מחרפת רעב נוראה.

לאחר חיתום שטרות

וכששמעתי השמועה הנוראה, ותחרד כל גופי, וארכבותי דא לדא נקשן, ובכיתי הרבה מאד בצעקות גדולות ובקשות לאבינו שבשמים שירחם על עמו. זעקתי "איפה אתה מלאך מיכאל אשר מעולם ממליץ טוב על עם ישראל, ואיה זכות אבות ואמהות", ועוד כהנה וכהנה, אשר בעת צרה יצאו דברים מלב נשבר בבכיות גדולות אשר תשברנה אפילו לב אבן.

התפללנו רבות, אם כי לא יכולנו להתאסף כי לא הורשינו לצאת. אמנם כנראה כבר היה זה לאחר חיתום שטרות, וכתב שנכתב ונחתם מפי המלך מלכי המלכים אין להשיב, ונתקיים בנו לדאבון לב הפסוק: "גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי" (איכה פרק ג). הקב"ה גזר אומר "אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם", ותפילותינו לא הועילו הרבה לחלצינו ממיצר.

רבות מחשבות בלב איש

באותו שעה עדיין לא גילו הרשעים להיכן נלקחים המון העם, והיו דעות שונות בין האנשים בענין זה. יש מהם שאמרו שודאי יירו בנו או יתלו אותנו, כי זה דרכם של ברברים אלו. היו שאמרו שהמצב לא כל כך גרוע, וכשם שעזר הקב"ה לאברהם אבינו בכבשן האש, והוציא את בני ישראל ממצרים, והצילם בגלות בבל ובגלות ספרד, כך יעזור לנו בעת צרה זו. והיו שאמרו שהגרמנים רק רוצים להפחיד אותנו, כדי להוציא קצת כסף מהיהודים, ובסוף יתנו לנו להשאר

במקומינו. כפי שנראה, כל הדרכים הללו התגשמו לבסוף, כמו שנראה בהמשך.

לדעת את שלום אבי

היות שבעת היוודע הגזירה לא הייתי בבית אבא זצוקללה"ה אלא בבית אחותי הי"ד, מאד רציתי לדעת מה שלום הורי היקרים הי"ד, ושלחתי שליח לביתם בעד כסף רב, לדעת מה שלומם, והעוד אבי חי.

השליח חזר אלי ואמר לי, שלדאבון לב הורי כבר אינם בביתם, כי כבר נלקחו לגעטא. עוד הגיד לי שדלת בית הורי, הבית שבו גדלתי, כבר סגור ומסוגר על מנעול ובריח. יותר מזה הוא לא ידע להגיד לי.

באותה תקופה, שהו בבית הורי היקרים, אחי הילד צבי הי"ו, ואחותי הגדולה הבתולה מרת רעכיל שתחי', שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו ריחם עליהם והציל אותם מצפרני הרשעים הארורים ימ"ש בניסים גדולים. ואנכי לא ידעתי להיכן נעלמו, ונסיתי לטכס עצות בנפשי כדת מה לעשות. הייתי מבולבל מה לעשות. זה היה ביום שני.

באשר תלכי אלך

החלטתי שטרם יבואו הברברים אנוס ליער ואחכה שם עד יעבור זעם. ארזתי לי חבילה, שבתוכו הנחתי את התפילין שלי וקצת צידה לדרך, ושמרתיו ליום פקודה. כשהגיע יום רביעי השחור, שבו הגיעו הנאצים ימ"ש לעירנו לקחת אל כל היהודים לגעטא, ארזתי מהר חבילה בשביל אחותי הי"ד, והכנתי לחם עם גבינה בשבילה ובשביל הילדים.

ואז רציתי לצאת היערה...

מיד התחילו כל המשפחה לבכות בבכיות נוראות, ונהרי דמעה נשפכו מכל הצדדים. הילדים בכו ואחותי צעקה ואמרה: "מה הרווחתי מזה שהיית אצלי עד עכשיו ועזרת לי, אם עכשיו אתה משאיר אותי לבד עם היתומים החיים כדי שנמות מרעב?".

כשמוע זאת כמעט שיצאתי מדעתי. או אז אמרתי לה, "באשר תלכי אלך, ובאשר תמותי אמות. והרי אם ימותו הורי וגם את תמותי, למה לי חיים?!". התחזקתי והלכתי עם אחותי ויתומיה הקטנים יחד עם שאר היהודים האומללים.

רשעת הגויים השכנים

ראינו אז בעליל את בחינת הכתוב (איכה א, ב): "כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים" כל הגויים שהעמידו פנים כל הימים שהם חברים טובים, נהפכו פתאום לאויבים, וכולם כאחד שמחו לאיד ואמרו "הם כבר הולכים! שרק לא יחזרו", וכיוצא בזה.

היו כמה מהגויים השכנים שהעמידו פנים של רחמנות, ואמרו לנו, "חבל שכל הרכוש יאבד, תנו לנו ונשמור על רכושכם, ונחזירם לכם כשתחזרו". אמנם, לאחר המלחמה הוברר הדבר למפרע, ש"רחמנים" אלו לא רצו את טובתינו כלל וכלל.

גוי שכן נכנס לבית אחותי וביקש את קערת הכסף. אמרה לו אחותי למה עלי לתת לך, וכי שלך היא? אמר לה הגוי אל תעשי עצמך תמימה, הרי בין כה וכה לא תשובו לכאן. שאלתי אותו מדוע הוא אומר כך, ומה פתאום שנתן לו הקערה. והוא בשלו חוזר ואומר, אל תעמיד פנים כתמים, לוקחים אותכם מכאן ליהרג.

הרבה יהודים אשר ברוב רחמי שמים ניצלו מגיא התופת, חזרו לעירם ולביתם בתום ימי המלחמה, והגויים ברשעותם לא רצו להחזיר להם דבר מרכושם, ועוד ענו ואמרו "יותר יהודים חזרו משהלכו...".

הגויים סביבנו ידעו את מה שאנו לא ידענו. אילו היינו יודעים את מה שהם יודעים, היינו נוהגים אחרת.

ויהי בנסוע

הגיע פקודה, וכולנו התחלנו ללכת לתוך הגולה. רוב העם צעדו ברגל, ואת החבילות הגדולות והאנשים החולים העלו לעגלות.

לאחר שצעדנו דרך של שש קילומטר, כנסו אותנו בחצר גדולה, והמפקדים צעקו: "למי שיש כסף או זהב או שאר דברי ערך, שעונים וכדומה, שיתנו אותם כעת. מי שלא ישמע בקולינו ונמצא עליו כסף, יהרג מיד!".

כולם נתנו משהו. לאחר מכן, הכניסו אותנו לחדר אחר ובדקו האם יש עוד דברי ערך עלינו. גם בדקו את כל החבילות, ופזרו את הכל בחפשם אחר הכסף והזהב. גם את החולים שעל העגלות בדקו אם אין עליהם דברי ערך. ה' עזר שעברנו את זה.

כשלחו כלה גרש יגרש

אותו היום, יום רביעי, יום נאה היה, השמש זרחה, הצפורים צפצפו בנעימה, אך בשבילנו היה חושך מכל הצדדים. ראינו את מלאכי החבלה עם כלי נשקם המלוטשים, ואותנו היהודים האומללים גורשים כצאן לטבח. הילדה רבה, המים רועשים, והרוצחים צועקים.

השמש בערה, והחום היה איום ונורא. הילדים צעקו למים, אבל אף אחד לא העיז להגיד משהו לרוצחים, כי הם היו יורים מיד. ארזנו את החבילות ועמדנו כמו צאן, בעת שחכינו לפקודה: "להמשיך".

כשניתנה הפקודה, המשכנו ללכת, עלינו גבעות וירדנו עמקים. העולם הוא מקום גדול ויפה, אבל אין אנו יכולים לצאת אליה, אנו תחת נשק, בכל הצדדים החרבות

שלופות. אסור היה להתמהמה אף רגע, ומי שחיכה רגע, מיד צעקו עליו: "מה זה, יהודי מקולל, אתה עושה חכמות?! תמשיך מיד, או שאני יורה בך!". צעדנו בכל כוחינו, ולא חכינו שיזרזונו.

לבסוף הגענו לתחנת הרכבת. התישבנו שם, וראינו רכבת משא ועל דלתות הקרונות היו מנעולים, והבנו שזה בשביל היהודים, וכך אכן היה.

שתינו קצת מים ועלינו לקרונות המשא המקוללות. זרקו את החבילות בפנים, הילדים בכו, אך לא לקח הרבה זמן וכולם כבר היו בתוך הקרון. כמה אנשים הצליחו, עם הרבה פרוטקציה, להכניס מים כדי שלא נמות מצמאון.

ככה נסענו כשלש או ארבע שעות, ולעת ערב הגענו לאונגוואר.

פרק ט

געטא אונגוואר

"אונגוואר" רבתי עם

"אונגוואר" היתה עיר ואם בישראל, כרכא דכולא בה. מלפנים גרו בה בערך עשרת אלפים נפשות צדיקים קדושים וטהורים, גאונים, תלמידי חכמים ובעלי בתים, והחזיקה בקרבה ישיבה גדולה אשר למדו בה כשלש מאות בחורי חמד, כארבע תלמודי תורה, בתי כנסיות, בתי מדרשות, קלויזים, מקוה טהרה, בית חולים ליהודים ומוסדות צדקה וחסד. בעיר זו שכן הגטו בו שהינו במשך ששה שבועות, מהשבוע שלאחר הפסח עד לפני חג השבועות.

הדרך לגטו

הגטו היה במרחק ארבעה או חמשה קילומטר מתחנת הרכבת, וצעדנו לשם רגלי. בני הקהילה היהודית באונגוואר סדרו בעד הרבה כסף שנוכל להעלות את האנשים החולים ואת החבילות על עגלות. צעדנו בקבוצות של חמשה חמשה, ואני לקחתי לצדי את בן אחותי הבכור שהיה בן אחת עשרה שנים. את שאר אחיו הקטנים הצלחנו לשים על העגלה. ככה עברנו את העיר, ויהודי העיר אשר לא היו עדיין בגטו, הסתכלו עלינו ובכו, אך לעזור לנו לא יכלו.

כשהגענו לשער הגטו, זרקו את החבילות מהעגלה והיה בלתי אפשרי למצוא כל אחד את חבילתו, כי היה חושך, והשוטרים היכו וצעקו שצריכים להיכנס מיד ואמרו "את החבילות תתפסו מחר, עכשיו כבר לילה". ובכניסתנו לגטו ספרו את כל העוברים תחת השבט.

את כל הבאים, אנשים נשים וטף, זקנים וזקנות, מניקות ומעוברות, בריאים וחולים, הכניסו לגטו. לא השאירו נפש אחת. גם את כ"ק אאמו"ר ומשפחתי זצוק"ל הי"ד הכניסו לשם, אמנם לא נפגשתי עמהם בתחלה, רק לאחר קצת זמן.

הגטו

המקום שהקצו לגטו היה בית חרושת מאבני אדמה [ציגעל פאבריק]. גודל הגטו היה מאה וחמישים מטר מרובע, ולמקום זה הכניסו הרשעים כשמונה עשרה אלף נפשות, אנשים נשים וטף. בחצר הגטו כבר היו אלפי איש, אך לא הכרנו אותם.

התישבנו ביחד על האדמה, כי לא היה שם רק עצים אשר הניחו עליהם הלבנים [הציגעל]. לא היה איפה לישון, הדחקות היתה נורא ואיום. כל מי שהיה יכולת בידו תפס קצת מקום מהארוני קיר שהיו שם להניח האבני אדמה והכינו לישיבה, עד יוודע מה ילד יום.

הימים הבאים היו מלאי תלאות, לא היה רגע בלי פגע, וכל יום קללתו מרובה מחברתה. מחלות שונות החלו להתפשט מחמת עיפוש האויר. בבוקר יאמר מי יתן

ערב ובערב יאמר מי יתן בקר, ממש ככתוב בתוכחה. וגם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר העלה ה׳, בעונותינו הרבים.

ויעמוד בין החיים ובין המתים

בלילה הראשון, ״שם ישבנו גם בכינו״, שכבנו אחד על השני, וכל מי שהיה עיף ויגע מהדרך, הניח ראשו על חבילה, או על האדמה, או אפילו על רגל חבירו. אני לא ישנתי כל הלילה, כי חיפשתי את חבילתי שהיו בה שמיכות, כדי שאוכל לכסות את הילדים.

עדיין זכור לי היטב כאילו שזה קרה היום, איך שלפנות בוקר נשכבתי על האדמה, ואשה זקנה שעברה לידי אמרה לחברתה: ״א דא ליגט נעביך אויך איינער...״ [אוי פה שוכב לא עלינו עוד אחד], שלא ידעו להבחין לא עלינו מי בחיים ומי לא. במשך הלילה אכן מתו כמה אנשים זקנים לא עלינו. הילדים בכו כל הלילה, וקולותיהם עלו עד לרקיע השביעי.

הימים הראשונים בגטו

הלילה התארך וחשבנו שיִקַו לְאוֹר וָאַיִן וְאַל יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי שָׁחַר (איוב פרק ג), אך הבוקר אור, והנה מכניסים מאות יהודים לשערי הגטו, מעונים ומושחרים. אין מקום לקהל הגדול להכנס אבל הם מכריחים אותם להכנס. וכעבור זמן קצר קבצו את כל היהודים מכל הגלילות, מהכפרים ומהעיירות והכניסו אותם בשתי מקומות באונגוואר.

בערך בשעה אחת עשרה אמרו לנו לרדת למטה, למקום שנוכל לשהות בו. ירדנו ומצאנו ״בארַאק״ [בנין קטן] עשוי מלבנים, גודלו היה שתי מטר על שתי מטר, והיה מיועד לחמש עשרה נפשות, דהיינו שני משפחות. נקינו המקום קצת, והיינו שמחים שלכל הפחות יש לנו מקום על הרצפה איפה להתיישב.

המצב בגטו

היינו בלי קורת גג, בלי כסאות, שלחנות ומיטות, ובלי אוכל ומים. כל אחד אכל מהמעט שהביא עמו בעת הכנסו. בגטו לא היה מים. לא היה איפה להתרחץ, ולא היה איפה לכבס בגדים. היה שם רק נחל מים אחד אשר מסביבו עמדו כל הנשים לכבס, ובמשך הזמן נתלכלכו המים ונבאשו עד ששחו שם המון כנים.

המצב הכללי בגטו היה בכי רע, ובלתי ניתן לתיאור. היה קשה מאד להחזיק מעמד בשפיות הדעת. ואכן, היתה שם אשה אחת, אמא להרבה ילדים שנשתבשה דעתה לא עלינו, והסתובבה בבכיות וצעקות. כה נורא היה המצב.

פגישה עם ההורים

כאשר הגעתי לגטו, עדיין לא ידעתי מה שלום אאמו״ר זצ״ל, והאם גם הוא נמצא אתנו בגטו.

ביום ראשון בבוקר נעמדתי להתפלל. התהלכתי בתוך הגטו אנה ואנה, ופתאום אני רואה את אבי היקר זצ״ל בא לקראתי. אי אפשר לתאר את שמחתי הגדולה כאשר ראיתי כי עוד אבי חי.

הלכתי מהר עם אבי היקר למצוא את אימי היקרה. בתוך כל כך הרבה אנשים היה כמעט בלתי אפשרי למצוא מישהו, ואחזנו ידים כדי שלא נאבד אחד את השני.

כאשר שסוף סוף פגשתי את אימי התחלנו לבכות בכיות נוראות. אבי היקר זצ״ל ביקש מאיתנו להפסיק לבכות, כי לא נאה לבכות לפני אחרים, אבל לא הצלחנו כי הכאב היה גדול כל כך שאי אפשר לתאר. לא יכולתי להוציא מלה מהפה, רק הבטתי על מראה האחד ואחר כך על מראה השני, ושניהם הביטו בי כאילו שהם הביאו עלי את האסון הזה. לא לקח זמן רב ושלשתינו בכינו חזק.

פגישת הורי עם בני המשפחה

כאילם לא יפתח פיו אמרתי להם, ״הורי היקרים, אחותינו נמצאת פה עם ששת ילדיה״, הרגשתי את כאב הלב של הורי, והרגשתי שאף לבי מתפוצץ מרוב כאב.

הלכנו יחד לחפש את אחותי ולאחר זמן רב מצאנוה עם ילדיה. כל משפחתה ישבו בשקט כמו צאן, כאילו שאחד מהם עשה פשע גדול. וכשהגיעו הסבא והסבתא, הלוא הם הורי היקרים, התחילו הנכדים לבכות ולצעוק: ״סבא קח אותנו הביתה, לא טוב לנו פה״, ״סבתא אני רוצה לבוא אלייך״.

אחותי נפלה על אמי היקרה, ובכתה ואמרה: ״מה פשענו יותר מהאחרים, כבר ארבע שנים שלקחו לי את בעלי, ועכשיו רוצים להרוג אותי עם הילדים, מה יהיה? אבא, עזור!״

בביתנו הקפידו מאד על כבוד אב ואם, ואף פעם לא אמרנו מילים רעים ח״ו, ונזהרנו מאד בכל דברינו שלא נאמר אף מילה מיותרת, ועכשיו כששמעו הורי היקרים דברים אלו מבתם ומנכדיהם היקרים, ראיתי שכמעט לא יכלו לעמוד בזה.

נשמטתי מהר הצידה כי כבר לא יכולתי לעמוד שמה, ולא ידעתי מה דברו בלכתי. אחרי שעה חזרתי אליהם, אך לא היה לי כח לדבר כלל. התישבתי על הרצפה והקשבתי למה שדברו.

הרעב הנורא

בשבועיים הראשונים כמעט לא קיבלנו אוכל. מים לא היה שם, ואם עלה בידינו להשיג קצת קפה היינו מאושרים, כי יכולנו למות מצמאון. גם אוכל כמעט לא היה לנו. הילדים הקטנים צרחו, והמבוגרים כמעט ולא אכלו כדי שיהיה לילדים מה לאכול.

אחרי ארבע עשרה ימים פתחו שם מטבח, אבל בשביל שמונה עשרה אלף נפשות, לא קל לבשל.

כל אחד קיבל רבע ליטר מרק ועשרים גרם לחם ליום [שהוא בערך פרוסה אחת]. הרבה אנשים הצליחו עם פרוטקציה לצאת לעיר ביום רביעי, שם לקחו אותם לעבודה, והיינו נותנים להם כסף שיקנו לנו מעט אוכל.

להחיות נפש אבי ואמי

באותם הימים סיכנתי את נפשי להחיות את אבי ואמי, ואת אחותי עם ששת ילדיה הקטנים ועוד אנשים, ועבור עצמי. הייתי יוצא מתוך הגטו בתחבולות שונות, ומביא מעט לחם ושאר דברי מאכל. אירע פעם שהצלחתי להביא כמה חתיכות לחם, וחילקתים לכמה משפחות.

כל זמן שהותי בגטו לא אכלתי לחם לשובע, כי כשהיה לי לחם, תמיד חילקתי את זה לילדים, ונתתי להורי היקרים שיהיה להם מספיק לאכול, ואף מה שנשאר מזה, נתתי למי שהיה צריך.

ולא אוכל לעבור מלהזכיר, שהיה שם שכן יושב קרוב אלינו, איש זקן עם אשתו הי"ד, ופעם הנחתי את הלחם שלנו במקום אחד, ובלילה קם הזקן ולקחה לעצמו. ואם כי ידעתי ממעשהו, לא אמרתי לו כלום, וחשבתי "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב" (משלי ו', ל'), ושיהיה זה לי לזכות אם נכשלתי ח"ו פעם במאכלות אסורות.

גזירת גילוח הזקן

הרשעים הוציאו פקודה שכל אחד חייב לגלח את זקנו. זה היה חלק מהתוכניות שלהם להשפיל, להכניע ולבזות אותנו כל מה שאפשר, (עיין סנהדרין צ"ו, א': זיל אייתי לי מספרא ואגזייך - אגלחך), ועל ידי זה יטלו מאתנו את כח הגבורה לבל נטכס עצה נגדם.

גזירה זו אכן פגעה קשות בלבם של יהודים יראים ושלמים שכל ימיהם נזהרו שלא לנגוע בפאת זקנם. והרבה אנשים כיסו את פניהם עם מטפחות כי התביישו מאד.

כשעברתי בגטו כמעט לא הכרתי אדם, מחמת גזירת הצר הצורר לגלח פאת הראש והזקן, והיה זה בחינת ההיפך מ"והם לא הכירוהו שיצא בלא חתימת זקן". וכאשר ראיתי את אבי אחרי גזירה זו, ראיתי את פניו הרזות זוהרות מזוהר התורה, עם המשקפים הנוצצים שהיו לו, אבל הצלם אלוקים - הזקן הלבן כשלג, לא היה עליו.

תורה מתוך הדחק

במשך תקופת גטו אונגוואר היה כ"ק אאמו"ר הי"ד שקוע כמעט כל היום בלימוד ולא פסק פומיה מגירסא. ברם, אני כמעט ולא למדתי, ולמרות שהיו שם ספרים, והגם שלא עשינו שם שום מלאכה, מכל מקום מבוקר עד ערב היינו טרודים כנח

בתיבה, בכל מיני טרדות שאין לשער. ובעונותינו הרבים למדתי רק כחוטף ואוכל, פעם מפה ופעם מפה. יסלח לי ה׳ אלקי.

מו"ר הגה"ק מאונגוואר הי"ד בגטו

באחד הימים בלכתי בגטו, הנני שומע קול דממה דקה שקורא לי בלשון רכה. חזרתי לאחורי, ומה מאד נדהמתי וזלעפה אחזתני לראות את מורי ורבי גאון הגאונים קדוש וטהור מרן רבי יוסף אלימלך כהנא גאב"ד קהלת אונגוואר הי"ד. כמעט ולא הכרתיו, יען שהיה בלי זקן.

הוא פנה אלי ואמר לי: "דו ביסט דאך מיין תלמיד, זעה וואס די רשעים האבען צו מיר געטאן, מיין גאנץ לעבען האבע איך מיין האנט נישט צו גערירט צו מיין בארד אין פאות אין די רשעים האבען מיך...", ["אתה הנך תלמידי. ראה מה עשו לי הרשעים", והראה בידו על זקנו ופאות ראשו, ואמר: "מעולם לא נגעו ידי בצלם אלקים, ועכשיו באו הרשעים הללו ועשו לי מה שעשו"].

כשמעי דברים אלו, נזדעזעתי עד דכדוכה של נפש, ונעשו עיני מקור נחל דמעה, על האי שופרא עם צורתו המאירה, וכמעט פרחה נשמתי בדברי עם אותו קדוש גאון עולם.

באותו שעה אמר לי, "בבקשה עשה לי אהל, מקום לשבת". מיד גדרתי לו קצת מקום, וסבבתי אותו בשמיכות, וגם שיפרתי את הקרקע מעט, ועשיתי כל מה שהיה אפשר לעשות במצב ההוא, והודה לי על זה, ונשארתי איתו איזה זמן כדי לשמשו.

הרב הי"ד לא הוציא הגה מפיו, אף לא שאל שאלות למרות שהיה חכם לא פחות מאלה ששואלים שאלות. ברם, האמת היא שכדי לשאול שאלות לא צריך להיות חכם, בשביל לענות צריך להיות חכם, וכהיום יש רק "חכמים" השואלים שאלות איה גבורותיו, ושוכחים תשובת אנשי כנסת הגדולה הן הן גבורותיו.

לאחר כמה שבועות ששהינו בגטו, התחילו הרשעים להוביל אנשים לאושוויץ. משפחתינו נלקחה בטרנספורט הרביעי, ומו"ר נלקח אחרינו בטנרספורט החמישי. ובהיותו זקן כבן שמונים ושתים שנה קידש השם ברבים עם שאר אנשי קהילתו, ונקבע היארצייט ליום י"א סיון. ה׳ ינקום דמם.

זכרון קדושים - אונגוואר

קולו עדיין מהדהד באזני: "עשה לי אהל", ועל שמו ולזכרו תאות נפש, קראתי את שם קהילתנו הק׳ בארה"ב ובארצינו הקדושה "קהלת אונגוואר", למען ייזכר שם אותו צדיק ובני קהלתו בפינו ובפי תלמידיו.

אין יוצא ואין בא

מסביב לגטו עמדו שומרים מהמשטרה ההונגרית. בכל שתים עשרה מטר עמד

שוטר, ומי שהתקרב פסיעה אחת קרוב לגבול, ירו בו מיד. ביהודי אחד ירו ברגל, והיתה אשה אחת שבטעות עברה את הגבול וירו בה למוות.

לבסוף סידרו בעד הרבה בצע כסף שיזהירו השוטרים בטרם יירו, ורק אם האדם לא יעמוד מלכת, יירו בו. והיות שלא ידענו איפה בדיוק הגבול, כי היו רק כמה דגלים קטנים לסמן הגבול, ומי שלא שם לב אליהם נורה מיד, העמידו כמה נערים מהגעטו לפני הגבול, והם שמרו שלא נעבור רק עד מקום שהורשינו ללכת.

מאידך גיסא, היו אנשים שדוקא רצו לעבור את הגבול כדי שיירו בהם. הם מאסו בחייהם והחליטו שאין להם מה לאבד, אבל גם להם לא נתנו לעבור.

לא יועיל הון ביום עברה

כבר באותה תקופה, בגטו אונגוואר, היו הרשעים מבצעים הרבה הריגות ורציחות של נפשות רבות מישראל לא עלינו מדי יום ביומו. בכל יום נשמע כרוז יוצא מהרמקול: "פלוני ופלוני יבואו לקונסוליה", וכאשר נשמעו כרוזים אלו, ידענו היטב שהאיש הזה כבר לא יחזור חי. ככה הרגו המוני אנשים.

על פי רוב, רצחו אז עשירים בעלי הון, ועשו הרשעים גם כן "באראק" מיוחד שנקראה "גובערנער באראק", שם ביצעו בעשירים עינויים קשים ומרים.

ביזת רכוש ישראל

הרשעים הארורים ימ"ש היו חכמים להרע, והיו להם דרכים ותכניות איך להוציא את כל מזימותיהם מהכח אל הפועל.

בכל יום בבוקר, היו מכריזים שאנשים מסויימים יבואו ויירשמו אצלם כדי לצאת העירה בשביל לעבוד. ומה היתה עבודה זו? חיילי ס.ס. היו הולכים איתם אל תוך העיר וציוום שיכנסו לבתי ישראל העזובים, ושיוציאו כל מה שהשאירו שמה היהודים, עד שהניחו הבתים ריקים מכל וכל, ועשאום כמצולה שאין בה דגים. בערב, לאחר עבודתם, שבו לגטו.

כמה פעמים יצאתי עם עוד בערך מאתיים איש מבני הגטו, והנאצים ימ"ש ציוו אותנו להוציא מבתי בני ישראל את כל החפצים הנמצאים בבית, להכניסם בשקים ולקשרם יחד ולהביאם למקום מיוחד, אשר משם שלחו אותם לגרמניה הארורה.
(ראה בתשובות בסוף הספר סימן כ' מה שכתבתי בדין כיבוש מלחמה).

בשובינו לגטו בדקו את כולנו לראות אם לא לקח מישהו לעצמו איזה דבר מן הבתים. "חטא" זה היה גדול מנשוא, וענשו היה משפט מות. אכן, פעם הכנסתי בכיסי חתיכת לחם, וכמעט שתפשו אותי, אך ברחתי.

ברוך הנותן ליעף כח...

פרק י

הנסיעה לאוישוויץ

ה'ליקווידאציע' מהגעטא

כעבור כארבעה שבועות שישבנו בגטו אונגוואר, התחילו הרשעים להוציא את תושבי הגטו אל אושוויץ על ידי "טרנספורטים". כל הרשעים יחד, בלב שלם, החליטו שהגיע הזמן להיפטר מכל היהודים. אף אחד מאתנו לא ידע להיכן נשלחו אלו האנשים, ורק אמרו לנו ששולחים אותם לעבודה. ניסינו לקבל יותר ידיעות ואף שילמנו כסף עבור זה, אבל ללא הועיל. הם אפילו לא רמזו לאן פנינו הולכים, כולם כאחד רצו להפטר אחת ולתמיד מהיהודים.

"טרנספורטים" אלו היו נסיעות ברכבת, בתוך קרונות של משא בהמות וכדומה. מידי שבוע בשבוע נסע עוד "טרנספורט" עם המוני משפחות אל המקום הלא-נודע ועליהם כמה אלפי אנשים, אבות ובנים, יונקי שדים ויולדות, עם כל מה שהיה להם, כולם נדחקו ביחד אל תוך הקרונות בצפיפות נוראה, עד שכמעט לא היה מקום לישב.

ועד ארגיעה לשון שקר

כדי להרגיע את הציבור הכניסו הרשעים אצלינו כמה עיתונים וכתבי-עת שכתבו שם שקרים וכזבים מגעטא'ס אחרים כמו מגטו סיגעט ועוד, שהאנשים שיצאו מהגטו נשלחו לעבודת חקלאות [פארמער"ס] וכדומה, ויש להם שם מכל טוב וכיוצא בו.

כמו כן הביאו לנו מכתבים מזויפים מאנשים יחידים, כדי להרגיענו, שלא נדע ולא נבין לאן הם הולכים, אשר בעונותינו הרבים דרכם היה לשריפה רח"ל.

הרשעים הבינו היטב כי אם היינו יודעים בבירור את מטרת נסיעתינו ולאן מועדות פנינו, ודאי שהרבה מאיתנו לא היו הולכים, והיו בורחים או מוסרים את נפשם במרידה ברשעים. ואכן בשקריהם הצליחו להרגיע את כולם ולערבב דעת הציבור.

הטרנספורט הרביעי

לפני חג השבועות - זמן מתן תורתינו, ביום הששי אחר הצהרים, יום אחד לפני ערב יום טוב, הגיע התור שלנו ושל קרובינו, להביא אותנו אל מחנה המות, ארץ ציה וצלמות אושוויץ, בטרנספורט הרביעי.

הממונים על הטרנספורטים היו מלאכי חבלה אנשי "הגסטפו" ימ"ש, אשר היו גרועים הרבה יותר מהרשעים שהכרנו עד אז. הם הרשו לכל אחד לקחת אתו רק חבילה אחת שבאפשרותו לסחוב לבדו. מי שחבילתו היתה כבדה מדי בשבילו, זרקו לו את כל חבילתו. כאן כבר לא היו עגלות לסחוב חבילות. כבר היה להם מספיק, לגרמנים ימח שמם.

לכל אחד נתנו קילו אחד של לחם וחתיכת ריבה. היה לנו עוד קצת לחם שלקחתי מהעיר, לקחנו את זה איתנו. לא ידענו לאן אנו מובלים, אבל למה הולכים ידענו היטב, כי היינו יהודים, והם ברשעותם רצו לכלות את כל בית ישראל, היו לא תהיה.

כמובן שנסיתי לעשות ככל האפשר להקל על המשפחה. הייתי צעיר ויכולתי לסבול יותר מהם. הוכרחנו להחזיק את כל הילדים ביחד כדי שלא יאבדו בין כל האנשים.

כניסה לקרונות משא

האינטליגנטים הגדולים, המתורבתים הגדולים, אלו הגרמנים המלומדים של שנות האלפיים, הכו זקנים, הכו תינוקות, ירו באנשים, עד שיצאה נשמתם.

הלכנו רגלי כשנים או שלושה קילומטר עד שהגענו לתחנת רכבת. מי שהיה חלש בדרך ולא יכל להמשיך, ירו בו מיד.

לפני שעלינו לרכבת, ציוו עלינו לתת את כל דברי הערך שיש לנו, והזהירו שמי שימצא עליו דבר ערך, יירו בו. והורידו לנו את הבגדים ובדקו את כולם. מאד נבהלנו מהבנדיטים האלו כי כבר הכרנו אותם כמי שעומדים באיומיהם, וכשהם אומרים שהם יורים, הם באמת יורים. ומלאו הרשעים שתי מזוודות גדולות שלל, אחת מלאה בזהב ואחת בשעוני זהב ודברי ערך שונים.

בתום הבדיקות אמרו לנו לעלות על קרונות הרכבת הגבוהות. כל קרון היה סגור ואטום מכל צד, גם מלמעלה, רק דלת קטן היה בה.

כדי להוסיף צרה על צרותינו סילקו לנו את המדרגות שעולות לקרון, והיינו צריכים לקפוץ על הקרון ברגע אחד, ומי שלא הצליח לעלות במהירות שהם רצו, קיבל מכות רצח. כך נדחפנו לתוך בית הסוהר. בקרון אחד היו כמאה אנשים, עם כל חבילותיהם.

היודנרא"ט לא נחו עד לדקה האחרונה. הם הצליחו לסדר לכל אדם מדת דציליטר של תה לדרך, זאת אומרת שבקרון של 100 אנשים נתנו 10 ליטר תה.

למען יאריכון ימיך

וכאן עלי לעמוד על דבר שאירע באותה שעה. קודם שיצא הרכבת הרשו לנו להכניס שתי דליי מים לכל קרון, והכריזו שמכל קרון יצא אדם אחד או שנים לדלות מים מן הבאר.

בשמעי את הכרזתם זאת לא התמהמהתי, ומיד קפצתי מן הרכבת להביא מים. בהיותי על יד הבאר נפל רעיון בלבי לנצל את הזדמנות פז זו ולברוח. חשבתי

לעצמי, למה לי לחזור לרכבת, שכנראה לא נוסעת בדרך החיים, טוב לי לברוח ולהציל את נפשי.

בחשבי כן, קרעתי מעל בגדי את המגן דוד הצהוב שכל היהודים נשאו על החזה לסימן על יהדותם, ונשאתי את רגלי לברוח.

פתאום בא לנגד עיני דמות דיוקנם של אבא, אמא, אחותי והילדים, וחשבתי, מי יעזור להם שלא ימותו בדרך, וכמעט התעלפתי ממחשבות אלו. הבנתי שאין לי ברירה אחרת, החזרתי את המגן דוד וחזרתי על הרכבת.

מי יודע אם לא בזכות זה זיכני השי"ת צורי וגואלי להשאר בחיים לאחר החורבן הזה.

הנסיעה בקרונות

בשעה המקוללת נעלו את הקרונות עם מנעולים, ובבוקרו של יום שבת קודש, ערב חג השבועות, התחילה הרכבת לנסוע.

בתוך הקרון היתה צפיפות נוראה, אך הצלחתי להניח את הילדים הקטנים לישון על הרצפה, ובגלל זה נאלצתי לעמוד על רגל אחת, כי לא היה לי מקום לשים את השניה, ואחזתי בידי האחת, וכך עמדתי במשך ארבעים ושמונה שעות.

רכבת המוות

מבלתי יכולת לתאר את הנסיעה מהגטו אל אושוויץ. החום היה נורא ואיום, כי היה זה בתקופת הקיץ והשמש בגבורתה וחמתה מרובה. חמה עזה על כל העולם מאד ועל עם ישראל מאד מאד.

בנוסף, מפאת שהכניסו אותנו עם כל חבילותינו לרכבת המסע, היה הקרון מלא על גדותיו, אנשים נשים וטף, מעוברות עם מניקות, זקנים עם נערים, הכל הכניסו לקרון, וסגרו את החלונות והדלתות, עד שהיה סגור ומסוגר, בלי אויר. יכולנו למשש בידים את האויר העבה.

גם מים לשתות לא היה, והחום היה נורא וכמעט יצאו נפשות בני אדם מצמא, לא יאומן כי יסופר. הילדים צעקו למים, צמד לשונם לחיכם, ואמותיהם, אין לאל ידם להושיעם. גם הגדולים וזקנים עבר כח סבלם, וכמעט פרחו נשמותיהם מצמא.

הרגשנו אז שהקב"ה הוציא חמה מנרתיקה, וביחד עם הדוחק והצער בתוך הרכבת, בלי מזון ובעיקר בלי מים, הגענו לסכנת נפשות ופקוח נפש ממש.

אחות אבי הצדקנית הי"ד

היתה אתנו ברכבת אחות של אבי מורי מרת פיגא הי"ד, אשה יראת ה' וצדקת מופלגת, כבת תשעים שנה והיתה חולנית וכמעט הגיעה לגסיסה רחמנא ליצלן בלי מים ומזון. דודתי הנ"ל היתה ידועה בצדקתה ועבודת תפילתה היתה לשם דבר. כאשר הלכה בבית המדרש נעמדה אצל אשה והקשיבה את כל התפלה מילה

במילה, ואם לא שמעה איזה מילה, היתה אומרת "נו נו!", כדי שתאמר שוב את המילה. פעם, ביום הושענא רבה התעלפה באמצע אמירת ההושענות של אחיה אאמו"ר הי"ד ששימש כבעל תפילה. כאשר עוררוה ביקשו ממנה שתשב ותטעום משהו כדי להחיות את נפשה, אך בשום אופן לא רצתה כי מעולם לא התיישבה בבית המדרש, וגם אמרה שלא תוכל לטעום מחמת שעוד לא גמרה את אמירת ההושענות. חומרא יתירה קיבלה על עצמה וקיימה אותה עד אחרית ימיה, שמעולם לא שברה את צומה בליל שלאחרי התענית רק בבוקר שלמחרתה.

בנה של דודתי הנזכרת מרת פיגא הי"ד, היה הר"ר חיים ישראל ז"ל, שנשא את אחות אמי מרת שינדל. הוא נפטר בצעירותו ואלמנתו גם היא עלתה על מזבח המוקד. בתם מרת רבקה ניצלה מהמלחמה ונישאה לת"ח הרה"ג ר' אברהם וינפעלד זצ"ל מחבר ספר לב אברהם ועוד ספרים, ודרו בארה"ב.

התחנה בקאשוי

בתוך כל קרון נסעו שני באנדיטים הונגרים ששמשו כשומרים. כך היה עד שהגענו לקאשוי. בקאשוי החליפו אותם הס.ס. ושם התחיל פרשה חדשה. עוד הפעם ביקשו כסף, הלא הם, הרי לא קיבלו את הכסף בפעם שעבר. הם נכנסו לקרון וציוו עלינו לתת להם את כל הכסף שהיה לנו, ובדקו את כל האנשים, וכשמצאו קצת כסף אצל אדם אחד, ירו בו מיד. ואמרו: שכולם יתנו את כל כספם או שגם להם יקרה אותו דבר.

שם אספו הרשעים עוד הרבה כסף, והמשכנו בדרך. כעת כבר ראינו להיכן שנסענו כי התחלנו לראות ערי פולין כמו עיר סאנז. ההרים זזו, העמקים זזו, הרוח נושבת באילנות, והם נפרדים מאתנו, וכל הבריאה בוכה על החורבן שהברברים עושים.

חג שבועות בקרון

ביום ראשון היה חג השבועות, התפללנו במצב רוח שבור, קיימנו "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". לא היה בידינו לעשות שום דבר מטוב ועד רע, רק לקבל עלינו מה שנגזר עלינו מן השמים. "כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד".

הילדים צעקו כל הזמן, "הצילו! מים!". היה זה כבר היום השלישי בלי מים, וה' ריחם עלינו, ובעיר קראקא הרשו לנו לקחת קצת מים, מהמים שמכניסים במכשירים, אבל הכמות לא הספיקה לצורכינו. לאחר מכן המשכנו בדרך.

שיעור בקידוש השם ומסירת נפש למצות

במקום אחד שעברנו בו, עמדה הרכבת והביאו לנו כמה דליי מים, וחילקו כמות מצומצמת מאד של מים לכל אחד. כל מי שהגיעו המים לידו, בעודו בכפו יבלענו בלגימה אחת, להציל את נפשו כפי האפשר.

באותו שעה שכולם חטפו מים ושתו, הבאתי בשמחה מהמים לאאמו"ר הקדוש הי"ד וחכיתי שישתה ויקל מעליו הצער של הצמא.

והנה ראו עיני דבר פלא, ולולי ראיתיו לא האמנתי כי אפשר שיהיה כדבר הזה. אאמו"ר לקח המים ונטל את ידיו עם המים בצמצום, ימין ושמאל, ימין ושמאל.

האנשים שעמדו מסביב, המה ראו כן תמהו, וכמה מהם הרימו קולם בצעקה, "מה זה לשפוך מים בשעה זו", "אם אין הוא צמא, אחרים צמאים", "תן לנו המים אם אתה שופך אותם", וכיוצא בזה.

עמדתי בחיל ורעדה לפני קדושת האי צדיק, ולמדתי בדוגמא חיה את הסוגיא של מצות מסירת נפש להקב"ה ותורתו. למדתי מהאי קדוש וטהור היאך מכין הוא את עצמו בהכנה דרבה לקיים המצוה אחרונה בחייו, קדוש שם שמים.

לא שאלתי אותו כלום ולא אמרתי לו מאומה. גם אאמו"ר הקדוש הי"ד לא פצה פיו. רק הסתכלתי בפניו הקדושים הבוערות כאש, שהיו מלאי דאגה מצד אחד, ושמחה וצהלה מצד שני, על שזכה ליטול את ידיו ולקדש אותם ברגעיו האחרונים.

מחמיר על עצמו היה

ממעשה זו הבנתי את דברי הגמרא במסכת עירובין (כ"א, ב') וזה לשונם:

תנו רבנן, מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה רבי יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום מכניסין לו מים במדה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו היום מימך מרובים, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך, שפך חציין ונתן לו חציין.

כשבא אצל רבי עקיבא אמר לו, יהושע, אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך, סח לו כל אותו המאורע, אמר לו, תן לי מים שאטול ידי, אמר לו, לשתות אין מגיעין, ליטול ידיך מגיעין. אמר לו, מה אעשה שחייבים עליהם מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חברי.

אמרו, לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים בדבר אמרו, מה בזקנותו כך, בילדותו על אחת כמה וכמה, ומה בבית האסורין כך שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה. ופרש"י: בילדותו - שהיה יכול לקבל טורח ועינוי. ובתוס' (ד"ה מוטב) אף על גב דבפרק קמא אמר ארבעה דברים פטורין במחנה רחיצת ידים וכל שכן במקום סכנה, מחמיר על עצמו היה, ע"כ.

לקדש את שמך בקודש

ואנכי למדתי פרשה זו וסוגיא זו מאאמו"ר הקדוש הי"ד, אמר: "מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור דברי חכמים", ומחמיר על עצמו היה! אוי לי, וי לי מה שאבדנו!

והנה מאז נטל ידיו התחיל לומר דברים, שפתיו נעות וקולו בל ישמע, ומאותו זמן עד בואנו לבירקענוא, כמעט לא פסק פיו מלומר דברים ושפתיו היו מרחשות תמיד, ולא דיבר יותר לא אלי ולא אל המשפחה, וכל שכן לאחרים.

פרק יא

פתחה של גיהנום

ויגיעו עד שערי מות

ביום טוב ראשון של שבועות שנת התש"ד לעת ערב הגענו למקום החשוך "אוישוויץ" בפולין בשלעזין. בחוץ היה מזג אויר טוב, העולם היה כל כך יפה, העצים חייכו, כאילו לא הרגישו בחורבן הנורא של כלל ישראל. עדיין לא ידענו משמעותו של "אוישוויץ". נתנו לנו לעמוד שעה, ואז הכניסו אותנו לבירקענוי.

בירקענוי - מקום מוכן לפורענות, שם ראינו את להט החרב המתהפכת וכל המקום היה עשן כולו, להבי אש עולות עד לב השמים, יחד עם קולות וברקים מצעקת אחינו בני ישראל, זקנים עם נערים הנשרפים חיים, ורבים מעמינו המושלכים לתנורים לשריפת גופותיהם הקדושים והטהורים, לאחר שהביאום כביכול במרחצאות וכיוצא בו, והמיתום על ידי גז והרג ואבדן במכת רצח ובזיון עד אין שיעור.

מלאכי חבלה

עם הגעתו של הרכבת לבירקענוא ראינו תנועה גדולה, ובעוד שהיינו עומדים בקרון, לא לקח זמן, ופתחו את הדלתות ונכנסו אנשים לבושים בלבוש משונה.

לאחר שנפתחו הדלתות שמענו צעקות "אללעס ארויס"! [כולם לצאת], "לוס לוס!" [מהר מהר].

ראינו אנשים עם בגדים מפוספסים, וכשרצינו לשאול אותם דבר מה, לא ענו. רק זה אמרו לנו: "אתם רואים שם הארובות, מחר כולכם תהיו שמה, ועכשיו אל תשאלו כלום..."

שאלנו: "מה עם החבילות"?, ענו לנו: "אתם לא צריכים שום דבר...". שמתי מהר את התפילין שלי בכיס, ולא היה זמן לחשוב הרבה כי מיהרו אותנו החוצה.

ירדתי, ורציתי להוציא את הילדים מהקרון, אך פתאום בעטו בי הרשעים כל כך חזק עד שלא ראיתי כלום. עוד לא ידעתי מי הם האנשים האלו עם הבגדים הלבנים, אך הבנתי שהם אנשי הס.ס.

היו מהם שדברו אידיש בינם לבין עצמם, וקצתם דברו בלשון פויליש ואמרו "געהן רעכטס, ווארפט אוועק אלע זאכען, לאזט איבער די קינדער" [תלכו ימינה, תזרקו את כל החפצים, תשאירו את הילדים מאחריכם], ואמרו שאלו שילכו לצד שמאל, ישרפו אותם, וכיוצא בדברים כאלו אשר עשו עלינו רושם נורא.

לא הבנתי מה הם מדברים, אבל כנראה שלא היה להם רשות לדבר יותר וכנראה שגם מה שדברו, דברו ללא רשות. היו כמה מאתנו שחשבו אותם לרשעים שבאו

לצער אותנו יותר, כי היה נראה כאכזריות גדולה לומר לנשים להשליך את פרי בטנם.

אבל אחרי כן ראינו שהם התכוונו לטובה, להציל כל מה שאפשר, אלא שהיה אסור להם לדבר אתנו, ולכן אמרו מה שאמרו כבדרך אגב, והשומע ישמע והחדל יחדל, ולא היה בידם לעשות יותר.

וכוונתם באומרם "געהן רעכט" [לכו לימין] היתה ששמה שלחו את האנשים לעבוד, אך אלו שהלכו לצד שמאל, הלכו לתאי הגזים רח"ל. גם מה שאמרו לנו לזרוק את הכל, היה מפני שמי שלקח איתו איזה חבילות וכיוצא בזה, היו מיד שולחים אותו לצד שמאל.

ואת הבנים תקח...

גם אמרו "לאזט איבער די קינדער" [תשאירו את הילדים מאחור], כי הרבה נשים ואנשים צעירים היו יכולים להנצל על ידי הליכה לעבודה, אבל כיון שהלכו עם ילדיהם ולא רצו להפרד מהם, שלחו אותם עם ילדיהם לתאי הגזים רח"ל.

ופעם ראינו שאחד לקח התינוק מיד האם ודחף את האם לצד הימין, והיא צעקה עליו כמה אכזרי הוא, ואחר כך נודע לנו שהיה זה קאפו יהודי שרצה להצילה, וידע שאם היתה הולכת עם בנה היו שורפין אותה ביחד עם בנה, ובעונותינו הרבים נתקיים שם "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח". אבל על הרוב בעונותינו הרבים נאספו האם והבנים גם יחד, כחנה ושבעה בניה ועוד יותר ויותר מכך. מה נאמר.

שאלה הילכתית בדיני פיקוח נפש

ובענין זו ארשום מה שנסתפקתי באֵם שנשאה את בנה על ידיה, ובאו ואמרו לה זרקי את הילד ותחיי, ואם לאו, נשרוף אותך עם ילדך. האם מותר לה לזרוק את הילד כדי להציל את עצמה, או שמא בזריקתה הרי היא כממיתה את הילד, שהרי מיד ימיתוהו הרשעים, ואם כן שב ואל תעשה עדיף דיש לה דין "ימותו שניהם ואל תגרום מיתת בנה".

והגם כי יש לפקפק אי כהאי גוונא אמרינן "מנא לך דדמא דהאי גברא סומק טפי", כי ממילא שניהם בידי הרשעים, ואין היא מוסרת את הילד לרשותם.

והשאלה היא גם לאידך גיסא, אם תרצה האֵם להחזיק הילד ולמות ביחד איתו, האם מותר לה לעשות כן. דשמא אם מותר לה לזרוק הילד כדי להציל את נפשה, מחוייבת לעשות כן משום מצות "וחי בהם", ואסור לה להחזיק אותו.

ונידון זו דומה קצת לשני בני אדם הטובעים בים, או שרוצחים רוצים להרוג שני בני אדם, ומחזיקים את ידיהם זה בזה, ואחד מהשנים יש בכוחו לברוח אם יניח יד חבירו, דאז בודאי חייב לברוח אף אם חבירו יהרג, דהרי אינו מקרב את מיתת

חברו כלל וכלל. אבל אדם שנושא את חבירו על כתפיו ויש בידו לזרקו ולברוח, דעל ידי הזריקה יקרב מיתת חבירו, אולי אינו רשאי לעשות כן, ויש לעיין.

המוני שאלות כגון אלו התרחשו בצל המלחמה, השם ירחם.

ויחץ את העם

כאשר ירדנו מן הרכבת כבר היה חושך אפילה, והרגשתי ממש שהגענו לפתחה של גיהנם ולשאול תחתית. ואם יש אדם שאינו מאמין שהגיהנם והשאול הם מרים מאד, שיבוא וישאלני ואעיד לו...

הלכנו עוד קצת ושוב עומדים שם חיילי הס.ס. ומפרידים הנשים והילדים לחוד והגברים לחוד. זו היתה פעם האחרונה שראיתי את אמי מורתי היקרה ואת אחותי וששת ילדיה הי"ד, רציתי לומר להם משהו, אבל כבר לא יכלתי כי שוב דוחפים אותנו הלאה.

המשכנו עוד עשר פסיעות, ושמענו כמה מהאנשים עם הבגדים הלבנים, מתלחשים כאילו בינם לבין עצמם, "כל אחד יאמר שהוא בריא, ושהוא יכול לעבוד, ותלכו הלאה". אסור היה להם לדבר עמנו, ודיברו כך ביניהם כדי שנשמע, בכוונה לטובה. היה מהם גם יחידים שאמרו "מי שיש לו כסף שיתן לנו, כי בין כך אתם הולכים לכבשן".

מלאך המות

מרחוק ראינו איש גבה קומה ורזה עם צורה של אדם אבל טבע של שור מטורף, הלא הוא המלאך המוות ורב הטבחים הנודע לשמצה, מענגעלא ימח שמו. בידיו אחז מקל וכל באי עולם עוברין לפניו כצאן לטבח והוא מראה שמאל, ימין, ימין, שמאל. חמשה שישה אנשים לשמאל ואדם אחד לימין.

בהבחנה זו דן רבבות אנשים ונשים וטף מאחינו בני ישראל לחיים או למות בלי שום מחשבה או דיבור כלל, רק מראה באצבעו. כמה נסתרים דרכי ה'.

הרבה אנשים רצו לנסות את מזלם האחרון ופתחו את פיהם ואמרו "אני יודע לעבוד", כדי שיתנו להם לילך ימינה. אמנם מיד בהוציאם הגה מפיהם, עוד לפני שגמרו לומר את מבוקשם, בקעו את ראשם השם ירחם.

משמאל לימין

טרם שעלה בידינו להבין עד היכן מגיע חומר מצבינו, ראינו איש אחד בן עירנו צולע על ירכו, ושמו ר' שמואל משה ויינבערגער הי"ד, שאמר כמסיח לפי תומו שהוא כבר הלך בצד ה"שמאל" ואח"כ חזר והלך לצד ה"ימין", וכנראה שהרשע לא ראה אותו.

השיב לו איש אחד ששמע את דבריו: "אתה יכול לברך הגומל שיצאת ממות

לחיים״ [די קענסט גומל בענטשען די ביסט ארויס פון טויט צום לעבען]. דבריו נשמעו לנו זרים ולא ידענו על מה הוא מדבר. אבל מיד לאחר מכן, הבנו את פירוש הדברים.

פרידה מאדוני אבי הקדוש ומהמשפחה הי״ד, ועלייתם על מוקד קידוש ה׳

באותה שעה הלכתי ביחד עם אבי הקדוש הי״ד, ואמרתי לאאמו״ר שאני הולך איתו יען שאיני רוצה להיפרד ממנו.

כמובן שאאמו״ר דחה את דברי, ואז שמעתי ממנו את המילה הראשונה והאחרונה שדיבר אלי באותה עת, ואמר: ״די געה און זיי מצליח...״ [תלך ותצליח].

מי יחיה ומי ימות

לאחר דקות ספורות כבר עמדנו נגד מלאך המות, שד לבוש בבגדי אדם. ובהגיע תורו של אבי היקר זצ״ל הראו לו צד שמאל ולי צד ימין. עוד רציתי להספיק להגיד לו משהו אבל לא היה לי עם מי לדבר, כי זה המשיך באופן אוטומטי. לא נשאר לי אף אחד, רק אבינו שבשמים.

זה היה פעם האחרונה שראיתי את הורי היקרים ואחותי עם ילדיה, ועוד כמה מבני המשפחה אשר היו שם, הי״ד.

הרשע עשה את שלו והפריד ביני ובין אבי ואמי ואחותי וילדיה הקטנים, ונלקח ממני ארון אלקים אאמו״ר הרהגה״צ הקדוש, ואמי מורתי הצדקנית הקדושה ואחותי עם ילדיהם, ה׳ ינקום דמם, והאמנם בשעה וברגע אחת אבי ואמי עזבוני והלכו להיכלות גבוהות של מקדשי השם ברבים אשר אין לשום בריה רשות ליכנס שמה, ואותי עזבו לאנחות, כי רבות אנחותי ולבי דוי...

תורה תורה חגרי שק, לבשי בגדי אבלות, ארץ אל תכסי דמם ואפרם, ביום מתן דת חג השבועות, בו נשרפו הגליונות וחזרה עם היריעות, עלתה לה למרום למקום מדורה, עם תיקה ונרתיקה והדורשה והחוקרה, ובעונותינו הרבים לא נקברו, וכיון שקדשו שם שמים ברבים יחד עם אלפים ורבבות מישראל, עלו השמימה כנדב ואביהוא שהתקרבו לפני ה׳ ונשרפו גופותיהם, כקרבן עולה שכולו לה׳.

מי יתן מות מחיים

ובמצולה של גהינם בלי אב ואם, נשארתי לבדי שכול וגלמוד מהם, ועיני רואות הס״ת שנשרפו בידי הרשעים בזרוע, ואין עלי בגד לקרוע, כי הכל לקחו מאתי, ערום נשארתי כמבטן יצאתי, ואני את לבי קרעתי לגזרים, ואני בתוך רואה ספרי תורה חיים רבבות אלפי ישראל גופם נשרפות ונשמותיהם פורחות באויר יושב ומהרהר, זו תורה וזו שכרה, ובת קול מנהמת שתוק כך עלתה במחשבה לפני. והודאה להשי״ת נתתי בדברים, כמו שאמרו לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה חייב, כמו על נשיקת האוהב כן על מכת חרב וסייף, ושבחתי את המתים

אשר מתו כבר, ועל קידוש השם גופם נבער, מהחיים אשר חיים עודנה, מהמראה אשר עינינו תחזינה, אשריהם משכילים כרקיע זוהרים, במנוחת שלום ינוחו ישרים, ועליהם אמרו אשר במחיצתם אי אפשר לעמוד, זכותם עלי לעולם תעמוד, ואוי ואבוי שוד ושבר לנותרים, לדיבת נפש וחבלים וצירים, לערב אומר מי יתן צפרים, מחזיון עינים אשר המה שרים, מעונה ביסורים ועגויים קשים אשר לא נשמעו תחת השמים, הלואי מי יתן מות תחת החיים.

פרק יב

מחנה בירקענאו אושוויץ

ויספתי עליכם מכה רבה

מאז התחילו הצרות היותר גדולות, וכאן התחיל פרק חדש בצל ה"לאגער" [המחנה], ואם חשבנו שעד אז היה לנו מר, נודע לנו כעת פירושו של מר מה הוא.

לאחר שעברנו לצד ימין, התחילו להוביל אותנו בשורה, והקפידו שהשורה תהיה ישרה לחלוטין, והיו בודקים מכל הצדדים שהתור יהיה ישר, תוך שהם נותנים מכות. וכאשר הכו אדם על הראש עם מקל והמוכה הזיז את ראשו כדי לא לקבל יותר מכות, היכו את כל השורה, כי כעת כבר השורה כולה לא היתה ישרה.

תנור עשן ולפיד אש

אחר כך העבירו אותנו על יד להבת אש גדולה עד לב השמים חשך ענן וערפל עשן כולו. הרשע הראה לנו את האש הגדולה של הקרמטוריום, אנו ראינו אותו ממרחק קילומטר והיה לזה ריח מבאיש מאוד, ואמר שזה לא מפסיק לבעור, וכשכבר לא מוצאים זקנים וזקנות וילדים קטנים, לוקחים אנשים צעירים. "הרי אי אפשר להשאיר את המפעל עם שני ארובות לעמוד ריק אף לזמן קטן, כל הזמן צריך לשרוף אנשים".

בשמעי זאת, כמעט שפרחה נשמתי מגופי, כי הבנתי שאת משפחתי כבר לא אראה יותר לעולם, כי הם הלכו לצד שמאל.

התחלנו כולנו להגיד וידוי כי חשבנו שזו השעה האחרונה שלנו, והכנו את עצמינו ללכת בתוך האש, למסור את נפשינו על קידוש השם, כי היינו בטוחים שישליכו אותנו חיים בלהבת אש על קידוש השם כמו שעשו לרבי חנינא בן תרדיון (עבודה זרה דף י"ח.), וכאשר היו רואות עינינו שזורקים ילדים ואנשים חיים לתוך להבת האש.

אבל כשהגענו אל מקום האש אמרו לנו ללכת דרך אחרת והגענו לשער גדול פתוח, ונכנסנו פנימה על פי הוראתם אל מקום גדול אשר היה מגודר בגדר חשמלית, וספרו אותנו כמה פעמים, כדי שחלילה לא יהיה אדם אחד פחות ממה שהשאירו בחיים [אדם יותר - בטח שלא היה].

לקחו אותנו למחסן גדול, וראינו המוני אנשים לבושים בבגדים המפוספסים, ואז נודע לנו שגם אנחנו נקבל בגדים כאלו. אמרו לנו להוריד את כל בגדינו ולזרוק הכל, כי נקבל בגדים אחרים.

עד אז, הצלחתי עם הרבה חכמות להחביא את התפילין שלי. עכשיו התחלתי

להתלבט מה אפשר לעשות כדי להחביאם, וב״ה הצלחתי להחביא אותם באיזשהו מקום מסתור.

השפלה במרחץ ותספורת כל הגוף

לקחו מאתנו כל מה שהיה לנו, והכניסו אותנו למרחצאות, ושם גלחו וספרו אותנו מרגל ועד ראש וקראו לזה ״פרוזערע״, וכשהם התחילו לגלח היינו צריכים לעמוד ישר כמו מקל, בלי לזוז כלל, ואם אמרנו מילה שזה כואב, קיבלנו מכות על הראש עד שכבר לא התחשק לנו לדבר.

כך עמדנו עד שהמשחיתים גמרו לגלח את כולנו, ואח״כ הכניסו אותנו ל׳דיסאינפעקציע׳.

הגיעו ממונים עם מקלות עבות בידיהם וגרשו את כל האנשים למרחץ גדול, שם התרחצנו כולנו בחדר אחד, ואסרו עלינו לדבר אף מילה. מי שרק העיז לדבר או להסתכל הצידה, קיבל מכה ממקל, עד שכל פניו היה שותת דם.

להכות באגרוף רשע

אחרי האמבטיה גרשו אותנו עם מקלות, ערומים, והמים היו צבועים בדם יהודי.

עמדנו שם, עירומים כביום היוולדינו, רק את נעלינו השאירו לנו, אך אם ראו שהנעלים טובות, לקחו אף אותם. ובדקו את כולם, ואפילו בתוך הפה בדקו, ואם מצאו דבר אצל מישהו, תוכלו לדמיין מה שקרה לו, אוי לו. ואם עלה בראש הרשע לעשות בדיקה בסוליות הנעלים, היה קורע את הנעליים שמא הוטמן משהו בתוכם.

בזה כמו בשאר המקרים לקחו את כל אשר לנו או ליתר דיוק ״גמרו אותנו״, וזה כבר היו לנו, אלה הנשארים לעבוד, וזה היה קרוי שמתנהגים אלינו ב״יושר״.

רשעת הקאפוס היהודים

זהיתי בקושי את בן דודי, אך כמובן לא החלפתי עמו מילה. ועמדו עלינו כמה נערים בבגדים מפוספסים, ומקלות גדולות בידם, להכות באגרוף רשע את מי שלא עמד עם ראשו לקיר, ברצונו למצוא את אחיו או לדבר עם מישהו.

כמו כן מי שהתמוטט על הארץ או התיישב על הרצפה מרוב חולשה, כי היה זה כבר היום הרביעי שהסתובבנו ככה, כבר לא היה צריך לקום. הנערים האלו דאגו שהוא ישאר לשכב לעולם.

ונערים אלו יהודים היו, אבל היו גרועים כמו אנשי הס.ס. את כל ה׳שמוציגע ארבייט׳ [עבודה שפלה] עשו היהודים, ציוו עליהם להכות ולרצוח השם ירחם, והיו מהם, שלא עלינו, התרגלו לזה ונשארו במצבם זה.

עכשיו תשאלו, אם אלו היו יהודים, למה הכו אותנו? אתם בודאי מכירים את

הסיפור בחז"ל (סנהדרין ל"ט, ב') של הפרוצים שהרגו את כל הפרושים, וזה לשונם: היינו דאמרי אינשי מניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא [רש"י - אבא יער, מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן להיות בית יד, ויקצצו בו את היער]. ובבראשית רבה (סוף פרשה ה'): כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים, אמר להן מה לכם מרתתין, עץ מכם אל יכנס בי [להעשות יד מחזיק לברזל], ואין אחד מכם ניזוק.

וכך היא המדה, אילנות הסרק העולים מאליהם הם תמיד חזקים יותר מאילנות הטובות שגדלים עליהם פירות. הקוצים בטבעם עולים בכל מקום, ואילן הפירות הנצרך לעולם, נחנק מהקוצים הסובבים אותו.

שבר "בת" עמי

וארכבותי רותתין וכל גופי מזעזע לרשום עוד מעשה רשע שעשו עם בנות ישראל הכשרות. האמנם רוב רובם של נשים וטף שהגיעו אתנו לאושויץ נידונו למיתת שריפה, ובמיוחד נשים זקינות ונשים שהיו להם ילדים שנשלחו מיד לצד שמאל. אמנם הבחורות הבתולות, וגם נשים הבריאות שלא היו להם ילדים נלקחו לעבודה והלכו לצד ימין.

ומה נורא היה כשיצאנו מבית המרחץ - שמה הוכרח לעבור כל מי שנשאר בחיים - וגם הם יצאו מצד שני וגדר של חוטי ברזל חשמל הפסיק בינינו, והנה ראינו כולם מגולחי ראש כאנשים, ורובם ככולם בלי כיסוי הראש.

כמעט לא היה באפשרי לאחד להכיר את אחותו, ומאותם שכן הכירו זה את זה שמענו צעקות 'הוי אחי והוי אחות', וחרדה עברה בעצמותינו, חיל אחז אותנו איך נפלנו ביד אויב והיינו לשמצה ולביזה וללעג ולקלס בגוים.

מאז התחלתי להרגיש שחס ושלום הגיע הזמן של סוף וקץ לכל הגוים..., ומי שראה את זה ועוד יכול לכתוב על זה, זהו רק על ידי ניסים גדולים מאת השי"ת.

קדיש

כשדיברנו, מה נעשה עם אבותינו והיהודים שהלכו לצד השני, הראו לנו בידים למעלה כלומר הלכו השמימה וזה הכל. היו כמה שאמרו קדיש ואחרים לא אמרו, וגם אני הייתי בין אותם שלא אמרו קדיש, כי הייתי ברור שאין הם צריכין או מחכים לקדיש שלנו.

ועל לבושי יפילו גורל

לאחר מכן התחילו הממונים לזרוק לנו בגדים בצבע כחול עם פסים לבנים כעין פידזאמ"א. מכנסיים וחולצה הידועים.

כולם דחפו זה את זה כדי לזכות לתפוס איזה מלבוש, ובקושי ניתן להגדיר בגדים אלו בגדר "בגד ללבוש", שלא היו כפי מידת האנשים, אלא איש גבוה קיבל

חולצה קטנה ומכנסיים של ילד, ואיש קטן קיבל מכנסיים שהיו כמידת עוג מלך הבשן.

אולם הראש לא היה פנוי לדאוג על זה. דאגתינו העיקרית היתה שהמקל שביד הנאצי יפול בצד הכי פחות כואב בראש.

אפפעל פלאץ

לאחר שיצאנו מבית המרחץ, הסתובבנו בחצר אנה ואנה לערך חצי יום, ואז קראו לנו לבא מיד למקום גדול, אשר נקרא "אפפעל פלאץ".

מתחילה חשבתי שזה נקרא כך כי נותנים שם "עפעל" [תפוח]. מהר מאוד נודע לי שטעיתי בזה טעות גדולה, כי במקום הזה שנקרא "אפפעל פלאץ" עינו יהודים מבקר עד ערב. עמדנו שם שעות אין מספר בלי אוכל ושתיה, וקבלנו כל הזמן מכות נמרצות.

כאשר שמענו את ההכרזה "אפפעל, אפפעל!", הסבירו לנו כמה אנשים שכוונת הוראה זו הוא שצריך לצאת לחוץ, כי חיילי הס.ס. צריכים לספור כמה לחם צריכים להביא למחר. ולמרות שספרו אותנו קודם, מאז כבר נהרגו רבים מאתנו ולאלו לא נותנים לחם.

משפט קשה לשאלות מיותרות

אחד האסירים ששמע שמונים אותנו כי מביאים לנו לחם, שאל לתומו: "פה נותנים לחם? אז איפה הלחם של היום?"

עוד לא גמר לדבר, וכבר תפסו אותו הרשעים והתחילו להכות בו עד זוב דם. אחר כך אמרו לו "תכנס ל"בלאק עלטסטער", ושם נדבר".

הכניסוהו ל"בלאק עלטסטער" כשהוא מלא פצעי דם ואמרו למי שהיה שם: "הוא רוצה לברר מה עם הלחם". הוא רצה לענות משהו ולהסביר את עצמו, אבל שמו אותו על ספסל ונתנו לו עשרים וחמש מכות בחבל גומי, וצעקו עליו: "עכשיו כבר יהיה לך לחם!".

הוא עוד רצה להגיד משהו, ושוב נתנו לו מכה חזקה בשינים, הוא תפס את שינו בידו ופיו נתמלא בדם חבורתו. וכך, תפסוהו וזרקוהו החוצה, וצעקו עליו: חזיר, למה אתה עושה פה דיר של חזירים, זה לא דיר פה, יש פה אנשים.

נעלים תמורת חיי שעה

כאשר שמענו הצעקות "אפפעל, אפפעל" מיהרנו אל מקום המיועד, וכל אחד תפס את מכנסיו בידיו ורץ ל"אפפעל פלאץ".

לרוב האסירים כבר לא היו נעלים, כי מי שהיו לו נעלים טובות לקחום הרשעים,

והיו כאלו שקנו בהם ברשימה של ה"אלטע", דהיינו שנתנו זוג נעלים ל"קאפו" כדי שלא יכה את אביו או את אחיו.

מכות ב"אפפעל פלאץ"

ב'אפפעל פלאץ' העמידו אותנו בשורות של עשרה אנשים לשורה. בין עשרת השורות עוברים עשרה באנדיטים, וצועקים "למה אתה לא עומד ישר?" את האחד הכו באף, את השני בלחי או בראש וכן הלאה.

עמדתי כל כך ישר שלא היה לרשע מה לומר לי, אבל זה לא מנע ממנו לתת לי מכה חזקה בשיניים. יצאתי בזול, כי רק ירד לי דם, אבל לא נפלה לי השן. לא אמרתי אף מילה, אבל זה לא עזר לי הרבה, כי כנראה שלא מצאתי חן בעיניו והוא הגיע אלי עוד הפעם ונתן לי עוד כמה מכות נמרצות, ואמר "איך וועל דיך שוין באזוכען שפעטער, יעצט האב איך קיין צייט" [אני כבר אחזור אליך יותר מאוחר, כעת אין לי זמן אליך].

פחדתי מאוד, כי בעיני ראיתי מה קרה עם אנשים שלא מצאו חן בעיני הרשעים, אבל לא היה בידי לעשות כלום, רק ליתן שבח והודיה להשי"ת כי הנני עודני בחיים.

"שינה" קצרה

למעשה לא גמרו לספור כולנו, אלא ציוו עלינו להיכנס עוד הפעם ל"בלאק", שם סדרו מקום לישון עבור אלפיים אנשים ב"בראק" אחד. היה זה אחרי כמה ימים שלא ראינו שינה לעינינו, וכולנו רצינו לשכב על הרצפה לישון. בשעה אחד עשר בלילה הרשעים צעקו: "כולם ללכת לישון", כיבו את האור והיכו אותנו על הראש.

אחד האסירים שכב מאוד בשקט ורצה לתת לעפעפיו תנומה, ופתאום הגיע אליו רשע אחד והיכה אותו וצעק: "מה זה, אתה עוד לא ישן"?

הוא לא ידע מה לענות, ופחד להוציא מילה מפיו. והרשע מכה עוד פעם ואומר: "דו פערשטייסט וואס איך פרעג אייך. איך וועל אייך העלפען. ביי מיר וועט איר שוין גוט האבען" [מה זה, אתה לא מבין מה שאני מדבר אליך, אני יעזור לך, יהיה לך טוב אצלי].

שמעתי את זה והורדתי את ראשי, רק הצצתי בעין אחד, וצפיתי שהוא לא יגש אלי.

עוד לא עברו שעתיים, ועוד הפעם צועקים, "מה קרה? עוד לא קמתם"? עוד הפעם מכים, "לקום, לרחוץ, פה יש נקיון, פה יש סדר. אם לא, יש קרמטוריום".

עונש בשביל הבגדים הנגזלים

כמה מאתנו ראו כי אין להם מנעלים, כי נגנבו במשך הלילה. וכן היו כאלו שקבלו

מכנסים מפוספסים קצת יותר יפים, וגם הם נעלמו במשך הלילה. ושוב מתחיל פרשה חדשה, וצועקים עלינו, "איפה שמת את הנעלים שלך? איפה המכנסים?", מה זה, אתם רק יום אחד פה וכבר מכרתם [פערשמוגעלט] את כל הדברים האלו"?

ולקחו את כל האנשים האומללים האלו שנגנבו להם נעלים או בגדים, והיכו כולם באכזריות ואמרו: "שכולם ידעו שמי שחסר לו דבר יקבל עשרים וחמש מכות בפעם הראשונה, ובפעם השניה ייזרק תיכף ומיד אל תוך כבשן האש" [קוימען].

מאד פחדנו, אך אף אחד לא העיז לספר שהדברים נגנבו מאתנו, כדי שלא יענישו אותו כפי שהענישו אתמול את האיש ששאל על הלחם.

רחצנו את עצמינו בזריזות. הורדנו את הגרביים, ולאלו שגנבו להם את המכנסיים עמדו ערומים לגמרי, עוד הפעם זרזו אותנו בצעקות: "מה זה? עוד לא גמרתם"? "כולם לאפפעל פלאץ".

עכשיו כבר ידעתי מה זה ה"אפפעל פלאץ". רצנו מהר ונעמדנו כמו אתמול. עמדנו שם כשעתיים שלוש. אחד מנסה לשבת בהיחבא, השני נשען על אדם אחד, כבר אין כח לעמוד.

ושוב צעקו "מה עכשיו? אתם לא יכולים לעמוד? אני כבר פה ארבע שנים! אתם עצלנים, אתם לא רוצים, אתם חושבים שאתם עוד בבית". מיד נעמדו כולם זקופים, והם רצים מסביב לראות איפה אפשר להכות יותר טוב.

סדר לפי השמות

כשהיינו שם, נתלכדנו ביחד כמה חברים וקרובים כדי להיות ביחד, ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק.

אולם מגיעה פקודה שצריכים לעמוד בשורה לפי "בוכשטאבען" [אותיות], דהיינו דכל אלו ששמם מתחיל בלע"ז באות ע"י יעמדו ביחד, וכל אלו ששמם מתחיל באות ב"י לדוגמא ברוין, בערקאוויטש וכדומה, יעמדו ביחד, והוכרחנו להיפרד זה מזה.

פחדנו לתת שם בדוי כי חשבנו שמא יש להם דרך לבדוק את זה. אולם אני נשארתי ביחד עם בן דודי, כי יש לנו אותו שם.

שוב אמרו: "היער מוס מען באפעל ווארטען!" [פה צריכים לחכות לציווי]. היינו רעבים מאד. כבר לא אכלנו הרבה זמן, אבל מי דיבר על זה. כבר ספרו אותנו בשביל הלחם, וקיבלנו מכות בשביל הלחם, אבל 'לחם' עוד לא ראינו. חיכינו לציווי.

דם ואש ותמרות עשן

לאחר מכן התיישבנו על האדמה, והתווכחנו זה עם זה על מה שיהיה. כל אחד

אמר את הדמיונות שלו. ואז ראינו אנשים בצד השני של הגדר לבושים בבגדים רגילים, והמון נשים וילדים קטנים, הרבה כחול הים. ושאלנו אדם אחד "מה עושים האנשים האלו פה?" וענה לנו אחד מהאנשים הזקנים [אלטע העפטלונגע]: "הם נכנסים עכשיו לחדר הגז. לא שרפו אותם אתמול בקרימטוריום, אז הולכים עכשיו".

שאלנו אותו "ואיך עושים את זה?", הוא חייך ואמר: "מה אי אפשר לעשות היום? נותנים לכל אחד מגבת וחתיכת סבון ואומרים להם להיכנס לאמבטיה, וכולם נכנסים ונועלים את הדלתות ומכניסים גז, ועד חמש עשרה דקות הכל נגמר, רק מוציאים אותם משם. ובזמן אחרון הכניסו רק מעט גז כי לא היה להם מספיק, אז זה לקח יותר זמן, בערך עשרים דקות..."

כששמענו את זה פרצנו בבכי חזק, אבל רק בלב, כי העינים כבר לא יכלו לבכות. והסתכלנו איך שהיהודים האומללים הולכים וצועקים "שמע ישראל". הרבה ילדים הכירו הוריהם מעבר לגדר, ואנשים את נשיהם, ואבות את ילדיהם, וראו שהם הולכים לתאי הגזים והם נשארים פה. וגם אם היו רוצים להצטרף אליהם, לא יכלו כי היה זה בלתי אפשרי לעבור לצד השני. ואף לא יכלו להיפרד בפעם האחרונה מהאשה והילדים לפני שהם עוברים לעולם האמת, לעולם אמיתי ללא שקר, לעולם שבו לא נעמד בעיר דמוקרטית, איזה פאשיסט, ועושה מה שהוא רוצה. שם הכל הולך עם ישרות ואמת.

גם ראינו איך שסוחבים נערה צעירה בערך בגיל עשרים או עשרים ושתים שנכוותה חזק ומתה, ושאלנו מה קרה לה, וענו לנו שהיא הלכה לגדר החשמלי והתחשמלה למוות.

הא לחמא עניא

אחר כך העמידו את כולם בשורה כדי לעשות "טעטאא" [חקיקת מספרים על היד]. עוד לא ידענו מה זה, אבל לא היתה לנו ברירה והלכנו.

נכנסנו לאולם וראינו שם המון לבנים מונחות על הרצפה, רציתי להתיישב על אחד מהם, וקיבלתי בעיטה ממישהו, ואמר: "מה אתה רוצה? אתה רוצה לגנוב לחם?", נבהלתי ואמרתי לו "אין פה לחם".

כשהוא שמע את זה הוא התחיל לצחוק. העדיין לא אכלת פה לחם? כי הוא ראה שלא ידעתי שהלבנים האלו הם באמת לחם. ואמר לי באופן די רגוע, זהו לחם. "הא לחמא עניא".

מאד נתפעלתי מהיחס היפה, הוא רק נתן לי בעיטה אחת ודיבר כל כך יפה. שאלתי ממנו בקול מודאג מה יהיה כאן, הלא אי אפשר לחיות כך יותר משתיים שלושה שבועות.

הוא ענה לי, באיטיות רבה, "אתה עוד נער צעיר ויפה, יצרבו לך מספר על היד [אריינגעברענט], זה יכאב הרבה אבל אסור להגיד מילה, ואחר כך יעבירו אותך למחנה אחר, ושם תקבל כל יום קצבה ואתה תעבוד. צריכים להיות תמיד נקיים, ולשמוע בקול כולם ולא להתווכח עם מבוגרים. כך הם החיים פה".

לחם שחור

לא העזתי לשאול יותר, הלכתי בצד וסיפרתי בשקט לבן דודי, וכולם הטו אוזן לשמוע מה שאני מספר.

לאחר כמה דקות פניתי כה וכה וראיתי כי אין איש, לקחתי מהר מן הלחם ושברתי את זה, מבפנים זה היה שחור אבל בכל זאת דמה קצת ללחם, והיה טעים מאד. טעם נפלא שעוד לא טעמתי בחיי, אך הייתי מאד צמא ופי היה יבש ולא יכולתי לאכול ממנו הרבה.

חקיקת המספרים על היד

אני עם בני דודי עמדנו כל הזמן ביחד, והלכנו לקבל את המספרים בכתובת קעקע על זרוע השמאלית אשר עליה מניחים תפילין, כמו סימנים שעושים על בהמות להבדיל.

שלושתינו זאת אומרת, אני עם בני דודי עמדנו כל הזמן ביחד, נאלצנו ללכת לשולחן, אחד מהבני דודים כבר לא היה לידינו כי היו שם אלפי אנשים והיה מאד קל לאבד מישהו, האח התחיל לחפש אותו, כי שם כשמישהו נאבד הוא נאבד לעולם, סוף כל סוף מצאנו אותו.

ראינו שם ילד קטן שעשו לו את המספר, וכשהמחט החם נכנס לבשרו הוא צעק, הוא קיבל מכות אכזריות וצעקו עליו "מה זה? זה לא מוצא חן בעיניך"? ותפסו אותו וצרבו לו את המספרים ביסורים גדולים.

אחרי זמן שעמדנו בשורה, צרבו [אריין געבראטען] בנו את המספרים, וידינו היו נפוחות לגמרי. מספרים אלו עדיין רשומים עלינו ועל כל מי שעבר במקומות אלו.

היו שם כמה מהסדרנים ואמרו שזה היה דבר גדול והצלחה, שבזה נראה שנשאר בחיים על כל פנים לעת עתה.

ופלא הוא שהמספר שחקקו על ידי היה A8274 שהוא במספר קטן כ"א כשם אהי"ה. והיה לי עוד מספר אחר שנתנו לי בהגיעי לבוכענוואלד, 121926 שהוא גם כן במספר קטן כ"א. שהוא אהי"ה אשר אהי"ה (שמות ג', י"ד), וכפירוש רש"י (שם): אהיה עמם בצרה זו, אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות. זה נתן לי חיזוק.

מאז שנחקקו מספרים אלו ידינו לא נקראנו בשמות, רק במספר.

ה׳ יספור בכתוב עמים

והנני להביא כאן מה ששמעתי מאחי הרה״ח הרב ר׳ בן ציון שליט״א ששמע מכ״ק מרן אדמו״ר בעל שפע חיים מצאנז קלויזנבורג זצוקלה״ה, שביאר הפסוק (תהלים פ״ז, ו׳): ״ה׳ יספור בכתוב עמים״ באמרו כי בעונותינו הרבים ישנם אנשים שאם ישאלום על טיבו של אדם אחר מישראל, מיד ימצאו עליו טענות ותרעומות שונות. אחד יגיד שאין תוכו כברו, והשני יאמר שאיננו בן תורה, והשלישי יטען שאינו חסיד, והרביעי יאמר שאינו מתנהג כמנהגי הגר״א, ועל כל פנים על כל אחד ימצאו דופי, ושממילא מתורץ מדוע לא הביא הקב״ה את המשיח.

אמנם אם ילכו לסופרי עמים וישאלו מי הוא יהודי וכמה יהודים ישנם, מיד יקחו רשימותיהם של כל מי שנרשם בשם יהודי, ואפילו אם רק אמו יהודית, שהרי הגוים הרגו כל אשר בשם ישראל יכונה. והנה מעידים הם שכל אלו מבני ישראל המה. וזו הכוונה: ״ה׳ יספור בכתוב עמים זה ילד שם סלה״. כלומר, נרשם בספרי העמים שילד יהודי נשאר יהודי לעולם.

ובזאת פירש דברי רש״י בשם רז״ל על הפסוק: ״דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו׳ (שמות יא, ב). וזה לשונו: שלא יאמר אותו צדיק אברהם אבינו, ועבדום ועינו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. והקושיא מפורסמת, מדוע חשש ה׳ רק שלא יאמר אותו צדיק ולא מחמת הבטחתו גופא? אך מובא בילקוט שמעוני (אות רל״ד) שבשעת קריעת ים סוף היה השר של מצרים מקטרג וטוען, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, ואין ראוי לגאול את ישראל ולהטביע את המצריים. ועל זה אמר הקב״ה דאם כן הוא שאינם ראויים להגאל, מדוע משעבדים אותם המצריים. אלא כשם שלענין השעבוד הם זרע אברהם שנגזר עליהם להשתעבד ארבע מאות שנה, אף לענין היציאה ברכוש גדול נחשבים הם זרע אברהם. וזהו שאמר: דבר נא - אין נא אלא לשון בקשה, שלא יאמר אותו צדיק אברהם אבינו ועבדום ועינו אותם קיים בהם, היינו שלענין זה נחשבים הם זרע אברהם יצחק, ואילו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. דממה נפשך אם הם זרע אברהם לענין השעבוד, גם לענין הרכוש גדול הם זרעו. וכשם שהוציאנו הקב״ה ממצרים בשפל המצב, כן ראויים אנחנו להגאל.

וזאת חוינו על בשרינו, כשבא הצורר היטלער ימח שמו וזכרו, לא בדק בציצית ולא חיפש אחר מי שהוא מניח תפילין דוקא, ולא חלק בשנאתו ורשעתו בין מתנגד לחסיד בין ליטאי לפולני בין ספרדי מטוניס לאשכנזי מפאריס בין הולך בשטראמיל או בכובע ליטאי או בלא כובע כלל, כל שהוא בשם ישראל יכונה ששת מיליאן מסלתה ומשמנה של עם ישראל, ואפילו רק אמו ישראלית ואביו עכו״ם וכדומה, את כולם שלח כאחד לקרעמעטאריאמס, להרגם ולאבדם ולשרפם.

ועל דרך זה פירשתי מה שמתחננים בהושענות ״הושענא רשומים בשמך״, שכל שהם רשומים בשמך אפילו בספרי העמים, הושענא.

מים גנובים ימתקו

לאחר חקיקת המספרים הוציאו אותנו מהצד השני. שם כבר שכבו אנשים והכרת פניהם ענתה בם שהם בצרה.

הוצאתי את הלחם שלקחתי וחילקתי לשאר האנשים. כולם שאלו אותי מה זה, ומאיפה אפשר לקחת את זה. נתתי לכולם חתיכה קטנה, וכולם עשו ברכה ואכלו.

כך ישבנו בחום, בלי טיפת מים. היה אסור לנו לשתות מים, כי המים שראינו היו מזוהמים והיה מסוכן מאוד לשתותם. הם השגיחו שלא נשתה מהם, כי אילולי זאת היינו שותים אותו למרות הסיכון שבדבר, מחמת הצמאון הנורא.

הגיע אחד שהוציא מהמטבח שלשה ליטר מרק בתוך קערה, ונתן לכולם לשתות מהקערה. היו הרבה שלא רצו לטעום מהמרק כי המרק לא היה כשר. גם כף לא נתנו שם. רק אחר כך קבלנו כף, והיה זה לפלא בעינינו מה אפשר לעשות עם כף, האם לצורך אכילת לחם צריך כף?

התחילו לארגן אותנו בקבוצה של כמה אלפי איש, ובינתיים נפל הלילה, ונפלנו לישון שמה כפי האפשר. מחמת שהיינו עייפים מכל הדרך, נרדמנו בכל מצב, למרות שהיינו בחוץ, תחת כיפת השמים. כלו כל הכחות, לא קבלנו אוכל כלל, והעגמת נפש והצער מההורים ומכל המתרחש פעל עלינו עד דכדוכה של נפש.

שינת לילה במחנה המות אוישוויץ

מבירקענאו הביאו אותנו למחנה כפיה באושוויץ, ושם היו המון אנשים שעבדו עבודת פרך תחת ממשל היטלער ימ"ש. ושהינו שם לילה אחד כעוברי אורח.

אסירי המחנה ההוא אמרו לנו שאנחנו מאושרים מאד שרק יום אחד אנו שוהים שם, ומיד לוקחים אותנו לעבודה במקום אחר, וזה מורה שיש לנו סיכויים טובים שלא ישרפו אותנו, כי יש בני אדם שמניחים אותם להסתובב באושוויץ למשך שבועות או חודשים, ובמשך הזמן זורקים אותם לתאי הגז.

דו שיח בין האסירים

אחד מאתנו שאל אסיר ותיק יותר, להיכן לוקחים אותנו? מה יהיה? אי אפשר לחיות כך. וענהו: "אתם לא נמצאים פה הרבה זמן, וברי מזל אתם שהנכם כבר עוברים למקום אחר. וזה שלא קבלתם לאכול זהו סימן שאתם עוזבים, כי כאן מקבלים אוכל רק אלו שנשארים כאן. שמענו שאתם עוברים למחנה שבו תעבדו במפעל גומי, ושם יהיה לכם כל טוב. יתנו לכם שם אוכל, וגם יש שם חוק שאסור להרביץ לאנשים. יותר טוב שם מבגן עדן".

ושם עומד שני וצוחק "לך תספר", "תספר להם שטויות, והאנשים התמימים מאמינים, בטח גם יזמינו להם שם משרתים ויבנו להם בתי מלון ושם ישרתו

אותם, הגרמנים הטובים רוצים להקל על החיים של האנשים וכדי שלא נצטרך לכבס כביסה, לא נתנו חולצות, וכדי שלא נצטרך לנקות נעלים לקחו לנו אותם לגמרי, שהיחידים לא יקרעו שמו אותם במחסן גדול וכו'... אי אפשר לדעת עד איפה טוב ליבם מגיע, אבל הם מדי טובים אלינו, ומרוב טוב לבם הם לא רוצים שהיהודים יעבדו קשה, לוקחים להם את החיים, זה הכי טוב. אל תאמינו בכל השטויות שהוא מספר לכם".

הוא המשיך: "מי שנמצא פה, יכול להפרד מהחיים, מפה לא יוצאים, מעולם האמת אף אחד לא חזר, אתם חושבים שאתם יותר טובים מהאנשים הזקנים, רוצים קודם להפיק ממכם הכי הרבה שאפשר ואחר כך יעשו אתכם מה שהם רוצים. אני אומר לכם, הגעתי עם טרנספורט של שלושת אנשים אנשים צעירים מגיל שמונה עשרה עד ארבעים, ואתם יודעים כמה נשארו עכשיו? מאה ועשרים אנשים! ואתם חושבים שתשארו בחיים. פה זה לא הולך כשמגיעים אחרים, שורפים את מי שכבר נמצא. אחר כך אומרים לנו: נלך עכשיו למחנה אחרת ברגל, החצי יגיע לשם, תעבדו שם ארבע שבועות וכבר תחזרו לכאן כי לשם שולחים אנשים חדשים בעלי כח שהגיעו מחדש, כך זה הולך פה, איפה אתם חושבים נמצאים עכשיו ה- 3,500,000 יהודים מפולין ומי מאכיל את היהודים מיוון? אבל מה לי להאריך בדיבורים, כבר תראו איך שזה. גם אני כשהגעתי לא ידעתי המצב".

משבח אני את המתים

הייתי מוכן כל רגע ליהרג על קידוש השם כמו שאר האחים והאחיות היהודים, רק לא ידעתי מתי יגיע לידי וכל אותו עת הגיענו כר' עקיבא (בגמרא ברכות דף סא עמוד ב) שנתפס על דברי תורה וכשהיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל היה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך - אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו.

זה היה מצב של "משבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עודנה" (קהלת פרק ד', ב'). היינו שקינאנו באלו שנהרגו בדרך הברברי בלי רחמנות ולא המשיכו לחיות כדי לראות את הזוועות הברבריות. הם לא ראו איך שלקחו ילד מלא פחד הצמוד לחיק אמו ברגעים האחרונים שהוא נשם את האויר הגרמני הטמא והחשוך, אז הגיע אליו ס"ס, והוציא את הילד מידים הרחמניות והחלושות של אמו האומללה, הוא תפס אותו ברגל אחד ויד אחד וברגל השני ויד השניה שהיה מלא עם דם יהודי טהור קרע אותו לשנים וזרק אותו לאש, או זרק חלק אחד ליד האמא, זה מה שהאנשים האלו כבר ראו, אנחנו קינאנו בהם שהם כבר ראו את זה ועברו את את השלב הזה, וכבר נמצאים במקומם. אבל לא יכולנו לעזור לעצמנו, רק קיוינו שה' יעזור, והיינו מבולבלים עד מאוד.

פרק יג

עבודת פרך במחנה בונא

בצרה ובשביה

בלילה ההוא ישננו במחנה באושוויץ, קמנו באור בוקר, ועדיין לא קבלנו שום אוכל לשבור את רעבוננו.

משם נלקחנו למחנה עבודה בשם "בונא – מאנאוויץ". המחנה היה במרחק כמה קילומטרים, והלכנו כל הדרך רגלי, היו מאתנו אלו שהיה להם מזל שהיו להם נעלים, ויש שלא היה להם.

במחנה זו שהינו למעלה מחצי שנה, תקופה ארוכה ומפרכת רבת-התלאות, ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו. היינו נתונים תחת ידי הרשעים האכזריים למכה ולחרפה ולעבודה רבה, תחת אימת מוות ויסורי שאול. ואחד הנסים הגדולים שארעו אתי בכל תקופת השואה, הוא שזכיתי לשרוד בחיים אחרי ששה חדשים קשים ומרים, בהם הייתי נתון תחת סבלות הנאצים ימ"ש במחנה בונא.

מחנה בונא כבר היה קיים במשך כמה שנים, והיו שם בערך תשעת אלפים מאחינו בני ישראל, וכעת נתווספו עליהם בערך אלף או אלף ומאתיים איש, ובסך הכל היינו יותר מעשרת אלפים נפשות ישראל.

במחנה זו עבדו בבנית לבנים ויציקת מלט [צימענט בלע"ז] לבנין שריכז את החשמל לכל הסביבה, וגם לבניית בונקרים חזקים נגד הפצצות [באמבעס], ועוד.

עבודת הפרך בחומר ובלבנים

האנשים נחלקו לכמה מחלקות שנקראו "קאמאנדאס". בכל יום יצאנו לעבודה קשה מבלי לקבל לחם לאכול, בעירום ובחוסר כל.

מקום העבודה היה רחוק בערך מהלך חצי שעה, והלכנו ברגל. וככה יצאנו עשרת אלפים איש לעבודה בכל יום, קיץ וחורף, בגשם ובשלג, תחת החמה או תחת הצל.

היום ראשון לצאתנו לעבודה היה בעצם יום השבת קודש. הביאו לשם רכבת עם כאלף שקים גדולים של מלט, ומשקל משא של כל שק היתה כחמשים קילוגרם, שהוא יותר ממאה פונד. ב"קאמאנדא" שלנו היה לערך שלשים איש, והיינו צריכים תוך שעה אחת, להוריד כל אלף שקי המלט ולהוליכם למרחק של בערך מאתיים מטר.

שנים עלו על קרון הרכבת ולקחו שק אחר שק, והניחוהו על גבם של אנשים אחרים. והנוגשים אצים ומכים וצועקים "לויס לויס" [להזדרז להזדרז], וכמה נפלו תחת כובד השקים, והכו אותם.

אחר כך היינו צריכים להביא שקי מלט עם חצץ ולהכניס במכונה, ולעמוד ולערב את המלט [צימענ״ט] ולהחליק ולישר המלט בין הברזלים. ומן המכונה היינו צריכים להכניס אותו ב״לארא׳ס״ גדולים שהם קרונות גדולות שנסעו על מסילה כעין רכבת, להביאו לאתר הבניה ולשפכו ולסדרו שם.

שוב היינו צריכים להחזיר את ה׳לארא׳ ולמלאות שנית. ככה עבדנו כל היום. והנוגשים אצים לגמור העבודה מהר מהר, וחווינו על בשרינו את מה שהעידה התורה הקדושה שהעבודה ״בחומר ובלבנים״ היא עבודת פרך, המפרכת את כל הגוף ומשברתו, ובפרט בחור ישיבה שלא הורגל בעבודה בכלל, ובכגון דא בפרט. לא היה עבודה קשה שלא הביאו אותנו לעשותה.

כדי רשעתם ב״מספר״

בכל יום, בעת שיצאנו לעבודה ספרו אותנו, וכאשר חזרנו מהעבודה ספרו אותנו שוב. ואם המספר לא היה מתאים, הוציאו את כולם לכיכר שנקרא ״אפפעל פלאץ״, ושם עמדנו וחיכינו עד שנמצא מי שחסר. והיה אפשר לעמוד כן שעתיים או יותר, כמובן בלי לקבל דבר מאכל, בקיץ תחת החמה, ובחורף על השלג, ונתקיים בנו מה שאמר יעקב אבינו (בראשית ל״א, מ׳) ״הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה״. גם סיפא דקרא: ״ותידד שנתי מעיני״ נתקיים שם במילואו. במקרה שלא מצאו את מבוקשם, היינו שלא מצאו את האדם החסר, קבלנו כולנו עונש, כגון רקידה על הברכים וכדומה.

והם לא הכירוהו

זכורני שכשהגעתי למחנה ״בונא״ פגשתי אדם אחד שהיה שם, ושוחחתי עמו על סדר היום במחנה, ושאלתיו כיצד כדאי לנהוג כאן, ומה כדאי שלא לעשות, וכיוצא בזה.

עברו ארבעה שבועות ופגשתי את האיש הזה שנית, ושאלתי אותו מה מעשיו יום יום. ולהפתעתי הוא שואל אותי, ״מי אתה ומהיכן אתה מכירני?״ השבתי לו, ״והלא דברתי אתך כשהגעתי לבונא לפני כארבע שבועות״. ואז הוא הביט בי ואמר ״הוי אחי, האתה זה? כל כך רזית והשתנה מראיתך לרעה. מי יודע מה יהיה הסוף?!״. כך היה המצב, שאחרי ארבעה שבועות ששהיתי במחנה, כבר לא הכירו אותי.

למעלה מכוחות אנוש

והנה מלבד מעבודת הפרך הקצובה עלינו יום יום, היו מדי פעם ממעיסים עלינו עבודה נוספת שלא הורגלנו בה כלל, מעל ומעבר לכוחות אנוש.

פעם בשבת קודש הוציאו אותנו לעבודה, והצרכנו לשאת במשך כל היום קורות ברזל גדולות. וכשחזרתי לעת ערב בחזרה ל״לאגער״, היו ידי ואצבעותי נפוחות כמו כרים.

ברעב ובצמא, בעירום ובחוסר כל

מעל כל זאת סבלנו מחרפת רעב נוראה, וממש היינו מתי רעב. כל העת היינו מוטרדים למצוא משהו לאכול, בנוסף לשאר התנאים שהיו קשים מנשוא.

כמות האוכל שקבלנו היה בערך כך: בכל יום חלקו לחם של קילוגרם אחד, לארבעה חלקים, ונתנו לכל אחד חלק אחד שהוא רבע לחם, ומשקלו כחצי פונד אמירקאי. זה היה מנת הלחם לכל היום.

הלחם היה נעשה על ידי תערובת של קמח עם מינים אחרים, לערך מחציתו היה קמח. כמדומה לי שפעמיים בשבוע היו נותנים לחם במנה כפולה, כלומר, חצי כיכר לחם לכל איש. חוץ מזה לא נתנו לאכול כלום, רק ל"ארוחת בוקר" נתנו קצת קפה שחור.

בלילה כשחזרנו מן העבודה נתנו לנו מלוא כף פרור [שעפף לעפיל] אחת בינוני, קצת מרק עם תפוחי אדמה או מרק עם פירות, או מים מעורבים בקמח.

זאת היתה מנת האוכל שקיבלנו בשביל כל היום.

ואכן, לאור מצב זה נפלו ממנו רב ורבים היו חללי רעב, ואף אלו שנשארו בחיים, לאחר כמה ימים ושבועות נעשו רזים כמו הפרות שראה פרעה בחלום - דקות ורעות, אשר לא ראינו כזאת עד הנה. עוד הרבה אנשים מתו מהמכות, וכמה מהם שתלו על עץ התליה בעוונותינו הרבים. ונתקיים בנו במלוא מובן המילה מה שכתוב בתוכחה [דברים כ"ח, מ"ח]: ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירם ובחוסר כל ונתן עול ברזל על צוארך.

רשעת הקאפו

סיפר לי חבר אחד שפעם עמד ביחד עם חבירו וראו איך שהגיע אל המחנה מכונית מלאה בתפוחי אדמה, וחשבו שיוכלו לתפוס באין רואה תפוח אדמה חי ולאכלו, וכן עשו.

אולם הם טעו! קאפו אחד ראה את זה ולקח כלי שחופרים בו טיט, והיכה את האחד על צאווארו, וראשו נפל מעליו לא עלינו. חיילי הס.ס. שעמדו שם צחקו ואמרו "אה, זה קאפו טוב". קאפו, תפקידו לשמור שהאחרים יעבדו טוב יותר, וליתר דיוק, שהאחרים ימותו מהר יותר.

הריגות בתליה

כמה פעמים חזרנו מהעבודה ולא הניחו אותנו ללכת ל"באראקים", רק הוליכו אותנו לככר ה"אפפעל פלאץ", ושם ראינו שבע עמודי תליה מוכנים לא עלינו. ותלו הרשעים שבעה כוכבי לכת מחברינו, בטענה שהם רצו לברוח מה"לאגער" וכיוצא בתואנות מעין אלו. ועשו זה לפני כל העדה, למען ישמעו ויראו.

פעם אחת הגדילו לעשות ברשעותם ותלו על העץ חמשה עשר מאחינו הקדושים הי"ד. וזכורני איך שאחד מהנתלים צעק בקול רעש גדול ברגעיו האחרונים: "אחינו, כשתזכו לצאת מפה ותקחו נקמה, קחו נקמה גם בשבילי". ["ברודער ווען איר ווערט ארויס, נעמט נקמה אויך פיר מיר"].

עד היום הזה מצלצל קול זה באזני. מי יתן וינקום ה' את נקמת דם עבדיו השפוך לעיני כל הגוים.

גניבת לחם מעופש

יום אחד כשחזרתי מהעבודה עברתי דרך בלוק [בראק] אחד, וראיתי איך שמוציאים מחדר אחד מאכלים ישנים ומעופשים. החדר ההוא היה סגור ומסוגר, אבל ראיתי שמן הצד יש חלון שבור במקצת. חיכיתי עד הלילה והלכתי לשם, והכנסתי את ידי דרך החלון, והצלחתי בקושי רב, להוציא חתיכת לחם מעופש.

ככל הנראה, לחם זה נשאר ממה שהביאו האנשים כשבאו לכאן מאושוויץ, והנאצים ימ"ש צברו שם את הלחם ונתנו מזה ל"דברים אחרים" שלהם ושאר החיות הטמאות שהיו שם.

לקחתי מעט מהלחם וטבלתי אותו בקצת קפה שחור שנתנו בבוקר עד שהלחם נימוח קצת, ואכלתי ממנו, והיה בעיני כמוצא שלל רב, כמטעמים ומעדנים להחיות את נפשי. ידעתי שאכילת לחם מעופש יכול להזיק לבריאותי, אבל חשבתי שבין כך ובין כך לא אוכל להחזיק מעמד, ואוי לי אם אוכל, אוי לי אם לא אוכל.

וכך עשיתי במשך כמה ימים. עד שפעם מצא אותי השומר עם הגניבה בידי, דבר שהיה פשע רב וחמור. הרשע לא היסס לרגע והכה אותי מכות גדולות ונמרצות, ואת הלחם חטף ממני וזרקו לבית הכסא.

מה אומר ומה אדבר, המצב היה כל כך גרוע, שכמה אנשים הלכו וניסו להוציא הלחם מבית הכסא.

נוגש לחצי יום

יום אחד בשעה שמונה בבוקר ניגש אלי הממונה ועמו הקאפו ומינו אותי להיות ה"פאר-ארבייטער", דהיינו לעמוד על המשמר שכל בני המחנה יעשו את עבודתם ויגמרו את כל המוטל עליהם.

כאשר שמעו בני המחנה שמינו אחד מבני חבורתם להיות ממונה עליהם, הבינו שיכולים כבר להתעצל במלאכתם, כי אם לא יגמרו את עבודתם יתלו את האשמה בי, ואני אקבל את המכות ולא הם. ולכן, ישבו בחיבוק ידים והסתובבו אנה ואנה בלי לעבוד.

התחננתי לפניהם שיעשו לכל הפחות איזה עבודה קטנה כדי שלא יפול עלי חמת

הרשעים, וכאשר ראיתי שדברי נופלים על אזניים אטומות, נסיתי בכל עוז לעבוד עבודה בעשר אצבעותי, שמא אספיק לעשות מה שלא עשו חבירי.

בשעה שלש אחר הצהרים, שעה אחת לפני הזמן הרשמי של גמר העבודה, - הופיע הקאפו במחנה, וראה שלא עבדו האנשים כלום, וחרה אפו עלי, למה לא השגחתי עליהם שיעבדו כאשר נצטויתי. עניתי לו שעשיתי כל אשר לאל ידי, ובקשתי מהם בכל לשון של בקשה שיעבדו, ולכן אין האשמה תלויה בי.

הרים הרשע את ידו עלי והעניק לי שתי סטירות על פני, ואמר לי "דו ביסט אויס פאר-אבייטער". ונס גדול היה לי שנפטרתי מכל העסק בעונש קל כזה.

פרק יד

קיום המצות בגיא צלמות

גם בעבדותינו לא עזבנו את אלקינו

כתוב בתורה (ויקרא כ״ו, מ״ד): ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים. דבר זה ראינו בעינינו בשנות ראינו רעה, בהיותינו סגורים ומסוגרים בתוך מחיצות וגדרות חשמליים, ועמדו עלינו שומרים יומם ולילה בכל פינות המחנה, נאצים מפלוגת הס.ס. עם חיות טרף וכל מיני כלי זיין, ונתנו עלינו עול שיעבוד אשר מעולם לא היה כדוגמתו.

מכל מקום, גם בזמנים קשים וגורליים אלו שהיה ממש בלתי אפשרי בדרך הטבע לשמור ולעשות ולקיים את מצות התורה, התאמצו אחינו בני ישראל בכל כחותם לקיים מצות כפי האפשר.

על ה׳ ועל משיחו

משעה שבאנו כלנו יחד למזבח הקרבנות עקידת יצחק, צחוק עשו בכל העולם ששחקו וצחקו על עם ישראל בהביא אותנו להמיתנו בתאי הגז בתופים ומחולות בשירה וזמרה, וכולם מברכים ומשבחים ומפארים את עבודה זרה שלהם, ומגדפים ומחרפים כלפי מעלה שלית דין ולית דיין רחמנא ליצלן, ומבזין את כל אשר קודש, החל בביזוי בתי כנסיות וכל דבר שבקדושה, בשריפת ספרי תורה הקדושים עד שריפת גופים על מזבח הקרעמאטאריאמס.

מסירות נפש בהנחת תפילין

הרבה יותר ממה שהיה קשה המצב הגשמי, היה קשה מצב הרוחני. בעת שלקחו את כל אשר לנו, לקחו גם את התפילין, הציצית, הספרים והסידורים, הכל מכל כל, ולא הניחו לנו לקיים אפילו את המצות שהיה קל לקיימם.

אולם אף על פי שהרשעים גזלו וחמסו מאתנו את התפילין והטליתות וכל ספרי קדושה, עם כל זה הצליחו כמה אנשים על ידי נס להטמין התפילין שלהם. ואכן, ב״באראק״ שלנו היו שתי זוגות תפילין.

אלא שכמובן שהיה קשה מאד להניחם וכרוך היה הדבר במסירות נפש ממש. היה צריך לקום קודם אור הבוקר, בעוד ששאר בני המחנה ישנו על ״מטתם״, ולהניחם בסתר ובחשאי, ובזמן הקצר שהיה אפשר להניחם, עד שהיינו צריכים לצאת לעבודה, היתה שורה ארוכה של ״בעלי מסירות נפש״, שעמדו על רגליהם החלשות והמתינו שיגיע תורם לקיים מצות תפלין.

בכל ״באראק״ היה ראש ה״באראק״ שנקרא ״בלאקאווע״, והיה לו סגן שנקרא

"שטובען דינסט". הס מלהזכיר מה היה קורה לו היה הדבר מתגלה לאחד משניהם.

והיות והרבה אנשים רצו לקיים המצוה, ועל כל פנים לצאת המצוה "בדיעבד", ולפעמים עמדו שורה של כעשרים איש לקבל התפילין, לא הניח המסדר רק לברך עליהם, ולא יותר, ואף לא להגיד בהם "שמע ישראל", כי לא היה נשאר זמן לכולם. ופעם אחת היה לנו רק של תפילין של יד ולא של ראש.

פעמים רבות לא הצלחנו להסתיר את עצמינו מעיני הרשעים, וראש הבאראק או משנהו היה שומע רעשים, והיה בא ומקל גומי עבה בידו והכה אותנו מכות גדולות ונאמנות, והורה בקול רעש גדול שיתפזרו תיכף ומיד כי אנו מפריעים את "השינה והרוגע של האחרים". ויהי כאשר הלך משם, חכינו חמש דקות, והתאספנו שוב בשביל לקיים מצות תפילין.

וברוך הוא וברוך שמו אשר היה בעזרי וזיכני לקיים מצוותיו, ורובא דרובא של הימים הנחתי תפילין. ובימים שלא הצלחתי להניח בבוקר, כשחזרתי מהעבודה לעת ערב, הלכתי לקרן זוית שהיו מניחים שם תפילין, והנחתים.

היו יהודים שעשו לוחות שנה וידעו מתי חלים המועדים, ובהגיע יום תענית, מי שיכל להתענות, התענה. וכמו כן, מצאנו כמה דפים של משניות בתוך החבילות שהבאנו מהגטו, מצאנו דפים ממסכת בבא מציעא וממסכת זבחים, ולמדנו בהם לפעמים. והיו כמה אנשים שהצליחו להטמין סדורים.

"דיקנא קדישא"

אחד מסדרי ה"בלאקאווע" היה, שהיו מזמינים בעלי אומנות מאנשי המחנה ונתנו להם לעבוד באמנותם. והיו מכריזים "מי שהוא סנדלר ויודע לתקן נעלים, מי שהוא חייט ויודע לתקן מלבושים, מי שהוא סַפָּר ויודע לגלח הראש והזקן, שירשמו לעבודה זו". אלו שנרשמו, נתקבלו לעבודות אלו, וקבלו מנת אוכל יתירה בשביל זה.

הרשעים חקקו חוק, שבכל יום או יומיים חייב כל אחד לגלח את זקנו, והיות כי חס ושלום לא רציתי לעבור על איסור החמור של גילוח הזקן בתער, על כן טרחתי להתגלח על ידי אדם אחד שהיה לו מכונת גילוח כדי להקל מהאיסור של גילוח, ובשכר טרחתו נתתי לו בכל פעם קצת מהלחם שקבלתי או חתיכת בצל שהיה לי.

כנגד המשחיתים

ויהי היום, וערב שבת קודש היה, לקחתי חלק ממנת לחמי ונתתי אותה לבעל מכונת הגילוח, ובקשתיו שיגלחני. והיות כי זקני היה בצבע שחור שהוא בולט, אמרתי לו שיגלח כל האפשר ושיהיה חלק ממש, וכן עשה.

ביום השבת אחר הצהרים לעת המנחה עברו כולם לפני הממונה על הבדיקה

לראות אם גלחו את זקנם, ואז כבר הצמיחו שערותי קצת. כאשר עברתי לפניו וראה אותי, הרים קולו עלי ואמר: "למה לא התגלחת? תלך מיד להתגלח!".

לא ידעתי לשות עצות בנפשי, האם להתגלח בשבת אם לא, כי הדבר היה נוגע לפיקוח נפש ממש. הלכתי שנית לבעל המכונה והסברתי לו שזה פיקוח נפש והגילוח במכונה הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובמקום פיקוח נפש מותר, וגילח אותי בשנית. (ראה בתשובות בסוף הספר סימן ד').

באתי שוב לבדיקה, וה"בלאקאווע" רק ראה אותי מרחוק, הרים קולו עלי בצעקה: "לא שמעת לדברי! לא התגלחת לא בפעם הראשונה ולא עכשיו!".

מיד לקח אותי ומתח אותי על עמוד כעין ספסל, ולקח "קאנטשוק" גדול של גומי והכה אותי מכות רצח ממש. וקרא לסַפָּר, והושיבני בעל כרחי על הספסל, וצוהו לגלח אותי לפניו.

אוי לי כי לא עבדתי את ה' אלקי בשמחה ובטוב לבב, ונתקיים בי "ועבדת את אויביך". רחמנא ליצלן.

תפלה בתוך המחנה

תפלת שחרית, כמובן שכמעט לא יכולנו להתפלל במנין. ופעמים רבות התפללתי בדרך לעבודה או במקום העבודה. וזכורני שפעם כשחזרתי מהעבודה ביקש ממני אדם אחד שלא ידע להתפלל, שאתפלל בקול, והוא יענה אחרי.

ופעם עמדתי להתפלל תפלת ערבית בפינה של ה"באראק", וראה אותי ה"שטובע-דינסט", והכה אותי מכות בטענה שכסיתי את ראשי להתפלל ערבית.

כך היכו אותנו בכל הזדמנות, על לא דבר, רק לשם הכאה בעלמא. מה אומר ומה אדבר?!

"אני אמרתי שהוא חייט"

מצבי הלך ונתדרדר מיום ליום, וגופי נחלש ונתדלדל מאד. ידעתי שלא אוכל להחזיק מעמד ולהשאר בחיים במצב זה, בלי להביא כמעט אוכל לפי, ולהמשיך לעבוד עבודת פרך מבוקר עד ערב. אולם לא היה בידי לעשות כלום, רק לקוות אל ה' שישלח לי ישועה מן השמים.

פתאום, ביום אחד שמעתי כרוז שמחפשים חייטים לתקן הבגדים הקרועים של האנשים במחנה, ומי שביכלתו לעשות עבודה זו, יבא להירשם אצל המפקדים, ובכל יום אחרי העבודה ישבו לתקן הבגדים כשעה או שעתיים, ותמורת זה יקבלו מנת מרק נוספת.

היות כי כבר באו מים עד נפש והייתי מוכרח להחיות את נפשי, לכן, על אף שלא ידעתי כלל היאך אוחזים במחט, החלטתי בדעתי שאהיה חייט, ובעזר ה' אעשה

ואצליח. הלכתי אל החייט הממונה על ההרשמה, ורשמתי את שמי, ומיד נתן לי חוט תפירה ומחט וגם מספריים וציווני להתחיל בעבודתי.

התיישבתי על הספסל בין החייטים והביאו לפני בגדים לתקן, ומה אעשה - האמת היתה כי לא ידעתי כלום במלאכת תפירה, בחור מישיבה מה לו עם מלאכת החייטות. רק צפיתי שלא ישגיחו בי ויתעלמו ממני.

אולם הרגע הלא מיוחל הגיע, כשניגש אלי המפקח וראה שהמחט בידי ואין לי שום מושג מה לעשות עמה. הוא הרים את קולו וצווח עלי, באופן חד משמעי שאסתלק משם מיד כי אינני חייט.

מאד חרה לי, אבל הוא באחת "אתה לא חייט". בלית ברירה, ישבתי בצד וחכיתי. לאחר גמר המלאכה, כשהלכו כולם לבקש את מנתם היתירה, הלכתי גם אני, אך המפקח ציוה למחלק האוכל שלא יתן לי המנה הנוספת, כי איני חייט.

הלכתי מיד אל ה"בלאקאווע" בקובלנא שהיות שהוא קיבל אותי להיות חייט, עליו לדאוג שאקבל את מנתי, ולא יתן לחייט המפקח לקפח את מנתי. מיד ניגש ה"בלאקאווע" אל המפקח ואמר לו: "אני אמרתי שהוא חייט, אז הוא חייט!". ובלית ברירה הסכים ונתן לי מנה יתירה.

היד ה' תקצר?!

וביום השביעי שבת

וכך ישבתי עם החייטים במשך כל השבוע עד ערב שבת קודש, וקבלתי את המנה הכפולה בכל ערב.

בליל שבת קודש, כשחזרנו מעבודה כבר היה לאחר השקיעה וספק לילה, ולא רציתי לשבת עם החייטים אף בלא לעשות מלאכה, מפני מראית העין, והגם שלא עשיתי כלום החלטתי שאין זה כבוד שבת, ולא ישבתי עמהם. ומאז הפסקתי להיות "חייט", כי אחר שבת לא יכולתי לחזור למלאכת החייטות.

שומר שבת מחללו

זכור אותו איש לטובה ר' איסר לויפער נ"י מקראקא וכעת הוא בלייקוואד, ואספר הדברים כהוייתם.

בקאמאנדא מספר מאה ושבע עבדו חשמלאים מקצועיים על תיקון החשמל במרכזיה שבנו שם. כדרך האומנים נתנו להם אנשים שיסייעו להם בעבודתם להגיש להם את כלי העבודה ולהחזיקם בשבילם. לתקופה אחת מינו אותי לסייע להיות נושאי כליו של ר' איסר בעבודת החשמל שהוא היה אומן בה.

ר' איסר היה איש עדין מאוד, ולפעמים כשהצליח לקנות מהגוים באיזה אופן

שיהיה, כמה תפוחי אדמה, הייתי מבשלם בשבילו בצנעה, וכשהיה מגיע לאכול, נתן לי גם לאכול מהם. וכך נהגנו לעשות במשך ימות השבוע.

והגם שלא הכרתי את האיש כל צרכו, בהתקרב יום השבת קודש רמזתי לו כי אני מתחמק מלעבוד בשבת, ואמר לי: "רואה אני שאתה זהיר ומתאמץ שלא לחלל שבת, ברם, אני כשלעצמי מוכרח לעשות המלאכה, אבל אני משחרר אותך מלסייע לי כל יום השבת. ואם יבא המפקח הראשי, תקח צינור בידך ותעשה כאילו הינך רוצה לראות אם זה מתאים וכיוצא בו, ואני אנסה לחפות עליך שלא תצטרך לחלל שבת". ואף התפוחי אדמה לא בשלתי בשבת.

ככה ניצלתי מלחלל שבת. זכרה לו א-לוה לטובה!

תקיעת שופר

בימי הסליחות התפללנו יותר בכוונה הגם שלא היה לנו סידור או סליחות. וכן כל אחד כפי כחו הדל, שיפר מעשיו.

בהתקרב ימי ראש השנה היינו בצער גדול על שלא היה לנו שופר ברשותינו, ואם כי סדורים ומחזורים להתפלל גם לא היה לנו, מכל מקום, כל מי שידע אפילו משהו בעל פה, היה מתפלל, אבל לענין שופר לא מצאנו עצה.

וראה ה' בצערינו, ובערב ראש השנה בעת צאתינו למקום העבודה מצא אחד מחברינו שופר קטן מונח באמצע הדרך, והיה השופר בשיעור מדויק, לא פחות ולא יותר, והביא אותו למחנה וקיימנו תקיעת שופר, והיה זה לנס. לאחר זמן התברר לנו שהיה במחנה איש יהודי מברלין, שהיה ה"בלאקאווע" [ראש] של בלוק מספר עשרים ושבע, והיה ברשותו טלית, תפילין ושופר (ראה להלן פרק יח).

צום יום כיפור

ערב יום כיפור יום רגיל במחנה, אמנם הרגשנו בנפשינו תשוקה מיוחדת אל הקב"ה אבל לקיים מצות אכילה ושתיה בערב היום הקדוש, זאת לא יכולנו, כי לא היה לנו מה לאכול, וגם בשביל סעודה המפסקת לא היה לנו כלום, ובכן לא היה ניכר שום שינוי ביום ערב יום כיפור מביום שלפניו.

גם בעצם יום הכפורים יצאנו לעבודה כמו בכל יום. הגעתי לכלל החלטה וגמרתי בדעתי להתענות ביום כפורים זה, על אף שהיה בכלל פיקוח נפש ורבים מבינינו אמרו שאסור להתענות, כי על ידי זה נחלש ביותר ולא יהיה לנו כח להחזיק מעמד, מכל מקום לא רציתי להביא אוכל לפי ביום הקודש והנורא.

נתתי שתי נימוקים לדברי. ראשית, אף שמותר לאכול על פי דין, אמרתי בלבי, מי יודע אם נזכה להשתחרר מכאן, ואולי זה היום כיפור האחרון שלי בחיי, ועל כן אצום ויהי מה. שנית, הן היו היה הרבה ימים אשר החליטו הרשעים לא לתת

לנו לאכול בהם כלל, ואזי בלית ברירה לא היינו אוכלים, ולכן אמרתי, לו יהיה יום זה כאחד הימים האלו, ואשתדל בכל כחי להתענות.

אכלתי בערב יום כיפור כל מה שיכלתי, או יותר נכון מה שנתנו לנו לאכול, ובליל הקדוש התפללנו תפלת "כל נדרי" בעל פה.

בבוקרו של היום הקדוש יצאנו לעבודה כרגיל אבל בלא לשתות את מעט הקפה שחור שהיו נותנים בבוקר. הגענו למקום העבודה ועבדנו כל הבוקר, והנה קרה דבר זר בעת הצהרים, שבכל יום לא נתנו מאומה לאכול, קם הקאפו הרשע שידע שיום כיפור היום, והביא קדירה גדולה עם אוכל, וציוה על כולם לעמוד בשורה. הוא בעצמו עבר עם העגלה, עליה העמיס אוכל מבושל ריחני וטוב. לכל אחד היתה צלחת בידו והוא יצק לתוכה. כך חילק את האוכל לכל אחד ואחד, בעודו אומר בלעג אכזרי "כיפור די פרעסט היינט, כיפור די פרעסט היינט" (אתה זולל היום ביום כיפור).

בלית ברירה עמדתי בשורה וקבלתי את האוכל בכלי שלי, והלכתי מלפניו ועמדתי אצל חברי.

לאחר שעברתי בתור וקבלתי המאכל נצטערתי מאד, ולא ידעתי מה לעשות. לאכול לא רציתי, לשפוך המאכל על הארץ היו קורין לזה "סאבאטאזש" [מרידה], ובשביל זה היה יכול להמית אותי אל אתר, ולא ידעתי כדת מה לעשות כי היה כרוך בספק פיקוח נפש.

בנתיים עבר לפני איש אחד מבני המחנה בחור הונגרי רק כקנה וחלוש מאוד, עם מאכלו, ומיהרתי ושפכתי את מאכלי לקערתו במהירות גדולה, ורמזתי לו שיאכל במהרה, וכן עשה.

הקאפו הרשע, לאחר שסיים לחלק לכולנו, הסתובב בינינו וחרק בשיניו ואמר "איך האבע אייך אפגעטאן" [סידרתי אתכם]. אבל ערבה עליו שמחתו כשהביט בי וראה שאיני אוכל, ומיד פנה אלי בכעסו ושאל "ווא איזט דיין פרעסען" [היכן המאכל שלך], אמרתי לו "כבר אכלתיו, הייתי רעב מאד ואכלתי מהר".

הוא התקרב למקומי ובדק סביבותי לראות אם לא שפכתיו על הארץ ולא מצא כלום, אבל הבין שמסרתיו לאחר, ולכן, מיד כשגמר לחלק הגם שהיה זה זמן מנוחה לחצי שעה, לא הניח אותי אלא אמר "די פאסט היינט, איך וועל דיר שוין העלפען" [אתה צם היום, אני כבר אסתדר אתך].

עניתי בצום נפשי

מיד צוה עלי ללכת לעבודה, ולקח בעצמו "טראגע", היינו מין תיבה גדולה שיש לה שתי מוטות ונושאין אותה שני אנשים, אחד מלפנים ואחד מאחור, והניח בתוך

התיבה חול ואבנים מלא על כל גדותיו, וצוה עלי להעלות את זה לבנין בגובה שלוש קומות שבנו שם בונקערס.

כך עמד עלי כל הצהרים ומיהר אותי לעלות ולירד פעם אחר פעם הלוך ושוב במהירות רבה, ואת האדם אשר סייע לי מצד השני החליף בכל פעם אחרי שעלינו וירדנו, שהרי הוא לא היה חייב עונש, רק אני. וחשב הרשע שבהיותי רעב ועיניתי בצום נפשי, אפול ואמות ח"ו בעבודה קשה זו.

אבל מאת ה' היתה זאת, שקבלתי הכל בשמחה רבה ובלי ליאות, ואדרבה הרגשתי כעין קלות ברגלי שהוליכו אותי במהירות כל העת, עד רדת הלילה. תודה לא-ל שחזקני בעת צרתי, ולא הניח למוט רגלי.

מן המיצר קראתי י-ה

כשגמרתי עבודה מפרכת זו נכנסתי ל"לאגער", והיה זה בערך בשעה ארבע אחר הצהרים, ונעמדנו כמנין אנשים להתפלל מוסף ומנחה. איש אחד שימש כשליח ציבור והתפללנו בעל פה, כל אחד כפי מה שהיה בזכרונו, ובעזרת ה' יתברך ידעתי אז כל התפלות בעל פה.

באמצע התפלה הבחינו כמה אנשים שה"לאגער פירער", הוא הראש של כל המחנות, מסתובב אנה ואנה, וכשראינו אותו התחילו כולם להשתמט, אך הוא שאג בקולו האכזרי: "ווער איזט דער פאבעטער?" [מי הוא השליח צבור?] ומפחד ואימה נאלמנו ולא השבנו לו דבר וחצי דבר, והוא צעק שנית "מי הוא השליח ציבור"?

והנה קם נער אחד קטן וחלש, שכמעט לא ניכר עליו שהוא בן אנוש, ואמר "אני הוא השליח ציבור", והרשע היתל בו ואמר לו: "ווא איזט דען דיין הער גאט ווארום העלפט ער דיר ניכט"? [איה אלקיך? למה הוא לא מושיע אותך?] ולא ענה הנער דבר. ואף על פי כן לא עשה הרשע דבר, אלא נופף בידו ואמר "בעטע ווייטער" [התפלל הלאה], והלך לו.

ויהי לנס. כי ראינו שבאותו רגע ממש ענה ה', כי המשיך הגרמני הלאה בלי להכותינו כדרכם, והמשכנו להתפלל.

לאחר התענית, בשביל "שבירת הצום" היה לי קצת מרק שחלקו כבכל יום בשובינו מהעבודה, והיה המרק מקצת קמח שבשלוהו עם קצת פירות, ולקחתי בעת החלוקה ושמרתי עליו עד צאת הכוכבים. זה היה ה"אויס-פאסטען".

ברוך הוא וברוך שמו שאכלנו משלו.

בצילא דמהימנותא

חשקה נפשנו מאד לקיים מצות "בסוכות תשבו שבעת ימים", לחסות בצל כנפי

השכינה בצילא דמהימנותא, ואף על פי שלא היה לנו לחם משנה ובקושי היה לנו כזית פת, ניסינו לקיים המצוה בכל אופן.

בערב סוכות הוציא אחד מאתנו מה"באראק" מיטה של שלש קומות, וכרך סמיכות מסביבו, והוציא את הקרש משתי הקומות העליונות, והניח למעלה על ראש המטה קצת נסורת של עצים דקים לשם סכך.

בראותי את הסוכה עומדת בחוץ, עשויה כתיקונה, הלכתי לשם קודם תפלת ערבית, ונטלתי את ידי על שתי חתיכות פת אשר שמרתי לי מהבוקר. נכנסתי לסוכה ועשיתי קידוש והמוציא על הפת, וברכתי לישב בסוכה ושהחיינו, ושמחתי מאד שזכני השי"ת לקיים מצות סוכה.

וכמדומני שמיום יציאתי מביתי עד היום ההוא שנכנסתי לצל כנפי השכינה לא הרגשתי שמחה, רק אז.

אבל השמחה לא ארכה זמן רב, לא הספקתי לגמור לאכול את מאכלי הדל, והרשעים הנאצים השומרים אותנו החלו לירות בתוך המחנה כיון שהיו הרבה אנשים שנתקבצו מסביב הסוכה. מיד סלקו הסוכה והכניסו את המיטה לתוך ה"באראק".

במשך ימי חג הסוכות הצליחו כמה מאתנו לעשות סוכה במקום העבודה, ועשו סכך מפסולת תבואה או מנסרים קטנים או מחריות של דקל, וישבו ואכלו בסוכה.

נדר גדול לאלקי ישראל

ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (ילקוט שמעוני שמואל א' רמז ע"ח) מצוה לנדור בעת צרה, אז נדרתי נדר גדול, אם יעזרני ד' הנורא והגדול, ויוציאני מתחת ידי הרשעים הארורים, ויצילני מבור שאון ומשיני הכפירים, ויתן לי בריאות וחיים, ממעונו הגדול מן השמים, אקדיש לו לילות וימים, ואהיה מן המקיצי נרדמים, לסבול ולעמול בעול התורה. ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה. וישמע אלקים את נאקתם וגו'.

פרק טו

נס גלוי בצל המחנה

קאמאנדא מספר שישים ושלוש

במחנה "בונא – מאנאוויץ" היה "קאמאנדא" שבו היו עוסקים בעבודת הבנין. הקאפו האחראי על "קאמאנדא" זו היה רוצח מנוער, שהרג את אשתו וששת בניו שתים עשרה שנים לפני המלחמה, ושמו ווילי ימח שמו, ומאז ישב כלוא בבית האסורים, ובעת המלחמה העבירוהו למחנה זה להיות הקאפו על קאמאנדא מספר שישים ושלוש.

ב"קאמאנדא" זו היו בערך מאה ושישים אנשים, והיה נקרא "שטראָף קאמאנדא" [ארגון עונש], והיות שהוא היה רוצח גדול, רדף את האנשים אשר תחת ידו עד מוות, ובכל שבוע היו מתים מהם כשלושים אחוזים, והיו מוסיפים על הקאמאנדא שלו בכל שבוע עוד כשלשים או ארבעים אנשים, ועד סוף השבוע כבר חסרו שוב כמספר אנשים אלו או יותר, כי במשך השבוע הרגם בעבודת הפרך, בעינוי ובמכות.

תחת יד הקאפו הרוצח

והנה על פי הצעת אחד מהקצינים החליטו שהיות ונמצאים במחנה הרבה ילדים למטה מגיל עשרים אשר אינם בעלי כח, יסדרו להם קורס ללמדם את מלאכת הבנין, היינו לסדר האבנים ולבנות שהיא מלאכה קלה מהעבודה בחומר ובמלט.

והיות כי זמן הלימוד הזה נתארך לשבועיים, רשמתי גם אני את עצמי להיות אחד התלמידים, וחשבתי בלבי שלכל הפחות לשבועיים לא אצטרך לצאת לעבודת הפרך, ויהיה לי קצת מנוחה, ומשם ואילך יעזור השי"ת.

וכך הוה, למדנו במשך שבועיים את מלאכת הבנין, וכשחלפו השבועיים העבירו את כל הבונים הצעירים ל"קאמנדאס" שונים.

מה עשה הקב"ה. הנה הקאפו ווילי ימ"ש צועק הב הב לי עובדים חדשים, היות והוא עוסק בבנין ונצרך לעובדים חדשים למלאות את מקומם של אלו שחוסלו תחת ידו הארורה, והעמידו לו שלושים צעירים הנקראים "בונים חדשים", שרק כעת גמרו את לימוד מלאכת הבניה, ואני בתוכם.

מה אומר ומה אדבר, אחרי שבוע שהייתי מתחת ידו, חליתי, והרגשתי שמתקרב ח"ו קץ לכל שונאי ישראל, והתחלתי לחפש עצות האיך לעזוב את ה"קאמאנדא" הזו ולצאת מתחת ידי הרשע הרוצח הזה.

משרד לעובדים

במחנה בונא היה "משרד לעובדים", אשר תפקידו היה לטפל בתלונות שיש

לעובדים וכיוצא בזה, ובידם היה להחליט לשנות את תפקידו של האסיר או להעבירו ל"קאמאנדא" אחר, וכדומה.

גמרתי בדעתי ונכנסתי למשרד, ואמרתי להם שהנני מן הצעירים החלשים ולמדתי את מלאכת הבניה כדי שלא אצטרך לעבוד עבודה מפרכת, ועכשיו נתנו אותי בקאמאנדא מספר ששים ושלש שהוא "שטראף קאמאנדא", ואני כבר באפיסת הכוחות, לכן שאלתי ובקשתי שיעבירו אותי למחנה אחר.

הם כמעט לא התייחסו אלי. המשכתי ללכת למשרד ההוא יום יום, ובקשתי שלכל הפחות יעבירו אותי לקמאנדא אחרת, ולא רצו לשמוע אלי כלל, ועם כניסתי למשרד, היה בא אחד וזורק אותי החוצה. כך היה מדי יום ויום במשך כמעט שבועיים ימים.

מכת חרב והרג בשביל גניבת אשפה

ויהי היום בשבת קודש יצאנו לעבודה בבוקר, וראיתי במקום העבודה גל של אשפה וקליפות תפוחי אדמה בלתי מבושלות בתוכו, ומחמת הרעבון הגדול עברתי שמה ולקטתי כמה מהקליפות מתוך האשפה.

רשע אחד תפס אותי ב"עבירה" זו, ויחד עם הקאפו הרשע הרוצח מתחו אותי על ספסל, אחד ישב על כתפי והשני לקח עץ עב וארוך והכה אותי מאחור בכל מקום שאפשר, קרוב למאה הכאות. עד ששים ושש או שבע ספרתי ואחר כך הפסקתי לספור, והיה כל גופי נפוח ["געשוואלען"], וכמעט לא נשארה בי חיות כלל, ורק בבטחוני בהקב"ה ובעזרתו יתברך הצלחתי להכנס למחנה בשארית כחותי.

קצתי בחיי

כשנכנסתי אל המחנה לא הלכתי כלל למקום ה"מנוחה" שהיה לנו, ואף לא הלכתי לקחת את מנת האוכל שחלקו שם, כי מאסתי בהכל וממש קצתי בחיי. ונכנסתי למשרד הממונה על העובדים כדי לספר להם את שאירע ולהתחנן על נפשי.

ברגע שנכנסתי קם אחד ממקומו וצועק "דער שווארצער איזט שוין ווידער דא, הינוס מיט איהם" [השחור הזה, שוב כאן, זרקוהו החוצה], - כן קרא לי מפני שפני כֵּהִים וגם זקני שחור- ומיד יצאתי והתחלתי לבכות בבכיות נמרצות תחת מפתן הדלת, והתפללתי לה' והתחננתי לפניו מעומק הלב.

הבטחת הנאצי

והנה פתאום אני רואה את אחד הנאצים מאנשי הס.ס. עומד לנגדי. מאד נבהלתי ממנו כי ידעתי את מעשיהם, אבל הוא, במקום לצעוק עלי, שאל אותי "יונגע, וואס איזט דען לויס"? [נער, מה קרה לך?] ובנהי בכי תמרורים אמרתי לו "האיך אין כאן שום רחמנות? הלא רואים שאני עומד כפסע בין מות לחיים ואינם רוצים לעזור לי".

ידעתי בבירור שלא הבין אף מילה שאמרתי, אבל הוא נכנס למשרד, ואחרי כמה רגעים יצא משם ופנה אלי ואמר לי, "אל תדאג, ממחר לא יהיה הרשע הקאפו ווילי אתך, יעבירוהו מהקאמאנדא שלכם".

ואמרתי לו תוך בכיות שאיני מאמין לא להם ולא לו וכבר אין בי כח, ואף אם הבטיחו לו שיעשו כן, לא יקיימו הבטחתם. אבל הוא בשלו, ואמר לי שאלך עכשיו למקומי ב"בראק", ואם למחרת לא יעשו כדבריו, אזי שאבוא מחר שנית לכאן. והיה נראה מדבריו כאילו שהענין כבר מסודר.

יצאתי משם והגם שלא האמנתי לדבריו, אבל כעין רוח קלה עברה בעצמותי והרגשתי קצת כעין חילוץ עצמות. וכשבאתי ל"בראק" אמרתי לאחד מחברי, שמחר בבוקר משהו ישתנה כאן לטובה. והחבר השיב לי בצחוק מר "ודאי שישתנה, יהיה כאן מקל חדש! לא די לך במה שהיה היום?".

אולם על אף שהדבר היה רחוק מלהאמין, היתה לי בכל השבת קודש אמונה פשוטה, ושמחה ללא הסבר.

תחיים המתים

בלילה הזה נדדה שנתי ועברו עלי מחשבות רבות והטרידו את מנוחתי ולא ידעתי לשות לי עצה. בבוקר אור הנחתי תפילין רגע כמימרא ואמרתי "שמע ישראל". אחר כך קבלתי את הקפה שחור והלכנו ל"אפפעל פלאץ" מקום שבו נתקבצנו לפני צאתנו לעבודה. והנה כל בני הקאמאנדא מספר שישים ושלוש שבו הייתי, והממונים עלינו מתכנסים על מקומם, ואכן הקאפו הרשע ווילי ימ"ש איננו על מקומו, ובלבי ציפיתי אולי ירחם ה'.

אמנם, כעבור כמה דקות ראיתיו. הרשע בא במרוצה ישר לכיווני, וכשראיתיו לבי קפא, הוא רץ וחיפש בין השורות עד שמצא אותי, ובא אלי, והרים את ידו וצעק בכעס, "איך וועל דיר העלפען!" [אני כבר אסתדר אתך].

רעדתי מרוב פחד. אך כמעט באותו רגע בא קאפו אחר ואמר לי, "אל תפחד ממנו, כבר העבירו אותו ממחנה זה, ואינו ממונה עליכם יותר. אני קבלתי את תפקידו".

דבריו היו לי כמים קרים על נפש עיפה וכתחיית המתים, ומאז היקל עלי הקאפו השני והסביר פניו אלי במקצת, וכן היה עד שעברתי ל"קאמאנדא" אחרת.

המלאך המושיע

והנה לא אכחד ואספר את ישועת ה', אשר אותו הנאצי מאנשי ס.ס. שראיתי בשבת קודש אחרי בכיותי, והבטיח לי להושיע אותי, ואחר כך אכן עשו כדבריו, לא ראיתיו לא לפני זה ולא אחרי זה. גם שאלתי לאחרים עליו, ואמרו שלא ראו כזה נאצי ס.ס. ושאין זה מדרך הנאצים, כי לא היו מתערבים בחילופי גברי בעבודה כי לא היה איכפת להם מזה כלל.

והוחלט אצלי ואצל חברי שהיה זה לא אחר משליח אלוקים ואולי אליהו הנביא זכור לטוב בכבודו ובעצמו שבא לבוש בלבושיהם (וכדאיתא בגמרא מס' תענית דף כ"א. אצל נחום איש גמזו אדמי ליה כחד מינייהו), ועשה מה שעשה כדי להציל אותי ואת אשר עמי. ועד היום אני מאמין באמונה שלמה שזה היה שליח מיוחד מן השמים להצילנו.

ברוך המקום שמסר עולמו לעושי רצונו.

פרק טז

בבית החולים בבונא

על ערש דוי

באחד מימות החורף, כשבחוץ שרר קור גדול ונורא, ומכיפת השמים ירד גשם מעורב עם שלג, ואנכי, בתוך שאר אחינו בני ישראל, עומד בחוץ בלי מלבושים מתאימים, ובנעלים קרועות, ומעיל עליון מאן דכר שמיה, נחליתי מאד לא עלינו, והיו לי כאבים עזים בכל הגוף, מכף רגל ועד ראש.

הלכתי לקאפו והתחננתי לפניו להקל מעלי העבודה. אולם הוא ברשעותו צעק עלי כחיה טורפת: "אתה עצלן! צא לעבוד!". ומאז ועד סוף היום הביט בי על כל פסיעה ופסיעה לראות אם איני מפגר בעבודה. ועם דמעות בעיני, ובמעט כחותי האחרונים עשיתי עבודתי, כי ידעתי שאם לא אעבוד כרגיל, יתנפל עלי ויהרגני.

לאחר העבודה כשחזרתי להמחנה, הלכתי מיד ל"בית חולים" [ק"ב - בלע"ז היה נקרא KB]. ומדדו את חומי, והיה גבוה מאד, יותר מארבעים ושתים מעלות. כל גופי בער כאש. ושאל אותי הרופא אם יש לי שלשול, והשבתי לו שלא. ופקד עלי להשאר יום אחד במחנה בלי לצאת לעבוד, ושאצא לעבודה רק למחרת.

ואמנם נשארתי יום אחד במחנה, אולם גם ביום שני הרגשתי שאיני יוכל בשום אופן לצאת לעבודה, ושאם אצא לעבוד, מי יודע אם אוכל לחזור. וחשבתי תחבולות מה לעשות, ובערבו של היום שני נכנסתי שנית לבית חולים, וקבלתי היתר להשאר עוד יום במחנה ["בלאק שאונונג"].

סעלעקציא בבית החולים

ככה עברו עלי כמה ימים, ולאחר תחבולות שונות שהפעלתי, קיבלו אותי לבית חולים לזמן ממושך.

לאחר יומיים או שלשה בבית החולים, הגיע שמועה שצרה חדשה עומדת להתרחש, שהנאצים באים לבית החולים לעשות "סעלעקציא". משמעותו של "סעלעקציא" היה, שהפשיטו את כל האנשים ערומים, ועבר ביניהם רופא נאצי ובירר את החלשים, ושלחם לקרימעטריום בבירקענאו לשריפה, רחמנא ליצלן.

על כן, כשהגיע השמועה שעומדים לעשות "סעלעקציא", התחילו בכיות וצעקות, ואף אני עצמי בכיתי מאד והתחרטתי על שנכנסתי לבית חולים וגרמתי לעצמי רעה תחת טובה.

חייתני מירדי בור

היה שם רופא יהודי אחד, כמדומני שהיה מארץ תוניס, ובקשתי ממנו שיראה אם

יכול להטמין אותי במחבוא ולהצילני, ואמר לי שבלתי אפשרי להיחבא מעורך ה"סעלעקציא". והיה צערי רב מאד, אין לתארו. אבל הוא הרגיע אותי קצת ואמר שמאחר שאין מחלתי חמורה כל כך, והייתי בבית החולים רק ימים מועטים, אולי יתן ה' ואנצל.

ובעזרת הא-ל ברוך הוא כן היה, שעבר הרשע אצלי והניח אותי. אך בעונותינו הרבים, את רובם ככולם של החולים שלח לתאי הגז.

לאחר שגמר הרשע לערוך ה"סעלעקציא" שמעתי פתאום צעקות ויללות גדולות. הלכתי אחרי הקול וראיתי בחור בערך בגיל עשרים וארבע, שובר את ידיו צועק ובוכה. רציתי להרגיעו קצת והוא במרירות לבו אמר לי בזה הלשון: "שוין באלד זעקס יאהר ווי איך מוטשע זיך אין די ציין פון דעם לייב, און נאך אזוי פיעל צרות און ליידען איז מיר אללע מאהל געלונגען ניצול צו ווערען, און יעצט נאך דעם אללעמען געהט מען מיך פארברענען" [אחי היקר, זה כמעט שש שנים שאני נאבק בתוך שיני הארי, וסבלתי כל מיני צרות והצלחתי להנצל, ועכשיו, אחרי כל זה, הנני עומד להישרף בתאי הגז].

דברתי קצת על ליבו אבל לא מצאתי לו נחמה. וכעבור כמה שעות בא ה"אויטא" אשר הוביל את כל החולים שנבחרו ב"סעלעקציא", כצאן לטבח, אל מחנה בירקענוא לשריפה. היה זה הפעם האחרונה שראיתיו.

על דא ודאי קבכינא! עיני עיני ירדה מים, על האי שופרא שנשרף על קידוש השם.

פרק יז

גלות בתוך גלות

בריחה ל"קאמאנדא" אחרת

אחר הדברים האלו, כשנוכחתי לדעת שבית חולים הינו מקום מסוכן מאד, ואף יותר מסוכן מאשר בחוץ, ביקשתי מהרופא שישחרר אותי משם, ושיתן לי פתק שהיות ואני חלש, שיעבירו אותי ממקום העבודה שלי ל"קאמאנדא" אחרת שהעבודה שם קלה יותר. הוא הסכים לשחררני, אך את בקשתי השניה - לכתוב לי פתק, סירב למלאות, ודברי נפלו על אזניים אטומות.

ברם, לא נתייאשתי והחלטתי לעשות מעשה בעצמי.

כשיצאתי מבית חולים הלכתי ל"קאמאנדא" אחרת, ואמרתי לאדם האחראי שם, שהיום יצאתי מבית החולים, ומחמת חולשתי שלחו אותי לעבודה ב"קאמאנדא" זו עד שאחזור לכחותי. והיות כי דבר כזה היה מצוי שיקרה, הסכים לקבל אותי למרות שלא היה לי פתק, והלכתי לעבוד אצלו.

בערב כשחזרנו מהעבודה ראיתי שכל ה"לאגער" כמרקחה ושמעתי מהומה גדולה, מפני שהם מחפשים אחרי אדם אחד שנעלם. הבנתי שבשבילי נוצרה המהומה.

הביאו את כולנו ל"אפפעל פלאץ" והממונים הלכו מ"קאמאנדא לקאמאנדא", עד שמצאו שב"קאמאנדא" שבו עבדתי באותו יום יש אדם אחד יותר מהמספר הראוי, ומהר מאד התברר להם שאני הוא ה"מיותר".

מיד לקחו אותי למשרד שלהם והרימו קולותיהם עלי באיומים ובצעקות גדולות, "מה עשית? דבר כזה הוא ענין של "סאבאטאזש" [מרידה], ואפשר לקבל על זה עונש מוות".

ואני, עיני ולבי לשמים, לבי בוכה וגופי מוקפה, הסברתי להם שאין האשמה בי, שכן הורו לי הרופאים בבית החולים, שכיון שאני חלש, שאלך ל"קאמאנדא" זו שהעבודה בה קלה. וספרתי להם שבקשתי מהרופא שיכתוב לי מכתב על זה, והשיב לי שאיני צריך מכתב, כי דבר זה ידוע אצל כולם שכל מי שיוצא מבית החולים, הולך ל"קאמאנדא" הזו. ועשיתי כפי שנצטוויתי, לא ברחתי משום עבודה ולא עלה בדעתי שעשיתי בזה עוולה, והלא הקאפו של ה"קאמאנדא" קיבל אותי בלי מכתב מהרופא.

העברה למחנה קשה

וכנראה שהיה להם ספק במה שאמרתי או שסתם ריחמו עלי, ועל כל פנים מהשמים ריחמו עלי ושבקו אותי בין החיים. ברם, לאחר מכן העבירו אותי מה"בראק" שבו הייתי, שהיה קל יותר משאר המקומות, אל "בראק" אחר

שהיה קשה מאד, וה"בלאקאווע" - הראש של אותו ה"באראק" – היה רוצח גדול והכה את האנשים ועינה אותם באכזריות גדולה.

ה"בלאקאווע" החדש לא הפסיק מלהביט אחרי, כיון שידע שהביאו אותי אצלו בשביל העונש, והיו חיי ממש תלויים ממש. ונתקיים הפסוק: "מחוץ תשכל חרב", שהיתה ה"קאמאנדא" נוראה והיו הורגים בה בכל יום ויום המון אנשים, "ומחדרים אימה" בבאראק שהיה בראשות "הבלאקאווע" הרשע ימ"ש.

"מסחר" בתפוחי אדמה

בלילה ההוא נדדה שנת העני בדעת והייתי אובד עצות מבלי לדעת כיצד לנהוג, רק בטחתי בה' באמונה שלמה והמשכתי לקבל הכל באהבה בידעי כי "עת צרה הוא ליעקב וממנה יוושע" (ירמי' ל, ז), והקב"ה בורא הרפואה מן המכה, והוא אמר (דברים לב, לט): "מחצתי ואני ארפא".

בהאיר הבוקר הלכתי לחפש אחר דבר מאכל ונכנסתי בחשאי לחצר המטבח, שהכניסה אליו היתה אסורה למי שלא היה מעובדי המטבח, ונסיתי למצוא דברים שזרקו אתמול, כגון קליפות תפוחי אדמה וכיוצא בזה.

בדיוק באותה שעה נכנס אחד מעובדי המטבח וראה אותי, וברגע שראיתיו נתמוטטו רגלי, אך הוא מיד הרגיע אותי ודבר אלי בלשון יוגוסלבי וקצת בגרמנית, והבנתי במקצת את דבריו. הוא הציע לי לעשות איתו עסק, שבכל פעם שאני אביא לו קופסת סיגריות, יתן לי תמורת זה כלי מלא עם תפוחי אדמה מהמטבח.

להוציא מהמטבח תפוחי אדמה באופן גלוי, לא עלה על הדעת, אבל הוא אמר לי שתפקידו לפנות את האשפה מהמטבח בכל בוקר, והוא יטמין כלי מלא בתפוחי אדמה בתוך האשפה, ואני אוציא את התפוחי אדמה משם, ואניח שם את הסיגריות.

והגם שהיה הדבר כרוך בסכנת נפשות, שאם יתגלה הדבר יתכן שהיו מענישים אותי בעונש מוות, אך מאידך גיסא הייתי בסכנת רעב, והרי אמרו בגמ' (ב"ק ס', ב'): רעב בעיר פזר רגליך שנאמר (בראשית י"ב, י'): ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם, ואומר (מלכים ב', ז', ד') אם אמרנו נבא העיר והרעב בעיר ומתנו שם, מאי ואומר וכי תימא הני מילי היכא דליכא ספק נפשות אבל היכא דאיכא ספק נפשות לא, תא שמע (שם) לכו ונפלה אל מחנה ארם אם נחיינו נחיה. והכי הלכתא.

הסכמתי לשתף איתו פעולה בענין המסחר, והראה לי את המקום שבו יניח את הכלי.

התמכרות לעישון

כעת היה עלי למצוא סיגריות, והיה זה כמעט בלתי אפשרי, כי היה מסוכן מאד

לספר לאחרים על העיסקה, שמא ימסרו אותי למפקדי המחנה. אבל ב״ה, אחרי שיגעתי, מצאתי אדם שנתן לי סיגריות שקנה במקום העבודה מאת הגרמנים, ותחת זה נתתי לו חלק מהתפוחי אדמה שקבלתי. ועוד נשארו לי תפוחי אדמה בריוח להחיות את נפשי, ולחלק לחברי כפי האפשר. ולא עשיתי מזה מסחר כלל, רק אכלתי כדי להחיות את נפשי, והשאר חלקתי לאחרים.

ובכלל לולי ראיתי לא האמנתי, בהיותי שם במחנות הנאצים ימ״ש שהיו שם אנשים אשר נתנו את הלחם שקבלו ליום שהיה חייהם תלוי בו, ונתנוהו עבור קצת טאבא״ק או סיגריות לעשן כי כל כך היה חסר להם מחמת הרגילות בזה. (והארכתי בזה בשו״ת משנה הלכות חלק י״ח כת״י אי יש בידינו לאסור העישון בכלל).

תכבד עליהם העבודה

ואספר לדור האחרון עוד מעשה של השגחה פרטית. וכך הוה עובדא.

זמן סיום העבודה בכל יום היה בשעה ארבע אחר הצהרים. ויהי ביום אחד, בערך בשעה רבע לארבע, כמה דקות לפני סיום העבודה, הגיע ״טראנספארט״ [משלוח] מלא מלט, ויבוא הנאצי הממונה על עבודת הבניה וצוה עלינו להוריד תיכף ומיד את כל המלט, ואמר שרק אחר כך נוכל לשוב למחנה.

סטירת לחי

כאשר שמעו זאת עובדי ה״קאמאנדא״, טענו ואמרו שכבר קרוב לשעה ארבע, ועבודה זו תיקח הרבה יותר זמן מרבע שעה, ולפיכך אינם רוצים להתחיל לעשותה כעת.

אמנם הגוי הממונה החזיק בשלו וטען שזה ״סאבאטאזש״ [מרידה], וכי אם ישאיר את המלט כל הלילה, הוא יתקלקל, ובפרט אם ירדו גשמים וכיוצא, ולכן מוטל עלינו להורידו מהמכונית תיכף ומיד. ובאמצע הויכוח נתן לי הנאצי סטירה על הפנים, מפני שלא רציתי לציית לדבריו.

על פי חוקי ה״לאגער״ לא היה לו רשות להכות את העובדים, אלא רק לדבר אליהם, ואם לא ישמעו לו, יכול הוא להגיש תלונה לקאפו, והם כבר יטפלו בנידון.

מאד נצטערתי מהסטירה אבל לא היה לי מה לעשות, ואף להתלונן אצל הקאפו לא יכולתי, כי הוא נכח שם, וראה ושתק.

מכות אכזריות משומר המחנה

ויהי ממחרת, קמתי בבוקר השכם לצאת לחצר המטבח אולי אמצא משהו לאכול, ועמד שם שומר וראה אותי הולך אל מקום האשפה, והבין שהנני הולך לגנוב או לחפש אוכל באשפה, דבר שהיה ״אסור״ לעשות.

השומר בא אלי במרוצה ובאגרופו העיף לי מכה חזקה מאד על עיני, וכמעט סימה את עיני ח"ו. ומחמת המכה נצרר הדם והתנפח כל צידו השמאלי של העין, והושחר כל צד חלק הימני של פני, עד שכמעט לא היה אפשר להכירני.

לקחתי סמרטוט והנחתי על המכה עד שהפסיק הדם וחזרתי ל"בראק".

השגחה פרטית ונס גלוי

בבואי ל"בראק", שאל אותי ראש ה"בראק" ["בלאק אלטעסטער"] "מה זה? האם הלכת לגנוב ותפסוך? או ההיה לך מריבה עם מי שהוא?" פחדתי לומר את האמת, רק אמרתי לו שנפלתי בלילה על אבן וקבלתי מכה.

ראיתי שהיה מסופק בהסיפור שאמרתי לו אם אמת הוא, אבל מכל מקום על פי נס לא עשה לי כלום.

כשיצאתי ל"אפפעל פלאץ", המקום שבו נעמדו כולם לפני היציאה לעבודה, ראו אותי חברי בצורתי המשונה עם סימני המכה הגדולה, ושאלוני מה קרה, עניתי לחברי, אם תשתפו עמי פעולה עכשיו, יש לנו הזדמנות להעביר את הרשע האחראי מתפקידו, על ידי שיעידו שראוהו נותן לי מכה.

כשהגיע הקאפו וראה אותי ואת פני, שאלני מה קרה, ואמרתי לו שזה מהמכה שקבלתי אתמול מהנאצי הממונה על העבודה, ואמרתי לקאפו שידבר עם אותו הממונה שהיכה אותי, ואם לא, אז אלך ל"רעפארט". והיה זה מתפקידו של הקאפו להשגיח על אנשיו, שלא יכו אותם וכיוצא בזה. ולכן, הקאפו, אף שהיה רשע גדול, מכל מקום הרגיש שהוא חייב לברר הדבר.

מיד כשהגענו למקום העבודה, הלך הקאפו לדבר עם הממונה, ומיד הגיע הממונה לראות אותי, והיה מופתע ממראה עיניו, ושאל "ממה זה?" וענית לו, "הן אתמול נתת לי סטירה. ואחר כך בדרך התנפחו לי הפנים. אז שאל, "אני נתתי סטירה"? והשבתי בנחת "כן! כולם ראו את זה, וגם ה'בלאקאווע' יודע, שהרי אמרתי לו מיד שראה אותי, וכן כולם יודעים מזה.

והנה, מעשה כזה יכול היה לסבב צרות גם לקאפו וגם לממונה אם יבואו ויעידו שהוא היכה את אחד העובדים על לא דבר.

אחרי מה שאמרתי הלכו הקאפו והנאצי ודברו ביניהם, ואני יראתי לשאול מה דברו, אבל מאז הוקל מעלי במקצת ולא הביטו אחרי בכל פעם, ואדרבה, כשהיה רואה אותי הממונה, היה פונה לצד אחר. וגם הקאפו היה קצת במבוכה. לא הלכתי להתלונן נגד הממונה לעשות רעפאר"ט, והדבר נשאר תלוי ועומד.

פרק יח

"בראק" מספר 107

שוחד

לאחר מעשה זה נסיתי לטכס עצה כיצד לעבור מה"בראק" ומה"קאמאנדא" הקשים שאליהם הכניסו אותי לעונש. והרגשתי שעל ידי המעשה של הסטירה יהיו שניהם שמחים להיפטר ממני, גם הקאפו מחמת האחריות שיש לו עלי, וגם הממונה, מפחדו שלא אתלונן עליו ב"רעפארט" ויהיה לו מזה צרות. כי ידעו שניהם שאוכל לגייס את אנשי ה"קאמאנדא" להעיד שהממונה היכה אותי, וגם המכה הגדולה בפני העידה על כך.

והנה, נתתי עיני ב"קאמנאדא" מספר מאה ושבע אשר לפי השמועה היתה "קאמאנדא" יותר נוחה לבני אדם, וחשבתי בלבי עצות היאך לעבור לשם.

גם כאן זכיתי לראות במו עיני השגחה פרטית. היות שהזמין לי השי"ת את ענין העיסקה של התפוחי אדמה והסיגריות כנזכר לעיל, היה אז תחת ידי קופסת סיגריות שהשגתי בשביל העסק של התפוחי אדמה, וחשבתי שאוכל על ידי זה לשחד את הממונים להעביר אותי לקאמאנדא אחרת.

בקאמאנדא מאה ושבע שהה באותה תקופה בן דודי והוא היה בידידות עם הקאפו שם, ובקשתיו שידבר איתו לקבל אותי בקאמנאדא זו, ונתתי לו קופסת הסיגריות שיתן לקאפו לשם כך.

ואז הלכתי לדבר עם הקאפו הרשע שלי בקאמאנדא מספר שישים ושלוש, ואמרתי לו שכדי לשכוח את כל הענין וכדי שלא אלך ל"רעפארט" להתלונן, שיתן לי כתב שחרור מקאמאנדא שלו ויעבירני לקאמאנדא מאה ושבע.

הוא קצת היסס בדבר כי חשב שלא יקבלו אותי שם, ובפרט כי אני בא מהקאמאנדא שלו שהוא "שטראף-קאמאנדא", אך השבתי לו שלא ידאג בענין זה היות וכבר סידרתי שיקבלו אותי שמה, וכעת אני רק צריך את הסכמתו, ושיאמר לקאפו של קאמאנדא מאה ושבע שהוא משחרר אותי.

מי יחיה

הקאפו הקשיב והסכים על ידי, ועוד באותה הלילה כשנכנסנו ל"לאגער", הלך לדבר עם הקאפו של קאמאנדא מאה ושבע, וגמרו הענין ביניהם, ונכנסו שניהם למשרד העובדים והעבירו אותי מקאמאנדא לקאמאנדא. וקבלתי ידיעה שלמחר אעבור לקאמאנדא מאה ושבע.

כששמעתי את זה כמעט ברכתי ברכת "מחיה המתים", כי הענין היה אצלי בגדר "מי יחיה או מי ימות", ונתקיים בי "מי יחיה".

בלילה ההוא, בערך בשעה שמונה שמעתי כרוז יוצא מה"שטובע דינסט" קורא את מספר A 8274 אשר היה מספרי, ונזדעזעתי מאד וחששתי לשמוע מה קרה. אבל אמרו לי שלא קרה כלום, רק שקיבלו צו להעביר אותי לבאראק מספר עשרים ושבע. הוא לא ידע הטעם, אך הבנתי שכיון שהחלפתי קאמאנדא, ממילא החליפו גם את הבלוק שלי, כי אנשי קאמאנדא מאה ושבע היו כולם בבלאק עשרים ושבע, ושמחתי על כך, כי יחסית הוא היה נחשב בלאק נח.

שתי סטירות לאות פרידה

מיד קמתי ולקחתי את כל "רכושי", היינו קערה וכף שמצדה השני היתה חדה כעין סכין, כדי לחתוך בה את הפת, ועמדתי לפני ה"בלאקאווע". הרשע ניגש אלי וסטר אותי בכח רב על פני, שתי סטירות מכאן וכאן, וכמעט שנפלתי על הארץ, ואמר לי "הרי לך לעצט געלט [דמי פרידה] ממני. וגם אכתוב לבלאקאווע שאליו אתה הולך, שיידע מי אתה, ואיך להתנהג עמך".

מאד פחדתי ממה שאמר, כי היה רשע גדול ומי יודע מה יכתוב, אך לא היה לי מה לעשות בנידון, וציפיתי לישועה.

קודם יציאתי מהבלוק בדק אותי שנית, וחיפש אצלי מראש ועד רגל אם לא לקחתי משהו או אם יש לי משהו שיכול הוא לגזול ממני, ואם כי לא מצא אצלי מאומה לבד מהקערה והכף, בכל זאת לקח ממני את הכף, ושלח אותי לבלוק החדש. הלכתי לשם בחשש רב, ומאד פחדתי כיצד יתנהג אלי ה"בלאקאווע" החדש כאשר יראה מה שכתב עלי הקאפו הרשע.

קבלה בסבר פנים יפות

להפתעתי, כשהגעתי לבלוק החדש מצאתי "בלאקאווע" ממין אחר לגמרי. הוא היה איש יהודי מברלין, נח וטוב לב. הוא קיבל אותי בסבר פנים יפות, וציוה על שמשו לתת לי מיטה למעלה בקומה השלישית, כי היו שם כעין שלש מיטות זו מעל זו.

באותה שעה עדיין לא התפללתי מעריב, כי בכל יום הייתי מתפלל במנין מחוץ לבלוק, שם היה לנו מקום מוכן להתפלל, אבל מחמת כל הסיבוכים של הלילה ההוא, לא יצא לי להתפלל עמהם, והתישבתי במטתי ושמתי המצנפת על ראשי והתחלתי להתפלל ערבית.

פחדתי לרדת למטה ולהתפלל ואף פחדתי להשמיע את קולי בתפלה, כי לא ידעתי

מה יעשו לי במקום החדש הזה אם יראוני חובש כובע ומתפלל, והתפללתי כמו שהתפללה חנה, רק שפתותי נעות וקולי בל ישמע.

ופתאום ראיתי את ה"בלאקאווע" החדש עובר ליד מיטתי, כנראה שרצה לדעת ולתהות על קנקני, ומרוב פחד הורדתי את המצנפת מעל ראשי ונשכבתי במיטה.

כנראה שהוא הרגיש בי שנבהלתי ממנו, ואמר לי בניחותא "אתה מתפלל? אל תדאג, פה תוכל להתפלל באין מפריע" [דא בעטעסט האבע קיין אנגסט, דא קענסטו בעטען אן איין שטער].

היתה זאת פעם הראשונה מאז באתי אל המחנות ששמעתי אדם מדבר בניחותא וברחמים. במשך הזמן התברר לי שהוא היה יהודי דתי מברלין, והיה עמו שופר וטלית ותפילין. ה' ישלם לו בגן עדן העליון על חסדו וטובו שעשה שם עמי ועם אחרים.

חנוכה בבונא

ימי החנוכה התקרבו, וידענו שאין לנו אפשרות לקיים את מצות החג. והן אמנם שפשוט וברור שהיה אז "שעת השמד" שהדין הוא ש"מניחו על שלחנו ודיו", אבל גם לקיים את זה לא יכולנו, כי לא היה לנו לא שלחן ולא בית ולא נרות, ובעונותינו הרבים לא יכולנו לקיים המצוה ולזכור את נסי ה', ולהתפלל אצל הנרות אשר כימים ההם, כן בזמן הזה יראה לנו נפלאותיו. וכמובן, שקריאת התורה, מאן דכר שמיה.

היו אמנם כמה יחידים שזכו ועלתה בידם להשיג נר אחד והדליקוהו. אבל בעונותינו הרבים לא נתאפשר לי לברך אף לא מדין "הרואה", כי לא ראיתי את אור הנרות, רק במחשכים הושיבני כמתי עולם.

אבל זאת למודעי, שאת האור הגדול שבקרבנו, לא הנחנו להרשעים בשום אופן לדכא ולהאפיל, וקראנו את ההלל בתפלה ובהודיה על העבר, ששם נפשנו בחיים, ובבקשה על העתיד שיוציאנו ממיצר למרחב.

כלות עידן מחנה בונא

לאחר ששהינו במחנה "בונא מאנאוויטץ" מימות הקיץ ועד לאחר ימי חנוכה, בא עידן זה אל קיצו והוכרחנו ללכת הלאה. בכל יום קוינו אל אבינו שבשמים בכליון עינים, אולי יחוס עם עני ואביון ויגאלנו, כי מידי יום ביום נתמעטנו, ונשארנו מתי מעט בעונותינו הרבים.

באותה תקופה כבר הופיעו מטוסי חיל האויר האמריקני מפעם לפעם, ואף הפציצו את המרכזיה החשמלית שבנינו שם.

אירע פעם שבאו במטוסיהם והתקרבו למחנה "בונא", וכאשר הבחינו בזה שומרי

הס.ס. וראו שכלתה אליהם הרעה, עזבו את מקום משמרתם, וברחו מהמחנה כל עוד נפשם בם.

ויהי כאשר יצאו הרשעים ימ"ש, הניחו את הגדר פתוחה ורמזו לנו שגם אנו ה"העפטלינגען" [כך היינו נקראים] נצא אחריהם, כן עשינו ויצאנו אחריהם דחופים ומבוהלים ממקום המגודר.

והנה, כשהלכו להם האמריקאים ועזבו את המקום מבלי להפציץ אותו, החלו הנאצים לשוב אל המחנה וצעקו עלינו "למה יצאתם? כולם יחזרו מיד!" וכולם רצו בכח בחזרה. אבל הם הוציאו את הכלי זיין וירו בין העם, וראיתי שני בחורים אחד רץ ונופל, ואחריו השני, ונפלו שניהם מתים, הי"ד.

פרק יט

נתיב המוות מבונא לבוכענוואלד

רשעים על פתחה של גיהנם

באותו הזמן כבר נשמע קול ענות מלחמה בסביבות המחנה, וצבא ברית המועצות [הרוסים] התחילו לרדוף אחרי הנאצים, ונשמעו פצצות סביבות המחנה, וחשבנו שאולי יעזור ה׳, וכבר נשתחרר מידיהם.

אמנם רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה, וביום רביעי לסדר ״כי אני הכבדתי את לבו״ (ג׳ שבט, ולמניינם - 17 בינואר) הגיע פקודה אל כל המחנות לסגת לאחור, ושהמפקדים יקחו את כל היהודים מכל המחנות לתוככי גרמניה, ולהשמיד ח״ו את כל שונאי ישראל. ומאז התחילו ימים קשים כפליים ממה שהיו עד כה.

הליכה מפרכת בקור ובשלג

יצאנו לדרך ביום רביעי אחרי צהריים, ונתנו לכל אחד מאתנו חצי כיכר לחם ושמיכה לכסות את עצמו לעת השינה.

הקור היה איום ונורא, גובה השלג שנערם על הארץ הגיע כמעט עד הברכיים, וככה הריצו אותנו כל הלילה. צעדנו כעשרת אלפי איש בלווית הנאצים חיילי ס.ס, בלי מלבושים נאותים, רק קרועים ובלועים, ובלי נעלים ראויות. לי היו מנעלים מעץ. הוצרכנו ללכת במרוצה.

באותו לילה נפלו בדרך ארבעה מאנשי ס.ס. שלא היה בכוחם ללכת, וירו בהם חבריהם הרשעים. ולהבדיל בין ישראל לעמים, רבים רבים מאחינו בני ישראל לא יכלו להמשיך לצעוד, ונפלו בדרך בעונותינו הרבים.

בכפר קאטרינא סלאוו

ככה הלכנו במשך יום ולילה עד יום חמישי בבוקר בשעה תשע, בלי לישון כלל ובלי לאכול ולשתות, עד שהגענו אל כפר הנקרא ״קאטרינא סלאוו״.

בבואינו לכפר, העמידו אותנו בחצר אחת, ולא נתנו לנו רשות לצאת ולבא, רק יכולנו לישב על השלג, או לטייל אנה ואנה בתוך החצר כדי שלא נמות מהקור. גם כאן לא נתנו לנו לא אוכל ולא שתיה. ככה הסתובבנו עד שעה שלוש אחר הצהריים.

שבת במחנה גלייאוויץ

בשעה שלוש ציוו עלינו להתכונן לדרך [״אנטרעטען״], והתחלנו לצעוד שוב בדרכים, וצעדנו במשך כל היום וכל הלילה - ליל שישי, וכן במשך כל יום שישי,

עד שבערב שבת סמוך לשקיעת החמה הגענו למחנה "גלייאוויץ" שהיה גם כן שייך ל"אבער שלעזיען".

הקור היה איום ונורא, וכל עצמותינו רעדו. בליל שבת קודש, אחרי שהגענו לשם לא נתנו לנו מקום ללון, כי כבר היו שם הרבה אנשים ממחנות שונות שהביאו לשם. ומחמת העייפות הרבה, מרוב ההליכה ומהרעב והצמא, הצענו שמיכה על השלג בשביל לישן בחוץ על השלג.

אמנם לאחר כמה רגעים הרגשתי שידי ורגלי מתחילים לקפוא, וכמעט יצאה נשמתי. בשארית כחותי קמתי ממקומי, והערתי גם את בן דודי ששכב לידי, ואמרתי לו לעמוד מיד, כי אם נשכב ככה עוד מעט, נמות. ולא עלינו, הרבה אנשים שלא עשו כן, מתו רח"ל.

מקום לינה

התחלתי לחפש מקום מקורה, אפילו רק כדי לעמוד שם, העיקר לא להישאר בחוץ תחת כיפת השמים בקור הנורא. וראיתי שם חדר לנטילה והלכתי לשם, וכבר היו בתוכו הרבה מאד אנשים, והתנהגו כחמורים וכמעט הרגו זה את זה, ועזבתי את המקום.

הלכתי עוד קצת וראיתי בית שימוש, ונסיתי להיכנס שם, אבל היו בתוכו כל כך הרבה אנשים שבשום אופן לא היה שייך להכנס.

המשכתי לחפש אחר מקום אחר, ולבסוף מצאתי "באראק" מלא אנשים, והיה שם חלון, אך האנשים לא רצו לפתחו, ולאחר המצאות ותחבולות עלתה בידי להכנס בעל כרחם דרך החלון, ונשארתי שם עד הבוקר.

בשבת קודש באור בוקר נאלצנו לצאת מהבאראק כי אלו שהיו שם מקודם לא הניחו לנו להשאר שם, ויצאנו שוב אל השלג בחוץ.

המצב היה קשה מנשוא. מזון כבר לא בא בפינו מאז יום רביעי, ועכשיו לא היה לנו אף מקום לשבת, והקור היה נורא. רק הסתובבנו אנה ואנה, מחכים ומצפים לישועת ה'. וככה עבר כל יום השבת קודש.

במשך שהותי שם חיפשתי מקום שאוכל להתחבא בו ולא להמשיך לצעוד בצעדת המוות, אבל הכל היה גלוי שם ולא היה שייך למצוא מקום מחבוא.

צידה לדרך

ביום ראשון התחילו להוציא את האנשים מ"גלייעוויץ" ולשלחם הלאה לגרמניה. הביאו רכבת פתוחה העשויה להעביר סוסים ממקום למקום, ודחסו בכל קרון בערך מאה ושלושים איש, וכמעט לא היה שם מקום לעמוד, רק בדוחק רב, וכל שכן שלא היה מקום לשבת.

כשעלינו על הרכבת נתנו לנו צידה לדרך. ויש לציין שזה היה הפעם הראשונה שנתנו לנו לאכול מאז שקבלנו את החצי כיכר לחם ביום רביעי שעבר כשיצאנו מבונא. ומאז ועד יום ראשון זה בערב לא קבלנו שום מאכל, כלל וכלל. כעת נתנו לכל אחד חתיכה קטנה מאד של לחם, חלק שמונה עשרה מכיכר, וגם חתיכה קטנה של סאלאמי. את הסאלאמי לא אכלתי, אלא נתתי אותו לאדם אחר, והוא נתן לי לחם תמורתו. זה היה כל האוכל שנתנו לנו עד סוף השבוע, בליל שבת קודש הבא.

הנסיעה המפרכת מגילייאוויץ לגרמניה

כשעלינו לקרונות הרכבת, התחיל לרדת שלג, והיה השלג יורד על בגדינו ונמס, והקור הולך וחזק, והמלבושים שנרטבו מהשלג נעשו כפור. וכאשר אך יצא יצאה הרכבת בתנועתה הראשונה, נפלו רוב האנשים על פניהם או לאחוריהם זה על זה, והיתה צעקה גדולה ומרה.

לאחר מעט זמן, התחילו כמה מאתנו לעזור להקים את הנופלים, אלא שעד שהצלחנו להקימם, כבר אבדו את חייהם שלוש עשרה או חמשה עשרה אנשים, שנדרסו למוות על ידי הנופלים עליהם.

במצב זה נסענו מ"גלייאוויץ" דרך העיר "ברין" שבצ'כסלובקיה עד גרמניה, והנסיעה נתארכה כשבוע שלם, מיום ראשון עד יום שישי אחר הצהריים, בלי מזון ומחיה ואף בלי מים לשתות.

איש את רעהו יעזורו

חשבתי אז למצוא איזה אופן לעזור לאותם האנשים שנשארו בחיים. היו רבים מבינינו ששברו יד או רגל או שאר אברים, ולא יכלו לעמוד על רגליהם מחמת פצעיהם, או להשתמש בידיהם, והשתדלתי להקצות בעבורם מקום מובדל בפינה, ששם ישבו כל הפצועים. דברתי על זה עם עוד בן אדם, ומיד הוצאנו קול שמבקשים להפריש ולהבדיל פינה אחת בשביל הפצועים.

המקום כבר לא היה דחוק כל כך, כי כבר מתו כמה וכמה אנשים, והיינו אוספים ומקבצים את כל הנפטרים בצד אחד, ואחר כך היו באים הרשעים ומכניסים אותם לקרון אחר, ולאחר מכן זרקום, ר"ל.

כל זה אירע בלילה הראשון לנסיעתינו. ובבוקר כבר היה מספיק מקום בקרון ויכולנו לעמוד, כי בעוונתינו הרבים, רבים מאחינו בני ישראל נהרגו בלילה ההוא רח"ל.

אוי מה היה לנו!

מעשה עמלק בעיר ברין

וכאן המקום להזכיר מעשה עמלק של הנאצים הארורים ימ״ש. כשעברנו דרך העיר ברין שבצ׳כסלובקיה עברה הרכבת מתחת לגשר במרכז העיר, והרבה מאתנו ידעו את השפה הצ׳כית. השעה היה שעת שחרית, והגויים המקומיים יושבי הכפרים יצאו לעבודתם. ואמרנו שלום לתושבי ברין שהלכו לעבודה, ואנשים מהקרונות צעקו להם בתחנונים מרים ומשפילים שיביאו לנו אוכל. כמה מהם לקחו את האוכל שלקחו עמהם לשם ארוחת צהרים בשדה, וזרקו אותו אלינו לתוך הרכבת. בקרון התחולל מהומה ודחיפות של חיים ומות, במאבק על כל פירור.

היה שם אופה אחד ששמע שאנו עוברים שם, וגם הוא רצה להביא אוכל בשביל האנשים האומללים, ורץ החוצה עם סל מלא בלחמניות. אך הנאצים ברשעותם, לא הניחו לו לגשת אלינו, וירו לעברו ביריות אש להזהירו שלא יהין להתקרב ולהאכיל את היהודים הרעבים. וכך חזר האופה למאפיתו והלחמניות בידו.

בעיר ברין הביאו קצת מרק חם לכמה קרונות, אך מיד החזירו את זה או שפכו את זה, ולא הגיע ממנו רק לכמה אנשים מעט מזעיר.

תפוח אחד לשבעה ימים

עוד זכור אזכור נס גדול שנעשה לי שם בעיר ברין, שבעת שעברנו בה זרק אחד מתושבי העיר תפוח קטן לתוך הרכבת ותפשתי אותי, ולפי שהיו שם הרבה שרצו לחטפו ממני הכנסתי את כולו לפה.

ונגשו אלי שני אנשים שהיו אתי בקרון ותפסו בי ורצו להוציאו ממני בכח. אחד מהם פתח את פי, והשני רצה להכניס את ידו להוציא את התפוח, אך אז בלעתי את התפוח כמו שהוא, שלם, בלי ללעוס אותו כלל, ונעשה לי נס גדול שלא נחנקו שונאיהם של ישראל באותה שעה.

והאמת אגיד כי לא אכלתי בשביל רעבון, כי כבר לא הרגשתי שום רעבון, רק ידעתי שמבואר ברמב״ם (פרק א׳ מהל׳ שבועות ה״ז) שאי אפשר לחיות יותר מז׳ ימים בלי מאכל, וחשבתי שאם אוכל תפוח זה, אוכל להמשיך לחיות עוד שבוע ימים.

(לאחר שנים רבות ראיתי כי נחלקו הפוסקים האם בליעה נחשבת כאכילה, ראה שו״ת נודע ביהודה מהדו״ק יורה דעה סימן ל״ה, אולם זה ודאי שאת נפשי הצלתי).

פרק כ

בשערי מחנה בוכענוואלד

ויחנו אחרי דרך עשרה ימים

המשכנו לנסוע, וביום השני והשלישי כבר היה יותר מקום על הקרון, ויכולנו לשבת ואפילו לשכב, כי כאמור מתו הרבה מהנוסעים. ומתוך חמשת אלפים שיצאנו מגלייאוויץ, לא הגענו לבוכענוואלד אלא כשש מאות איש. שבורים ורצוצים.

בסך הכל, היינו בדרכים כעשרה ימים, בלי מאכל ומשתה. ביום רביעי יצאנו ממחנה בונא, והגענו לבוכענוואלד בשבוע שאחר כך, בערב שבת קודש פרשת בשלח לפנות ערב.

לפני שהגענו לבוכענוואלד נעצרה הרכבת, מפני שהקטר [קאנדאקטאר] קיבל ידיעה שמחנה בוכענוואלד מלא ואין מקום בשבילנו, ועליו לנסוע למחנה אחר, במרחק נסיעה של עוד יום או יומיים.

כששמענו דבר זה, היו הרבה מהנוסעים שממש יצאו מדעתם ונשתגעו והתחילו לצעוק בצעקות משונות ר״ל, כי כבר חשבו שיוכלו לנוח קצת אחרי הנסיעה המפרכת, ולא היו מסוגלים לסבול עוד צרות.

לאחר שהקרון עמד בערך כשעה, התברר למפקדים שבמחנה בוכנעוואלד, שאין על הרכבת רק מספר קטן של אנשים, ואפשרו לנו להכנס בשערי המחנה.

ובליל שבת קודש נכנסה הרכבת אל תוך המחנה, ויהי כאשר פתחו את הדלת לרדת מן הרכבת לא נשאר בנו כח כלל, לא לרדת ולא ללכת, ונגשו כמה מהאנשים שהיו בבוכענוואלד וסייעו לנו להכנס למחנה.

אחינו שבבוכענוואלד ניסו להרגיע אותנו קצת ואמרו לנו שפה יהיה לנו יותר טוב ועוד דברי תנחומים. אבל האמת לא היתה כאשר דברו.

עוד לילה על השלג

כשהגענו לבוכענוואלד אמרו לנו שלא נוכל להכנס אל הבאראקים עד שנתרחץ מהכנים ומשאר הלכלוכים, והיות כי כבר פנה יום ואי אפשר לסדר את המרחץ בלילה, צריכים אנו להשאר כל הלילה בחוץ, על השלג, בלי מאכל ומשתה.

שוב התחילו האנשים לצעוק, והיתה שם צעקה גדולה, כי ממש לא היה בכוחו של בר אנוש לסבול עוד.

כניסה למרחץ בערמה

ונפל עצה בלבי, והלכתי אל בן דודי קרוב משפחתי אשר היה שם אתי, ואחזתיו בראשו, ואמרתי לאדם שני שיאחזהו ברגליו, ונשאנו אותו יחד עד פתח המרחץ, ושם דפקנו על הדלת בבכיות ואמרנו שזהו אחינו ושהוא נוטה למות ח"ו, ובאם לא יכניסוהו, ימות בקור.

ברוב חמלה, רחמו עליו ועלינו ופתחו לנו את הדלת והכניסו אותנו בפנים למקום המרחץ, ושם היה חם יותר מבחוץ. אחד מנמצאים שם היה לו קצת מאכל חם בקערה, בערך שתים או שלשה כפות, ונתן לי ואכלתיו. היה זה אחרי כמה ימים שלא בא אוכל אל פי.

שתיית מי מקלחת מעורבים עם בורית

בתוך המרחץ גילחו אותנו, והושיבו אותנו תחת מי המקלחת, אך לעמוד לא היה לנו כח.

והזהירו אותנו שלא נשתה ממי המקלחת, כי הם מעורבים עם בורית, אבל בשום אופן לא היה בנו כח להמנע מזה, כי היינו אחרי שבוע ימים בלי מים, למעט מה שאכלנו קצת מהשלג שנפל ברכבת עלינו, שהיינו מלקקים את השלג בלשונינו זה מעל גבי זה. ולכן, נשכבתי תחת מי המקלחת ופתחתי את פי, והמים ירדו עלי ולתוך פי.

מקומות לינה

לאחר כשעה יצאנו משם ערומים כי לקחו מאתנו את בגדינו, ואחר כך נתנו לנו חלוק ארוך, ויצאנו משם לבאראק, יחפים, ללא מנעלים לרגלינו.

לפני פתח הבאראק היתה חבית מלאה במרק חם, ונתנו לכל אחד מאתנו כף מרק אחת, ואחרי זה נכנסנו לתוך הבאראק והלכנו לישון על קרשים מכוסים קרח. ששה אנשים על קרש אחד, זה אצל זה, ושלשה מיטות, זו למעלה מזו.

המקום היה כל כך צר ונמוך, שלא היתה אפשרות להכנס למטה באופן רגיל, אלא היינו צריכים לדחוק את עצמינו כדי להכנס.

פרק כא

תקופת בוכענוואלד

שלשה חדשים מרים בגלות בוכענוואלד

תקופת בוכענוואלד קובעת פרשה לעצמה בתקופת הדמים ההיא. אמנם הפסקנו לצאת לעבוד, כי הרשעים ראו שהמלחמה מתקרבת ומגיעה לקיצה. אבל מכל מקום לא הפסיקו לענות אותנו, ולא עוד אלא שהעינוים היו קשים פי כמה ממה שסבלנו עד אז. ומי שחשב שכבר נתמלאה סאת צרתינו, שגה מאוד.

ואכלתם בשרכם

במחנה זה כמעט שלא נתנו לנו לאכול. פעם אחת ביום הגישו לנו מעט מרק שהיה רובו ככולו מים, ומיעוטו היה פת. הרעב התגבר כל כך עד שבמו עיני ראיתי כמה אנשים רוסים שהיו במחנה, חותכים ירך מאדם מת ובשלו אותו ואכלוהו, וכהנה וכהנה. והיו אנשים שאכלו בשר עצמם ממש. אוי לעינים שכך ראו.

גם המלבושים שהיו לנו היו גרועים מכל מה שהיה לנו במחנות עד כה. מזג האויר היה נורא והקור היה בלתי נסבל. ובכל יום ויום היינו צריכים לעמוד שעות על גבי שעות ב"אפפעל פלאץ", תחת הגשם ועל השלג, בשביל למנות אותנו, לדעת כמה נשארו בחיים, וכמה מתו או ברחו.

העמידה ב"אפפעל פלאץ" במשך שעות, בבוקר ובערב, בלי מזון ומחיה ובקור הגדול, היה נוגע לפיקוח נפש ממש. לא היינו רשאים לשבת, אלא הוכרחנו לעמוד במקום אחד, על השלג, ורוב האנשים היו בלי נעלים.

שהינו במחנה זה שלשה חדשים, ומגמתם היתה באמת שכולנו נמות שם ח"ו. ובעונותינו הרבים הרבה נפלו ומתו מהצרות ומהעינוים הקשים.

תענית אסתר בוויימאר

בתענית אסתר עברה שמועה במחנה שצריכים כמה אנשים שיצאו מחוץ למחנה בליווי שומרי הס.ס. כדי להוריד חטים מרכבת בעיר הסמוכה "ווימאר", ולהביאם לבוכענוואלד. וחשבתי בלבי שאם אהיה בין ההולכים, אולי תיווצר אפשרות ללקט כמה חטים מפוזרים משק קרוע וכדומה, או למצוא דבר מאכל אחר להחיות את נפשי הרעבה.

חשבתי, הנה למחרת חל יום הפורים, ואולי ירחם ה' ויעשה לי נס כאשר עשה ליהודים בימים ההם. גם קוה קויתי אל ה' אולי יהיה אפשר לקחת קצת חטים לקראת ימי הפסח הקרבים ובאים.

ומיד כששמעתי את הכרוז "מי מוכן לצאת", הייתי בין הקופצים הראשונים, וצירפו אותי אל הקבוצה היוצאת. הרבה קנאו בי על כך.

הרכבת שהופצצה

יצאנו לדרך של כשתים עשרה קילומטר בלויית שומרי הס.ס. ולקח לנו בערך שעתיים להגיע לשם. בשעה עשר היינו בתחנה, וחכינו לרכבת שתביא את החטים. חכינו וחכינו עד השעה שתים, אך הרכבת לא הגיעה. לאחר מכן התברר שמטוסי חיל האויר האמריקני הפציצו את הרכבת, ולכן לא הגיעה ליעדה.

קבלנו הוראה לחזור למחנה. שומרי הס.ס. חזרו במסעית ואנחנו צעדנו ברגל. רעבים גם צמאים היינו. לא אכלנו בבוקר כי יצאנו השכם על מנת להגיע בזמן, ועתה נאלצנו לחזור בידים ריקות. יצאנו קרח מכאן וקרח מכאן, והרגשנו שהגענו למצב של יציאת נשמה. אכן, מה שחשבנו שיהיה לנו לטובה, נהפך עלינו לרעה.

צבא אמריקני

בדרך חזור למחנה, שומרי הס.ס. נסעו במסעית אחרינו, והבחינו בהם טייסים של חיל האויר האמריקני, וראינו אותם מנמיכים עצמם ומתכוננים להפציץ את המשאית.

אך הרשעים האלו, כאשר ראו את הרעה נגד פניהם, לקחו במהירות כמה מעילים משלנו והרימו אותם על נס כדי שיראו האמריקאים שהם אינם חיילים, אלא אסירים מהמחנות. והועילה להם ערמתם, כי המטוסים עזבו את האיזור. ככה הצילו הרשעים את עצמם על חשבונינו.

ליל פורים

לאט לאט חזרנו אל המחנה, והגענו לשם לעת ערב עייפים, יגעים ורעבים. חיטים לא הבאנו, אוכל אחר לא מצאנו, וגם את המנה שנתנו במחנה איבדנו, כיון שלא היינו בזמן חלוקת המנות.

הלילה ההוא היה ליל חג הפורים, והתפללתי מנחה ומעריב, בלא מגילה, בלי סעודה, ובאין אוכל אף לשבור את התענית. נשכבתי על הקרשים לנוח מכל העמל ומהיגיעה לריק.

באותו היום לפנות ערב פנה אלי אחד ממכירי מיוצאי עירנו ה"ה ר' יצחק הירש ברוין הי"ד ואמר לי בזה הלשון: "כשתצא ותשתחרר מפה, אם תמצא אחד מבני, תגיד להם היארצייט שלי שהוא ערב פורים".

אמרתי לו, "ר' יצחק הירש, וואס רעדט איר איר וועט באפרייט ווערען מיט מיר" [מה אתה מדבר, אתה תזכה להשתחרר יחד אתנו בעזרת ה'].

וענה ואמר, "ניין. רגלי כבר נפוחות מרעב, ואני כבר אמות כאן". השבתי לו שגם רגלי נפוחות הן, אך הוא ענה לי שמצבו רע ומרגיש הוא שכבר הגיע קיצו.

בין כך ובין כך בעוד אני מסתכל אנה ואנה, ר' איציק הירש הלך לבית עולמו. ה' ינקום דמו. אכן, לאחר המלחמה מצאתי את בנו ר' מנדל בן ציון בארצנו הקדושה, ומסרתי לו את תאריך היארצייט של אביו.

הצרות מתרבות והולכות

מאז ועד תום המלחמה, הצרות התרבו בכל שעה ושעה, ונחלש כח הסבל. ופשוט הוא שבאמת כח טבעי כבר לא היה בנו כלל, ורק הכח הרוחני והרצון לחיות ולראות נקמה באותם הרשעים, הוא שהחזיק אותנו. ובעת ההיא, כל מי שעזב את האמונה והבטחון והרצון לחיות אף לרגע, מיד חלף הלך לו בעונותינו הרבים.

באותה תקופה, לא תמיד יכולנו להתפלל כי לפעמים לא היה האיזור נקי וכדומה. סדור לא היה לנו, וגם ספרים לא, אבל היו איתנו כמה דפים שנשארו מספרים. וב"ה גם שם, במחנה בוכענוואלד, זכיתי בעזרת השם יתברך להניח תפילין ככל האפשר, על כל פנים לרגע.

פרק כב

לקראת השחרור

חיילי צבא ארצות הברית עמדו מנגד ולא הצילו

לפני פסח יצאה שמועה שחיילי צבא ארצות הברית מתקרבים לבוכענוואלד. השמועה נתפשטה בעיקר על ידי כמה אנשים שהיה ברשותם רדיו. ורבתה השמחה בין האסירים במחנה, כי חשבנו שעוד זמן קט ואנחנו משוחררים.

אבל מהר מאד הופרה השמחה בראותינו שהחיילים האמריקאים, לאחר שהתקדמו קצת לעברינו, עצרו במקומם ולא עשו כלום לקדם את שחרורינו.

באותו הזמן, עת החלה הגסיסה של הנאצים ימ"ש, ניצלו הרוצחים את הימים האחרונים לבצע את מעשיהם האכזריים, ובכל יום ויום שיגרו כמה אלפי אנשים מבוכענוואלד לגרמניה, וכמו כן הוציאו אנשים רבים ליערות והרגום שם.

בשבועות האחרונים טרם השחרור היו בבוכענוואלד בערך שמונים ושמונה אלף איש (88,000), אשר רובם היו יהודים, ובשעת השחרור לא נשארו רק כעשרים וחמש אלף (25,000), כי הרגו את רובם. בסך הכל, הוציאו מבוכענוואלד באותם ימים, כחמשים או ששים אלף איש.

מרשל פעטאן הרשע ימ"ש

כאן המקום לרשום את רשעותם של הגוים ושנאתם לעם ישראל, שמקלקלת את השורה.

הקצין "מארשאל פעטאן" ימח שמו וזכרו, היה המפקד של חיילי צבא ארה"ב באיזור שבו היה המחנה, ובזדון לבו עמד במקומו למעלה משבוע ימים, ולא התקדם עם חייליו כמה פרסאות לכיוון בוכענוואלד, כדי לאפשר לנאצים להשמיד את האסירים או להובילם למקומות אחרים. אנו ראינו אותם כבר בערב שבת קודש, והם ראו איך שהנאצים ממשיכים להרוג יהודים מעבר לרחוב ולא נקפו אצבע להצילנו.

בצעדו זה היה שותפם של הנאצים במיתת אלפים מישראל בשבוע האחרון, שבו כאמור נרצחו רוב אסירי מחנה בוכענוואלד על ידי הרשעים הארורים ימ"ש. טוב שבגוים הרוג.

זמן חירותינו בבית עבדים בבוכנוואלד

חג הפסח הגיע, כמובן שלא היה לנו מצות מצוה, ולא שום דבר יותר מכל יום. אבל אדם אחד היה אצלינו אשר עלתה בידו להשיג קצת חטים מאיזה מקום מחוץ למחנה, ולקחו אנשים שני אבנים וטחנו בהם את החטים, ועשו מהם קמח, ולשו

ועשו שלש מצות קטנות, ואחר כך ישבנו וערכנו סדר ושאלנו את הקושיות. רק מעטים קבלו חלק ממצות אלו, אבל רוב האנשים לא היה להם ממצות האלו כלל.

וכדאי להזכיר שלמרות שלא היתה אפשרות להשיג אוכל כשר לפסח, מכל מקום היו בינינו אנשים שלא אכלו חמץ בחג, והמירו את מנת הלחם שלהם בתפוחי אדמה וכיוצא בזה. והיו שהחמירו עוד יותר ולא רצו ליתן את חמצם לאחרים כדי להימנע מאיסור "לפני עור לא תתן מכשול", הגם שלהלכה היה מותר בלי צל של ספק לאכול אפילו חמץ ממש, מטעם פיקוח נפש. (וראה בתשובות בסוף הספר סימן י'-י"א).

אימת מוות

ביום שביעי של פסח לעת ערב יצא כרוז במחנינו שכל היהודים יצאו ל"אפפעל", דהיינו לחצר. הרבה יהודים יצאו וגם אני בתוכם, ולא ידעתי מה בדעתם של הרשעים לעשות ומה רוצים מאתנו. ורבתה השמחה לאיד אצל השבויים הנכרים כי חשבו שלוקחים את היהודים למות.

לאחר שיצאתי לכיון החצר, התחרטתי מאד על שעשיתי כמצות הכרוז, אבל כבר לא היה בידי לחזור. אמנם, אחרי שעמדנו בחצר במשך כמה שעות, החזירו את כולנו למקומינו.

והחלטתי שאם יצא כרוז דומה בעתיד, לא אצא, כי כשקוראים ליהודים בלבד, זהו כנראה ענין מסוכן מאד, וכן היה.

ויעמוד בין המתים

בלילה ההוא שכבנו על הקרשים כמו בכל לילה, ובבוקר יצא כרוז בשנית שכולם יצאו לחוץ אל החצר, וכל בני אומה ואומה יעמדו אצל בני אומתו, הרוסים אצל הרוסים, הצרפתים אצל הצרפתים, האיטלקים אצל האיטלקים, ולהבדיל, היהודים אצל היהודים.

כששמעתי את ההוראה הזו, באתי במבוכה כיצד לנהוג, אך החלטתי שלא לצאת לחצר מחשש שמא יקחו את היהודים ויהרגום. טיכסתי עצה בנפשי והלכתי לפינה אחת שבה היו מונחים גופות של אנשים שמתו במשך הלילה, ונשכבתי בין המתים. כך קויתי להינצל מצפרניהם הטורפות של הנאצים.

היות שדרכם של הרשעים במשך כל ימי מלחמתם היה על פי סדר מדויק, והכל היה מדוקדק אצלם עד הפרט האחרון, כן אירע כעת שכאשר ספרו את היהודים בחצר, ראו שחסר אחד. וצדקו, כי הרי אני לא הייתי שם. ומיד התחילו לערוך בדיקה מקיפה במחנה כדי לאתר את האחד החסר.

בעודי שוכב בין המתים שמעתי אותם הולכים אנה ואנה בחיפושיהם אחרי, ומכריזים את המספר שלי. מאד פחדתי, אך לא עניתי דבר.

לאחר שחרשו את כל הסביבה במשך שעה ארוכה ובדיקתם העלתה תוהו, שמעתי אותם אומרים ל"שטובעדינסט", לך ומנה את המתים. הלה ניגש תיכף למנות את המתים, וכשמצא שיש שם מת אחד יותר ממה שהיה בחשבונם, הכריז "הנה החסר, הוא מת כבר, ומונח בין המתים".

והחיפושים נעצרו.

ברם, פחדתי מאד שאם אשאר לשכב בין המתים, כאשר יבואו הרשעים לפנות את המתים ולהכניסם לתנור לשריפה, יכניסו גם אותי עמהם, ולכן הראיתי קצת סימני חיות, והרשע הבחין בהם והכריז שנית "ער איזט האלב טויט" [הנהו חצי מת].

לאחר מכן בא אחד והוציא אותי מבין המתים והניחני על גבי ספסל שהיו מונחים עליו כמה אנשים גוססים, והיו שם לערך שלוש עשרה או ארבע עשרה אנשים.

כי עליך הורגנו כל היום

הנאצים הבינו שיהודים ינסו להתערב בין האומות האחרות, וכדי לברר את זהותו של כל אחד, לדעת אם הוא יהודי, בא הסגן ושאל כל אחד מה שם אומתו.

הוא התחיל באחד ושאלו "וואס ביזט דא?" [מה אתה?], והשיב "טאליאנא" [איטלקי]. וחזר ושאלו "יוד"ע, או טאליאנא?" [יהודי או איטלקי?] והלה ענה שאינו יהודי. אז צוה עליו להוריד את מכנסיו, וכיון שראה שהוא מהול, הוציאו משם ובדחיפה אכזרית זרקו לבין היהודים.

אחר כך ניגש אל השני וכן הלאה.

כאשר הוא התקרב לספסל שבו שכבתי, פחדתי מאד ורעדתי וכסיתי את עצמי בשמיכה. חשבתי לעצמי שאם ישאל אותי אם הנני יהודי, אסור לי לומר להדיא שאיני יהודי (עיין טשו"ע יו"ד סי' קנ"ז, ס"ב), אבל מותר לומר מילתא דמשתמע בתרי אנפי (כמבואר ברמ"א שם). למשל, מותר לומר "קיין יודע", דבלשון הקודש פירושו שאכן אני יהודי, מלשון "כֵּן", אבל בלשון לע"ז "קיין יודע" משמעו שאיני יהודי.

אמנם מחסדי ה' ומחמלתו עלי לא הוצרכתי לכך כלל. הרשע אכן ניגש אלי ושאל אותי בלשון פאלאני "אטי שטא?" [ומה אתה?]. והשבתי לו תשובה ברתת וברעדה, שלא הבין אפילו מה שאמרתי.

וחזר ושאל עוד פעם "אתה פולסקי"? כי היה נדמה לו שכך אמרתי לו. ומלמלתי כמה מילים בלתי מובנים, ומאת ה' היתה זאת, שעזב אותי ולא בדק אותי כלל. ונשארתי שמה עד שיצאו משם.

לאחר שבררו את זהותם של היהודים ככל שעלתה בידם, הוציאו את רובם אל

חצר מחוץ למחנה בוכענוואלד, ואחר כך רצחו הרבה מהם ביערות, ואת חלקם הוליכו למחנות אחרות כגון "דארא" או "דאכא".

רשעת הגויים האסירים

לאחר מכן, כאשר חזרו הגוים האסירים לבאראקים שלהם, יצאו הרבה יהודים שהסתירו את עצמם בין הגויים, ואז ראינו עד היכן מגיע הרשעות גם אצל הגוים השבויים ואסירי המחנות, שהיו בצרה אחת עמנו.

מיד כשהבחינו הגויים האסירים ביהודים, הלכו אל המפקדים ומסרו להם "גם זה יהודי". וכדברי רש"י בפר' בא (פרק י"א, ה') וה' הרג כל בכור מבכור פרעה עד בכור השפחה, ולמה לקו בני השפחות, שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים בצרתם.

ערל אחד ניגש גם לכיווני והראה עלי באצבעו ואמר "הרי גם זה יהודי", ועמד שם גוי אחד שהרים קולו וצווח עליו: "מה אתה אומר שזה יהודי, הלא הוא חברי". ואולי היה זה אליהו הנביא בכבודו ובעצמו, שהתגלה בדמותם.

המוסר הלך לו בבושת פנים. וכך זכיתי בחסדי ה' לשרוד בחיים גם בפעם הזאת.

ארבע שעות בקרח

מאז והלאה התחילו הנאצים להוציא ממחנה בוכענוואלד בכל יום בערך שבעת אלפי איש. יהודים, כבר כמעט לא היו בנמצא, כי את רובם ככולם הוציאו ביום ראשון. ובכל יום כאשר הסתובבו מלאכי חבלה מפקדי המחנה לקבץ אנשים מן המחנה, נחבאתי במקום אחר.

פעם, כשרציתי להסתתר מנגד עיניהם, מצאתי מכונה גדולה שעושים בה מלט [צימענט] שהיתה מלאה עד מחציתה במים, והמים היו קרים מאד ולמעלה קפאו ונהיו קרח. שברתי את הקרח באצבעותי החלשות, ונכנסתי לתוך המכונה וישבתי במים הקרים בערך כשלוש או ארבע שעות, עד יעבור זעם.

פרק כג

הימים האחרונים

ממות לחיים

כאמור, זממו הרשעים לרוקן את מחנה בוכענוואלד מכל אסיריה עוד בטרם תבוסתם הסופית. וביום כ״ו למטמוני״ם (י״א אייר תש״ה, ולמספרם אפריל 24 1945), הצליחו הרשעים להשיג את מטרתם והוציאו את כל אסירי המחנה אל מחוץ לבוכענוואלד, להרוג ולאבד את כולנו ח״ו.

לכל מתי המעט שנשארו בחיים עד כה, וגם אני בתוכם, היתה הרגשה חזקה בעת ההיא, יותר מבכל זמן אחר, שהנה, הגיע זמנינו להפרד מן העולם. ושגם עלינו יעבור שבט הרצח של הרשעים, רחמנא ליצלן.

אמנם, אבינו אב הרחמן השוכן במרומים לא עזב חסדו ואמיתו מעימנו עד הרגע האחרון. הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל. ובנסי נסים זכיתי פעם נוספת להנצל מגזירת מוות, והקב״ה שינה את דעת הרשעים על ידי שליח מן השמים, בדמות אדם.

אחד מחסידי אומות העולם נכנס אל המפקד הראשי של הס.ס., והשתדל אצלו שהאסירים יחזרו למחנה לעוד יום אחד, ולמחרת יוציאו אותם שוב. זמן רב התדיינו ביניהם בדבר זה, עד שלבסוף הסכים המפקד הראשי לדבריו, כי בנתיים מצאו אנשים אחרים להרוג, ואנו הוחזרנו למקומינו בתוך המחנה.

תהלה לקל עליון על הנס הגלוי שעשה לנו מן השמים, כי בנתיים זכינו להשתחרר מעמק הבכא ויצאנו ממות לחיים.

מכות רצח ב״יוגענטליכער בלאק״

בשובי אל המחנה, ראיתי בלוק אחד שהיה נקרא ״יוגענטליכער בלאק״ [בלאק לצעירים] והיו שם הרבה צעירים יהודים, וחשבתי שאולי אוכל להשאר שם באיזה אופן.

ניגשתי לשם ובקשתי מהאנשים שהיו שם שיתנו לי מקום. והיה שם איש יהודי אחד, בן בליעל, ״גוסטאב״ שמו, והכה אותי מכות רצח עד שכמעט יצאה נשמתי מחמת המכות.

אחר כך שמעתי כי אחרי השחרור מצאוהו אחרים שגם אותם היכה כמוני, ועשו לו מה שמגיע לו.

מכות רצח על נסיון להסתתר

ביום כ״ז למטמוני״ם כשקמתי בבוקר הבנתי שזהו יומנו האחרון, על כן החלטתי בדעתי לברוח ולהינצל, כי אם לא עכשיו אימתי..., אחרי כן כבר יהיה מאוחר מדי.

קמתי ועשיתי מעשה. שברתי אחד מן הקרשים בתקרה ועליתי וישבתי מעל הקרשים בקרן זוית, מוסתר מעיני הרוצחים. יתכן שהייתי מצליח להנצל בצעד זה, לולי שראו אותי כמה משכני עולה לשם, והתחילו לעלות גם הם.

הנאצים שחפשו אחרי האנשים, הבחינו בנעשה, וציוו על כולם לרדת מיד. וירדו כולם חוץ ממני, ונשארתי לשבת שם לבדי. הרשע אשר לא האמין שכולם ירדו, עלה בעצמו לבדוק אם נשארו שם אנשים. ויהי כאשר ראה אותי, צעק עלי בחמת אפו לרדת מיד.

ירדתי, והרוצח מאחורי, וידעתי שכלתה אלי הרעה. ויהי בעברנו ליד עמוד שראשו היה חד, החל הרשע להכות אותי, והטה את ראשי על ראש העמוד, ופצע אותי, והתחיל ראשי שותת דם רב. וכך הבהילו אותי הרוצחים אל החצר, כדי להוציא אותי אל מחוץ למחנה. אבל באמצע הדרך, נפלתי על הארץ באין אונים.

בראותם זאת, העלימו הרשעים את עינם ממני, ונשארתי שכוב על הארץ עד שעבר הזעם, ולקחתי חתיכת שק והנחתיו על ראשי, וחבשתי את פצעי בשק, וחזרתי לבאראק.

פרק כד

השחרור

לילה אחרון תחת הנאצים

ליל כ״ח לספירת העומר [י״ג לחודש אייר תש״ה] היה הלילה האחרון תחת הנאצים הארורים.

בעת ההיא כבר נחלשתי מאד, ושכבתי על הקרשים ולא היה לי כח לעמוד ולספור ספירת העומר, ואפילו לשבת לא היה לי כח. ואמרתי אז לקרובי ששכב למולי, ״אין לי עוד כח לעמוד, ומכל מקום אנסה בכל כחי לספור ספירת העומר של הלילה הזה, כי אני חושש שלמחר כבר לא יהיה לי כח לספור״.

אחזתי בכל כחי בשתי ידי בעמוד והצלחתי להתיישב, וברכתי וספרתי מיושב. מיד לאחר מכן, נפלתי כמתעלף על הקרשים, באין אונים ובלי כח.

קרובה ישועתינו לבוא

בנתיים, שמעתי רעש במחנה, ודמיינתי שהחיילים האמריקאים זורקים לחמים בתוך המחנה. ופניתי לאחד ואמרתי לו ״נראה לי שהיום נצא לחירות ולחפשי״, ובקשתיו שיצא לראות האם באמת זורקים לחמים במחנה.

האנשים ששמעו את דברי צחקו ממני, וחשבו כי אני כבר מדבר מתוך בלבול הדעת, כי ידעו שלמחרת יקחו הנאצים את הנשארים ויוליכו אותם מחוץ למחנה.

בני חורין...!

הלילה עבר והבוקר אור, ובמחנה היה קצת יותר שקט מאשר בשאר הימים. החלטתי שלא לחכות לרוצחים שיבואו ויורו לנו מה לעשות, אלא נכנסתי מתחת לאחד הבלוקים, במקום מלא רפש וטיט, ונחבאתי שם בערך כשעתיים יחד עם שתי חברי.

שקט נורא שרר במחנה. ופתאום, התחיל להישמע קול יריות במשך כרבע שעה. יריות ועוד יריות. לאחר מכן נפסקו היריות ושקטה הארץ, והוצאתי את ראשי קצת מהמחבוא לראות מה נעשה בחוץ.

ופתאום ראיתי את אחד מבני המחנה הולך ובגד לבן על ידו, ואקדח תלוי על כתפו, ומכריז לכל מי שהוא רואה בקול מבשר ואומר: ״אנחנו כבר בני חורין!״.

לא הייתי מסוגל כלל לקלוט את מה שעיני רואות, ויפג לבי מלהאמין את מה שאזני שומעות.

פחדתי לצאת ממחבואי, והחזרתי את ראשי וחכיתי עוד קצת, עד ששמעתי כרוז

יוצא מהרמקול: "וויר זינט פריי! וויר זינט פריי! וויר זינט פריי!" [אנו בני חורין! אנו בני חורין! אנו בני חורין!].

כששמעתי זאת, יצאתי ממחבואי מתחת הבאראק, כולי מלוכלך בטיט ורפש, וראיתי שליד המחנה עוברים טנקים של צבא ארצות הברית ועליהם חיילים אמריקאים, וידעתי שבעזה"י יצאנו מעבדות לחרות ונעשינו בני חורין. לא היה לי כח לשמוח.

צו הכליון האחרון שלא הגיע ליעדו

והנה, כשעתיים אחרי קבלת ההודעה כי בני חורין אנחנו, ואחרי שכל אנשי הס.ס. כבר ברחו מן המחנה, הגיעה פקודה טלפונית מהמשרד העליון של הנאצים, "הויפט קאמאנדע" מהעיר ויימאר הסמוכה לבוכענוואלד, להחריב את כל מחנה בוכענוואלד עם האנשים אשר בתוכה, ושלא ישאר ממנה שם ושארית, ושלאחר מכן יעזבו החיילים את המקום.

אנשי ה"הויפט קאמאנדא" לא ידעו שהנאצים כבר ברחו מהמקום ושהאמריקאים נכנסו למחנה. וכאשר צלצלו למשרד בבוכענוואלד היה שם אחד משלנו שהרים את הטלפון, והשיב להם שכבר עשו הכל, והכל בסדר.

חסדי ה' כי לא תמנו, שלא הגיעה פקודה זו כמה שעות לפני כן, כי אז לא היה נשאר שריד ופליט מכל הנמצאים בבוכענוואלד.

למתים חפשי

אנשים התלהבו וצעקו "פְּרַיי, פְּרַיי, פְּרַיי". תהיתי בקרבי לשמחה מה זו עושה. אכן צעקו לנו ברמקול של הצבא האמריקאי שלש פעמים "וויר זינט פריי! וויר זינט פריי! וויר זינט פריי! (אתם משוחררים)". אך במציאות האיומה, זה לא היה נכון. איזה שחרור ואיזה חופש קיבלנו?

אחרי הכרזת השחרור, שאלתי אחד הסמוך אלי: "האם אנו משוחררים? האם יש יש לנו זוג נעליים? או שמא פת לחם לאכול יש באמתחתך? אולי תספר לי איפה לוקחים זוג תפילין?

"נו, מי צריך ממש ביום ראשון כבר תפילין. לא נורא אם לא נניח עכשיו ממש תפילין, יש עוד ימים להניח בהם תפילין", ענה לי אחד החברים. "אם כן, אולי תאמר לי איך אסע לאבי ולאמי ואראה אותם אחרי תקופה ארוכה שלא ראיתים", שאלתי בתמימות מעושה. "מה אתה שח בדברי הבל", כעס חברי, "זה להם כבר מספר חדשים שאינם איתנו בעולם הזה, הרי שרפו אותם". "אזי מה לכם צועקים פְּרַיי, פְּרַיי, פְּרַיי? במה אנחנו חופשיים אם לקחו מאיתנו הכל בכל מכל, שאלתי?

לא היינו חופשיים. זרקו אותנו ככלי אין בו חפץ, ואמרו לנו שאנו חופשיים.

היהודים שיצאו ממצרים ביד רמה ובאותות ובמופתים היו חופשיים. הם נגאלו, שם נתרפאו כל המומים. המצרים שילמו להם כלי זהב וכלי כסף על כל העבודה. הם יצאו עם משה רבינו בראשם והלכו לקבל תורה, דאס הייסט פריי [לזה קוראים שחרור]. זהו ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו, כי היתה גאולה ופדיון.

במה היינו גאולים? שעמדנו חולים ושבורים, רצוצים גלמודים ומוכים ואומרים לנו שאנו משוחררים, הן לעג לרש הוא זה. זה לא גאולה.

פרק כה

אחרי השחרור

האוכלים מתים

אחרי השחרור היה רעב גדול וצמא נורא במחנה. לא היה מים לשתות כי הנאצים ברשעותם השחיתו את מקור המים לפני שברחו. ואז, מצאו החיילים האמריקאים "דברים אחרים" שהשאירו הנאצים במקום, וגם תפוחי אדמה, ועישנו אותם [סטים בלע"ז], והגישו אותם לאכול לבני המחנה.

מאכלים אלו היו כסם מוות לכל בני המחנה, מפני שלא אכלנו כראוי במשך כמה שנים, ונצטמקו לנו המעיים בעקבות כך. האופן הראוי היה להרגיל את עצמינו לאכול לאט לאט עד שנתרגל ונוכל לאכול שוב כאחד האדם. וכמו שמצינו בגמרא (גיטין נ"ו, א') שר' צדוק היה בתענית במשך שנים רבות, ואחר כך התחיל למצוץ גרוגרת אחת בכל יום, למשך ארבעים יום, כדי שיתרחבו לו הבני מעיים.

רוב אלו שאכלו מבשר החזיר ומתפוחי האדמה האלו, נחלו מיד במחלת הטיפוס, וכמעט רובם מתו, לא עלינו.

שמירה ממאכלות אסורות

לי העני בדעת, העיר ה' את רוחו ונזהרתי מלאכול בשר חזיר וגם בשרים אחרים כל זמן היותי בשבי. ובפעמים שחילקו לנו חתיכת בשר או סאלאמי, החלפתי אותם עם אחרים תמורת לחם. ומכל שכן שלאחר השחרור נזהרתי אף מלנגוע בקצהו של בשר, ואכלתי רק תפוחי אדמה.

על אף שאכלתי תפוחי אדמה מספיק כדי למלא את כרסי, והיתה זו הפעם הראשונה אחרי שנה שלימה, שאכלתי כדי שביעה, אבל בעזה"י לא קלקלתי הקיבה בכך, וברוך הוא וברוך שמו שמאז התחלתי לחזור לאיתני מידי יום ביום.

יצאתי מהמחנה לעיר ויימאר, והיות שהנאצים התחבאו מאתנו, יכולנו להכנס לכל מקום באין מפריע, והלכנו למקום שהיו שם עופות ולקחנו ביצים, והבאנום למחנה ואכלנו. כמו כן היה לנו שוחט מומחה ששחט את העופות.

לאחר מכן, החלו החיילים האמריקאים להביא לנו לאכול, והכניסו את החולים למקומות שהקצו לכך, שיהיה כעין בית חולים, ומינו עליהם כמה רופאים שנתנו תרופות כפי האפשר.

בכלל, כולנו היינו חולים, גופנו כחרס הנשבר וכציץ נובל, צורת אדם לא היה לנו, עד ששאלו עלינו כלשון המקונן בקינות, האיש בין האנשים אתה או שמא שד מן השדים. דלים ורזים היינו ולא נשאר לנו בלתי גויתנו.

עזרה לחולים במחלת הטיפוס

כאשר בעונותינו הרבים רוב המשוחררים נפלו למשכב במחלת הטיפוס, והיתה מגיפה גדולה רחמנא ליצלן, היו כמה מחברי ומיודעי שהיו צמודים למיטתם בחוליים, והלכתי בכל יום לעזור להם ככל האפשר. והיות כי לא היו אחיות לשמש את החולים המסוכנים ולמלא צרכיהם, סיכנתי את עצמי ועזרתי להם. הן אמנם שלא ידעתי עד היכן הגיעה הסכנה.

באחד הימים אמרתי לשאר בשרי שילך לבית החולים לראות בשלום אחיו, כי פחדתי ללכת לשם בעצמי, שמא הוא כבר מת. גם הוא לא רצה ללכת לבדו, ולכן הלכנו שנינו יחד, ונעמדנו מחוץ לחדר שבו שהה החולה, עד שפתח אחד את הדלת מבפנים, וראינו שהוא עודנו חי.

הרופא שהיה שם, כאשר ראה היאך אני מגיע בכל יום ומטפל בחולים, אמר לי שאקח שנים מהם לחדרי, כי הוא רואה שבחדרי הם יקבלו טיפול יותר טוב מאשר ב"בית החולים", וישארו בחיים.

וברוך הוא וברוך שמו, כן עשיתי, ולקחתי שני חולים לחדרי, וחיו. וב"ה הם היום בעלי משפחות חשובות, אחד מהם הוא ר' משה יודא קליינמאן הי"ו, והשני, שאר בשרי ר' מאיר קליין הי"ו.

שבת הראשונה לאחר השחרור

בערב שבת הראשונה שאחרי השחרור הגיע "טשאפלין" [רב מטעם] שכיהן בצבא ארצות הברית לבוכענוואלד, עם פמליא שלו. הוא היה "רב ארטאדאסקי" והתפלל קבלת שבת, ואף היה לו טלית על כתיפו. לאחר התפילה ארז את חבילותיו ונסע עם הדזי'פ ממחנינו, בטענה שיש לו היתר לכך, מאחר שהוא מכהן בצבא והותרה לו הרצועה. (ועיין מה שכתבתי בענין זה בשו"ת משנה הלכות חלק ג' סימן ל"ז).

לאחר מכן, הוא כיהן כ"רב" באמריקה, ולא יכולתי להסתכל בפניו. ועל אף שהיינו "לאגער יונגלעך" בחורים צעירים, הדבר עשה עלינו רושם עז, שעד היום הנני זוכרו. וכל מי שהיה שם, זוכר הדבר.

כמובן שלא היה לנו במה לסעוד סעודת שבת, ויין לקידוש מאן דכר שמיה, אך ניסינו להתחזק ביחד ושרנו מעט זמירות לכבוד שב"ק. בבוקר התפללנו בלי סידורים כמובן. לאחר התפילה התכנסו ביחד, וכל אחד הביא את מה שהיה בידו לאכול. פת לחם, וגם בצל וביצה שהשגנו מעיר ויימאר.

באחד הימים שלאחר מכן, השגנו ספר תורה. [בזכרוני שהיה אז פרשה נשא, ולא היה בנמצא מי שיודע לקרוא בתורה, ולחצו עלי לקרוא, ובטעות התחלתי לקרוא מסוף פרשת במדבר - נשא את ראש בני קהת].

בסך הכל היה אז בערך עשרים וחמשה אלף (25,000) יהודים בבוכענוואלד, אבל רק אחוז קטן מאד מהם השתתפו בתפילות.

בעוונותינו הרבים, הרבה מאחינו בני ישראל אבדו את רגשותיהם לה׳ בעת החורבן הזה אשר העבירה אותם על דעתם ועל דעת קונם. הנני זוכר שהיה שם אברך חשוב שהכין לעצמו בשבת מאכל של ביצים ובצלים ושפך לתוכו שומן חזיר, ושר חי ה׳ וברוך צורי וכו׳. מ׳קען זיך פארשטעלן ווי אזוי מ׳האט אויסגעזעהן [אי אפשר לתאר איך שהיינו נראים]. מושחרים היינו בגוף ובנפש, אך שחורה אני ונאוה ובני אמי נחרו בי.

מלחמה עם הקאמוניסטים ושונאי הדת

בעזרת השי״ת עלה בידינו לארגן מנין לתפלה בצבור במחנה, יום יום, וגם זכינו להשיג סידורים. הייתי מאותם שארגנו את המנין, והלכתי לחזק את המתפללים אשר רצו להמשיך לחיות בדרך התורה, והבאתי להם את הסידורים.

אולם היו במחנה כמה יהודים קאמוניסטים כופרים בבורא שמים וארץ, שרצו להפוך את הקערה על פיה ח״ו, לשוב תחת ממשלת המינים הקאמיניסטים ולכפור בגאל ישראל. וכאשר נודע להם הדבר וראו שאני מארגן את הדברים האלו, קמו כנגדי עד שהחליטו להרגני. תהילה לקל אשר מחשבתם הרעה הזאת נודעה לכמה מידידי, ובאו אלי והזהירוני שלא אלך יחידי בחוץ, כי הקאמוניסטים אורבים לנפשי במקלות להרגני.

וכמה מחבירי נעמדו מחוץ לבית המדרש עם מקלות בידיהם, וכאשר הקאמוניסטים ראו זאת, ברחו משם. השי״ת היה בעזרתי ולא יכלו לי, וב״ה שהרבה ניצלו מידיהם.

פרק כו

כל גוים סבבוני

שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו

ולמען ידעו דור אחרון ולא ישגו לומר שרק הנאצים אשמים בהריגת רבבות עמך בית ישראל ושאר האומות זכאין בדין, ארשום כאן בקיצור נמרץ כמה פרטים ומעשיות, למען ידעו בנינו ובני בנינו הדור האחרון, עד כמה רגשו גוים ועזרו בהשמדת עם ישראל בעונותינו הרבים, ושלא היה זה רק מעשה של בן בליעל ורשע אחד.

רשעת נשיא ארה"ב רוזוועלט

צא ולמד מה עשו ראשי מדינת אמעריקא הנקראת 'מדינת דעמאקראטיא'. בזמן המלחמה ישב על כס הנשיאות הנשיא רוזוועלט שר"י שהיה נקרא ליבעראלי, והיהודים היו מלאי תקוה שהוא יתגונן בעדם, ופיהם היה מלא תהלה עליו.

והנה, לאחר מאמצים על אנושיים עלה בידי כמה מאחינו בני ישראל מארץ אשכנז באמצע המלחמה, לשכור אניה אחת ולברוח מתחת ממשלת הנאצים. דבר זה עלה במאמצים רבים, בתשלום כסף רב ופרוטקציה, והיה כרוך בסכנת נפשות ממש.

האניה יצאה מגרמניה אל הים הגדול, ועליה כאלף ושלש מאות איש, אנשים נשים וטף, והגיעה עד חופי ארצות הברית. הם בקשו אישור להכנס לשם ולשהות בה כפליטי מלחמה עד תום המלחמה, וצירפו לבקשתם הבטחה כי בתום המלחמה ישובו למדינתם.

ראשי השלטון לא קבלו את בקשתם. בראותם כי כן, השתדלו רבות אצל הנשיא רוזוועלט שר"י, ואף אצל שר החוץ ושאר בעלי ההשפעה, אולם כולם כאחד סירבו לתת להם היתר כניסה בכל תוקף, בתירוצים בלתי מקובלים.

בלית ברירה, הם בקשו מקום מפלט בשאר מדינות העולם, אך אף מדינה לא הסכימה להכניסם לגבולותיה. גם לארץ ישראל לא יכלו להכנס, כי הבריטים הרשעים לא נתנו את אישור. ככה שטו בים אנה ואנה, עד שהגרמנים ימ"ש הטביעו אותם בלב ים רחמנא ליצלן. כדבר הזה קרה גם עם אניה נוספת שיצאה לדרכה לאחר מכן.

השתדלות בבית הלבן שחזרה ריקם

עוד ידוע ומפורסם ההשתדלות שעשו הרבנים בארצות הברית בימי המלחמה, על כל פנים בזעיר אנפין כפי שהיה אפשר להם, שהתכנסו כמאתיים רבנים לפני הבית הלבן בוושינגטון, ורצו להתקבל לפגישה אצל הנשיא רוזוולט לבקש רחמים עבורינו בני ישראל שבאירופה, ולא אבה אף לקבלם לפגישה. מענהו היה שאין

לו זמן וכי הוא עסוק בעניני מלחמה ומלכות. ורק את סגנו שלח לדבר עמהם. אך כידוע, למרבה הצער הם לא עשו כלום לטובת ישראל בכל שנות המלחמה.

הרעש שהקימו האמריקאים על טבח כפר לידיצע

אפילו להזהיר את היטלר כי יבוא יום ויעמידוהו לדין על פשעיו נגד היהודים, לא עשו. ושקר אומרים הטוענים להצדיק את הרשע שאילו היה שולח אזהרתו לא היו דבריו נשמעים. כי כשנכנסו הגרמנים ימח שמם לצ׳כסלובקיה, הרגו וטבחו תושבי כפר שלם בשם לידיצע לפי שנהרג שם אחד מקציני החיל הגרמני. כתוצאה מכך, קם הנשיא רוזוולט ומצא זמן לצאת אל התקשורת, והזהיר את היטלר וכל ממשלתו, שאם יוסיפו לעשות עוד כדבר הזה, הם יהיו אחראים למעשיהם, ויבואו על ענשם, ומאז, לא נשנה כדבר הזה.

ברם, בשביל למנוע את השמדת כלל ישראל לא היה לו לאותו רשע פנאי לומר דברים כגון אלו במשך כל ימי המלחמה, ולא ראה לנכון להזהיר את הנאצים על מעשיהם. והדברים ידועים ומפורסמים, הלוא הם כתובים על ספרי דברי הימים של ספרי העמים.

השתדלות ופעולות הצלה של הגרמ״ד וויסמאנדל זצ״ל

אחד היה, יחיד בדורו, הרהגה״צ מוה״ר מיכאל דוב ווייסמאנדל זצ״ל, אשר באמצע המלחמה כאשר היה בסלאוואקיי חגר בעוז מתניו, ובכל כחו מסר נפשו עבור הצלת בני ישראל והציל נפשות רבות. ובעזרת כמה גורמים אחרים, כמעט עלה בידו להציל רבבות מישראל. עד הרגע האחרון ניסה לעשות משא ומתן עם ראש הגלחים שם, אך לא עלתה בידו, ולבסוף נתפס גם הוא ונתנוהו ברכבת להביאו לשריפה בכבשונות אושוויץ ובירקענוא, וברוב רחמיו יתברך עלה בידו בנס לפרוץ את חלון הרכבת ולקפוץ ממנה, ונשאר בחיים.

ובעת ההיא השתדל ברוב חכמתו ובינתו הגדולה, והתריע בטלגרמים לכל העולם ובפרט לארצות הברית על אשר נעשה באושוויץ ושאר מקומות, וביקש עזרה דחופה להצלת שארית הפליטה. הוא אף שלח מפות של מקום כבשני האש [הקרימטוריום] בבירקענוא, אשר בו שרפו כל יום כשנים עשר אלף יהודים שנרצחו בתאי הגזים. הוא ידע שמטוסים של צבאות הברית באים לאיזור ההוא בכל יום להפציץ את הצבא הגרמני, וביקש מראשי המדינות להפציץ את תאי הגזים וכבשני האש כדי למנוע את המשך הרציחה ההמונית של היהודים, ולכל הפחות שיפציצו את מסילות הברזל, שלא יהיה להם דרך להביא את היהודים למחנה ההשמדה.

לאחר המלחמה נמצאו המכתבים והמפות ששלח הגאון ר׳ מיכאל דוב לארצות הברית, והוכיח סופו על תחילתו שהאמריקאים לא היו מוכנים לעשות דבר גדול או קטן למען הפסקת השמדת העם היהודי, אשר כמוהו לא נהייתה.

פעולות והשתדליות של הרב הגה"צ רבי [חיים] מיכאל דוב זצ"ל נודעים למכביר, והרוצה לדעת יותר יקרא בספרו "מן המצר".

ואל תאמרו שהם דמיונות שוא או דברי חלומות שהעלה הגאון זצ"ל, כי לאחר המלחמה, כששרדנו בנס, שאלנו על זאת מאת החיילים האמריקאים שגברו על האויב ושחררו אותנו מבוכענוואלד: מדוע לא הרסתם את הקרימטוריום ואת תאי הגזים, האם לא ידעתם על קיומם? תשובתם סימרה את שערות ראשינו: "ידענו על קיומם וידענו אף את מיקומם המדוייק ושל מחנות העינוי בבוכענוואלד ועוד, אבל לא היה לנו הוראה [׳ארדערס - באפעלען׳] מה׳שטאב קאמאנדא׳ העליונה לעשות כן...".

רשעת מלכות בריטניא

למלכות בריטניה, היתה אז מנדט על ארצינו הקדושה, הם סגרו את הגבולות ולא הניחו לבני ישראל למצוא שם מקום מקלט. כל המאמצים שנעשו לא עזרו, וכל אותם שהגיעו לגבולות הארץ, שבו כלעומת שבאו. ובסיוע של המופתי הערבי ושאר רשעי העולם סגרו כל מקום מלברוח מתחת ידי האכזר הנאצי הזה.

אף לאחר תום המלחמה, כאשר היו בני ישראל אודים מוצלים מאש במחנות בגרמניה הארורה, עדיין לא הניחו להם הבריטים לעלות לארצינו הקדושה. ומי שעלה שלא ברשות, תפסוהו בארץ ׳ציפרעס׳ [קפריסין]. רחל מבכה על בניה, לאה מכה פניה: שובו בנים לגבוליך, ואין לאל ידיה, מחמת רשעת הגוים שסגרו הגבולים.

ועל שאר האומות ׳הטובות׳ שעמדו מן הצד, עליהם אומר "איוב ששתק נדון ביסורים". והרבה יותר ממה שרשמתי כאן, יש לספר על רשעת אומות העולם, אבל ללמד על הכלל כולו יצאתי.

פרק כז

במדינת צרפת

קומי צאי מתוך ההפיכה

לאחר סיום המלחמה, לאחר שאמר הקב"ה למלאך המשחית "הרף ידיך", ונתקיים בשונאיהם של ישראל שובר אויבים ומכניע זדים, לא היה לנו לאן לפנות. כולנו היינו יתומים בלי אב ואם ובלי משפחות, בעלי מומים מן המלחמה ומן התלאות. ישבנו בבוכענוואלד כמה שבועות, והסתובבנו שמה כנע ונד.

עם הזמן החלו האנשים לצאת להתארגן ולהתנער מתוך ההפיכה, ולהתחיל חיים חדשים מבראשית ברא. ארגונים שונים התחילו לפעול אז כמו הצלב האדום [רע"ד-קרא"ס], שעזרו לשרידים להתיישב במקומות שביקשו.

השאלה הראשונה שעמדה בפנינו היתה לאן נלך, והאיך נלך, ומה נעשה. ההורים אינם בחיים, המשפחות לא קיימים, למי נלך ולמי נפנה. להשאר בגרמניה הארורה על הארץ הטמאה רוויית הדמים, לא בא בחשבון. מה נורא המקום הזה, ומה נוראים שמות הערים אשר בעת זכרם מזדעזעים כל רמ"ח אברי ושס"ה גידי, כמאמר הכתוב: ופחדת יומם ולילה ממראה עיניך אשר ראינו. מקצת מן האנשים החליטו לחזור אל המקומות שמהם באו. אך רוב האנשים ואני בתוכם מיאנו בכך, כי ידעתי שהקומניסטים כבשו את המקומות ההם, וכי ממשלתם רעה. אף הזהרתי כמה מחברי שלא יתפתו ללכת לשם.

קליטה בעקואי

בימים ההם פעל ארגון עולמי לצרכי סעד ועזר לילדים יהודים בשם "OSE". הם כינסו כל הילדים שגילם היה פחות מגיל עשרים, והעבירו אותנו אל מדינת צרפת. מה אומר? רבים היו צריכים לשנות את תאריך לידתם האמיתי כדי לזכות לקבל "פרוטקציה" למקום שיקלוט אותם, דהיינו לישון על פיסת אדמה, ושאר טובות כיוצא בהם.

כארבע מאות ילדים היינו, ונסענו ברכבת מיוחדת לעיירה "עקואי" שבצרפת, במרחק של כשמונים קילומטר מעיר הבירה, פאריז. שם בעקואי הוקצה לנו בנין לבית יתומים. טרם שהורשה לנו להכנס לצרפת, הוכרחנו לשהות במחנה הסגר הנקרא "קוואראנטין", כדי שנהיה נקיים מכינים וכדומה ומניעה משאר חליים רעים ומרעין בישין. פגשנו שם אסירים, חיילי ס"ס לשעבר, שהוסגרו אף הם באותו מחנה.

שבתם מן המלחמה הקטנה, התעתדו למלחמה הגדולה!

המתינה לנו עוד מלחמה ארוכה וקשה מאוד, דהיינו השיקום שאחרי המחלמה, לבנות מחדש באפס כוח ובאין כל, את הדור הבא. וכמאמר החכם בחובת הלבבות

(שער יחוד המעשה פרק ה׳) על חסיד, שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, אמר להם: שבתם מן המלחמה הקטנה, התעתדו למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחייליו.

מזימת הרשעים להעביר ניצולי בני ישראל על הדת

בהגיענו לעקואי לא ניתן מרגוע לנפשינו, ושוב עברו עלינו המים הזידונים. הארגון לא היה מנוהל בידי שומרי תורה ומצוות, והם ניהלו קאמפ״ף [מלחמה] נגדנו להעבירנו מהדת. על כל דבר שנוגע ליהדות היינו צריכים להילחם, ואף כאשר ביקשנו אוכל כשר לא נתנו לנו. על פרשה זאת יש הרבה מה לכתוב, ובפרט מפני שיש ללמוד ממנו הרבה איך שקבוצת אודים מוצלים מאש, יתומים מאב ואם, לא נכנעו תחת מזימות הדואגים להעבירנו על הדת.

היה שם אדם אחד רשע מרושע, אשר בתיאום עם השלטונות ניגש אל ילדי ישראל הקדושים מזרע אברהם יצחק יעקב, ורצה חס ושלום להמירם וליתן להם מסמכים שהם גוים, בטענה שבאופן כזה לעולם לא יהיה עוד מעשה היטלער.

מאבק בעד כשרות

התחזקנו יחד והתארגנו קבוצה של כשמונים פליטים צעירים, ועשינו דעמאנסטראציות [הפגנות] ועוד פעולות שונות נגד גזירת השמד. דאגנו לפתוח מחלקה של מטבח כשר עבור שומרי תורה ומצוות. אך גם לאחר שכבר קיבלו ממון מארגון ה״דזשאוינט״ מארה״ב, והכינו עבורנו ״קעסיל״ [סיר] מיוחד לאוכל כשר, לא נחו ולא שקטו, ובכל יום כאשר בישלו את האוכל הכשר, זרקו המטפלים בבית התבשיל בשר טריפה לתוך הקדירה, להכעיס.

חלב כשר לא היה לנו כלל וכלל. לאחר השתדלות מרובה, הסכימו הממונים ואמרו שמי שאינו אוכל בשר ואינו שותה חלב יקבל מנה כפולה של סלט ירקות.

הפגנה

לא אבוש לומר כי הייתי עקשן נורא. יום אחד הגיעו המנהלים של הארגון מאמריקה, ובהיותם שם כדי לקבל כסף עבור המעון שלהם, רצו לעשות תצלומים לפרסם את כל הטובות שהם עושים לנו, להראות את המקום היפה, את האוכל הטוב והשמירה שהם מעניקים לילדים הפליטים.

החלטנו להפגין. לקחנו, אני וחברי שתי קערות של תפוחי אדמה בלתי מבושלים וכך נעמדנו לקבל פניהם בפתח הבנין בשביל להצטלם. המנהלים נבהלו ושאלו מדוע אנו עושים כן, וענינו להם שרצונינו להראות את האמת, ואנו אכן מקבלים רק תפוחי אדמה לאכול ולא יותר, ואנחנו עומדים בצדק להראות מה שאנחנו סובלים כאן.

וואנדוים / טאבענרי

לבסוף, בלית ברירה החליטו מנהלי בית הילדים לקבץ את כל הילדים היותר חרדים ביחד, ושלחו אותנו למקום אחר, לכפר קטן, שם נמצא ארמון "שאטוי וואנדוים" שהיה שייך לנסיכי צרפת.

כעבור זמן קצר העבירו אותנו שוב אל מקום אחר, אל עיירה שנקראת "טאבענרי", שנמצאת במרחק של כעשרים קילומטר מעיר הבירה פאריז.

המצב שם היה יותר טוב. מנהיגי הקבוצה היו מו"ה אליעזר צדוק מרגלית ע"ה, בחור מבוגר מנירונבערג שהיה חזק מאוד ביהדותו, ומו"ה משה שעהן ע"ה. ביחד השתדלנו ופעלנו, וברוב רחמי שמים זכינו לקרב לבות הצעירים לאביהם שבשמים. קבענו שם שיעורים לתורה. לפעמים הם נמסרו על ידי רבי משה שעהן ע"ה, ולפעמים על ידי אחרים וביניהם גם אני הקטן, וכן למדנו שם אומנויות שונות. וכלשון הגמרא (בסנהדרין דף ק"א.) הם היו "טובים לנו מאב ואם, שהביאו רבים לחיי עולם הזה ולחיי עולם הבא". שניהם היגרו אחר כך לארצות הברית והקימו משפחות נכבדות.

לצערנו לא הרבה העריכו את פעולתינו, או שאולי לא ידע את היקף הפעולות. ומול הארגונים האחרים שהיו נעזרים בממון ובשאר אופנים, לנו לא עזרו כל כך הרבה.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא

קדיש אמרו רק יחידים, אבל רוב האנשים לא אמרו קדיש כי לא ידעו בוודאות שנהרגו קרוביהם, ועוד היתה להם תקוה למצוא את בני משפחתם. גם אני שידעתי בוודאות שקרובי נרצחו לא אמרתי קדיש כי הייתי ברור שאין הם צריכין או מחכים לקדיש שלנו.

בין הילדים היה ילד קטן, שברבות הימים נהיה הרב הראשי לישראל, הג"ר ישראל מאיר לאו שליט"א. הוא היה הניצול הצעיר ביותר מכל מחנה בוכענוואלד. הוריו נרצחו הי"ד, והוא זכה בנסי נסים להישרד בחיים על ידי שנטמן בימי המלחמה. הוא ידע בוודאות שאמו נפטרה, אך הוא לא ידע לומר קדיש, ולימדתי אותו לומר. בכל פעם שאנו נפגשים, הוא אומר לי: אתה הרבי שלי, הרי לימדת אותי לומר יתגדל ויתקדש שמיה רבא.

אבילות לא נהגנו, כי כשהשתחררנו, כבר עברה שנה מפטירת הקרובים.

פגישת המשפחה

לא ידעתי דבר אודות אחי ואחותי, האם הם בחיים או היכן הם נמצאים. אחותי מרת רעכיל תחי' ואחי הצעיר הר"ר צבי נ"י השיגו בימי המלחמה מסמכים מזוייפים והצליחו לברוח, ולא הוגלו עמנו לגיטו אונגוואר. אחותי שאלה אז את

אאמו"ר הי"ד האם רצונו שתישאר עמו וכך תוכל לעזור לו, אבל אאמו"ר הבין היטב את המצב, ואמר לה, יבא זמן שאת לא תוכלי לעזור לי, ואני לא אוכל לעזור לך". אחי ואחותי ברחו ליער ונטמנו שם. הם התחפשו לגויים, והיא מסרה את אחי לערל אחד שיעבוד אצלו כמשרת. בלילה נתנו לו לישון ברפת, אך הבוקר אור, ראה הגוי את הטלית קטן של אחי, והבין שהוא יהודי, ומיאן להמשיך להחזיקו בביתו. ויתהלכו מגוי אל גוי ממחבואה למחבואה. אחי הגדול הר"ר בן ציון נ"י נלקח לעבוד בצבא ההונגרי וגם עקבותיו לא נודעו אלי.

בקיץ שאחרי השחרור כתבתי שני מכתבים בלע"ז לשני גויים לדעת אודות משפחתי. אחד מהם היה מיועד לגוי שהיה גר בשכנותנו בעיירתי, והשני לגוי שהיה גר בעיירה סמוכה היכן שגרה אחותי הי"ד. מסרתי את המכתבים לחייל יהודי מטשעכין שנסע לאונגוואר כדי שימסרם להם. בהשגחה פרטית נתגלגלו המכתבים אל אחי מוה"ר בן ציון שליט"א. בימי הרחמים והסליחות נסע אחי עם עוד יהודי בשם האבערמאן [שהיה מתלמידי אאמו"ר הי"ד] לעיר סערעדנא ברכבת, ושם פגש יהודי שמעולם לא הכיר. אחי התגורר אז בעיר אונגוואר, שם היה מטבח ציבורי [פאלק"ס קא"ך] שבו אכלו והתרועעו פליטי המלחמה. אחי לא היה הולך לשם כי היה לו בית משלו, אך בעברו ברחוב באמצע היום פגש שוב את היהודי שנסע אתו ברכבת. הוא זיהה את אחי ופנה אליו ואמר לו שהוא פגש כעת בפאלק"ס קא"ך חייל אחד אשר מסר לו שני מכתבים למסרם לשני גויים, ושאל את אחי שהיה גר יותר קרוב אליהם, האם יואיל בטובו לדאוג שהם יגיעו ליעדם. אחי לקח את שני המכתבים, ומיד זיהה את כתב ידי, והתרגש ממראה עיניו. כל זה היה לפני ראש השנה.

העיירה אונגוואר היתה כבושה על ידי הרוסים ולא היו בה שיירות מצויות לצרפת, ואף משלוחי דואר לא היו ביניהם. לכן קם ונסע במשך יומיים עד שהגיע לעיר פראג. משם שלח טלגרם אל קרובי משפחתנו בארצות הברית, והם הודיעוני על הימצאו של אחי.

ביום טוב ראשון של סוכות קבלתי טלגרם ובו היתה הודעה שאחיי ואחותי נמצאים בחיים. הטלגרם הגיעה סגורה ולא היתה אפשרות לפתחה ביום טוב. היה שם בחור אחד שניסה לפתוח את הטלגרם ב"חכמה" עם סיגריה שעישן ביום טוב, וניסה לשרוף את צדדי הטלגרם מצדדיו. אך לא הצליח וכל הטלגרם נשרף. זהו מה שנקרא שכר שבת...

לאחר זמן קבלתי שוב הודעה שהם נמצאים בפראג, ונסעתי שמה ונפגשנו בעיירה סמוכה לפראג. בחזרה לקחתי עמי את אחי הצעיר הרה"ח ר' הרשל נ"י ללמוד עמו בצרפת.

טלטול להולנד

מטולטלים היינו כל העת. נסעתי גם להולנד עם שנים מחבריי לחפש שם עתיד.

אציין שני מנהגים שראיתי שם שלא ראיתים שוב. בליל שבת קודש בפזמון שלום עליכם, הלכו בעל הבית ובניו ואשתו ובנותיו שבע פעמים סביבות השלחן [והוא על פי האריז"ל]. המנהג השני שראיתי היה בסעודת שבת כשהביאו יין נוסף על השלחן בירכו עליו הטוב והמטיב (כפי המבואר בשלחן ערוך אורח חיים סימן קע"ה).

מצב היהדות

בשהותינו בבית היתומים בצרפת, הסתובב אצלינו יהודי אחד מתושבי המקום שהגיע לאיזור ההוא לפני המלחמה. מוצאו היה מאונגארן [ושמו לא אכתוב מפני שיש לו צאצאים]. הוא היה כהן והיה נושא כפיו. הוא עזר לנו רבות, ובכל זאת מעולם לא הזמין אותנו אל תוך ביתו, והיה משתמט בתואנות שוא. הדבר עורר אצלינו חשד, ויום אחד הלכו שני בחורים אל ביתו בלי הודעה מוקדמת, ומה מאד נדהמו לראות שאשתו נכריה, לבושה צלם, אמא לשלש שרצים. לא היה לאל ידינו להרחיק אותו מאתנו, אבל אנו התרחקנו ממנו.

שחיטה וניקור

היה שם שוחט בשם "מיסיע מייער" [מר. מייער], שהיה מגיע אלינו פעם אחת לשבוע לשחוט. את מלאכת הניקור לא ידע אז על בוריה, ואני עזרתי לו בזה. ומעשה שהיה כך היה. לפני המלחמה, שלחני אבי לבענעדקאוויץ הסמוכה לעיירתינו, לקנות כבש לראש השנה. בהגיעי לשם כבר לא נשאר בשר באיטליז, והשוחט ר' שמעון קליינבארט שחט כבש במיוחד עבורי. כשהתחיל לנקר את הבהמה, שמתי לב שהוא מסתיר את אופן הניקור ממני, ובכל פעם שהתקרבתי הסתובב לצד השני. הוא עשה זאת כדי שלא אלמד ממנו מלאכה זו, כי חשש לפרנסתו. כשסיים לנקר צד אחד של הבהמה, אמרתי לו שאין לו תועלת בהסתרת מעשיו, כי ראיתי את מלאכתו ואני יודע כעת לנקר. הוא לא האמין לי, ואמר לי: הרי שלך לפניך, אם כדבריך, תנקר את צד השני של הבהמה. כיון שצד השני הוא בדיוק כצד הראשון, עשיתי ככל אשר ראיתיו עושה לצד הראשון, והודה לי שטוב עשיתי.

זאת היתה מלפנים כשלימודינו היה ביורה דעה ובה השתלמנו, ידע כל תינוק מדן ועד באר שבע, עניני שחיטה ניקור ומליחה, אך כהיום תמיהת רש"י על הפסוק בסוף פרשת שמיני, במקומה עומדת, להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל, צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם? שעדיין אין יודעים איזה פרה ואיזה חמור.

הקב"ה מקדים רפואה למכה, וזאת עמדה לי בבית היתומים בצרפת, שיכלתי לעזור לשוחט במלאכת הניקור. השוחט ההוא אחר זמן בא לבני ברק עם שני בנותיו.

קמחא דפסחא

בהתקרב חג הפסח אמרו לנו שיתנו לנו מצות מכונה. כדרכי, התעקשתי לראות בעצמי את סדר האפייה, וכשבדקתי הענין מקרוב, לא מצא חן בעיני כל כך. זכרתי שהיה לי דוד שהיה נמנע מלאכול מצות בפסח, ורק את כזיתי המצות מצוה שחובה לאכול היה אוכל (חומרא זו של בעלי נפש מובאת בשערי תשובה הלכות פסח סוף סימן תס), וחשבתי שגם אני אתנהג כך בפסח זה. אבל לאחר חקירה התברר לי שבמקום אחר בצרפת, ישנו מחנה ילדים שאורגן מטעם אגודת ישראל, ושם אופים מצות יד. תיכף נסעתי לשם, ובבואי לשם היתה התרגשות גדולה בראותם אוד מוצל מאש שבא לאפות מצות לפסח. הם בקשו ממני להשאר אצלם, אך אני חזרתי למעון הילדים שבו שהיתי. וברוך ה׳ זכיתי לאכול שם את מצות היד שאפיתי, ולא בא מעולם מצות מכונה אל תוך פי.

הגאון ר׳ שמואל יעקב רובינשטיין זצ״ל

בהיותי שם במדינת צרפת זכיתי להכיר את הגאון ר׳ שמואל יעקב רובינשטיין זצ״ל רבה של פאריז מח״ס ״שארית מנחם״, תלמיד חכם גדול ואיש חסיד. בזכרוני שפעם בהיותי בפאריז התפללתי עמו שחרית וראיתיו שהתפלל במהירות שלא כדרכו. שאלתיו למה ואמר לי שצריך היום לנסוע להשגיח על טחינת החיטים למצות מצוה ולכן מיהר, ואמר שזה הכוונה ״מסירות נפש״ שמקריבים את הרוחניות עבור מצוה, כי כאשר מקריבים את הגוף הוא מסירות הגוף. לאחר שנים שלח לי את ספריו, והתכתבתי עמו בדברי תורה.

פגישה עם כ״ק האדמו״ר מקלויזענבורג זצ״ל

באחד הימים בהיותינו שם, הגיע שמועה לאזנינו לנו כי אדם גדול מבקר כעת בעיר פאריז הקרובה. היה זה הרה״ק רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם, האדמו״ר מקלויזענבורג זצוקלל״ה, אשר ערך מסעות למען שארית הפליטה, להחיות עצמות היבשות ולרומם את קרן התורה וישראל. נסעתי לפריז ביחד עם ידידי להבחל״ח רבי משה שעהן ע״ה במטרה להפגש עמו.

דיברנו עמו שעה ארוכה, ובקשנו ממנו לבקר אצלינו בבית היתומים, כדי לחזק את ילדי המוסד ולעודד את רוחם. היה זה לקראת סיום ביקורו בפריז, ולכן פנה אל הגבאי בשאלה, מתי צריך לנסוע מפריז, והוא ענה לו שבשעה שש הם אמורים לנסוע. השעה היתה אז שלש אחר הצהרים. הרבי אמר שאם כן יש לנו עוד זמן, ותיכף לקחנו טעקסי [מונית], ונסענו אל בית היתומים. הרבי מסר שיעור [מה שאחר כך קרא שיעור חומש רש״י], ודיבר למעלה משעה וחצי על ליבם של הילדים, עד שכל היתומים בכו מאין הפוגות.

חלב ישראל

סיפרנו להרבי אודות המצב הרוחני הירוד ושבין השאר חסר לנו ״חלב ישראל״.

לאחר כמה ימים הגיע במפתיע משלוח של פרה עבורנו, שנשלחה על ידו, ומאז היה לנו בכל יום חלב ישראל.

ביקורו של כ"ק האדמו"ר מקלויזענבורג היה ביום רביעי, ולפני שעזב, הזמין אותי לשהות עמו בשבת בהמשך מסעותיו במחנה של אגדות ישראל. אך היות שהייתי משגיח על סדרי הכשרות במטבח לא הייתי יכול לעזוב אפילו ליום אחד.

פרק כח

זכות האומות לאכסן את ישראל

עליה לארץ ישראל

בתחילה רצו כל הילדים לעלות לארץ ישראל, אבל רק אלו שהיו להם קרובי משפחה שם, קיבלו אישור כניסה לעלות, מהבריטים. שאר היתומים, כמה מהם עלו בעליות בלתי ליגאליות, אך רובם פחדו שיעצרו שוב על ידי הבריטים ימ"ש ויוגלו למחנות בקפריסין, ולכן נמנעו מלעלות לארץ ישראל.

לגלות נשלחנו ולא ליהרג

וארשום מה ששמעתי מפי גדול אחד שלאחר המלחמה שאל את הגה"ק מוה"ר אהרן מבעלז זצוקלה"ה האם לנסוע לארץ ישראל או למדינות אחרות בעולם. והשיב הרה"ק מבעלז ז"ל: "איך האב שוין מגלה דעת געווען אין געטטא באכניע ווען איך בין דארט געווען, אז ווי לאנג די אומות האבן געשיצט די אידען אין האבען זיי געהיטען פין שלעכט, האבען זיי געהאט זכותים די אידען זאלען זיין ביי זיי אין גלות, איצט דאס די אומות האבען געהאלפען אומברענגען אין פערטיליגען דאס אידענטום ח"ו האבען זיי פערלארען אללע זכותים צו האלטען אידען אין זייערע גבולין, דארפען אידען פארען אין ארץ ישראל" [כבר גיליתי דעתי בהיותי בגעטא בבאכניא, שבכל שנות הגלות שהיו אומות העולם שומרים ומכבדים את ישראל היושבים על אדמתם, היתה להם זכות שישבו ישראל בארצם. ברם, במלחמה האחרונה, אשר כל האומות הסכימו וגם נתנו יד בפועל להשמדת שונאי ישראל, נלקח מהם כל הזכויות להחזיק יהודים במדינותיהם, עד ביאת משיח צדקנו. לכן, יש לנסוע לארץ ישראל]. כן העיד בפני אדם גדול שהוא שמע כן מפי קדשו זצ"ל.

והדברים מתאימים עם דברי הרמב"ן ז"ל על התורה (דברים כ"ח מ"ב) שכתב וז"ל:

ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר העץ ופרי האדמה ושאר כל התוכחות הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשא אתה בא שמה לרשתה, אבל אחר הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ וכו' אבל אחרי היותינו בגלות בארצות אויבנו לא נתקללו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאנינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה, אבל אנחנו בארצות בשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם, שרחמיו עלינו כי ישיבתינו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסחים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם וכו' ע"ש.

ולכן אמר הקב"ה במצרים (שמות ג' ט') "ראה ראיתי כי הם לוחצים אותם" יותר

מדאי והורגים וגזרו להשליך אותם במים וכיוצא בזה ולזה לא נכנסו בגלות, עיין ברמב"ן שם.

והענין הוא שה' שלחנו לגלות להיות חיים ומשועבדים תחת עול הגויים, אבל לא שיהרגו הם אותנו. וכן אנו אומרים כל יום בתפלתנו, "אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק, ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם, לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם, בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה, ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים, אל תגעו במשחי ובנבאי אל תרעו". שתנאי התנה לאומות העולם, שלא יגעו בנו ולא ירעו לנו, וגוי שהכה את ישראל, חייב מיתה, וכל שכן גוי ההורג. וכל שח"ו הורגים מיד הותר דמם, אם הוא יחיד אז אותו יחיד, ואם כל האומה כולה מרדו ביהודים אז כל האומה חייבים. וכן ידועים דברי חז"ל (מדרש רבה איכה ד') שפך חמתו על עצים ואבנים ושרף היכלנו והגלה אותנו בין האומות בגלות לכפרה, והזהיר אותם שלא לשעבדם יותר מדאי וכל שכן שלא יהרגו אותנו, דאם לא כן שתים עשה בהם שרף בית המקדש וגם הרגם, וקיימא לן דאין לוקין ומשלמין. ואין בזה חילוק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ, דלגלות לחיים נגלו, ולא להמית חס ושלום. (וראה מה שכתבתי אודות זה בהקדמה).

וכבר פירשתי דזהו שאומרים ליל פסח, (תהלים ס"ט) "שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וכו', כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו, שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם, תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'". פירוש כי שנים עשו, אכל את יעקב דהיינו שהרגו מהם, וגם נוהו השמו שרפו את היכלו, ושניהם יחד לא רצה הקב"ה, כי אם לשפוך חמתו על עצים ואבנים להציל את ישראל. (ועיין מה שפירשתי עוד בזה במגיד משנה על התורה שמות ה' כ"ב).

בהר ציון תהיה פליטה

ובעינינו ראינו שאת ארץ ישראל ודריה הציל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו. כמו בשעת המבול שירד המבול בכל העולם ובארץ ישראל לא ירד הגשם (כמבואר בגמרא זבחים דף קי"ג). ומכל הקהל הגדול בגרמניה וצ'כסלובקיה, מתחילה מתו מיתה רוחניות על ידי ההשכלה, ושוב כולם נהרגו רובם ככולם בעוונותינו הרבים מיתה גשמית, ונשרפו בקרימוטוריומס ואפילו לקבורה לא זכו. ולא נשארו מהם רק מעט מזעיר ואפילו לשליש ולרביע לא שמענו, אלא כמה אחוזים נשארו בחיים.

אך תושבי ארץ ישראל נשארו לפליטה, עד ביאת גואל צדק. וכמאמר הנביא (יואל סוף פרק ג') כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה. ובודאי וודאי כי לא דבר ריק הוא, כי זה קרוב לאלפיים שנה שאנחנו ואבותינו מתגוררים בגלות המר ונתקיים בנו ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ועתה זכינו שיחזרו ויעלו לארץ ישראל להשתקע שם.

ופרשה ציון אמנו המאבלת ופשטה את ידיה, וקבלה את האודים הנשארים בחיים מן המבול של אש, ומי שנתאפשר לו, עשה דרכו לארצינו הקדושה, ונהרו רובם לארצינו הקדושה, ובפרט רוב מגדולי ישראל הנשיאים עשו דרכם לארצינו הקדושה.

ואם כי ישנם עוברי עבירה בארץ ישראל ורבצה הקללה של ולא תקיא הארץ, הנה אנו בוכים ומקוים שכולם יחזרו בתשובה בקרוב וישארו בחיים. ועל כל פנים, כהיום רואים אנו רבבות מאחינו בני ישראל בארצינו הקדושה, כולם קדושים לומדי תורה לשמה ושומרי תורה ומצוות, ועשרות אלפי בחורי ישיבה מכל העולם מגיעים ללמוד בישיבות בארץ ישראל. ואם אברהם אבינו התפלל על אנשי סדום: אולי יש חמשים צדיקים ויאמר לא אשחית בעבור החמשים צדיקים, כל שכן בארצינו הקדושה שישנם בלי עין הרע רבבות ורבבי רבבות שומרי תורה ומצות, בודאי לא תקיא הארץ את יושביה עוד, עד ביאת משיח צדקינו. (וראה מה שהארכתי בזה בשו"ת משנה הלכות חלק טו סימן ריג).

אכסניא בשעת הדחק

ברם, מאחר שלא זכינו לגמרי, הוגלו לשעה, רוב כלל ישראל הנותרים ואנכי בתוכם, אל ארצות הברית של אמריקה. וזאת ראינו, שהממשלה בארצות הברית נתנה חופש בעניני אמונה ודת ובכל הנוגע ללימוד תורתינו הקדושה וקיום תרי"ג מצות בלי מפריע. ואף על פי שכל מה שתקנו, לא תקנו אלא לצורך עצמן (עיין גמרא שבת דף ל"ג:), בכל זאת ראינו שאחר המלחמה ה' נתן הצלחה לארצות הברית, שפע והצלחה ברוב הענינים, ונתקיים אצלם מה שדרשו חז"ל במסכת ברכות (דף ס"ג:) פתח ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש: ויברך ה' את עובד אדום הגיתי בעבור ארון האלקים (שמואל ב, ו). והלא דברים קל וחומר, ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. מבואר שמי שמארח את בני ישראל, מתברך מן השמים.

אומות העולם והאו"ם

ודקדקתי בהמשך דברי הנביא (יואל פרק ד): כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב אשיב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו. שהקשו המפרשים על מה שאמר: בעת ההיא אשיב את שבות יהודה וירושלים, מדוע לא הזכיר את עשרת השבטים? ויש ליישב דנבואה זו נאמרה על זמנינו, שברוב רחמיו לאחר החורבן הנורא שעשו הגוים לעם קדשו, נתקיים במקצת: אשיב את שבות יהודה וירושלים, והיינו את הנשארים מיושבי יהודה וירושלים, ואין הכוונה לגאולה העתידה, שתכלול את עשרת השבטים.

ומה שכתוב: וקבצתי את כל הגויים, הכוונה היא למוסד האו"מ (האומות המאוחדות)

שכל הגויים התקבצו לשפוט ולדון על כלל ישראל, שנשארו אודים מוצלים מאש ובקשו לחזור לארץ ישראל, והם חילקו את הארץ, ונתנו כחצי ממנה או פחות מזה לעם ישראל, ואת השאר נתנו לישמעאלים, וזה ביאור המשך הכתוב: ואת ארצי חלקו. ועמק יהושפט נאמרה על האו"מ.

וכבר אמרתי פעמים רבות, על מה ולמה נוצר הדבר הזה הנקרא או"מ, שאין בו אף תועלת. אשר רוב פעלם הוא ללחוץ את ישראל ולבזותם, וכידוע ששמונים אחוז מהדיונים שם, הם בענין ארץ ישראל. אלא שכשיבא משיח צדקינו, והקב"ה יקבץ את כל הגוים וישאל אותם על מעשיהם (עיין ע"ז דף ג'), וכל אומה תנסה להצדיק את מעשיה ולומר שלא השתתפו לרעה נגד ישראל. אז יקחו את ספרי האו"מ ויראו שם שכולם כאחד נתקבצו כנגד ישראל.

אשר כספי וזהבי לקחתם

והמשיך הנביא (שם): "אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם". ובעיני ראיתי איך שבבוכענוואלד לאחר השחרור, הופיעו משאיות גדולות עם חיילים אמריקאים, וחנו ליד המחנה לצדו של הר גבוה. בהר הזה היה מערה סגורה ומסוגרת מכל אדם. ונודע לאמריקאים, על ידי שמצאו, או שגילו להם הנאצים, שישנו אוצר גדול שטמון במערה. אוצר זה היה חלק מהשוד הגדול, ששדדו הנאצים את היהודים, שנטלו מהם כסף וזהב ואבנים טובות, וכל כלי חמדה, בבחינת "הרצחת וגם ירשת". ובאו האמריקאים והוציאו מהמערה אוצרות לרוב, ומלאו כמה וכמה משאיות, ונטלום. ואנחנו עמדנו שם וראינו כל זה (ועיין בסוף הספר בחלק התשובות סימן כ' מה שכתבתי בדין כיבוש מלחמה). וזהו שאמר הנביא: "אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם". רק אותם שעברו את מאורעות השואה האיומה, יכולים להבין את עומק כוונת הנביא, בנוגע לשפלות הנוראה של אומות העולם ביחסם לעם ישראל.

ובמהרה בימינו יקויים סוף דברי הנביא יואל (שם): ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון.

פרק כט

"חירות אמריקה"

אני נשארתי בצרפת שנה שלימה וניסיתי לקבל אישור כניסה לארצות הברית. אולם לא היה אפשר להיכנס לארה"ב רק בעזרת מי שיבטיח לפרנס אותנו, שלא ליפול למעמסה על כתפי המדינה. אחרי חיפושים של קרובים, מצאתי ממשפחת אבי, רביעי ברביעי, שנסעו לאמריקה עוד לפני המלחמה, והם פרשו עלי את חסותם. כך יכולתי לבא אליהם כאילו על חשבונם.

הפלגנו באניה, כשמונים ילדים יחד, ובהגיענו לחופי ארצות הברית, באו בני משפחתי לקבל את פני. יחד אתי הגיעו עוד שני בני דודים עם אחותם, ממשפחת אבי, מהעיירה פצקינוו הסמוכה לעיירתינו. הגענו ביום ראשון של סליחות תש"ו.

כאן התחילה "חירות אמריקה" על כל פרטיה. בני משפחתי החדשים גרו ביאנקערס, ניו יארק. באהבתם אותי כאהבת לבן ליעקב, פחדו שאשאר אצלם, ולא הכניסו אותי לביתם, ולכן נתנו לי לישון בחדר אחד קרוב, יחד עם שני בני דודי שבאו אתי. זכינו לישון ממש על "אדמת אמריקה". לאחר יומיים, הם כבר ראו שאיני סחורה טובה בשבילם, כי לדאבוני, מצבם הרוחני היה כשאר אנשי אמריקה, ולא יכולתי להשאר בסביבתם.

בני דודי נשארו שם ביאנקערס, ובעוונותינו הרבים לא החזיקו מעמד. חבל על דאבדין, שאחד מהם היה מצויין ממש, וכבר בגיל חמש עשרה נבחן על יורה דעה חלק א'.

צדה לדרך

נפרדתי מקרובי משפחתי, וכשליוה אותי, לפני שנפרדנו, שילשל לכיסי "צדה לדרך". התביישתי להסתכל בפניו כמה נתן לי, וכשחזר לאחוריו הוצאתים מכיסי וראיתי שנתן לי שני דולרים יחידים. ונתקיים בי מה שאמרו בגמרא (ערכין דף ט"ז:) עד היכן תכלית יסורין, במתניתא תנא אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים.

בן דודי ייעצני לנסוע לוויליאמסבורג שם אמצא אנשים כפי רוחי, ולשם הגעתי. גם שם המצב לא היה כפי שהוחלתי, ובליל שבת קודש הראשונה רצה בעל האכסניא להראות צדקתו לפני, על כן צוה לאשתו שתביא יין מהקיוסק שהיה לו ועשה קידוש עבורי, אבל חלות ודגים כבר הוצרכתי לחפש במקום אחר.

ישיבת שארית הפליטה

כשפגשתי את כ"ק מו"ר מקלויזענבורג זצ"ל בצרפת, ביקשני שכשאבוא לאמריקה, אשתלב בישיבה שאך הקים. לאחר זמן כששמע שאני בדרכי לארה"ב שוב הזמין אותי במכתב או טלגראם שאחפש אותו ואבוא אליו. כשהגעתי, הוא

בעצמו היה אז באמצע מסעותיו הלוך ושוב למחנות העקורים באירופה, ובאסיפת כסף לשקם את נפשות אלפים מישראל.

שם בישיבתו, "ישיבת שארית הפליטה" קבלתי מקום קליטה, ושמתי חלקי שוב בין כתלי בית המדרש, וד' הטוב היה בעזרתי, והצליח אותי במשנתי, ושם נסמכתי בסמיכת חכמים מאתו, ומאת הגאון המובהק מוהרא"י ווילנער זצ"ל ראש הרמי"ם בישיבתו אשר הייתי משתומם מבקיאותו בש"ס ופוסקים, ומעוד גדולי ישראל.

שם הביאני המלך חדריו, והאציל עלי ברוחו פי שנים, להיות איש סודו ולסייעו במפעליו, בהקמת ובהנהלת מוסדותיו, ובבניית קרית צאנז בארה"ק, ובשאר ענייניו הפרטיים והציבוריים.

נצח ישראל לא ישקר

בעת שבאתי לאמריקה, היה שם ראביי ריפורמי [אשר לא כדאי אף להעלות את שמו על הכתב] שאמר שבעוד חמשים שנה, לא יימצא עוד יהודי בכל אמריקה, כי יתערבו בגויים, עפרא לפומיה. והיה זה נדפס בפרסום רב בעיתוני הגוים, ולפי דעתו הנפסדה היה החשבון כן שיתערבו בגוים.

כששמע על זה מו"ר כ"ק אדמו"ר מצאנז קלויזענבורג זצ"ל אמר: באמת כן יהיה כדבריו, יהודים כמוהו לא ישארו באמריקה, אבל עוד יהיו יהודים רבים שלמים בתורה ויראת שמים.

ותהלה לא-ל שבאו גדולי ישראל כמוהו, ובמסירת נפש הקימו חדרים לתינוקות של בית רבן, ישיבות לבחורים ללמוד תורה, וכוללים ללומדי תורה לאחר הנישואין, בלי פשרות, והיא שעמדה לנו שנשאר לנו שריד ב"ה, ורק הודות לזה יש המשך ועתיד לכלל ישראל. ואותן שלא הלכו בדרך זה, בעוונותינו הרבים האמת היתה אתו. ואני הגבר וכיוצא בי מעידים על זה, שראינו שכל אותם הכתות והזרמים וכיוצא בהם שבקשו לבסס את יהדותם על שיטות אחרות הנוטות מדרכי האמונה המקובלת לנו מדור דור עד משה מסיני, בין בארץ ישראל ובין בגולה, במשך הזמן או שחזרו בתשובה או שנאבדו מתוך הקהל הם וזרעם אחריהם, כל שכן הריפורמים בעצמם שרובא דרובא מתערבים בגוים כנראה לעין כל בעונותינו הרבים.

והנס הכי גדול שלאחר המלחמה אשר רגשו כל הגוים ולאומים יהגו ריק על ה' ומשיחו, נתן לנו ה' כח ודעת להאמין בו יתברך שברצונו הטוב להטיב לנו, ותיכף ומיד התחילו האודים לחזור ולבנות להם בתים יראים וחרדים לדבר ה' על דרך ישראל סבא, כפי אשר קבלנו מאבותינו ורבותינו הקדושים שמסרו נפשם על קידוש השם, ואין יהודי אחד משארית הפליטה שלא השקיע מסירות נפש ביהדות, וכולם כאחד מקדשים שם שמים בכל יום ומחכים לישועת ה' בביאת משיח צדקינו שיתגלה לנו במהרה בימינו.

פרק ל

נסיונות העוני והעושר

נסיון העוני

ומאז באתי לארה"ב לא שקטתי ולא שלותי ויבא רוגז, לב יודע מרת נפשו. לימים סיפר לי אחי הר"ר בן ציון לאוי"ט שכשהגיע לארה"ב, שנה אחרי שהגעתי, תיאר לעצמו איך שנעשרתי, שם בארץ הבדולח ואבן השהם. אך כשפגשתיו בנמל האניה, ובין הדברים סיפרתי לו, שהייתי בקאנאדע ופגשתי שם יהודי טוב לב, שמש של בית המדרש, והוא נתן לי סט משניות יכין ובועז שקיבל מעושר אחד כדי שישימו בגניזה, וכיון שלא היה קרוע חשב שחבל לגונזם ונתן לי ללמוד בזה. כששמע את סיפורי זה כבר לא היה צריך לשאול על רוב עושרי...

אז שבחתי אני את המתים מן החיים, אם לעת כזאת למה נשארתי בחיים, לבד הנשמה הטהורה הקשורה בעץ החיים, יעצה מצוה לקיים ובחרת בחיים, ואומר מה אנא מוביד סברי מן בריי, לית אנא מוביד סברי מן בריי, ונזכרתי בנדרי אשר נדרתי לאלקי אמש, להשקיע כל ימי חיי לבורא כל העולמים, לשום לילות כימים, ולהעמיק בתורתו הקדושה בלתי סוף, לחקרה, ולהבינה, ולסלסלה, מתחילה ועד סוף.

בזמן שאחרים הלכו אחר תענוגי עולם הזה, ועולם הבא מה זה, ועל מה זה, ולאסוף כסף הרבה ולבטוח בדמים, ולבנות להם בתים, ולנטוע כרמים, נכסוף נכספתי לחי העולמים, שבתי בבית ה' כל ימי חיי, בחבורה עם אחי ורעי, ולחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ולגור חיי צער עדי יביאנו לבית עולמו, זכרה עניה ומרודיה, אך ה' היה בעזרי, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

וחכמת סופרים תסרח

מכל הצדדים נתקלתי בקשיים לעסוק בתורה, אז לא היה ה"סטייל" ללמוד, ונתקיים בנו דברי המשנה (מסכת סוטה פרק ט) שבעקבתא דמשיחא חכמת סופרים תסרח, כי לדאבוננו גם אנשים גדולים לא תמכו בלומדי תורה.

נסיון העושר

וכשיצאתי שוב עלי חופש, וחפשתי לי מקום נופש, נתנסיתי פעמים עשר, באמרם לי במדינת אמעריקא אבדה התורה הכתר, נא הוי איש שר ונכבד, חגור אפוד בד, ואל תפנה אל הרהבים, ופניך יהיו כפני הכלבים, ופרצת על מלא כל הארץ, ממקור התאוה עד רמון פרץ, כאלו וכאלו נשמעו המאמרים, ולא הטיתי אוזן לאלה הדברים, שמתי יד לפה נגד השקרים, וכל רוח אין בקרבי, וכי זוהי מטרתי, ולאלו הלואי מבטן לא יצאתי, כל אלה עברו עלי, זכרה לי אלקי לטובה בזכות אבותי הקדושים, ונטיתי שכמי לסבול עול תורה, בלי התרשלות ובלי שום מורא.

לפני מלכים אתייצב

רבים האיצוני ללמוד חכמות חיצוניות ולבקש משרה, בהבטיחם לי עתיד מזהיר להיות סענעטא"ר וכיוצא בזה. אכן היו לי קשרים טובים עם ראשי מדינות, וניצלתים לטובת בני ישראל. (עי' בשו"ת משנה הלכות חלק ד' סימן קס"א-ב' מביקורי בקיץ שנת תשי"ט בארצינו הקדושה אצל מר דוד בן גוריון ראש ממשלת מדינת ישראל).

את המושל אייזענהויער הכרתי מאז שבא לשחרר את מחנה בוכענוואלד, אז שימש כראש צבא ארה"ב. לימים, כאשר השתדל לעלות על כסא המלוכה להבחר לנשיא ארה"ב, בקש ממני עזרתו, ומפאת הכרת הטוב באתי לעזרתו, למרות הקושי שבדבר.

הוא לא שכח את חסדי עמו, וכאשר נבחר לנשיא ארצות הברית, מינה אותי ל"גודווי"ל אמבאסאדאר" למדינות בריטניה וצרפת וארץ ישראל להשתדל עבור צרכי היהודים. קבלתי סמכויות דיפלומטיות, וה' נתן בידי להיות דורש טוב לעמו.

המה בקשו חשבונות רבים

וראיתי דור הולך ודור בא, ויסודם על ארץ רבה, ויד החמס גברה בם, וכמעט אין לעמוד נגדם, כי דור תהפוכות המה, עד שאין מותר אדם מן הבהמה, וכל היצורים אשר נבראו עמל ואון בקרבם, ועל הצדק ישליכו חרבם, איש חרבו על ימינו, וקשתו על לשונו, ואחר עיניהם לבם הטו, הרה עמל וילד שקר הביטו, וימליכו עליהם את מראה עיניהם, בזנותם אחריהם ואכלו וישבעו ממשמניהם, והקנאה והתאוה לעשות מקנה וקנין, ולהגדיל הרכוש רבה במנין, כי לא נקראים אלופים, מלבד שרי האלפים, הם היושבים ראשונה עם ראשי אלפי המדינה, ואשר נתן כתר מלכות בראשו, לרוב הונו ורכושו, ואחיהם אשר צרורות כספיהם איננו במספר מרובה, יהיה זה לאיזה שהיא סבה, כבר לא עלו במעלותם, בושים להביט בתמונותם, והעשירים הרמים אפילו אנשים רקים ופוחזים, בכנף בגדיהם כלם אוחזים, שמלה לך קצין תהיה לנו, ובזכותך חיים ולך נשמע כלנו, וממשפחת פרץ, עלה הפורץ, ויתקעו את אהליהם מול הגלגל, אשר במעגל, ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, בכספם אשר אצרו, ויסעו מגבורות התאוה ויחנו בחצרות, בין מגדול ובין הים מקום כל בעלי עבירות, ותשובתם הרמתה, נלך בדרך אפרתה, למקום שאין מכירים, ואשב בין הגבירים, ואעשה כמעשיהם, ואתחבר בצלעותיהם, ולא אבקש חשבונות רבים, בדאגות ומכאובים, ומה בצע כי נאבה, עשות ספרים הרבה, לדעת הלכה ברורה, הנתונה מפי הגבורה, לישב כל חמורה, מדקדוק קל ומסתירה, כל זאת ראתה עיני, ותפעם רוחי ונבהלו רעיוני, ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני, כי לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר, ומה יתרון לעני נגד פתח הגביר, וכמעט אשר רגלי נטיו, ובתר שטף מים ההמון באו, ובכסף וזהב יחיל דרכי, ובין נגידים מושבי יהיה ערכי, ויכבדוני לפי השכר, והייתי זריז ונשכר, ויהי האדם לנפש חיה, ואבנים טובות ומרגליות יתרצו כל בעיה, וטבעות

זהב משובצים במלואותם, ובלעדם לא ירהבו לעשות שום חותם, עודני מחריש ודומם, משתאה ומשתומם, לדעת סוד נאמן, על מזימות הזמן.

ותלבש בי תחרות וקנאה, כלהבת אש בוערה, קנאת תורתנו הקדושה, הנתונה לנו ממשה מורשה, קורא באזני וקולה הולך וחזק מאד, מהרה חושה אל תעמוד, אספר נא הבא לך מגלת ספר, וכתוב אמרי שפר, תורת ד׳ תמימה, מבלי סיג ופגימה, ולא תלך אחר התאוה, ומנע רגלך מנתיבות הגאוה, הרחק מעליהם דרכך, ואל יזכר בנתיבותם שמך, מות יומתו שניהם דמיהם בם, יהי אחריתם ככוש וחם, והם אבות הטומאה שנים, היושבים בפתח עינים, ובניהם אשר יקומו מאחריהם, לא טובים הם מאבותיהם, כל מעשיהם ופעולותם, לתולדותם ולמשפחותם, כי יפול איש בחבלם, מוציאים אותו מן העולם, ואדם במה יתגאה, הלא ישיב אל לבו ויראה, ויפקח עין, בידיעת באת מאין, ואין אדם מת ובידו חצי תאותו, ולא יתאוה עוד בשעת מיתתו, לכן עסוק בתורה בה להתחזקות, ותמור התאוה בהסתפקות, הנהג נפשך כדי ספקך, לחם חקה ושם בתורה חלקך, ומה לך אחר המותרות, לאצר מעות באוצרות, שמח בחלק גורלך, המעט אם רב וחכמתך היא משגבך.

פרק לא

עבד לעם ישראל

וויליאמסבורג

מתחלה שימשתי כמה שנים כעומד בראש ישיבת שארית הפליטה שהקים כ"ק מרן אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, והייתי אבדלח"ט יד ימינו בניהול הישיבה ומוסדות החינוך.

אחרי קצת זמן נתמניתי להיות מגיד מישרים בקהל יאנג איזרעאל בוויליאמסבורג ברחוב בעדפארד אוועניו למטה, ו"כשהרחיב ה' גבולי", בשנת תש"ז הזמין לי הקב"ה קהלה נאה וחסודה, עם אנשים ובעלי בתים חשובים, בית הכנסת "חברה ליאדי נוסח האר"י" ברחוב סאוט פיפט בוויליאמסבורג.

וזאת אספר שבערב הראשון שהגעתי לשם ישבו בעלי בתים ב"חברה משניות" ולמדו בצוותא משניות, וביקשו לבחון אותי, ופנו אלי שאסביר להם תוי"ט מוקשה במס' נזיר. וה' נתן לי לשון לימודים כי מאז חשבתי שקודם שאספיק לסיים את הש"ס אלמוד משניות עם תוי"ט שהוא ש"ס קטן. הסברתי להם, וקבלו אותי בשתי ידים.

לאחר קצת זמן הגיע לשם כ"ק הרה"צ ר' יעקב לייזער זצ"ל שלימים נודע בשם האדמו"ר מפשעווארסק באנטווערפען זצ"ל, ונתתי לו את המגידות שלי ביאנג איזרעאל.

עיר מ'קיספארט

בעיר מ'קיספארט שבפיטסבורג פענסילוואניא, היה גר אחד מתלמידי אאמו"ר הי"ד ר' אהרן צבי מאסקאפף ע"ה שהיה לי אז בעוזרי בנפש וברוח. במקום ההוא דרו אז גם הרבה חסידים. לא רחוק משם נמצא העיר גלאספארט ורצה שאתקבל שם לרב ולהנהיג את הקהילה.

הגעתי לשם, ובראותי בבית הכנסת שאין מחיצה מפרדת בין אנשים לנשים לא רציתי להשאר שם. הגבאים שמעו מבוקשי ואחד מהם, גבר אלים שהיו דבריו נשמעים, הביא תיכף ומיד סחורות מחנותו לעשות מחיצה עראית.

בליל שבת קודש כשבאו להתפלל התרגזו אנשי הקהילה ואחד מהם ניגש אלי, איש קטן קומה מגולח שהיה שופט עליון בערכאות. הוא שאלני, האם זה הלכה שמחוייבים לעשות מחיצה? ניסיתי להסביר לו בקצרה חומר הענין. מיד נעמד על הבימה ודפק פעמיים בחזקה והכריז באנגלית "ג'ענטעלמען, דיס איז די לאאו!" ["רבותי, זה החוק"!] ונהיה שקט לגמרי. הייתי שם בראש השנה לשרת בקודש, מכל מקום לא היה המקום בשבילי והם נצטערו כשעזבתי.

מאנטריאל

גם למאנטריאל הרחוקה גליתי, שמה ייסד כ"ק מרן אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל

ישיבה, ואותי שלח להורות לפניו, להקים ישיבה לשארית הפליטה. שהיתי שם שלש חדשים, עד שקראנו להרה"ג ר' שמואל אונסדורפער זצ"ל מלונדון לנהל אותה.

ישיבה בית שערים

תהילה לקל נתוספו ספסלי בית המדרש חברה ליאדי נוסח האר"י, ואחרי שנים רבות בשנת תשכ"ד קבעתי שם ישיבה.

ותהלה לא-ל זכיתי להעמיד תלמידים חשובים בני תורה ומעש"ט. ובתחלת שנת תשכ"ח העתקנו את משכן כבוד של בית המדרש והישיבה לבארא פארק. הקהלה בווילאימסבורג המשיכה לעוד כמה שנים והייתי שולח מפעם לפעם את תלמידי חמדת לבי הרה"ח ר' מרדכי קנעפלער ע"ה לנהל אותה.

בארא פארק

שם בחסדי ה', הגדיל ה' לעשות עמנו והקמנו מוסדות לשם ולתהלה. שם פתחנו את הכולל הראשון בבארא פארק אליו נהרו רבים אשר נפשם חשקה בתורה והוראה, וב"ה משם יצאו לשמש בקדוש עשרות רבנים ומורי הוראה, הנמצאים כיום ברחבי תבל.

ובמשך הזמן הרחיב ה' לנו, והקמנו היכל גדול לתורה ותפלה בשם "היכל זכרון קדושים" על שם הקדושים אשר מסרו נפשם על קידוש ה' בשנות המלחמה. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו.

קרית אונגוואר

אמנם זאת עמדה לי, שזכיתי אני הקטן זעירא ולא מן חבריא בזכות הורי ומורי הקדושים הי"ד, להעמיד כרך בארץ ישראל (עיין בסנהדרין דף ק"ב:), להקים קריה קדושה "קרית אונגוואר" ברמות ירושלים עיר קדשנו. וחפץ ה' בידינו להצליח שגרים שמה תושבים חרדים לדבר ה' לערך אלף נפשות ישרים וחסידים.

ובמרכזה, בית מדרש גדול שמגדלין בו תורה ותפלה, וקיימתי בעצמי דברי מרן החתם סופר (שו"ת יורה דעה סימן רל"ג) שכתב אל כק"ז מרן ר' עמרם חסידא זי"ע, וז"ל: אל כק"ש מו"ה עמרם חסידא נשיא אלקים בתוך הנשיאים וכו', ומהרי"ק שרש ה' כתב, אין לך מצוה גדולה כזו לבנות בית הכנסת בירושלים עיר הקודש מקום מוכן לעשות תפלה השמימה וכו' כדי שיהיה להם בזכות העמידה שם כי רב הוא כי שם ציוה ה' את הברכה לברך בשמו ולשרתו עכ"ל.

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל

הצר הצורר היתה מטרתו, לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. זאת תשובתנו ונחמתנו בהקמת מוסדות התורה בירושלים עיר הקודש ובגידול משפחות לעבוד את ה', מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, אהליך אלו הם אהלי ישראל, משכנותיך אלו הם בתי כנסיות ובתי מדרשות.

פרק לב

ואלו הן נוראותיו

ספרי משנה הלכות

לולי תורתך שעשועי בעניי אבדתי, ומתנת חנם מאתו יתברך שמו נתחננתי, ועוד שמתי נפשי בכפי, בעט סופר וברוב שרעפי, והן הן נוראותיו גבורותיו אשר עשה בחורבן הגדול והנורא הזה אשר כמעט נשתכחה תורה מישראל, נאספו החרש והמסגר ראשי ישיבות ותלמידיהון מלמדים ותינוקות של בית רבן זקנים עם נערים, אשר מאת ה׳ היתה זאת הוא נפלאת בעינינו, אשר אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה, וזיכני השי״ת ללמוד וללמד ולחבר חיבורים אשר בעזה״י נתקבלו בעולם התורה.

חיבורים על הבה״ג

והנה ראשונה נתתי לב לעיין בספרי הראשונים הלא הוא רבינו הגדול בענקים בעל ׳הלכות גדולות׳, והיה מן הראשונים או הראשון שחיבר חבור על סדר הש״ס ולא היה עליו פירוש מספיק, ועיינתי בדבריו הקדושים להעיר ולפרש כפי יד ה׳ הטובה עלי וזיכני השי״ת לכתוב ביאור על הלכות כתובות נדרים נזיר, ועל דבריו חונים שני פירושים, פירוש ״קמח סולת״ הבא בקצירת האומר לבאר פשוטי הדברים, ופירוש ״משנה הלכות״, הבא בארוכה לפלפל ולסלסל בדבריו, ובדברי גדולי הראשונים והאחרונים שנמשכו אחריו, ובמשך השנים הדפסתי ד׳ כרכים, גם על הלכות גיטין וקידושין, על הלכות יבמות ועבדים, ועל הלכות נדה ויולדת.

רבותי מהדור הקודם

וברוך הוא וברוך שמו שזה יותר מחמשים שנה מאז חברתי חבורים, והוטבו הדברים בעיני רבותי מהדור הקודם הגאונים והקדושים אשר כבר המה זוכים ונהנין מזיו השכינה ועטרותיהן בראשיהן ונתנו מהודם עלי דברינו וזרזוני להמשיך ולחבר חיבורים, הלה המה, כ״ק אדמו״ר מהר״א מבעלזא, הגאון ר׳ אהרן קאטלער, הגאון ר׳ אליעזר סילבער, הגאון ר׳ אליעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר בירושלים, גאב״ד טשעבין, הגאון ר׳ זלמן סורוצקין, הגאון ר׳ יוסף אדלער גאב״ד טורדא, הגרי״ז סולוויטשיק מבריסק, כ״ק אדמו״ר מצאנז קלויזענבורג, הגרי״א הענקין, הגאון ר׳ יונתן שטייף, הגאון ר׳ ישראל זאב מינצבערג, כ״ק אדמו״ר מליובאוויטש, הגאון ר׳ משה פיינשטיין, הגאון ר׳ עקיבא סופר גאב״ד פרעשבורג, הגאון ר׳ פנחס עפשטיין ראב״ד ירושלים, והגאון ר׳ צבי פסח פראנק אב״ד ירושלים, זכותם יכן עלינו ועל כל ישראל.

שאלות ותשובות משנה הלכות

בינתיים בעונתי הרבים טעו בי הרבה אנשים, והתחילו לבא אלי בשאלות בכתב

בענינים הנוגעות הלכה למעשה, וה׳ הטוב היה עמדי אשר לאחר היגיעה הגדולה נתן לי מתנת חנם ולשון לימודים להשיב לשואלי דבר כפי האפשר, וליישב דבר דיבור על אופניו, ללקט ולברר וללבן ענינים, מה שלפענ״ד אינם מובנים, ולקבוץ על יד יד, בעט כותבת במו יד, זה לעומת זה, כנבואת אבי חוזה, ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור, ובין האסור והמותר, ובין החול ובין הקודש, להשיב לשואלים דבר ה׳ זו הלכה, בחילופי מכתבים לידידי הפונים אלי מפעם לפעם, וגם לגדולי הדור אשר משתעשעים בדברינו, וכמה מכתבים אף למקומות הרחוקים ממדינות אחרות מארבע פינות העולם בשאלות בענינים מענינים שונים, לא ראי זה כראי זה וברבות הימים, כשנתרבו הענינים, שמתי אבן על אבנים, ויעצו כליותי לחברם במחברת, להיות לשם השם ולא לי לתפארת, ולקיים הנדרים, ולהדפיסו בחבורים, וחפץ ה׳ בסייעתא דשמיא, לזעירא דלא מן חבריא, להדפיס ולהפיצם בין צדיקיא. ומאז זכני השי״ת להוציא לאור שבעה עשר כרכים, ועוד המה בכתובים.

מצות המלך - מצוה יומית

ועוד לפני שהתחלתי להריץ תשובות למבקשי ה׳, ראיתי שרבים לא יודעים ביאור המצות ומהותן שנצטוונו מאת הבורא ברוך הוא, עד שכמעט היא לפלא אפילו בין לומדי התורה, אשר לא יודעים איזה מצות עשה או לא תעשה, שהם יסוד ועיקר אמונתינו. התייעצתי עם גאונים וצדיקים נושאי דגל התורה ובהסכמתם וחות דעתם הקדושה, החלטנו ליסד חברה לומדי מצוה יומית, ללמוד בכל יום מצוה אחת מהתרי״ג מצות ברבים, לידע ולהודיע מצות המלך, ועל ידי זה יתעוררו לידי מעשה לקיים בפועל כמו שאמרו רז״ל גדול הלימוד שמביא לידי מעשה, ומה שאי אפשר לקיים, על כל פנים נזכה להם על ידי ונשלמה פרים שפתינו.

ועל כן לקחתי לעצמי ששה חדשים והשקעתי כוחי לחבר ספר ״מצות המלך״, סדר המצות עם שרשם וטעמיהם מלוקט מספרי הראשונים ואחרונים על פי פרד״ס, ואחר כל מצוה סדרתי הלכות בקיום המצוה בקיצור נמרץ. ותהלה לאל שהודפס הספר במהדורות רבות גדולים וקטנים לאלפים.

עם צאת הספר לאור שנית, בשנת תשכ״ג לפ״ק, יצאו הרבנים הגאונים והצדיקים ראשי ישיבות גדולי ישראל, מכל החוגים, בכרוז ללמוד בו בכל יום מצוה אחת, לקיים בנו תקנת הקדמונים ללמוד תרי״ג מצות דבר יום ביומו, שלא תשתכח התורה שנצטוינו בסיני. ואלו שמותם זכר צדיקים לברכה, רבי אברהם יפהן זצ״ל (ר״מ בית יוסף נאוואהרדק), רבי אברהם יהושע העשל זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מקאפישניץ), רבי אברהם קלמנוביץ זצ״ל (ראש ישיבת מיר), רבי אהרן קאטלר זצ״ל (ראש ישיבת בית מדרש גבוה לעקוואד), רבי אליעזר זוסיא פורטיגאל זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מסקולען), רבי גדליה שאר זצ״ל (ר״מ במתיבתא תורה ודעת), רבי יוסף אליהו הענקין זצ״ל (מנהל עזרת תורה), רבי יוסף ברויער מפפד״מ זצ״ל (רב ור״מ דקהל עדת ישורון), רבי יוסף גרינוואלד זצ״ל (גאב״ד פאפא), רבי יעקב יוסף טווערסקי זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מסקווירא),

רבי יעקב קמינצקי זצ״ל (ר״מ מתיבתא תורה ודעת), רבי יצחק הוטנר זצ״ל (ר״מ מתיבתא חיים בערלין), רבי לוי יצחק גרינוואלד זצ״ל (גאב״ד צעהלים), רבי משה פיינשטיין זצ״ל (ראש ישיבת תפארת ירושלים), רבי מרדכי שלמה פריעדמאן זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מבויאן), רבי מרדכי שלום יוסף פריעדמאן זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מסדיגורא), רבי שלמה הלברשטאם זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מבאבוב), רבי שמואל עהרנפעלד זצ״ל (גאב״ד מאטרסדארף), ורבי מנחם מנדל שניאורסאהן זצ״ל (כ״ק אדמו״ר מליובאוויטש) שאף טרח וכתב כמה מכתבים למען המפעל, וכן באו בקריאת קודש רבני אגודת הרבנים דארה״ב וקנדה, רבני איגוד הרבנים דארה״ב, ואגודת האדמו״רים דארה״ב וקנדה.

ובמשך הזמן חיברתי עוד חיבורים בהלכה ובאגדה, אשר תהלה לא-ל נפוצו ברחבי תבל ונדפסו בכמה וכמה מהדורות.

וידעתי כי כל זאת לא מחמת חכמה יתירה שיש בי או מעלות יתירות מחבירי בדור זה, כי יודע אני מכאובי לבי, ואם אפרטם אוי לי, וי לי, ואך ורק בזכות אבותי ורבותינו הקדושים, וקיימתי ולא הביישן למד, וכתתי רגלי לקבל תורה מכל גדולי ישראל בחוץ לארץ ובארץ ישראל, מפיהם ומפי כתבם.

פרק לג

סיום מעין הפתיחה

כי במקלי עברתי

מרגלא בפי, על דברי יעקב אבינו (בראשית לב, יא) כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות, דכשהלך אליפז ולקח הכל לכל הפחות הניח לו את מקלו, אבל אנחנו אף את המקל לא השאירו לנו הרשעים רק את הכל לקחו מאתנו, ולא רק כסף ושוה כסף, אלא גם את הגופים לקחו ולא השאירו לנו הנאצים הארורים ימ"ש כלום, ולא נשאר לנו רק התורה הזאת.

ואני, כי במקלי עברתי את האטלאנטיק ועתה הייתי לשתי מחנות. כי אבי ואמי ורוב ממשפחתי עזבוני בכבשוני האש ע"י הנאצים הארורים והן אני נשארתי כאוד מוצל מאש ע"פ נס מאתו ית"ש, וברוב רחמים וחסדים הביאני עד הלום לבנות בית בישראל עם זרע ברך ב"ה וזיכני לבנים ובנות ובני בנים ונכדים בלעה"ר, עם ביתי הרבנית הצדקנית אהובה ליבא תחי' בת הגאון הקדוש מוה"ר ר' דוד שלמה פרענקל הי"ד מח"ס שו"ת באר דוד, חתן הגאון הק' ר' בן ציון בלום הי"ד מח"ס אות ציון (ושו"ת שיבת ציון עודנו בכתובים) בנו של מרן הבית שערים זצוקללה"ה ומגזע שאר צדיקים וגאונים. יה"ר שנזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתומ"צ לשמה ולא ימושו מפינו ומפי זרעינו וזרע זרעינו מעתה ועד עולם אמן.

ואסיים מעין הפתיחה, בשבח והודיה להבוית"ש ויתעלה שלא נתן למוט רגלי ולא נתננו טרף לשיני החיות טרף, וקורא אני על עצמי דברי המדרש (תנחומא פרשת נח סימן ה') שלשה ראו ג' עולמות, נח ודניאל ואיוב, נח ראה עולם בישובו וראהו בחרבנו וחזר וראהו בישובו, דניאל ראה בנין בית ראשון וראהו חרב וחזר וראהו בנוי בבנין בית שני, איוב ראה בנין ביתו וחרבנו וחזר וראה בישובו.

כן אני עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (איכה ג'), שנתקיים בנו מאמר הנביא (ירמיה ג') ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה אמר ריש לקיש דברים ככתבן (סנהדרין קי"א ע"א), על אלה אני בוכיה על אבי ואמי הי"ד ושאר בני משפחתי אשר נרצחו על קידוש ה' אחרי צרות רבות ונאמנות, בתוך שאר רבבות ומליוני אחינו בני ישראל אשר עלו על מוקדה, ואין בית בישראל אשר לא העלה קרבנות רבות וגדולות על מזבח השרפה, והרבה משפחות לגמרי נשמדו וכלו ונאבדו.

ארץ על תכסי דמם, ואל יהי מקום לזעקתם, עד ישקיף וירא ה' משמים, וינקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו ונקמת דם עבדיו אשר שפכו דמם כמים (סליחות לערב ר"ה).

וכשם שקיימנו בעצמנו בכל המצבים "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" כן

יאמר ה׳ ״זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך, קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה׳״ (ירמיה פרק ב׳). ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

מנשה הקטן

בן אאמו״ר הקדוש מוה״ר אליעזר זאב הי״ד
ואמי מורתי הקדושה מרת רחל לאה הי״ד

מכתב אודות נצחיות ישראל בסוף גלויתנו

ב"ה

אור ליום ג' לסדר כל איש ישראל התשכ"ט ברוקלין נ"י יצו"א

מע"כ ידידי הרבני הנגיד המפואר יר"א וכו' ר' אליעזר צדוק מרגליות נ"י [זצ"ל]

אחדשה"ט בידידות,

בחזרי לביתי מארצינו הקדושה הנני בקצירת האומר להשיב על הקריאה של חיבה באשר עלה ברצונכם הטוב לכתוב מהני מילי אשר היו אותנו מיד אחר צאתינו מן השואה, ולחקקו בעט ברזל ועופרת ולקבעו בדברי דפוס, למען ידעו דור אחרון בנים אשר יולדו יבינו אחרית דבר מראשיתו וילמדו לנפשותם לשמור דרך החיים חיי נצחי, בזכרם חסדי ה' לאבותיהם, והיות כי השנה הוא שנת העשרים וחמשה נתעוררה אצליכם הענין.

מאורעות השואה בלתי אפשר להסביר למי שלא היה שם

ואמנם כי טוב הדבר אשר דברתם לעשות וחשבתי דרכי זכרתי ימים מקדם שנות ראינו רעה ימים אשר אין בהם חפץ, ואמרתי בלבי כי הנושאים רבים והתלאות מפליאות פלאי פלאות על איזה מהם אדבר ועל איזה מהם לא אדבר, ולבי בוער בקרבי אש קדחה באפי בזכרי את הימים החשוכים האלה, כל רגע ורגע מלא סכנות לגוף ונפש, ואיך אעבור אימים האלו בלי להעיר ואכתוב מהימים לאחר הזמן הזה, ואמשול משל המובא באיש אחד אשר הציל את הרודן הגדול נאפאליאן בעת בריחתו, והוא נתחפש והגיע אצל יהודי אחד, ובאו אל בית היהודי לחפשו, וההוא הטמינו, וכשלא מצאוהו חזר לצרפת. לאחר זמן בא היהודי שהציל את נאפאליאון וביקש לראותו וכמובן שמיד נתנו לו פגישה עם נאפליאון, והיהודי בתם לבב בדברו אתו שאל יגיד נא לי כבודו האיך היתה ההרגשה אצל מעלתו כשאני הצלתי אותו ממות, הרודן נאפאליאן התרגז על שאלתו וצוה מיד לתלות את היהודי על שביזה המלכות, בחנם התחנן היהודי לפני נאפאליאן להצילו, ולא הואיל כלום. גם השרים שראו האכזריות הגדולה על אדם אשר הציל אותו בקשו רחמים לפני נאפאליאן ולא הואיל. ומיד הכינו את התליה והוציאו את היהודי, ואמר וידוי ותלו אותו על העץ, והנה ברגע האחרונה כשכבר הקשר היה סביב לצווארו, צוה נאפאליאן להורידו, ואז בא נאפאליאן אצל היהודי ואמר לו, "כך היתה ההרגשה שלי כשהצלת אותי ודבר זה לא יכולתי להסבירו באופן אחר". ולכן אמר המגיד בהגדה של פסח "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" כי אם לא ישים עצמו באותו מצב, לא יוכל להודות ולהלל.

וכן אני אומר לענינו, שדברים כאלו אי אפשר למסור לאחרים שלא ראו הדברים, ולכן קשה מאד לכתוב בענינים אלו. מכל מקום לאחר התיישבות קצת החלטתי

לנגוע בנקודה הנפלאה הטמונה והנעלמה בגוף היהודי שהוא הסוד החיים הנצחי וקדושתו של עם ישראל.

גם הפשוטי עם היו מוכנים בכל הדורות למסור נפשם על קידוש שמו ית׳

רבים מעמי הארץ תמהים ומתמיהים על המציאות אשר לאחר כאלפיים שנה אשר עם ישראל נתן למשיסה ולבוז בין העמים ובכל מיני עינויים קשים להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה, והכל רק כדי לערבם בין האומות, ובכל זאת שמך לא שכחנו. וידוע דאם לפעמים מי שהוא מזרע יעקב פחות שבפחותים ח״ו משתמד האומות מרוממים ומגדלים אותו עד לב השמים, ואפילו הכי לא מצינו ח״ו שבני ישראל ימירו את אמונתם בשום זמן מן הזמנים, ולאו דוקא שומרי התורה אלא אפילו זרע יעקב הרחוקים מדרך ה׳, וכמעט לא נשאר בהם לחלוחית אם כל זאת כשבא ח״ו להמרת דת לא ימירו אלקים חיים בתבנית שור אוכל עשב בשום זמן ואדרבה כתב היעב״ץ, הביאו הבני יששכר מספר פעמים ז״ל דפשוטי המון העם בשעת הגזירה מסרו נפשם יותר על קידוש השם והוא פלא, ואין לזה פתרון טבעי למה ועל מה זה, ולא כן הגוים שכבר עבדו כמה וכמה עבודה זרות.

והתשובה לשאלה זו מבוארת כי ניצוץ קדוש טמון בזרע אברהם יצחק ויעקב בפינמיות הלב והמוח, ואותו גחלת הקדוש שהוא הנקודה הנפלאה נמשכת בכל בית ישראל ונמסרת לצאצאיהם מדור לדור, והוא הנקודה ממסירת נפשו של אבינו הזקן ובנו יחידו שנעקד על גבי המזבח ויעקב הבחיר שבאבות והנקודה הזו מתעוררת בלב בני ישראל, בעת שהצר צורר ח״ו.

אף אחד מן הניצולים לא רצה לשכח שם ישראל ממנו

והנה לאחר החורבן הנורא הזה אשר כמוהו לא נהייתה למאז היותה לגוי, אני הגבר ראו עיני שנתלקטו לקוטי בתר לקוטי שנשארו מכבשונות האש לערך חמש מאות צעירים בגיל 6-20, נפוחי רעב, יתומים מבלי אב ואם, בלי כח רוחני וגשמי, והובאו על ידי ארגון לאומי לצרפת, והושיבום בכפר ״עקאי״ לא רחוק מפאריז. היו שם מן הפקידים והשומרים, שדאגו בשביל גורלינו והחליטו לחסל מאתנו לעולם צרות כאלו שעברו עלינו, והאופן לזה היה פשוט להם להמציא ניירות עכו״ם להשתכח שם ישראל מכולנו, ונימוק שיטתם שלא ישתו עוד מכוס התרעלה.

ולא יאומן כי יסופר אשר כולם כאחד בלי יוצא מן הכלל לא רצו אף לשמוע מדברים כאלו וכל שכן שלא לקיימו, ובאמת זה דבר שאין להבינו על פי דרך הטבע, בזמן שבני ישראל היו סחופים ודווים, אין בית אשר לא נפקד ממנו אנשים רבים, ולא נשאר אפילו אחד בעיר ושנים במשפחה, והילדים רכים כמה מהם נולדו באמצע הרדיפות בימי המלחמה וההריגה, והיה עניני יהדות והדת רחוק מהם לגמרי, עם כל זאת כולם התנגדו בתוקף ובמסירת נפשם נגד ההצעה הזו.

ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל הנקודה הנפלאה בלב זרע יעקב אשר עליה אמרו נצח ישראל לא ישקר.

ומה צדקו דברי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל שכתב שהנס הכי גדול שנעשה לישראל הוא אשר לאחר אלפים שנה בגלות בין העכו"ם מכריחין אותם בכל מיני הכרח בגוף ונפש להתערב ביניהם, ואפילו הכי לא נתערבו בגוים ולא המירו אלקים חיים בצורה זו אז אחרת, עבור שום דבר בעולם והם עדיין חיים וקיימים.

אותם דמים ששפכו העכו"ם - הם יתנו לנו כח ועוז לחיות ולבנות

ואולי יש כאן להזכיר פירוש האברבנאל על הפסוק ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי, ופירש האברבנאל, עליך הוא מלשון קול עלה נדף, ופירוש ואעבור עליך, כשיעבור על עלה הסטוריה של היהודים ודפי קורותיה, ואראך מתבוססת בדמיך כלומר שעל כל עלה ועלה מקורות היהודים, נראה שהוא מלוכלך עם דם יהודים, כאן רצחו וכאן הרגו, ובכל דור ודור שפכו דם ישראל, ואומר לך בדמיך חיי, כלומר באותם דמים ששפכו העכו"ם, הם יתנו לנו כח ועוז לחיות ולבנות ולשאוף מאויר החיים עד עולם.

וכן אני אומר אותם הדמים מבני עמינו שנתערבו דמי אבות ואמהות, דמי חתנים וכלות, דמי אמהות וילדיהם, דמי רבנים וקהילותיהם, דמי חסידים וחסידות, דם נקי שנשפך כמים, נא אבינו שבשמים נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך וגאלינו גאולה שלמה וקבצינו יחד מארבע כנפות הארץ לארצינו.

עוד ראיתי פה להזכיר כי רוב מחברינו וידידינו שנשתחררו בבוכענוואלד ובאו ל"עקאי" הנ"ל, במשך הזמן נתפזרו מהם לארצינו הקדושה ומהם לארה"ב, ומהם שנשארו בערי יוראפף, אמנם תהלה לאל, אלו ואלו ברנן מזמרים, רובם מהם נשארו דבוקים באמונתם ולתורת אבותיהם אשר מסרו נפשם עליה על מוקד האש בפועל ממש, ארץ אל תכסי עפרם ואל תהי מקום לצעקתם עדי ירא ה' וישפוט את הר שעיר ויקיצו ישיני עפר עם ישיני חברון.

ואני הגבר את אחי אנכי מבקש, שמעו נא אחי וידידי בעיקר אנחנו שעברנו את כל שבעה מדורי גיהנם, ובכל זאת אנחנו פה היום כולנו חיים, ורובם ככולם זכינו בעזרת ה' לבנות בתים, ולראות משפחות בישראל חוזרות ונבנות על ידינו, נודה לה' על אשר גאלנו, ומידי הצר הצורר היטלער ושריו ועבדיו ימ"ש שר"י הצילנו, אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו אין אנחנו מספיקים להודות לה' על כל הטובה שעשה עמנו, זכרו נא לימי קדם אשר כל אחד מאתנו באותם הימים היתה שאיפתו הלואי ונזכה עוד לאכול תפוחי אדמה מבושלים עם הקליפה (פעל קארטאפעל) על השובע ובני חורין, אז נודה לה' על כל חסדו, ונהיה שבעי רצון, ועכשיו עד הנה עזרוני רחמי השם איש איש לפי מהללו, זה ברוב עשרו וזה ברוב בניו, וזה בתרווייהו, איש תחת גפנו ופרנסתו בס"ד, אל נא אחי תרעו

הביטו וראו בחסדיו, שפרו מעשיכם וברית אל תופר, הרי כבר עברנו את כל הצרות, ועל כן נקוה אי״ה בקרוב לביאת משיח צדקינו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות כל הארץ ויוליכנו קוממיות לארצינו, ויראו עינינו וישמח לבנו במיתי לן נהורה ותחפי להון בהתא, ואוי לו למי שח״ו ברגע האחרונה הזאת אחר שסבל כל החושך ובשעה שיבקע כשחר אורו ח״ו יעזוב את מקור מחצבתו, ואוי לנפשו, ואשרי להמחכה לו בכל יום שיבא.

הרגעים האחרונים

ואסיים במשל מיהודי ועכו״ם שהיו שותפים וירדו מנכסיהם ובעת צרתם לא היה להם עצה אחרת רק לצאת לקבץ נדבות, והיות כי העכו״ם ולא מזרע ישראל המה ואינם מרחמים, בקש משותפו הישראל שיקחהו אתו להיהודים, ככה הלכו עד ערב פסח ספר היהודי לעכו״ם שבערב פסח יהיה יום קשה כי חמץ אין כבר, ומצה אסור לאכול אבל לכן בלילה כבר תשלים אכילת כל היום כפליים, בלילה נכנסו לביהכ״נ וסידר לו את כל ההתנהגות קודם ישתה יין לקידוש וכו׳ ואחר כך מרור ואחר כך שלחן עורך מכל מטעמים, לאחר התפילה לקחו שני בעלי בתים את שני האורחים, לאחר הסדר חזר היהודי לאכסניא שמח וטוב לב ובעוד איזה רגעים חזר העכו״ם במר נפש וצועק מרוב כעס ויגון, שאלו היהודי מה זה, אמר לו באתי אל הבעל הבית הזה, ונתנו לי מעט יין ואחר כך התחילו להתפלל, ונתנו פחות מכזית לפה, ושוב מלא היד מרור, זה היה מר ביותר אבל אכלתי בזכרי מה שאמרת שלאחר המרור יביאו כל מיני מאכלים טובים, אבל נהפוך הוא שהביאו לי עוד הפעם מרור רק שכרכוהו בשתי חתיכות מצה ושינו שמו לכורך וחשבו לרמאות אותי, אבל באמת כי זה היה מרור כראשונה, וכשראיתי זאת התרגזתי ועזבתי את הבית והשלחן.

אז אמר לו היהודי הוי גוי שוטה, כבר אכלת מרור ואילו חכית עוד רגע כבר היית אוכל מעדנים וכל טוב, עכשיו הסכלת עשו, את המרור אכלת פעמים ואל המעדנים לא זכית עד כאן המשל.

והנמשל מובן מאליו ישנם ח״ו אנשים אשר הוכו בסנוורים, שכבר עבר עליהם כוס היגון ואכלו מרור פעמים ובשעות האחרונות אשר כבר מוכן השלחן והשור הבר ולויתן ויין המשומר מששת ימי בראשית וכל מיני טובות לישראל הכל מתוקן לסעודה, והחכם עיניו בראשו וסובל עוד מצה מרור שהוא כבר מכורך עם המצה שאינו מר כל כך, כי כבר נראה המצה משני הצדדים ורק מבפנים אכתי מר הוא, אבל מיד יגיע כבר הטוב הגמור לבני ישראל, והכסיל בחשך הולך ואובד גם מה שהיה לו ובחנם אכל מרור.

לכן אחי ורעי ידידי הנאמנים מי שרוצה לשמוע לי, חזקו ונתחזקה בשעות האחרונות קודם הגאולה וביאת כל טוב לישראל, וכבר אנחנו רואים ב״ה הסימנים לביאת משיח צדקינו, כבר מתקנים השלחנות לסעודת מלכים לישראל, משפשפים

הכלים מזמינים הכלי זמר והכל לטובתינו, והרי ראינו באמת כי כבר האומות העולם גם כן רואים מהנסים אשר ה׳ אלקי אבותינו עושה עמנו בכל יום, וכמו שאנו אומרים בתפלה ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובתיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים, ובזכות האמונה והבטחון בה׳ אלקי אבותינו יזכור לנו את ברית אבותינו ואת מסירת נפשם למען קדושת שמו הגדול ויגאלינו גאולת עולם בב״א.

ידידכם המברך את כלל ישראל בברכת כוח״ט, המצפה לישועת ה׳ כהרף עין בלב ונפש,

מנשה הקטן

ספר

פרסומי ניסא

מדור שאלות ותשובות

מכיל בקרבו שאלות ותשובות ובירורי הלכה
בעניני התקופה בשנות השואה האיומה

מתוך ספרי שו"ת משנה הלכות י"ח חלקים
ומתוך ספר שו"ת באר דוד
למו"ח הגאון הקדוש ר' דוד שלמה פרענקל הי"ד

אשר חנן ה' את עבדו מקים מעפר דל

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר
וראש ישיבת בית שערים בברוקלין נוא יארק

בן לאאמו"ר הקדוש חסיד ועניו
מרן ר' **אליעזר זאב**
שנהרג ונשרף עקה"ש, הי"ד

מפתח הענינים

סימן א **הנחת תפלין בימי הזעם במקום שידוע שיתבזו על ידי הגוים**
שו"ת משנה הלכות חלק ו סימן קצ

סימן ב **האם רשאים אנשי צבא ללכת אצל רופא ויעשה מלאכה בשבת כדי לשחררם מעבודת הצבא יום השבת**
שו"ת באר דוד סימן ג

סימן ג **העובד בצבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת איזה עדיף לעשות במשיחה בעצמו או על ידי גוי בתער**
שו"ת באר דוד סימן ה

סימן ד **אנסוהו גוי לגלח זקנו בשבת ואם יעשהו בעצמו אפשר על ידי סם, איזה עדיף**
שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן רצה

סימן ה **אחד שכפאוהו ראש הצבא לבנות סוכה ביו"ט האם מקיים מצוה כשאוכל וישן בה**
שו"ת באר דוד סימן יז

סימן ו **האם יש חיוב לעקור ולילך מביתו לעיר אחרת בעת החירום כדי לקיים מצות ד' מינים ביו"ט**
שו"ת באר דוד סימן יח

סימן ז **הטעם שלא נקבע זכר לחורבן - ולא הודיה על ההצלה**
שו"ת משנה הלכות חלק טו סימן ריא / הקדמת ימי שמונה

סימן ח **אנשי צבא שיש להם יורה שבשלו בה טריפות ואינם יכולים ללבנו אם יש להכשירו בהגעלה**
שו"ת באר דוד סימן כב

סימן ט **אסור לשומרי תורה להשתתף עם כומרים ליום הזכרון של השואה**
שו"ת משנה הלכות חלק יג סימן קכה

סימן י **אנשי צבא המקבלים נבילות וטריפות האם מותר להם להחליף מנותיהם עם יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות**
שו"ת באר דוד סימן כג

סימן יא **עוד בהנ"ל / ישוב מהשגות הגאון בעל אמרי יהודה זצ"ל הי"ד על סימן הקדום - בדיני לפני עור**
שו"ת באר דוד סימן כד

סימן יב **אי מותר בשעת מלחמה לעשות תעודת זיהוי שהוא גוי**
שו"ת משנה הלכות חלק ט סימן קע

סימן יג **כפרת עוונות בלא ווידוי להנהרגים על קידוש ה', וכל ההרוגים הם קדושים**
שו"ת משנה הלכות חלק טז סימן לג / כת"י

סימן יד **מומר שנהרג על היותו יהודי אי הוי בכלל קידוש ה׳ / חלילה לתת טעם אנושי לגזירת השואה**

שו״ת משנה הלכות חלק טז סימן קכא / שו״ת משנה הלכות חלק יז סימן ח אות יג

סימן טו **בשנות הזעם רצו הנאצים לשרוף בחור תלמיד חכם ובחור אחר רצה לילך תחתיו, אי מותר לו להכניס עצמו למיתה**

שו״ת משנה הלכות חלק ט סימן קעא

סימן טז **איש אחד שיחד רוצח להרוג את אביו ב״ריה׳ ולא ביסורים קשים, ורוצה לעשות תשובה על שגרם לאביו ליהרג במהרה**

שו״ת משנה הלכות חלק ו סימן שיד

סימן יז **גוי שהעיד על ג׳ קברות של הרוגי שואה אי מותר לפנותם**

שו״ת משנה הלכות חלק טז סימן קכ

סימן יח **נשים שהיו בזמן השואה במחנה אי דינן כשבויות**

שו״ת משנה הלכות חלק ה סימן רטז

סימן יט **אשה שבעלה הראשונה נהרג בשואה, וגם בעלה השניה מת, האם יש לה דין קטלנית**

שו״ת משנה הלכות חלק ט סימן רנה

סימן כ **דיני כיבוש מלחמה במלחמת העולם השניה בידי הנאצים והאמריקאים**

שו״ת משנה הלכות חלק יז סימן קמ

סימן כא **מי שכל קרוביו מצד האב נהרגו בשואה, מהו שיורשי האם יירשו**

שו״ת משנה הלכות חלק יד סימן רלה-ז

סימן כב **אשה שנאבד בעלה בעת השואה וקראה שם בנה על שם בעלה, ושוב חזר בעלה אי יכולה לשנות שמו**

שו״ת משנה הלכות חלק ט סימן רמח

סימן כג **בת ישראל הנישאת לעכו״ם רחמנא ליצלן, האם חייבת במזוזה (תשובה שכתבתי לאחרונה לעיר אונגוואר החריבה והבזויה)**

שו״ת משנה הלכות חלק יח כת״י

• • •

קינות

קינה לתשעה באב על ששת מליונים שנשמדו על ידי הנאצים ימח שמם

קינה תשבי יבשרנו

קינה באידיש

סימן א

הנחת תפלין בימי הזעם במקום שידוע שיתבזו על ידי הגוים

(שו"ת משנה הלכות)

בס"ד ה' להדלקה התשל"ג בנ"י יצו"א

מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם בע"ת נו"נ אי"א פ"ה כש"ת מוה"ר **אפרים אשרי** [זצ"ל] רב בביהמ"ד הגדול נ"י ור"מ ישיבת תורה ואמונה בעמ"ס שו"ת ממעמקים ג"ח ועוד:

אחדשכ"ג בידידות נאמנה, ספרו שו"ת ממעמקים חלק ג' קבלתי וקדמתיו בכבוד הראוי לו כלו נאה כלו יאה, **וראיתי צערו שמבצבץ בו בכל דף ודף מצערן של אחבנ"י אוי לנו שכך עלתה בימינו** אלא שחייב אדם לברך וכו' והשי"ת יגדור פרצות עמו וישלח לנו גואל צדק בב"א, והנני בברכת הדיוט שיזכה לישב על מי נח ולהרבות דעת תורה בישראל כאות נפשו ונפש ידידו המברכו בלב ונפש:

ובד"ת אשר העיר בשולי המכתב על מה שכתבתי בספרי ח"ה סי' קכ"א במחלוקת האחרונים ז"ל אי מותר להניח תפילין במקום שידוע שאח"כ ח"ו יקחו אותם הגוים וישרפו אותן והרהרתי הרהורי דברים א"כ אנן בדידן **מעשה רב עשינו בגעטאס וקאנצענטריישאן קעמפס ומסרנו נפשינו להניח תפילין אע"פ שידענו שאם יתפסו יקחו התפילין וישרפו אותם כידוע מאותם הרשעים הארורים ימ"ש:**

וכת"ר ציין לעיין בספרו שו"ת ממעמקים ח"ג סי' א' שכבר דן בכעין זה **בבחור שהי' בגעטטא בביה"ח וביקש שישלחו לו תפילין לשם וחשש מעכ"ג להקול שהגערמאנים נוהגים לשרוף את חפצי החולים** ועיינתי בספרו היקר וראיתי שדן בזה במחלוקת הרמב"ן והרז"ה והרשב"א דדעת הרמב"ן דאין למצוה אלא מקומה ושעתה ובעה"מ והרשב"א חולקין ודחה לעצמו דבנידון כזה גם הרמב"ן מודה לאיסור:

ושוב הביא דעת הש"ך יו"ד סי' רצ"א ס"ק ו-ז שכתב טעם דאין קובעין מזוזה ברחובות בק"ק קראקא ופרא"ג הגם שיש להם דלתות נסגרים משום עלילות המושל ועוד מטעם אחר דבודאי יטלוה ויבזוה העכו"ם וא"כ יהיו גורמין בזיון לכתבי קודש ומכאן למדנו לישראל החוכר חכירות מן השר למכור יין שרף או שכר או מי דבש ועבדי השר ממלאים הבית בכל יום ורגילים ליקח מזוזות ונוהגים בהם מנהג בזיון שאין לעשות מזוזה באותן פתחים אא"כ שהפתח הוא במקום שמור מן העו"כ שלא יטלו המזוזה ממנה כ"כ הב"ח עכ"ל הש"ך:

ודייק מינה כ״ג דמבואר להדיא דיש לחוש שמא ינהגו העכו״ם מנהג בזיון, **וא״כ ה״ה נמי בתפילין מהאי טעמא יש לחוש שהרשעים הגרמנים ינהגו בהם מנהג בזיון** ופלפל עוד בטוב טעם ודעת במקור מוצא טעם הש״ך, **ולבסוף העלה מיהו מאחר שלא ברור שהגרמנים נוטלים מהחולים הבריאים כל החפצים שלהם לאחר שיוצאים מביה״ח** ויש להניח שאין ממש בקול זה כה״ג גם הש״ך מודה שאין לחוש גם דלא גרע מה שישלחו תפילין בחשאי מהיכא שקובעין מזוזה בפתח שהוא שמור מן העכו״ם ע״כ:

והיות כי דבריו עלי ערבים אמרתי להשתעשע קצת בדבריו לכבודו לפי מיסת הפנאי והנה במה שרצה כ״ג להניח דאינו ברור שהגרמנים נוטלים הכל, **הנה בעונ״ה עינינו ראו ולא זר מה שעשו לכתבי קודש ויותר ממה שנאמר עליהם עשו ובפרט בתשמישי קדושה כידוע:**

גם מה שרצה לומר דלא גרע מה שישלחו תפילין בחשאי מהיכא שקובעין את המזוזה בפתח שמור מן העכו״ם וכנראה זה טעם שני, ולפענ״ד מרחק רב ביניהו דהקובע מזוזה בפתח שמור הכוונה שהוא רשאי ליתן שם המזוזה ואין שום עכו״ם אורבין עליו ליקח המזוזה משם ואפילו אי יראו אותה עכו״ם לא יבזוה דבפניו לא יבזוהו ושלא בפניו הלא לא יתנהו ליכנס ואפילו אם יכנס פעם בגנבה ויבזה המזוזה לזה לא חיישינן כיון דאין להם רשות לבזות את המזוזה וכה״ג חייבה התורה במזוזה, אבל מי שמשלחין לו תפילין בחשאי ובהסתר ואם ימצאו התפילין אצלו יקחו אותם וח״ו ישרפום א״כ כה״ג ודאי לא דמי למזוזה ואדרבה דומה למזוזה שאינה משומרת, **וע״ז אנו דנין כי הם [הנאצים] מחפשים אחר תשמישי קדושה ובפרט שנשלחו בחשאי שזה בעצמו הוא אצלם חטא ליקח התפילין ולשורפם ח״ו** אשר לפענ״ד אין ממזוזה ראיה כלל לדידן:

ומה שנלפענ״ד לחדש בס״ד לפמ״ש בגמ׳ שבת מ״ט וק״ל דתפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ונחלקו רבותינו הראשונים ז״ל דעת רש״י דתפילין הוא מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה דהרי כל ישראל לא מסרו נפשם אלא אלישע בעל כנפים והתוס׳ פי׳ דאלישע נמי לא מסר נפשו עליהם שהרי כשבא הקסדור הורידם ודעת הר״ן כדעת התוס׳ שהקשה שם דאלישע שהי׳ לו גוף נקי למה נטלן מראשו והרי קיי״ל דבשעת הגזירה אפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור ותי׳ דדוקא לעבור אלא תעשה אבל אם גזרו לעבור על עשה תיבטל ולא יהרג שהרי יכולין לבטלה ממנו בע״כ שיניחוהו בבית האסורין ותיבטל מאליה ופריך עוד וא״כ היכי מסר נפשו עליה ומנח דכיון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו י״ל דאע״פ שאינו מחויב אפ״ה רשאי למסור עצמו ע״ש. ועיין נמק״י סנהדרין ע״ד ע״ב:

ויש לדייק בתי׳ הר״ן בתרתי חדא מה שאמר שיכולין לבטלה ממנו בע״כ

שיניחוהו בבית האסורין למה לא אמר שישרפו לו התפילין ויבטלוהו מלהניח תפילין וגם למה לא חש שמא יבזו התפילין כיון שגזרו וגם אתי׳ השני קשה דאע״פ שאינו מחוייב בדבר אפ״ה רשאי למסור עצמו תינח למסור עצמו רשאי אבל כיון שאינו מחויב בהנחת תפילין א״כ האיך יביא התפילין לידי בזיון כיון דאינו מחויב להניחם הו״ל מביא תפילין לידי בזיון ואפילו להתוס׳ דמותר לקדש השם אפילו כשאינו מחויב מכל מקום לבזות התפילין מי התיר לו:

אמנם פשוט דדא שבוש הוא דלא גזרו משום בזיון תפילין אלא היכא דליכא גזירה והוא גורם לכתבי קודש לבא לידי בזיון אבל היכי דאיכא גזירה על ישראל אז אדרבה זו הוא כבודן של תפילין שמוסרין נפשם עליהם ובכלל על מצות וכעין מה שאמרו עת לעשות לה׳ הפרו תורתיך פעמים שביטולה זו היא קיומה ובזה אתי שפיר נמי מהא דרחב״ת ע״ז י״ח שג״כ לא חש לבזיון התורה ואדרבה השיב לבתו אילמלא אני נשרפתי לבדי הי׳ הדבר קשה עכשיו שאני נשרף וס״ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס״ת הוא יבקש עלבוני ע״ש, ולפום ריהטא אדרבה זה לכאורה הי׳ לו לחשוב לו לחטא שגרם לשריפת ס״ת ולפמ״ש אתי שפיר שאם שורפים כתבי קודש בשביל שעשה עמהם מצוה ומסר נפשו עליהם אדרבה זהו כבודם ולזה אמר עכשיו שאני נשרף וס״ת עמי מי שיתבע עלבונה ואתי שפיר דברי הר״ן נמי שלא תי׳ שיבטלוהו ע״י שישרפו התפילין דמזה אכתי בידו לכתוב לעצמו תפילין אחרים ומשום בזיון שגורם לשרוף תפילין ליכא דכה״ג ליכא משום בזיון ולכן תי׳ שיכולין להניחו בבית האסורים:

ובזה אתי שפיר נמי מה **שמצינו בגדולי הצדיקים והקדושים בשעת קדוש השם דוקא לבשו טלית ותפילין לקדש השם בהם דכה״ג ליכא חשש בזיון ח״ו ואדרבה זו הוא הקידוש השם.** ועל דרך הערה אמרתי כמו בגוף ישראל שהתורה הקפידה שלא לאבד עצמו לדעת וחייב לשמרו כדכתיב וחי בהם ולא שימות בהם ואפ״ה במצות קדוש השם דוחה הכל ומוסר נפשו וזו הוא העשה הדוחה כל התורה כולה עם העשה של וחי בהם שהיא גדולה מכל העשין שדוחה כולם וביטולה זו הוא קיומה כי הם חיינו הכ״נ לענין כתבי קודש שאסור לגרום מחיקה ובזיון היינו כשאין בזה קידוש השם אבל כשהמחיקה לשמו ועבור שמו יתברך אדרבה מצוה הוא בכך ורמז לדבר סוטה וכ״ש הוא כה״ג שבעלי התפילין מוסרין עצמן על קידוש השם ולכן מצוות תפילין כיון שלא מסרו עצמם עליה עדיין רפוי הוא בידם והלואי שהיו מוסרין עצמם ועכ״פ כה״ג ליכא חשש משום בזיון וז״ב:

ועיין תו״ח סנהדרין ע״ד ע״א אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא פי׳ הרי״ף ז״ל שעו״כ וכו׳ והא דנקט ערקתא דמסאנא ולא א׳ משאר מלבושים נראה לפי שעו״כ משתדלין בשעת הגזירה לבטל מישראל מצות תפילין כדאשכחן

בעובדא דאלישע בעל כנפים וגבי המן כמו שכתבו יקר אלו תפילין דכשישראל מקיימין מצות תפילין כראוי נופל אימתה ופחד על העו"כ והיינו דקאמר דבשעת הגזירה שרגילין העו"כ לבטל מישראל מצות תפילין לא מבעיא אם רוצים לבטל מהן מצות תפילין ממש ח"ו שיהרגו ואל יעבור אלא אפילו אינם רוצים רק שישנה ערקתא דמסאנא שדרכו של ישראל להיות רצועות שחורות יהרג ואל יעבור כיון דרוצין לבטל ממנו מלתא דדמיא לתפילין ורמז עליהן דרצועות שחורות בתפילין הלל"מ הוא וכתפילין כך מנעלין ע"ש:

ולפ"ז נלפענ"ד פשוט **דבגעטטאס וקאנצענטריישאן קעמפס שהיינו בעונ"ה ומי שהי' לו תפילין או שהי' יכול לקבל תפילין ולהניחם שם ודאי הי' מצוה גדולה ולא הי' ח"ו בכלל איסור משום בזיון ואדרבה זה הי' כבודן של תפילין שבני ישראל מסרו נפשם עליהם ואפילו במקומות אלו במקום סכנה והניחו תפילין** ואף שאינם מחויבים למסור עצמם בשביל תפילין מ"מ הרי כתב הר"ן דמותר ובכלל באמת מסרו נפשם על מצות השם שמה, **ועיני ראו בעונ"ה כמה פעמים כאשר התפללנו ועברו דרך שם הנאצים ימ"ש אמרו בלשון לע"ז ווא איז אייער הער ג-ט ער זאל אייך העלפען:**

וב"ה כמה פעמים נלקתי מלקות פעמים עבור שעמדתי בשורה בחשאי לקבל תפילין עכ"פ להניחן על היד או על הראש ולברך עליהן לרגע ופעמים על שלא רציתי לגלח בתער רק נתתי מלחמי הצר עבור מספרים ליקח הזקן ועוד ועוד זכרה לנו אלקינו לטובה ולזרענו וזרע זרענו עד ביאת גואל צדק אמן:

שנית נלפענ"ד לחדש דלא חששו משום בזיון כתבי קודש אלא היכי שהניח כתבי קודש בכיון או דהמצוה הוא להניח כתבי קודש במקום שאפשר לעכו"ם שיבא ויטלם ויבזה אותם ואף שהוא עושה מצוה בהנחתם שם מ"מ כיון שאם יניחם שם אפשר שיתבזו והוא יהי' הגורם לבזיון אמרינן כה"ג מוטב שלא יקיים המצוה בשב ואל תעשה ואל יגרום שיתבזו כתבי קודש ויתחלל ש"ש ח"ו והיינו הדין דמזוזה אבל היכי דקיום המצוה הוא ע"י אדם שהוא שומר על המצוה שלא תתבזה ועל הכתבי קודש ולא מניח הכתבי קודש לבזיון **אלא שהעכו"ם הם רשעים ומחפשים אחר כתבי קודש וכל מקום שימצאו ישרפום וכיוצא בו כה"ג ליכא איסור משום גרם בזיון דפשוט דהוא לא גרם שום בזיון כה"ג והוא מצדו שמרם בקדושה אלא הערל הרשע בא לבזות כתבי קודש ואם הם שולטים עלינו מה לנו לעשות והלא אנו עושים כל מה שבידינו להעלים מהם הכתבי קודש** וע"ז נמי אמרו מי שיתבע עלבון התורה הוא יתבע עלבונינו:

בקיצור החילוק בין היכי שהוא הוא הגורם להבזיון ובין היכי שהוא לא

עשה שום גרמא לבזיון אלא שהעכו"ם מחמת רשעם באו ומבזים ואם לא ימצאו לא יתבזו ואנחנו עושים שלנו שלא יתבזו ומעלימים אותם מהם כה"ג ודאי לא מקרי ח"ו גרמא לבזיון כ"ק ולפ"ז פשוט נמי החילוק בין מזוזה שמניח בפתח שבאים שמה גוים לתפילין ובאמת כי פשוט דגם בפתח המשומר נמי אפשר שיכנסו עכו"ם אנסים ולבזות ח"ו המזוזה אבל לא חששו לזה אלא היכי דהניח במקום שדרך העכו"ם לבא והו"ל גרם בזיון כנלפענ"ד:

ועוד בו שלישיה דנלפענ"ד לומר דדוקא היכא שהניח הכתבי קודש במקום שאין בידו לשמרם מבזיון וע"פ רוב ודאי יבואו לידי בזיון כה"ג איכא איסור גרמא משום בזיון כ"ק אבל אם הם במקום שאפשר לו לשומרם ולגונזם כה"ג ליכא משום בזיון ולפ"ז הי' אפשר לישב אפילו במי שנכנס לביה"ח ח"ו שדרכן לשרוף התפילין לאחר יציאתו מביה"ח מ"מ כיון שבידו לגונזם שם בביה"ח ולמשל לקוברם או לגונזם במקום מוצנע באופן שלא ימצאם אדם כה"ג ליכא איסור משום בזיון והגם דאסור לגרום לכ"ק שיבואו לידי גניזה ואפילו רק חלק מהם ועיין יו"ד סי' ר"פ שאסור לגרום ליריעה אחת לסלקה ולגונזה ועיין מש"כ בספרי ח"ב סי' י"ט כ' באריכות גדולה במחלוקת ראשונים בגליונות ס"ת יותר מכשיעור אי מותר לחתכם. ובספרי ח"ד סי' ק"ל, ועיין שו"ת ח"צ סי' י"ט שאין מחליפין רק יריעה אחת שבלתה ועיין שו"ת ש"י ח"ב שאלה פ"ט ובשו"ת מהר"י הכהן סי' מ"ט וחוט השני סי' פ"ו ושו"ת ח"ס יו"ד סי' רנ"ז ובערוך השלחן סי' ר"פ סט"ו:

מ"מ נראה דדוקא היכא דהוא עושה פעולה בעצם הכ"ק אבל הכא הרי הוא מקיים מצוה ומתפלל ומה יעשה אם לאח"כ לא יוכל עוד להתפלל בהם ולא גרע משום סיבה אחרת והוא לא עשה פסול בעצם התפילין אלא שאינו יכול להניחם עוד ורמז לדבר לישתמיש אינש בכסא דמוקרא חדא יומא והדר ליתבר וכן מאן הוה ליומא והכ"נ לענין תפילין כיון דצריך אדם תפילין ונניח למשל שאם יאמר רופא לאדם שאין לו לחיות אלא יום אחד ח"ו ואין לו תפילין וכי אסור לו לומר לסופר לכתוב לו תפילין לאותו יום ודאי אדרבה מצוה קעביד אף דלא יניחם שוב לעולם וגם שום אדם לא יניחם והכ"נ כן הוא ודו"ק כי קצרתי ואין הז"ג להביא ראיות מ"מ הסברא נראה בס"ד אמתית ולפ"ז אומר אני דאפילו הנכנס בביה"ח שח"ו שיש לו חולי המתדבקת מ"מ כיון שהוא רוצה כעת לקיים המצוה מותר להניח וכמ"ש בספרי ח"ה סי' קכ"א הנ"ל מ"מ כיון שרבו עלי רבותינו האחרונים אני מבטל דעתי ומ"מ מי שרוצה לסמוך ולהקל ולקיים מצות בוראו לפענ"ד אין מזניחין אותו כה"ג:

ומחמת כי אין הז"ג לא אוכל להאריך כעת יותר ואי"ה עוד חזון למועד

בס״ד להשתעשע בדבריו היקרים ומה שציין עוד לעיין בתש׳ הגר״א גורדאן בענין איסור אינו זבוח לדאבוני אין לי כעת הספר תח״י ואי״ה לכשאפנה עוד אשנה פרק זה:

ועד התם הנני ידידו דושכ״ג בלו״נ:

מנשה הקטן

סימן ב

האם רשאים אנשי צבא ללכת אצל רופא ויעשה מלאכה בשבת כדי לשחררם מעבודת הצבא ליום השבת

(שו"ת באר דוד)

נשאלתי מאנשי צבא שהיו עובדים עבודת הצבא, והי' נהוג שם שמי שיש לו מיחוש דהיינו שאינו בקו הבריאה הולך אצל הרופא והוא מבקרו ואם אמת הדבר אזי נותן לו תעודה על יום או יומים חופש ממלאכה, אם שרי לילך בשבת אצל הרופאים שהם ישראלים, כיון דבשעת הביקור מדליקים הפמוט כדי שיחזו בגרונו וכותבים כתב חרות ומחללים שבת עי"ז, והרבה פעמים אינם מוצאים שום מיחוש, וממילא אינם נותנים חופש, ונמצא שחילל שבת ע"י בחנם, והי' שם איזה ת"ח אשר הרופאים נותנים להם חרות על שבת קודש אבל אך ורק בתנאי שיבואו לביקור בשבת כשאר אנשים, ומבקרים אותם ג"כ ע"י פמוט וכדומה כדי שלא ירגישו בדבר, אם נכון והגון לילך אצל הרופאים הישראלים או מוטב שילך למלאכה:

נראה לי דהיכא שאינו ברור שיתן לו הרופא חופש ממלאכה רק שהולך אצלו שאולי יאבה הרפא להסכים שישאר בבית ולא יהא מוכרח לילך למלאכה, מכח ספק זו בודאי אסור שרופא יחלל שבת בשבילו, דמהיכא תיתי יהא שרי לחלל שבת מחמת ספק שאולי יפטור עצמו עי"ז ממלאכה שעושה מחמת הכרח אונס, דהוה מלאכה שאצל"ג כמ"ש מהרי"ק שורש קצ"ג ובראש יוסף שבת דף ע"ב ובשו"ת רדב"ז, והמלאכה שעושה הרופא הוה מלאכה הצריכה לגופה, וא"ל שהמלאכה שעושה הרופא הוה ג"כ מלאכה שאצל"ג שאינו עושה זה רק מחמת חוק המדינה שמחייב אותם שיבקרו את אנשי הצבא ולכתוב תעודת חופש לאותן שהם חולין ואין לו שום תכלית, הא תינח לאותן שימצא באמת מיחוש, אבל לאותן שאינו מוצא שום מיחוש רק שהולכים שיתן להם תעודת חופש בתורת טובה, ובפרט לאותן ת"ח שיודע בודאי שאין להם שום מיחוש ואינו נותן אלא מחמת טובה, והוה מלאכה הצריכה לגופה:

ועוד אפילו נימא דהוה שאצל"ג מ"מ סוף סוף גורם להרופאים שיחללו את השבת במלאכה דרבנן ועובר על לפני עור לא תתן מכשול דאורייתא, עי' בשו"ת בית מאיר ופנ"י דעכ"פ אינו פחות איסור ממה שנותן אבן בדרך או שנותן לו עצה שאינה הגונה, דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך אלא היכא שעושה איסור כדי שיציל את חבירו מאיסור חמור, אבל היכא שגם חבירו לא יעשה עבירה חמורה ממנו אין אומרים חטא ואסור לו לחלל שבת בשבילו, ואם הולך מכשילו, ועי' במג"א ס"ס ש"ו וברמ"א סי' שכ"ח:

אמת הדבר שהאדם עצמו מחויב לעשות תחבולות וכל התפעלות להנצל מעבירה שאונסים אותו, דהא מחויב ליתן את כל הון ביתו כדי שיציל את עצמו שלא יעבור על ל"ת עי' בר"ן וברמ"א או"ח סי' תרנ"ו וביו"ד קנ"ז, ומחויב לעבור על עבירה קלה כדי שיפטור א"ע מעבירה חמורה, כדאמרינן בעירובין דף ל"ב ניחא לי' לאדם לעשות איסור קטן כדי שלא יעשה חבירו איסור גדול ע"י, ועי' בשו"ת חיים שאל ס"ו ובשו"ת בית שערים חיו"ד סי' תכ"ה:

ועי' במחצית השקל סי' רמ"ח ס"ק וי"ו שכתב דהיכא שעושה דבר לפני שבת שעי"ז יהא מוכרח לחלל שבת ע"י אונס בהיתר גמור עובר בעשה דביום השבת תשבות, והוה מצות עשה דרבנן ע"ש. ולי נראה טעמא אחרינא דכיון דכתיב בשבת שמירה אסור לגרום דבר שעי"ז יבא לידי חילול שבת, עי' בסוכה דף ל"ה ע"ב אתרוג של תרומה טהורה לא יטול פליגי בה רב אמי ורב אסי חד אמר מפני שמכשירה וחד אמר מפני שמפסידה, ועי' ברש"י בד"ה שמכשירה שכ' ואסור לגרום טומאה לתרומה דכתיב משמרת תרומתי אמר רחמנא עשה לה שימור, ובמה שמכשירה יכול לבוא לידי טומאה ולא הוי שמירה:

ועי' בע"ז דף כ' ע"ב ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות, ועי' ברש"י בד"ה זריזות זריז ונשמר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כי הכא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה, נשמע דהיכא דכתיב שמירה צריך להיות עומד על המשמר שלא יבא לידי עבירה זו:

ועי' בסוטה דף ה' אזהרה לגסי רוח מנין מהכא ורם לבבך ושכחת וכתיב השמר לך פן תשכח את ה', וכדרבי אבין אמר אילעא דאמר כל מקום שנאמר השמר ופן ואל אינו אלא ל"ת, נשמע מזה דמשום דכתיב השמר אסור לעשות דבר שעי"כ יבא לידי שכחה שלא יהא שמור, וה"נ אסור לעשות דבר שעי"כ יבא לידי מלאכה שלא יהא השמר נשמר, ועי' בסוטה דף ח' ע"א ברש"י אקורבנייהו וז"ל ומצוה על אדם שיעמוד וישמור על קרבנו ונפקא לן בספרי מתשמרו להקריב לי במועדו ומי שיכול ליכנס בעזרה נכנס ואלו שלא הי' יכולות מפני שהיו מחוסרות כפרה עומדות בחלל שער נקנור שלא נתקדש עכ"ל משמע דלשון שמירה הוה המתנה:

ועי' בתענית דף כ"ז שהביא תחילת הפ' צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ע"ש ברש"י בד"ה הכי קאמר שכתב וגומ' בודאי כוונתו על ספרי דמסיפא דקרא יליף כמ"ש רש"י בסוטה, ופלא על אגדות מהרש"א שכתב נראה לי דמסיפא דקרא סמיך דכתיב תשמרו להקריב

במועדו הא רש"י כתב זה בפ' והביא הספרי ודו"ק. ועי' בח"א כלל ס"ח סט"ז וז"ל שיהי' ממתין ומצפה מתי תבוא לידו המצוה לקיימה דכתיב ושמרתם לעשותם ר"ל המתינו לעשותם כמו ואביו שמר את הדבר ע"כ:

מכל זה נראה דהיכא דכתיב לשון שמירה צריך שמירה ממש, ושמירה שייך ג"כ שיעשה התפעלות שלא יבא לידי חילול שבת, ובפרט היכא שיכול לעשות איזה פעולה לעכב ולא עיכב ל"ה אונס ונענש, עי' ברמ"א יו"ד סי' רל"ד סי"ב, ועי' בתוס' ביצה דף כ"ה ע"ב בד"ה אורח ארעא מ"מ כל זה לא נאמר אלא לו, אבל על אחרים אינו מוטל שיעשו עבירה בשבילו כיון דאונס רחמנא פטרי', עי' ברמ"א או"ח סי' שכ"ח ודו"ק:

ועי' בשו"ת מהר"ם שיק סי' רס"א שכתב דבכלל ושמרתם את משמרתי יש ללמוד ג"כ דצריך לעשות דברים המביאים למשמרת מצוה, ועי' בסי' רי"ז, ובשו"ת שואל ומשיב ח"ג סי' פ"ז דכל היכא דכתיב שמירה לא מהני רוב וחזקה, ואפשר דהיינו טעמא דחמירא סכנתא מאיסורא משום דכתיב בלשון ושמרתם את נפשותיכם ודו"ק:

ואין לומר דמה שנותן הרופא כתב תעודה על חופש בתורת טובה שישמרו את השבת הוה מלאכה שאצל"ג משום שמתכוין למצוה, כמ"ש המהרש"א ב"ב דף קי"ט גבי מקושש זה צלפחד דלשם שמים מתכוין, עי' בפנ"י דף ע"ב שחולק על המהרש"א ומסיק דהוה מלאכה הצריכה לגופה, ועוד דא"כ כל מלאכה שעושה ישראל עבור חולה יהא נחשב למלאכה שאצל"ג ולא משמע כן בכל הפוסקים:

אלא י"ל לכאורה כיון דרופא מחלל שבת בלאו הכי שאין משמר את השבת כלל, ממילא במה שמוסיף לחלל שבת על ידו אינו עובר לפני עור לא תתן מכשול, רק דהוה מסייע ידי עוברי עבירה, עי' בריטב"א ע"ז דף וי"ו בד"ה ת"ל לפ"ע הכא במאי עסקינן בתרי עברי דנהרא, הגם שגם זה הוא עון גדול כמ"ש הטור ח"מ סי' שנ"ו וז"ל אסור לגנוב מן הגנב שום דבר והקונה ממנו עון גדול היא שמסייע לידי עבירה, מ"מ ל"ה רק איסור דרבנן ע"ש, ואיסור אמירה הוה קיל משאר איסורי דרבנן שעושה בידים, והכא אינו עושה האיסור רק ע"י אמירה:

וי"ל דטעמא דאסור לסייע לידי עבירה הוה משום דכל ישראל ערבין זל"ז כמ"ש הריטב"א, ע"כ הכא בנידון דידן י"ל דכי היכא שאמרו חייך קודמין לחיי חבירך בענין הגוף ה"ה בענין נפש, עי' בשערי תשובה סי' תרנ"ח ס"ק י"ב שכ' וז"ל הרב החסיד גדול כבודו אך במצות ה' אין חולקין כבוד לרב, דיותר אדם קרוב אצל עצמו לעשות מצוה שציוה הקב"ה משום אדם, ושבחוהו ע"ש, ואפשר דה"ה דאין לחוש לערבות היכא שבא לתקן א"ע, ועי' בשע"ת או"ח סי' תפ"ב ס"ק ב':

ועי׳ בספר מוצל מאש סי׳ מ״ה שהקשה למאי דקימ״ל ביו״ד סי׳ קנ״ז דלעבור בל״ת צריך לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור על ל״ת, א״כ תורה שחייבה שבועות מודה במקצת ושבועה נגד עד אחד ומשמע דמותר לזה להשביעו שלא יאבד ממונו אע״ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי הא עובר משום לפ״ע ל״ת מכשול וצריך לבזבז כל ממונו שלא יעבור, ותירץ כיון דס״ס רשע הוא וגזלן שגוזל ממון חבירו אינו עובר המשביע אלא אמרינן הלעיטהו לרשע וימות דקימ״ל כרשב״ג פ״ה דמע״ש וכמבואר בב״ק ס״ט, וי״ל דהיינו טעמא דשרי להשביעו משום שאין מתכוין רק להציל את שלו ולא להכשילו והעבירה ממילא נעשה אמרינן דחייך קודמין לחיי חבירך, וה״נ הרופא בלאו הכי הוא מחלל את השבת, לא איכפת לן בחילול שבת דידי׳ כיון שהוא מתכוין להציל א״ע והרופא ממילא עובר ודו״ק:

ועוד הנה ראיתי באיזה אחרון [ילקוט הגרשוני חלק האותיות ערך לפני עור ואח״ז נדפס בשו״ת בית שערים יו״ד סי׳ י״ז] בשם מרן ח״ז בעל המחבר בית שערים זי״ע לתרץ קושית מוצל מאש, עפמ״ש החינוך במצוה רל״ב דלפ״ע הוה לאו שאין בו מעשה, ומבואר בספרי האחרונים עי׳ בפ״ת יו״ד סי׳ קנ״ז דבלאו שאין בו מעשה א״צ לבזבז כל ממונו, ממילא אתי שפיר קושית מוצל מאש כמובן, וה״נ בחיי נפש שא״צ לבזבז נפשו כיון דאפי׳ איסור לפני עור ליכא רק מסייע לידי עבירה, ואע״פ שעושה המלאכה באונס ואינו מקבל עונש דאונסא כמאן דלא עביד, מ״מ אינו מקיים מצות עשה דשבתון, ע״כ שרי לילך לרופא ודו״ק, אבל כל זה דוחק כמובן:

ונחזור לראות אם המלאכה שעושה מחמת חוב הצבא אם היא בכלל מלאכה שאצל״ג. הנה מהרי״ק שורש קצ״ג ובראש יוסף שבת ע״ב ובשו״ת רדב״ז כתבו דהוה מלאכה שאצל״ג משום שאינו חפץ במלאכה ואינו עושה בשביל תכליתה אלא משום שלא יהרגנו, ועי׳ בחי׳ חת״ס על מסכת שבת דף ע״ב בד״ה הנה במאי דאמר אלא מאהבה ויראה מפקפק ע״ז כיון שעושה ע״ד פלוני האונסו לעשות לאותו פלוני ניחא לי׳ במלאכה עכ״ל, וכן מצאתי בשו״ת מהרש״ג ח״ב סי׳ נ״ח מהגאון דסעמיהאלי ז״ל שדחה ראי׳ שהביא אחיו הגאון שליט״א למהרי״ק ע״ש, וכן משמע במנחת חינוך שאביא לקמן בסוף הענין, וכן הוא לשי׳ הטור בשם הרר״א ממיץ לענין שבת:

אבל לענ״ד נראה להביא ראי׳ לדברי מהרי״ק מגמרא שבת דף קל״ג ע״א דאמר אי איכא אחר ליעבד אחר פי׳ שאינו מכוין לתיקון קציצת בהרת, וכן הוא בטור יו״ד סי׳ רס״ו בשם הרר״א ממיץ לענין שבת, והקשו האחרונים הא איכא עשה לאבי הבן וממנ״פ אם יעשה שליח והוא לקציצת בהרת קמכוין לא הועיל כלום באחר, ואם לא יעשה שליח אז

אבי הבן אינו מקיים מצותו, אלא ודאי שאבי הבן יעשה שליח ואעפ״כ לא מהני מחשבתו הרעה כיון דשליח אינו מכוין רק לקיים מצוה ולא לתקן הבהרת, ולא אמרינן שעושה ע״ד פלוני דאינו דומה למלאכת שבת דילפינן ממלאכת המשכן דמלאכת מחשבת אסרה תורה:

ושוב מצאתי בישועות יעקב או״ח סי׳ של״א סק״א באמצע ד״ה כל צרכי מילה וז״ל והנה בחי׳ הבאתי ראי׳ לזה דמילה הותרה הוא דגבי מילה בצרעת קאמר הש״ס ואי איכא אחר ליעבד אחר, ולפ״ז קשה מילה בשבת כיון דעיקר תיקון הוא תיקון מצוה ואי איכא אחר שאינו אבי הבן חשוב מלאכה שאינו צריכה לגופה, וא״כ ליעבד אחר, אלא ודאי מילה הותרה, מדבריו נראה בפשיטות דבמה שאביו חושב לתכלית בזה לא נעשה צריכה לגופה, ועי׳ בתוס׳ ב״מ דף ל׳ בד״ה אף דעלה מספוקי מספקא להו אי בעינן רצון בעלים או דסגי בניחותא דעושה המלאכה, ותליא בשני תירוצי התוס׳ ע״ש. ועי׳ בתוס׳ ע״ז דף ס״ב ע״א בד״ה לקוט לי ירק היום:

ועי׳ בירושלמי פ״ה דכלאים הלכה ה׳ מבואר דפועל שעשה בשביל בעל הבית הוה כאילו עשה בעה״ב, דהיינו שקיים כלאים לטובת בעה״ב אסור לכל אף דלר״ש אין אדם מקדש דבר שאינו שלו ע״ש, ואפשר דה״נ בצבא ויש לחלק. ועי׳ עוד ברשב״א קידושין דף כ״ג דיד עבד כיד רבו היא רק לזכותו ולא לחובתו, וגם מבואר באסיפת זקנים לב״מ צ״ו ע״א בשם הראב״ד דדוקא בממונא יד עבד כיד רבו ולא באיסורא ע״ש, ושליח גרע מפועל כמובן:

ועי׳ בשעה״מ ספ״ה ממלוה ולוה בשם מהר״ם די בוטון דאף דאין שליח לדבר עבירה אבל אם המשלח אנס את השליח והפחידו בדברים מחייב שולחו והביאו כנה״ג חו״מ סי׳ קפ״ב בהגהות הטור אות כ״ב, ועי׳ בחכמת שלמה או״ח סי׳ ש״ל:

ובזה אתי שפיר ג״כ מה שהקשו האחרונים דבגמרא יבמות דף קי״ד למדו במה הצד בכל איסורין שבתורה דאסור למספי לי׳ לקטן, והקשו למה צריך קרא בשבת ל״ת כל מלאכה אתה ובנך, דהיינו שהאבות מצווים על בניהם, עי׳ ברש״י בקטן העושה ע״ד אביו, הא למדו במה הצד דאסור בכל איסורין למספי לקטן בידים, ובקטן שעושה ע״ד הוה כמספי לי׳ בידים, ולפמ״ש י״ל דצריך קרא משום דקטן אין לו דעת ומחשבה עי׳ בחולין דף י״ג, ואינו עושה לשום תכלית ואיכא מלאכות שאין מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו כגון חופר גומא וכדומה קמ״ל דאסור כיון שעושה על דעתו ואביו עומד עליו, עי׳ ברש״י יבמות שהתינוק צופה באביו ורואה שנוח לו בכך ואביו עומד עליו דהוה כאילו הוא מצוהו ומחשבת אביו מועיל על מעשה קטן, אבל אם ל״ה קרא לא הוי ידעינן דמחשבת אביו מועילה כיון דמחשבות

אחרים אינם מועילים, ע"כ צריך קרא דמחשבת אביו שעומד עליו מהני:

ובזה אתי שפיר קושית התוס' ע"ז דף כ"ו ע"א בד"ה סבר ר' יוסף שהקשה דמשמע דהיכא דאיכא איבה שרי אולידי עבודת כוכבים בשבתא בשכר, היכי שרינן משום איבה איסורא דאורייתא, ולפי הנ"ל י"ל דמקבל הישראל את השכר וזורקו לים דהא שכר שבת בלאו הכי אסור כמ"ש הריטב"א, וממילא אינו עושה המלאכה רק משום איבה ולא משום תכלית המלאכה, והוה רק מלאכה שאצל"ג, וליכא איסורא דאורייתא וא"ש, הגם שמדברי גמרא יבמות דף קכ"א ע"ב ובסנהדרין דף ע"ד ומגיטין דף מ"ד ע"א ע"ש נראה לכאורה דהוה מלאכה הצריכה לגופה ע"ש, מ"מ לפענ"ד יש לישב. וגם ממה שאסור לעשות מלאכה בעבד בשבת מה"ת נמי משמע דהוה מלאכה הצל"ג כה"ג עי' בש"ך יו"ד סי' קי"ג ס"ק ז':

אלא דקשיא לי לכאורה על מש"כ לעיל דהיכא דכתיב לשון שמירה להיות זהיר וזריז קודם שיבא לידו, א"כ מה פריך הגמרא שבת דף קל"ג ל"ל קרא במילה בצרעת הא הוי דבר שאין מתכוין, דמה בכך דהוה דבר שאין מתכוין מ"מ הכא שאני דכתיב השמר צריך להיות עומד על המשמר שלא יבא לידי כך, ע"כ אפילו היכא שאינו מתכוין נמי אסור וכן הוא לשי' הטור בשם הרר"א ממיץ לענין שבת, ע"כ צריך קרא, וי"ל דלק"מ עי' ברשב"א שם שהקשה הא מתכוין לקוץ, עי' מה שתירץ:

וכן הוא בתשובת חו"י סי' קפ"ח אהא דאמר בב"ק דף קי"ג ע"א דלמ"ד דבר שא"מ מותר מותר ללבוש כלאים להעביר המכס, והקשה הא מתכוין ללבוש, וכתב דכלל הוא בכל שארי איסורין חוץ משבת טעם התורה משום התכלית, וכיון שאינו מתכוין לאותו תכלית ה"ל אין מתכוין ול"ה איסור דטעם האיסור משום התכלית, ועי' בחת"ס בחי' על מסכת שבת קל"ג שכתב דנכון הוא, ועי' בהגהות חת"ס על או"ח סי' צ', וה"נ כיון דאינו מתכוין לתכלית דהיינו להתכלית הצרעת אין כאן איסור ולא שייך שמירה ודו"ק וא"ש ולק"מ:

ועוד יש לי דמות ראי' דבכה"ג הוה מלאכה שאצל"ג מריטב"א ע"ז דף ס"ד ע"א בד"ה אלא מהכא דתניא שהביא בשם הראב"ד וז"ל אם אין ישראל יכול לנגשו או שיש לו איבה אם לא ימתין שהוא מותר דהא אנוס הוא ואין כאן רוצה בקיומו כי היכי דנקנוס דמיו, פי' דלהציל עצמו מפסידא אינו נחשב לרוצה בקיומו, ועי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' קט"ז דלא שייך רוצה בקיומו אלא ברוצה להרויח וליהנות ממנו, אבל להיות ניצל מהפסד שרי ע"ש, אלמא דהיכא שעושה דבר להיות ניצל מהפסד אינו נחשב לרוצה בקיומו של דבר, וה"נ במלאכה אם אינו עושה רק להינצל מעונש אינו נחשב רוצה בקיומו של דבר והוה מלאכה שאצל"ג ודו"ק:

ושוב מצאתי במנחת חינוך סי׳ רצ״ו בסוף ד״ה וז״ל והנה אף דעובר לא מיקרי נפש, שמסתפק דרך משל שאנסו אנס לעבור על איסור נבלה בצינעה וכוונתו להעביר הישראל על דת דדינו דיעבור בצנעה, ויש איסור קל מנבלה כגון שביעית, ואם הישראל יאכל האיסור קל ג״כ יתפייס האנס כיון שראה שעובר על דת מה דינא, אי נימא דיעבור על קל ויציל נפשו באיסור הקל, א״ד דוקא באחזו בולמוס שייך שפיר כיון דנסתכן לאכילה סתם בודאי צריכין להאכילו הקל, אבל כאן האנס לא אנסו על הקל רק על האיסור החמור, א״כ זה שאנסו נדחה אבל לא איסור שלא אנסו על כך, ותליא בפלוגתת הראב״ד ור״ן בסוגיא דקל קל ע״ש:

ועי׳ בד״ה והנה בגוף הדין שכתב וז״ל ודע דאם אנסוהו לחלל שבת להנאת האנס ועשה כן ובשעת עשי׳ הזיק ממון חבירו דצריך לשלם ול״ש כאן ח״מ שוגגין דפטורין מתשלומין כמבואר בפ״ד שם, מבואר דאילו אתרו בי׳ פטור, אבל כאן מצוה קעביד או דהותרה שבת או אפילו דחיה אין כאן צד מיתה עכ״ל, משמע דלא הותרה לעשות שום עבירה מדעת עצמו שיציל עצמו עי״כ מעבירה חמורה ע״י אונס. מדברי המנחת חינוך נראה דהיכא שעושה מלאכה בשבת בהכרח מחמת אונס ל״ה מלאכה שאצל״ג, שכתב דהיכא שאנסוהו לחלל שבת שאין כאן צד מיתה משום דהוה הותרה או דחי׳ ומצוה קעביד, הא בלאו הכי הוה מלאכה שאצל״ג ואין כאן צד מיתה, אלא ודאי דסובר כהחת״ס דבכה״ג הוה מלאכה הצריכה לגופה ודו״ק:

ועי׳ בשו״ת חת״ס חו״מ סי׳ קצ״ד בענין רופא ישראל הקבוע לרפאות בשכר ונוסע על העגלה ביום שבת לפקח על נפשות חולי ישראלים ועכו״ם אם צריך למחות וכתב באמצע ד״ה ואחר שזכינו לדין וז״ל ועוד נ״ל דהוה מלאכה שאינו צריכה לגופי׳ דלא גרע ממנכש בארעא דחברי׳ ובתוס׳ פרק הבונה ק״ג ע״א בד״ה ל״צ וכו׳ עכ״ל:

סימן ג

העובד בצבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת איזה עדיף לעשות במשיחה בעצמו או על ידי גוי בתער

(שו"ת באר דוד)

נשאלתי מאחד שעובד עבודת הצבא ומוכרח לגלח זקנו בשבת, ויכול לעשות במשיחה בעצמו או ע"י עכו"ם בתער, מה יעשה איזה חמיר טפי:

טרם כל נחזי אנן כמה איסורים יש בגלוח בתער ע"י עכו"ם בשבת, וכמה איסורים עובר אם יגלח זקנו ע"י משיחה בעצמו בשבת. הנה בגלוח בתער יש חמשה לאווין אפילו בחול, דאחד המגלח ואחד המתגלח כל זמן שסייעו שניהם חייבין לשיטת הרמב"ם ולשי' הראב"ד הלאווין איכא גם בלא סיוע, וכן דעת הריטב"א, רק דאין לוקין משום דהוה לאו שאין בו מעשה, ועי' בתוס' שבועות דף ג' בד"ה ועל הזקן שתים דמשחית ונשחת שניהן חייבין כמו בהקפת הראש, ובשבת יש עוד איסור גוזז לדעת הריב"ש הובא במג"א סי' ש"ג ס"ק כ"ב, אבל המג"א בסי' ש"מ סק"ג ובסי' תקכ"ו ס"ק י"א חולק עליו דכיון שאינו צריך לשער הוה מלאכה שאצל"ג, ובמלאכה שאינו צל"ג איכא פלוגתת הפוסקים אי הוה איסור תורה או רק איסור דרבנן, אבל איסור ממחק בודאי איכא כיון שמיפה עצמו בכך:

ושוב מצאתי בהגהות חת"ס באו"ח סי' ש"מ שהעיר ג"כ בזה, וכתב ודבר זה מבואר בלשון רש"י בשבת דף ע"ג ע"א בד"ה דגוזז ובד"ה הצד ובד"ה הממחקו וכו' ע"ש, ויש איסור מלבד אמירה לעכו"ם שבות, עי' בטו"ז או"ח סי' שכ"ח סק"א בהוצאת שן ע"י עכו"ם בשבת הוה דינו כמו בניקף, וכן כתב ביו"ד בסי' קצ"ח באשה שאירע טבילתה ביו"ט ושכחה ליטול צפרניה בעיו"ט שלא תאמר לעכו"ם שתטול צפרניה ביו"ט מטעם שהיא פושטת ידיה במתכוין לזה ממילא גם הישראל מחלל שבת במלאכה גמורה לשי' הטו"ז, ואם יגלח זקנו במשיחה בעצמו אז איכא מלאכות לש, ואח"כ ממרח על פניו, ואח"כ ממחק כשנטלו מפניו, ובכ"ז איכא איסור סקילה:

הנה מה שעושה מלאכה בשבת מחמת מורא מלכות הוי כמו פקוח נפש, שאם לא יציית יכול לבוא לסכנת נפשות והוה אונס גמור עי' בליקוטי שו"ת חת"ס סי' כ"ג דאדם בריא אולם מחלל שבת עבור ספק חולי אעפ"י שהוא בריא ע"ש. ועי' במג"א סי' רמ"ח ס"ק ט"ז וז"ל ואם מתיירא להתעכב במדבר שמא יפגעו בו לסטים ויגזלו ממנו הבהמה ולא יוכל ללכת ברגליו או אם יקחו ממנו לא יוכל לחיות עוד או אם יקחו מלבושיו בזמן הקור במעט ימות בקרירות, כל אחד מאלו מקרי פיקוח נפש ע"ש, ועי' במג"א סי' תרי"ח סק"ב וז"ל אפילו אינו אומר שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד

עליו החולי נותנים לו שאנו חוששין שמא יסתכן ע"ש, ועי' בטור או"ח סי' שכ"ט דאפילו בס"ס מפקחין, ובעבודת הצבא ג"כ יש לחוש שאם לא יציית יבא לידי סכנה ר"ל:

והנה המלאכה שעושה בשבת מחמת מורא ואונס לא הוה רק מלאכה שאצל"ג ולא הוה רק איסור דרבנן, כ"כ מהרי"ק שורש קל"ז דהמחלל שבת בבישול כדי שלא ימיתנו העכו"ם הוה מלאכה שאצל"ג, ועי' בראש יוסף שבת דף ע"ב דאם נכרי מאנס ישראל לעשות מלאכה בשבת הוה שאצל"ג, ועי' בשלום ירושלים על ירושלמי ביצה פ' משילין ותשובת חו"י ס"ס קפ"ג, ממילא הוה קיל טפי אם יגלח זקנו במשיחה אפילו בעצמו משיגלח זקנו בתער אפילו ע"י עכו"ם, דאחד המשחית ואחד הנשחת עובר בחמשה לאוין, דהיינו עבירה שיש בה הרבה איסורים כמו נבלה אף שאין בה כ"א מלקות אחד, והוה כמו שכתב הר"ן ביומא גבי מאכילין הקל דמחללים שבת ולא יאכילוהו נבלה, דבכל פעם עובר על נבלה וחמיר יותר משבת, עי' בשעה"מ, וה"נ עובר חמשה פעמים על לאו דלא תקיפו, עי' במנחת חינוך רנ"א וחמיר מאיסור שבת. ועוד דאיכא ג"כ סברת הראב"ד ז"ל שכ' שזה החולי איזה איסור עומד ומעכבו ודאי איסור שבת ולא איסור נבלה, תדע שאילו לא היה שבת לא היינו מבקשין לו נבלה אלא שחיטה, וכיון שכן איסור העומד עליו ומעכבו הוא ששב היתר גמור לא איסור אחר, לפיכך אין מתירין לו איסור אחר, וה"נ איסור שבת עומד לפניו ומעכבו, דהא בחול מגלח זקנו ע"י משיחה, ועוד איסור שבת ל"ה גופה עבירה רק הזמן גורם, ועוד הא שבת כבר ניתן אצלו לדחות בשאר מלאכות, דהא העומד בצבא עושה הרבה מלאכות בשבת כל מה שמצוה עליו הראש הצבא:

אבל שוב נחמתי שאין זה מוכרח לומר שאפילו אם לא יסייע להמקיף נמי איכא חמשה לאווין אלא דאין לוקין עליו, דהא הכסף משנה כתב דליכא רק איסורא בעלמא אם לא יסייעו, וגם המהר"ם שיק במצוה רנ"א הביא ראי' לדבריו ע"ש, ועי' בשו"ת בשמים ראש סי' י"ח הובא בד"ת סי' קפ"א סקט"ז שהעלה דהניקף אינו חייב אלא מדרבנן דמדאורייתא אינו חייב אלא המקיף ע"ש, ולענין שבת נמי אם העכו"ם מקיף אפי' אם הישראל יסייעו נמי ליכא איסור תורה לשי' הנקוה"כ יו"ד סי' קצ"ח ושאר אחרונים שחולקים על הטו"ז דבסיוע זה אינו חייב בשבת, ודוקא בניקף נאמרו אבל לענין שבת אמרינן מסייע אין בו ממש:

ועוד העובד עבודת הצבא מסתמא אין בשער זקנו כדי לכוף ראשן לעיקרן, ואיכא גדולי אחרונים שסברו דהיכא שאין בשער זקנו כדי נטילת הזוג כשמביא התער על זקנו אין איסור, כמ"ש השואל בנוב"י מ"ת חיו"ד סי'

פ׳, עי׳ בשו״ת בשמים ראש סי׳ י״ח ובשו״ת מטה לוי סי׳ יו״ד הובא בד״ת סי׳ קפ״א ס״ק ט״ז, וא״כ אין כאן דבר ברור לומר שיש חמשה לאוין, אדרבה איכא צדדים לומר דאפילו איסורא דרבנן נמי ליכא כמ״ש:

ומה שכתבתי למעלה שמה שעושה מחמת אונס כמו הכא בעובד עבודת הצבא הוה מלאכה שאצל״ג נמי אינו מוכרח ואין הכל מודים בה, עי׳ ברמב״ם פ״ה מיסודי התורה שכ׳ וז״ל בד״א בזמן שהעכו״ם מתכוין להנאת עצמו כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו וכו׳, משמע דבאנסו עכו״ם לבנות ביתו או לבשל תבשילו הוה מלאכה הצריכה לגופה, הגם שמדברי הרמב״ם ליכא להביא ראי׳, שיש לדחות דהרמב״ם לשיטתו אזיל דעל מלאכה שאצל״ג נמי חייב, ואין נפ״מ בין מלאכה הצריכה לגופה ובין מלאכה שאצל״ג ע״כ לא הקפיד לכתוב מלאכה שאצל״ג, אבל מזה שהראב״ד לא השיג עליו ולא משתמיט חד מנושאי כליו לעורר ולומר דלשי׳ הסוברים דבמלאכה שאצל״ג פטור ה״נ ל״ה רק איסור דרבנן משמע דסברי דבאונס לא מיקרי מלאכה שאצל״ג, וכן משמע מדברי המג״א סי׳ של״ד ס״ק ל״ב דדוקא כיבוי דאיכא מ״ד שאינו חייב עלי׳ עכ״ל, והא כל מלאכות שעושה מחמת חשש איבה דהוה כאונס ל״ה רק מלאכה שאצל״ג, א״ו לשי׳ הוה מלאכה הצריכה לגופה:

וגם יפה לנו ללמוד מסתימתן של הראשונים שלא הזכירו דבר זה כלל, וגם בעלי הש״ע לא הוי שתקי מלהשמיענו חידוש דין כזה, וכה״ג כתב הב״י בחו״מ סי׳ ק״ד לדחות דברי מהר״ם בדין אם אין שאר בע״ח לפנינו, ועי׳ בריש פ״י דיבמות ועוד בכמה דוכתי עי׳ במהרש״ם סי׳ צ״ה ודו״ק, ועי׳ בנשמת אדם הל׳ שבת כלל ס״ט בד״ה ועוד נ״ל וז״ל שכמה פעמים כתב תה״ד שכלל גדול הוא היכא שדברי פוסק א׳ אי׳ בהדיא אף דמפוסק אחר משמע להיפך צריך לפסוק כדעת אותו הפוסק דאיתא בהדיא ע״ש. וכן משמע בשו״ת חת״ס חיו״ד ס״ס קל״א ע״ש. ועי׳ בפנ״י שבת דף ע״ב בד״ה בתוס׳ בד״ה הניחא לאביי וז״ל א״כ נראה דהאי מיראת יסורין נמי מלאכה שאצל״ג היא שהרי ברצונו לא היה בא לו, ולא אשכחן נמי דכוותיה במלאכת המשכן, וכמ״ש התוס׳ לקמן פ׳ המצניע ע״ש באריכות, ומסיים אלא לענ״ד נראה אין זה מוכרח, דיש לחלק בכמה גוונא ולומר דבכה״ג לא הוה מלאכה שאצל״ג ע״ש, ועי׳ בחת״ס בחי׳ על מסכת שבת דף ע״ב בד״ה וז״ל והנה במאי דאמר אלא מאהבה ומיראה שיש לפקפק ע״ז דבשבת כה״ג לא מיקרי מלאכה שאצל״ג כיון שעושה ע״ד פלוני האונסו לעשות ולאותו פלוני ניחא לי׳ במלאכה:

ובסברא זו יש לתרץ קושית הריב״ש מובא במג״א סי׳ ש״ז סק״ז שהקשה על שיטות הסוברים דשבות דשבות שרי במקום מצוה או לצורך גדול עי׳ במחבר שם ס״ה מדליקה דכיבוי נמי מלאכה שאצל״ג היא ואעפ״כ אינו

שרי לומר לעכו"ם שיכבה עי' בסי' של"ד, אלמא דאפילו במקום פסידא נמי אסור לומר לעכו"ם לעשות שבות ע"ש. ואקדים מ"ש מחצית השקל בסי' רע"ח סק"א לפרש דברי הר"ר אברהם החסיד המובא בכ"מ ובמג"א שם וז"ל דבשבת דמלאכה מחשבת אסרה תורה א"כ י"ל במלאכה שאצל"ג דנתכוין למלאכה ולא נתכוין לתכליתה הרי מחשבתו הוציאה מכלל מלאכה, משא"כ בפ"ר דלא נתכוין כלל למלאכה ולא הוציא מחשבתו מכלל מלאכה, עי' בסי' רס"ח סק"ג בשם הרא"ש לענין ברכה קצת דמיון, ע"ש שכתב דאע"ג דאין ברכה נפסדת בשביל חסרון הכוונה מ"מ כשמתכוין לדבר אחר מפסיד, עי' בעירובין דף י"ג ע"א אמר רב פפא סברא זו, אלמא דמלאכה שאצל"ג נעשית ע"י שהוציא במחשבתו מכלל מלאכה:

הנה לשי' דסברי דהיכא שישראל עושה מלאכה לנכרי מחמת מורא הוה מלאכה שאצל"ג ולא אמרינן שעושה על כוונת המצוה, דבמילי דמחשבה אי אפשר לעשות שליח כמ"ש הרא"ש בהפרת נדרים הובא בקצוה"ח רסי' קפ"ב וב"י באו"ח סי' תל"ד לענין אי עושה שליח לביטול חמץ ועוד ראי' דעיקר כוונת העושה המלאכה ולא כוונת המשלח משבת דף קל"ג ע"א אי איכא אחר ליעבד אחר דאינו מכוין לתיקון דקציצת בהרת וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' רס"ו בשם הרר"א ממיץ לענין שבת, ועי' בטו"ז או"ח ס"ס רנ"ג, דלא כמ"ש החת"ס, ממילא ה"נ אמרינן להיפך שאם ישראל מצוה לעכו"ם שיעשה מלאכה אין מחשבתו מוציאה מכלל מלאכה, והעכו"ם עושה המלאכה סתמא בלי שום כוונה לאין תועלת המלאכה, ומחשבת הישראל אינה מוציאה מכלל מלאכה, דלא אמרינן שעושה על כוונת הישראל לקולא, כמו דלא אמרינן דמחשבת האנס עושה למלאכה גמורה לחומרא, ממילא הוה המלאכה שעושה העכו"ם מלאכה גמורה, ולא הוה כיבוי ע"י נכרי שבות דשבות כמובן וא"ש, עכ"פ יש הרבה פוסקים דמלאכה שעושה בשבת ע"י אונס הוה מלאכה גמורה:

ועוד אפילו לשי' שסוברים דמלאכה שעושה לעכו"ם מחמת מורא הוה מלאכה שאצל"ג, הכא מה שמגלח זקנו מחמת מורא הוה מלאכה גמורה, עי' במג"ש שבת דף צ"ד שהעלה באריכות דכל היכא שהוא עושה כדי לסלק המזיק ומיד שנסתלק לא איכפת לי' אם חוזר לקדמותו מיקרי מלאכה שאצל"ג, אבל אם נסתלק המזיק והמלאכה ניחא לי' עדיין אע"ג דמתחילה לא בא לו ברצונו מ"מ כיון דעתה אין כאן המזיק ואפ"ה ניחא לי' במלאכה מיקרי מלאכה הצריכה לגופה, וה"נ בגלוח זקנו ניחא לי' כמובן הוה מלאכה גמורה, ממילא ל"ש ג"כ סברא שכתבתי לעיל שכבר ניתן שבת לדחות אצל עובד עבודת הצבא בשאר מלאכות, דשאר מלאכות ל"ה רק מלאכה שאצל"ג, וזה הוה מלאכה גמורה:

ועוד אפילו במלאכה שאצל"ג ס"ל להרמב"ם דחייב חטאת, וגם הרמ"א לא

הכריע עי׳ בסי׳ של״ד, ועוד עי׳ בטו״ז בסי׳ רע״ח שמסופק בזה, עי׳ במג״א סי׳ רע״ח, ועי׳ בפנ״י דאפי׳ לר״ש דס״ל במלאכה שאצל״ג פטור מחטאת מ״מ איכא חיוב לאו:

ועוד י״ל דלו יהא דהוה מלאכה שאצל״ג ולא הוה רק איסור דרבנן מ״מ הוה איסור דרבנן שעיקרו בסקילה חמור ממש כמו בחיוב סקילה, עי׳ בשו״מ תליתאי שכתב ליישב קושית נוב״י על הרמב״ם שכתב טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה שהטבל במיתה, והק׳ הנוב״י הא לרמב״ם אין שום תרומה ומעשר בזמן הזה מה״ת, וא״כ אינו במיתה, ותירץ עפ״י שיטת הרמב״ם דכל איסור דרבנן הוא מה״ת מלא תסור, והא דספק לקולא משום דהחכמים מחלו שלא ישוון לד״ת, אבל בזה״ז דליכא תרומה דאורייתא שוב הוה כדברי תורה עי׳ במל״מ פ״ז מתרומות, ועי׳ בבית שערים ממוח״ז זי״ע או״ח סי׳ ש״ז בד״ה וראיתי שם שמתמה על השו״מ וז״ל והוא פלא דנהי דאיסור דרבנן הוה כד״ת אבל רק שם איסור לא תסור והוא שוה בכל איסור דרבנן בין עריות ובין בשבת ובין במ״א אבל לא איסור טבל שהוא במיתה ואכתי תקשה איך נתן הרמב״ם טעם שהטבל במיתה הרי אין כאן רק איסור לא תסור ע״ש:

ולדעתי אין כאן שום פליאה עי׳ בר״ן ר״ה דף ל״ב על הא דשופר של ר״ה אין מעבירין עליו את התחום ואין מפקחים עליו את הגל, ופריך הגמרא מאי טעמא ומשני שופר עשה הוא ויו״ט עשה ול״ת ואין עשה דוחה ל״ת ועשה ע״ש, וכתב הר״ן שם וכיון דמדאורייתא לא דחי משום דהוה עשה ול״ת, וה״ה מוקצה מדרבנן דעשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, אלמא דאין כל הדרבנן שווין אלא כיון דעיקרו הוה עשה ול״ת הוה הדרבנן נמי כעשה ול״ת של דבריהם ואינו נדחה מפני עשה דאורייתא. ועי׳ בסוכה דף ט״ז עד כאן לא קאמר ר׳ יוסי הכא אלא בסוכה דמצות עשה אבל שבת דאיסור סקילה לא, ועי׳ ברש״י בד״ה אבל שבת דאיסור סקילה היא וז״ל דמלאכות דאורייתא מחמירין אפילו במידי דרבנן דאית בה, ועי׳ בח״ש באו״ח סי׳ תרי״ח, וא״כ שפיר כתב הרמב״ם דטבל ונבלה מאכילין אותו נבלה שהטבל במיתה אעפ״י שטבל בזה״ז ל״ה רק דרבנן מ״מ כיון דעיקרו הוה במיתה חמיר מנבילה, ולפ״ז הוה מלאכת שבת חמיר אפי׳ במלאכה שאצל״ג מלאו דלא תקיפו, ובפרט היכא דאין לוקין עליו:

ועוד באיסור לאוין שעובר אפילו בשוגג איכא דיעות שא״צ כפרה כלל, עי׳ ברמב״ן בפירושו על התורה בפ׳ ויקרא על פסוק ונרצה לו לכפר דשגגת לאו א״צ כפרה, ועי׳ בחי׳ הר״ן סנהדרין בריש פרק הנחנקין בד״ה רב לא שבק לבריה למשקל סילויא וז״ל אלא נראה שהטעם הנכון דשגגת לאו מותר מפני שלא מצינו שענש הכתוב כלל ואפשר דאפילו בדיני שמים אינו מתחייב שאין לך לומר שעשה איסור כשהכניס עצמו בבית הספק שזה

לטובה היתה כונתו לרפאות את חבירו ע"ש, ועי' במג"א סי' תל"ד סק"ה, הכא באונס בודאי ליכא שום שמץ איסור כלל, אבל בחילל שבת אפשר דאפילו באונס צריך כפרה רק שאין גוזרין כדי שלא יהיו נמנעים לכבות הדליקה:

ועוד דלא שייך כאן סברת הר"ן דמוטב לחלל שבת פעם אחת מלעבור איסור כמה פעמים, דה"נ איכא הרבה פעמים לישה ממרח וממחק, ועובר כמה פעמים בכל שיעור ממרח ולישה, ע"כ נראה לענ"ד שמוטב שיעשה ע"י עכו"ם בתער, ויזהר שלא יסייעו כלל משיעשה במשיחה בעצמו ודו"ק:

ועי' בשעה"מ פי"ד ממ"א לענין דהיכא שעובר שני לאוין במעשה אחד וברגע אחד אמרינן מה לי חד לאו מה לי תרי לאוין, אבל בשני פעולות בזה אח"ז לא אתי חד עשה ודחה ב' לאוין, וה"ה לענין הקל קל ע"ש, ועי' במנחת חינוך סי' רנ"א ורנ"ב שיש ה' פאות בזקן חייב על כל אחד לאו יע"ש:

סימן ד

אנסוהו עכו"ם לגלח זקנו בשבת ואם יעשהו בעצמו אפשר על ידי סם איזה עדיף

(שו"ת משנה הלכות)

לכבוד ידידי היקר וכו' הי"ו:

אחדשכ"ת בידידות. במי שהוא אנוס להעביר שער זקן בשבת ואפשר בסם ע"י עצמו או שיגלח בתער ע"י עכו"ם איזה עדיף:

וראיתי בהר צבי שהשואל רצה לומר דע"י סם עדיף בידו דליכא חילול שבת דאורייתא כמבואר שבת צ"א לרבנן דר"א הנוטל צפרניו או שערו ביד ליכא אלא שבות אבל המגלח בתער ע"י עכו"ם עובר בחמשה לאוין והגרצ"פ דחה דלא דמי נוטל שערו בצפרניו דהוי מלאכה כלאחר יד אבל להעביר שער בסם אורחיה הוא ודאי גם רבנן מודי דהוי מלאכה ונסקל ע"י וממילא חוזר הדין דיותר נראה שיתגלח ע"י עכו"ם שלא יהא גביה חילול שבת דאורייתא: והגרצ"פ יצא בפלפולו לענין רציעת עבד ע"י סם דלא הוי רציעה ויצא לחקור גם בדברי הר"ן יומא גבי חולה שיש בו סכנה ביש לפניו נבילה ובעל חי הטעון שחיטה:

ולפענ"ד צ"ע השואל ובפרט ידי"נ הגרצ"פ ז"ל דכל רז לא אניס לי' ולא זכר השר כלל מלא יקרחו קרחה בראשם על מת מכות כ"א ע"ב ומוקי לה לא צריכא דסך חמש אצבעותיו נשא ואעברינהו בבת אחת ופרש"י נשא פירוש סם שמשיר את השער ע"ש ובתוס' הרי דסם דרך קריחה בכך וחייב עליו חמש מלקיות וצ"ע:

ולענין חמש לאוין אפשר דבכה"ג שאונסין אותו להעביר שער הזקן ואם העכו"ם עושה לעצמו ואין הישראל מסייע כה"ג אפשר דקיל קצת כיון דעכו"ם לאו בר חיובא וישראל אנוס הוא ועיין נמק"י מכות אחד הניקף ואחד המקיף חייב ודו"ק היטב:

ובדידי הוה עובדא בימי עניי ומרודי ועונותי גרמו כשהייתי במחנה קאנצעטר' תחת הנאצים ימ"ש שרציתי דוקא לספור עכ"פ במספרים כעין תער ונתתי חלק מלחמי למי שהי' לו מכונת גילוח שיקח במספרים ולא הועיל לי כשבאתי לפני המפקח והסתכל עלי ולא נראה בעיניו וצוה עלי לילך תיכף ומיד להגלח והלכתי שנית למי שהי' לו מספרים שם והשנית ג"כ לא ניחא ליה עד שקבלתי מכות גדולות ובע"כ הושיבו אותי על ספסל ובא אחד וגלח אותי בע"כ בתער ובשבת לעת המנחה בעונ"ה ובחטאינו, השי"ת יכפר עלינו וירחם עלינו מעתה ועד עולם:

דושה"ט בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן ה

אחד שכפאוהו לבנות סוכה ביו"ט האם מקיים מצוה כשאוכל וישן בה

(שו"ת באר דוד)

נשאלתי מאחד שעובד עבודת הצבא, וביום ראשון של חג הסכות כפאו הראש הצבא שיעשה סוכה כשרה, דהיינו שיסתור הגג ולכסותה בסכך כשרה, ואחר שעשה הסוכה גזר עליו שיאכל וישתה וישן בסוכה, ושאל אם מקיים מצות סוכה בישיבת סוכה זו, ואם שרי לו לברך על מצוה זו:

ונראה לענ"ד דהכא לא שייך מצוה הבאה בעבירה, כיון שהעבירה נגמר קודם עשיית המצוה, ואין המצוה מסייע לעבירה, עי' בתוס' סוכה דף ל' ע"א בד"ה הא קניה ביאוש, ואע"ג דהכא העבירה מסייע למצוה, דאם לא היה עושה הסוכה לא היה יכול לקיים המצוה ומחמת עבירה באה המצוה, עי' בתוס' שם בד"ה מצוה דהוה מצוה הב"ע, מ"מ כיון שהעבירה נגמרה טרם התחלת המצוה ובשעת קיום המצוה אינו עושה שום עבירה לא שייך מהב"ע, כמ"ש התוס' בד"ה הא קניא וז"ל דלא דמי למקדיש דחל הקנין וההקדש ביחד, ועי' בשעה"מ פ"ח מהל' לולב הלכה ה', הגם שחזר מדבריו שם תוך כדי דיבור ע"ש, מ"מ הכא עדיף דבלאו סוכה זו היה יכול לקיים מצות ישיבת סוכה בסוכה אחרת שיש הרבה סוכות בעיר:

ועוד שהי' יכול לעשות סוכה זו ע"י עכו"ם, דהא סוכת גנב"ך כשרה עי' באו"ח תרל"ה, ואע"ג דע"י עכו"ם נמי איכא עבירה אמירה לעכו"ם שבות, מ"מ יש דיעות דבעבירה דרבנן ל"ש מצוה הב"ע, הכא אפשר דשרי, דהא הפמ"ג מסתפק בשני מקומות באם נפלה הסוכה בשבת או ביו"ט אם מותר לתקן ביו"ט ע"י עכו"ם, וכתב די"ל דהוי מכשירי אוכל נפש דמותר, וציין לעיין בסי' תקי"ד, הגם שיש לדחות דאינו דומה למכשירי אוכל נפש דהא באין לו סוכה נמי שרי לי' לאכול, מ"מ י"ל דשרי לתקן הסוכה ע"י נכרי, עי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רס"א שכתב שיש מ"ע דרבנן להביא עצמו לידי חיוב מ"ע דאורייתא, דכשם שעשו חכז"ל סייג לתורה ואסרו דבר שאפשר שיביא אותו לידי עבירה וסמכו דבריהם על הקרא דושמרתם את משמרתי שיעשו משמרת לתורה, בכלל זה בודאי נמי דמצוה לעשות השתדלות בדברים המביאים לקיים מצות עשה ע"ש, ממילא איכא מצוה להביא עצמו לידי חיוב מצות ישיבת סוכה:

ועי' בח"ש באו"ח בסי' תרל"ז דלשי' בעל המאור דס"ל דסתירת סוכה הוי רק דרבנן כיון דהוי אוהל עראי ע"ש בסוגיא דאין נוטלין עצים, א"כ גם בנינה הוי רק דרבנן, והוה שבות דשבות דשרי במקום מצוה, וסיים כיון

דאין זה מוסכם לכך אין לחלל יו"ט בכך ולעשות ע"י עכו"ם עכ"ל. וי"ל הא תינח לעשות סוכה לכתחילה ע"י עכו"ם, אבל היכא שציוה לעכו"ם לעשות בדיעבד בודאי אין לפסול הסוכה, דהא איכא דיעות דאפילו אמירה לעכו"ם שבות ג"כ שרי במקום מצוה, עי' באו"ח ברמ"א בסי' רע"ו ס"ב שמתיר לצורך גדול, ועוד אמירה לעכו"ם קיל משאר שבותים, עי' במג"א סי' רנ"ג סקמ"א אפשר דשם רש"י ג"כ מודה דלא שייך ביה מצוה הב"ע:

ועוד י"ל דגם רש"י לא סבירא דבמצוה הבאה בעבירה דרבנן לא יצא רק התם בפסחים דאין יוצאין במצה של טבל דלא נעשית העבירה רק ע"י מצוה, שאם לא היה אוכל מצה זו של טבל לא היתה נעשית העבירה, אבל היכא דלא יקיים המצוה נמי הא העבירה נעשית והעבירה ל"ה רק עבירה דרבנן בכה"ג יצא עי' בשו"ת בית שערים ממוח"ז זי"ע באו"ח סי' שמ"ט בד"ה אך לפענ"ד נראה ליישב קושית מהרש"א סוכה דף ל' שכ' לחלק בין היכא שהעבירה נעשית אפילו בלא קיום המצוה אז אמרינן דהוי מצוה הבאה בעבירה ולא יצא מדרבנן, אבל היכא שאם לא יקיים המצוה לא יעבור העבירה אז אמרינן דהוי מצוה הבאה בעבירה ולא יצא מה"ת ע"ש, א"כ כיון דבה"ג שנעשית העבירה בלי קיום המצוה מה דאמרינן דלא יצא ל"ה רק מדרבנן אבל מה"ת אפי' בעבירה דאורייתא יצא, א"כ הסברא נותנת דבעבירה דרבנן יצא אפילו מדרבנן, ומצינו דומה לזה ברשב"א יבמות דף קי"ד בד"ה רבי יוחנן ספוקי מספקא לי' לענין אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו:

ועוד דהכא לא הוי רק איסור מלאכה דהוי מדרבנן, מלאכה שאצל"ג כיון שעשה הסוכה מחמת מורא, עי' בשלום ירושלים על ירושלמי ביצה פ' משילין דכל שעושה המלאכה כדי לדחות היזק מעליו מיקרי מלאכה שאצל"ג, כי ברצונו לא היה בעולם המזיק שיהי' צריך למלאכה ע"ש, ומשו"ה דן בנין השאנצין למלאכה שאצל"ג אף שלהציל ממות נפשו עושה מ"מ ברצונו ל"ה בעולם סכנת נפשות שיהי' צריך להציל נפשו, ועי' בראש יוסף על מסכת שבת דף ע"ב חידש סברא זו דאם נכרי מאנס אותו לעשות מלאכה בשבת הוי מלאכה שאצל"ג כיון שאינו עושה לתכלית אותו צורך שהי' במשכן רק להנצל מן המיתה ע"ש, וכ"כ הרדב"ז ומהרי"ק שורש קל"ז:

הגם שי"ל לכאורה דזה מגרע, דהא אם יתירו לישב בסוכה זו ומקיים מצות ישיבת סוכה נעשה מלאכה הצריכה לגופא, ובכה"ג אמרינן מצוה הבאה בעבירה ולא יצא כדי לתקן העבירה, דהא אם לא יצא ליכא איסור תורה, עי' ברשב"א יבמות דף ק"ד שהסביר הטעם דלכך לא יצא בתקע בשופר של שלמים הואיל ואם לא יצא אין כאן עבירה, דאין כאן הנאה, דאם נאמר דיצא נשווי' עבירה, ועי' במנחת חינוך במוסך השבת כלל ל"ט

דהיכא דאם יתוקן קצת איסור ולא כולו אמרינן ג"כ לא מהני, דאם לא מהני יתוקן עכ"פ קצת איסור מה לי כולו מה לי פלגא, וה"נ י"ל לענין מצוה הבאה בעבירה:

אבל באמת ז"א דהא לא עשה הסוכה לתכלית שיקיים המצוה רק מחמת מורא, ומה שעושה אח"כ אינו נפ"מ, עי' בתוס' שבת דף ק"ו ע"א בד"ה בחובל וצריך לכלבו דעיקר תלוי בשעת המלאכה דאע"ג שאח"כ אינו צריך כלל המלאכה וה"ה להיפך, דז"ל וי"ל דאפי' במקלקל גמור משכחת לה דהוי צריכה לגופה, כגון חובל ומבעיר באיסור הנאה שסבר שיכול ליתן לכלבו ולבשל בו קדרה אע"ג דלא בישל דהא נודע דהי' איסור הנאה ע"ש, ועי' בבית שערים ממוח"ז זי"ע באו"ח סי' קכ"ד באריכות דקורע ע"מ לתפור ומוחק ע"מ לכתוב חייב אע"ג שלא תפר ולא כתב ע"ש, ממילא אין כאן שום נפ"מ שאעפ"י שישב בסוכה זו לא נקרא למפרע מלאכה הצל"ג מחמת זה:

ועוד הא מה שמחלל שבת הוא משום דחשבינן כפיקוח נפש, שאם לא יציית יכול לבוא לסכנת נפשות, ואפילו ספק פקוח נפש נמי דוחה שבת, ועי' בטור או"ח סי' שכ"ט דאפי' בס"ס מפקחין ולא איכפת לן אם נעשה לו ג"כ טובה, דהוי כמו ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו אע"ג דצייד כווריי ע"ש ברש"י [יומא פ"ד ע"ב] בד"ה ואע"ג דצייד כווריי דאתי לאשמועינן שאפילו הוא צריך לדבר, וה"נ כן הוא, וכיון שלא עבר על איסור דרבנן ועוד שהי' יכול לקיים המצוה בסוכה אחרת או היה יכול לעשות הסוכה ע"י גוי אם הי' מניחו הראש הצבא ל"ה מצוה הבאה בעבירה, עי' בשו"ת נוב"י מ"ת או"ח סי' קל"ד בד"ה ולפ"ז, וכ"כ בפנ"י בסוכה דף ל' בד"ה מתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול ר"ל דכיון שיוצא בשאול אין הגזילה מסייע לי' להמצוה דבלאו הגזל נמי היה יכול לצאת בו ע"י שאלה, ולכך אף שגזלו נמי יוצא ולא הוי מצוה הבאה בעבירה, ושפיר תלה זב"ז דמתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול, וה"נ כיון שהיה יכול לקיים המצוה בדרך היתר לא הוי מצוה הבאה בעבירה ודו"ק:

ועוד דלא שייך מצוה הבאה בעבירה רק היכא שהמעשה העבירה, אבל הכא גוף המעשה אינו עבירה רק הזמן גורם ל"ה מצוה הבאה בעבירה, כמו שמצינו שקרבן יחיד אעפ"י שאינו קרב בשבת מ"מ בדיעבד כיפר, עי' בתוס' חולין דף מ' בד"ה חייב שלשה חטאות, וכ"כ הירושלמי סוף פ' האורג במעביר מצה ד"א ברה"ר וכי לא יי"ח, וכי מה ענין עבירה זו למצוה זו, וכן המקריב חטאות בשבת כיפר ע"ש, מובא ברשב"א שבת דף ק"ה בקורע בשבת יצא, ומובא ג"כ בטור יו"ד ובש"ע סי' ש"מ להלכה, ועי' בחת"ס סוכה דף ל"ג בד"ה עבר ולקטן פסול, ואין כאן ענין למצוה הבאה בעבירה כמ"ש הירושלמי ע"ש:

ועוד דהכא כיון שעשה ע"י אונס ואונס רחמנא פטרי' ולא עביד שום איסור ול"ש מצוה הבאה בעבירה, דליכא למימר דאמרינן דלא יצא כדי לתקן העבירה, דהא אין שום עבירה כלל דהא כתבו האחרונים דאפילו בשוגג ליכא מצוה הבאה בעבירה, והביאו ראי' מן טעה בדבר מצוה ועשה מצוה דפטור ואמאי פטור הא כיון שעשה עבירה הוה טעה בדבר מצוה דהוה מצהב"ע ולא עשה מצוה, אלא ודאי דבשוגג לא מיקרי מצהב"ע, ואפי' לשי' דסברי דשייך מצהב"ע גם בעבר עבירה בשוגג וראייתם מר"ה דף כ"ח דאם תקע בשופר של שלמים לא יצא למ"ד מצות ליהנות נתנו, ואע"ג דבשוגג מיירי, וכן משמע בהרע"ב ובתוס' יו"ט בריש שבת ע"ש:

וגם בבית שערים באו"ח סי' שמ"ח כתב בפשיטות דבשוגג ג"כ שייך מצוה הב"ע מ"מ הא כתב שם וז"ל ולפ"ז יש לחדש דהיכא דעשה מצוהב"ע בשוגג שחייב עלי' חטאת ומביא חטאת שפיר קיים המצוה ול"ה מצוהב"ע דאין כאן עבירה עכ"ל, מכ"ש היכא שעבר עבירה ע"י אונס דודאי ליכא שום חטא ועון כלל וא"צ כפרה, בודאי ל"ה מצהב"ע דהא במצוה ג"כ אם כפאו לקיים מצוה והוא כוון שלא לצאת אין כאן מצוה כלל ולא יצא, ה"נ היכא שלא רצה לעבור עבירה רק שאנסו בודאי ליכא שום עבירה ויצא. הגם שהחו"י בסי' רל"ו כתב בדליקה דהיכא שחילל שבת במלאכה דאורייתא ואחד יחיד רצה להתענות לכפר על נפשו טוב ונכון ליחיד ההוא לענות בצום נפשו דלא יהא רק רשות, ומביא מהרבה מקומות מהגמרא שמצינו שעשו כן ע"ש, נראה לי דבזה ל"ה רק ממידת חסידות, כמו שמצינו בגמרא נדה דף ל"ח שהחסידים הראשונים לא שמשו מטותיהן רק בד' בשבת אע"ג דלית בי' איסורא כלל רק שעשו לפנים משורת הדין, אבל מדינא ליכא חטא ועון כלל וא"צ כפרה:

ובזה יש לתרץ הרבה קושיות מסוגיא דמצוהב"ע, עי' בתוס' סוכה דף ט' בד"ה ההוא מיבעי לי' למעוטי גזולה שהקשה ל"ל קרא תיפוק לי' דהוה מצהב"ע, ועי' בתוס' סוכה דף ל' בד"ה משום דהוה מצהב"ע דמיבעי להיכא שאנסו לעבור ולא עבר במזיד דליכא עבירה ואעפ"כ לא יצא ע"ש, הגם שהסמ"ע בחו"מ סי' שפ"ח סקי"ט מדקדק מלשון הרמב"ם והמחבר מדכתבו באנס המלך לישראל שיראה לו ממון חבירו פטור ולא כתבו דמותר להראותו כיון דנאנס ע"ז די"ל לכתחילה לא יראהו אלא שאם הראהו פטור מתשלומין, משמע דלכתחילה אסור להראות ממון חבירו כדי להציל עצמו ומכ"ש שאסור לגזול אפי' במקום פקוח נפש, עי' בנוב"י מ"ק א"ה סי' ע"ב בד"ה וא"ת דאפילו בעבירה שמחויב ליהרג ולא לעבור והוא עבר באונס לא נקרא רשע ע"ש, ועוד הא האחרונים הקשו על הסמ"ע דודאי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואפילו לכתחילה יכול למסור ממון חבירו כדי שלא יהרגנו, וכן כתב הרשד"ם חו"מ סי' נ"ה ע"ש, ממילא

יכול להיות שגזל מחבירו ול"ש מצהב"ע, דהיינו ע"י אונס, אבל בשוגג דליכא היפך כוונה דבמצוה יצא, ה"ה דהוה עבירה ואינו יוצא משום דהוה מצוהב"ע, ע"כ צריך קרא דהיכא דעבר ע"י אונס אעפ"כ לא יצא ודו"ק וא"ש:

ולענין ברכה נראה לי ברור דשרי לברך ואין זה מנאץ, אע"ג שכתב המחבר באו"ח סי' תרמ"ט ס"א וז"ל אבל גזול וקנאו בלא סיוע המצוה כגון גזל לולב ושיפהו כשר דקנייה בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו, וכן כתב הרמ"א באו"ח סי' תנ"ד וז"ל ולענין ברכה עי' בסי' תרמ"ט, משמע דסבירא לי' דאע"ג דלא שייך בי' מצוה הבאה בעבירה מ"מ לא יברך, שאני התם שנעשה בה עבירה במזיד, אבל הכא שנעשה עבירה באונס ואונסא כמאן דליתא דמי, ממילא אין כאן שום עבירה ול"ש כאן אין זה מברך אלא מנאץ:

הגם שבשו"ת חת"ס סי' נ"ו כתב וז"ל וידוע דאין בין מזיד לשוגג או אונס וכל שאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, הנה בשו"ת כתב סופר באו"ח סי' ל"ה בד"ה והנה בפתחי כתב דלא מצינו מפורש באר היטב דאמרינן אי עביד לא מהני בשוגג אלא במזיד, ובנוב"י מ"ת חיו"ד סי' ט' התעורר בזה והעלה דגם בשוגג כן הוא, וסיים דלאו מלתא דפשיטא כל כך היא, ועי' בחתן סופר ד' קמ"ו אות כ"ו, עכ"פ באונס י"ל דמהני, ואפי' את"ל דלא מהני, שאני התם באעל"מ דלא שייך רק בדבר שהפעולה הנמשך ממעשה העבירה הוא אסור כגון תמורה וכדומה, דקפידת התורה הי' שלא יעשה המעשה כדי שלא יהא בעולם הפעולה הנמשך מן המעשה, וכגון אונס שגירש קפידת התורה שלא יגרש כדי שלא תהא מגורשת, עי' בשו"ת בית שערים ממוח"ז זי"ע באו"ח סי' ק"ח שכתב סברא זו, והכא לא שייך כל זה כמובן ממילא ליכא שום קפידא, ועי' בטו"ז או"ח סי' קצ"ו סק"א דהאוכל איסור בשוגג חייב לברך עליו, ואפילו את"ל דהאוכל איסור בשוגג אין לו לברך מ"מ באונס קיל טפי דהא אין צריך כפרה:

ועוד מה שכתב המחבר ומיהו לא יברך עליו הוא משום שמסתפק בב"י בשני תירוצי התוס' איזה עיקר, עי' בתוס' סוכה הא קנייה ביאוש וז"ל והא משמע בריש הגוזל קמא בהיא דגזל סאה דאע"ג דשינוי קונה חשיב מצוהב"ע אע"פ שקנאו בשינוי מעשה קודם שבא לידי חיוב חלה התם דיחוייא בעלמא היא, א"נ שאני ברכה דאיכא נמי הזכרה לש"ש ע"ש, וע"כ פסק דלא יברך דספק ברכות להקל, ועיין במג"א סי' תרמ"ט סק"ב וז"ל ואפשר דבשינוי השם ויאוש עדיף טפי ורשאי לברך עליו, אלמא דהיכא דלא דמי לגמרי למ"ש התוס' יש להתיר לברך, ועי' במג"א סי' קצ"ו סק"א דבב"ה נקטינן לחומרא דאורייתא היא ע"ש, אע"ג דאיכא הזכרת שם

שמים, ע"כ הכא שנעשה האיסור באונס אין גנאי לברך עליו, ועוד עי' בב"ח או"ח סי' כ"ד שמחלק בין היכא דהמאכל איסור ובין היכא דהזמן גורם, דהיכא דהזמן גורם שרי לברך עליו, וכן מחלק התוס' בחולין דף ה' בד"ה צדיקים עצמן לא כ"ש, ובגיטין דהיכא דהזמן גורם ל"ש גנאי ע"ש, ממילא נראה לי ברור דשרי לברך על מצות ישיבת סוכה זו:

סימן ו

האם יש חיוב לעקור ולילך מביתו לעיר אחרת כדי לקיים מצות ד' מינים ביו"ט

(שו"ת באר דוד)

נסתפקתי הנה בשנה זו שלא היה אתרוג ולולב רק בעיירות גדולות אם מחויב לעקור מביתו ולילך לעיר אחרת ליו"ט כדי שיקיים המצוה. שוב מצאתי בח"א כלל ס"ח סי' י"ט שמסתפק בזה, ובנשמת אדם שם נראה דעתו דבמקום דאזיל ואתי ביומי מחויב לילך, וכדאיתא בסוכה כ"ו ע"ב, ובמי שיש לו אשה ובנים אין צריך לעקור דירתו שהרי שמחה היא ג"כ מ"ע מה"ת, וקימ"ל אשה בעלה משמחה, ועוד מטעם אחר אין צריך לילך מביתו, דהא קודם יו"ט לא חל עליו כלל המצוה עד יו"ט ואז אי אפשר לו לילך יותר מתחום שבת, והביא ראי' לדבריו ובסוף הביא דברי הרמב"ם פ"ה מהל' ת"ת דחייב להקביל פני רבו ברגל ביו"ט אע"ג דלא אתי ביומי, וא"כ מוכח דלא מהני טעם זה דושמחת לבטל שום מצוה, וסיים ולכן הדבר צ"ע:

הנה בנשמת אדם שם נושא ונותן במש"כ דקודם יו"ט לא חל עליו כלל המצוה, ואע"פ דשואלין ודורשין שלשים יום קודם כל יו"ט כמ"ש המג"א סי' תכ"ט, וא"כ חל עליו חיוב המצוה כדמצינו בסי' תל"ו לענין בדיקת חמץ, וכתב דנ"ל לחלק דדוקא במצוה בידו לבדוק אבל הכא שאין בידו רק שיחזור אחריו אינו חייב אפילו מדרבנן, וראי' לזה מזבחים דף ק' דמחלקינן כאן קודם חצות לא אמרינן שכבר חל עליו חובת הפסח, וגם לענין בדיקת חמץ פרש"י דהחכמים חייבוהו אבל לא מה"ת, ואמנם בסוכה דף כ"ה ע"ב משמע שהוא מה"ת, ממילא לא חל עליו כלל המצוה עד יו"ט, ועי' בפמ"ג בס' תרכ"ה בא"א דחיוב ליל א' דסוכה קודם לולב דעדיין לא מטי זמני', ועי' בחכמת שלמה בסי' תרכ"ה שכ"כ דסוכה קודם, שמצות סוכה מתחיל בלילה ומצות לולב אינו חל על האדם אלא ביום:

והנה בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רס"א כתב דאיכא מ"ע מדרבנן להשתדל ולעשות דברים שעל ידם יקיים המ"ע דאורייתא כמו שעשו חכמז"ל סייג לתורה ואסרו דבר שאפשר שיביא אותו לידי עבירה, וסמכו דבריהם על הקרא דושמרתם את משמרתי שיעשו משמרת לתורה, בכלל זה בודאי נמי מצוה להשתדל בדברים המביאים לקיים מ"ע, דכשם שצריך למנוע דברים המובילים לעבירה מקרא הנ"ל, ה"נ מקרא עצמו יש ללמוד דצריך לעשות דברים המביאים למשמרת קיום המצוה עכ"ל. ולפ"ז בודאי חייב מדרבנן לילך בערב יו"ט לעיר שיש שם אתרוג ולולב, והחיוב מתחיל

קודם יו"ט שחייב לעשות צעדים ופעלים שיוכל לקיים המצוה ביו"ט, ממילא אינו מוכרח שמצות סוכה חל עליו קודם דאפשר שהשתדלות לקיים המצוה מתחיל בבת אחת:

אלא גוף דברי המהר"ם שיק צריך הבנה שמביא ראי' לדבריו שחייב להשתדל ולעשות פעלים שיקיים מ"ע, שכשם שעשו חכז"ל גדר וסייג לל"ת מושמרתם את משמרתי, זה אינו ראי' כלל, עי' במנחות דף ע"ט דפריך משום מצוה ליקום וליגזר ע"ש ברש"י, ועי' בנוב"י מ"ק חאו"ח סי' כ' דבעשה לא עשו הרחקה ע"ש. ועוד על מ"ע שעבר ולא קיים אין צריך לענות נפש רק תשובתו נרצה בחרטה ומודה ועוזב ירוחם, ובאיסור ל"ת שעבר צריך לקבל תשובה, מובן ממילא דבעשה שא"צ כל כך תשובה כמו בלא תעשה אין צריך כ"כ לגזור ולעשות סייג, וה"ה שאינו חייב לעשות השתדלות ולהביא עצמו לידי כך, ואינו ראי' מל"ת:

ועוד לו יהי' כדברי מהר"ם שיק, זה נאמר כשזמן המצוה התחיל, אבל היכא שלא התחיל עוד זמן המצוה מודה המהר"ם שיק שאינו חייב לעשות השתדלות, עי' בש"ך יו"ד סי' רס"ו סק"ו דאם עבר ומל היכא דאישתפיך חמימא דלאחר המילה שאסור למול משום דאסור לסבב סכנה שיהא מוכרח לחלל שבת אח"כ אע"ג דשרי לחלל שבת במקום סכנה אעפ"כ עביד איסור דאורייתא, ה"מ היכא דמטי' זמנו של איסור אבל קודם זמנו מותר, שהרי הש"ך ס"ס רס"ו מתיר למול מילה שלא בזמנה אפילו בערב שבת, דאין למצוה אלא שעתה, ולא חש שיבא אח"כ מחמת המילה לידי חילול שבת, ובודאי הטעם משום דלא חל אכתי זמן איסור כלל:

ועי' באשל אברהם או"ח סי' תר"ב דצריך להתענות בצום גדלי' אע"ג דגורם ע"י תענית זו שלא יהא לו כח להתענות ביו"כ, אלמא היכא שלא בא עוד זמנו אין לחוש, ואינו מוטל עליו לעשות פעלים שלא לגרום חילול שבת, אף כי במ"ע בודאי אינו מוטל עליו לעשות פעלים קודם שבא זמנו שבעת שיבא הזמן מצוה יהא בידו לקיים המצוה. ועוד הא זריזים מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא, אלמא דבטרם חלות המצוה אינו מוטל עליו לזרז, ממילא ה"נ אינו מוטל על האדם לעקור מדירתו קודם יום טוב בטרם שחל עליו חיוב המצוה, ועי' בפסחים דף פ' אמר להו רב נחמן זילו ואמרו לעולא מאן ציית דעקר סיכי' ומשכניה ורהיט, אלמא דלעקור מדירתו אינו דבר קטן ורגיל להיות עבור מצוה:

ונראה לכאורה עד היכן מגיע חיוב השתדלות בגופו במ"ע, השתדלות ממון מצינו שהוא עד החומש, אע"ג דבל"ת שלא יעבור מחויב למסור כל הונו, עי' ברמ"א יו"ד סי' קנ"ז ובאו"ח תרנ"ו, וגם אמרינן התורה חסה על ממונם של ישראל במ"ע עי' בר"ה דף כ"ז ע"א, משא"כ במצות ל"ת ע"ש בהגהות

מהרצ"ח [עי' שו"ת באר דוד סי' ל"ז אות ב'], וה"נ י"ל דבהשתדלות בגופו אין צריך כל כך במ"ע, ואפשר שהתורה לא צותה לעשות השתדלות רק כמו שעושה בשאר צרכיו הנצרך לו הרבה:

והנה בחולין דף קכ"ב בתוס' בד"ה לגבל כתבו דתפלה היינו להתפלל בציבור אם הוא בדרך צריך לילך ד' מילין ולאחריו מיל, והנה תפילה בציבור לא הוה רק מדרבנן ואעפ"כ צריך להמתין עד שילך ד' מילין ולאחריו מיל, דדרש של ונקדשתי ל"ה לענין זה רק אסמכתא, כיון דתפלה גופא לא הוה רק מדרבנן כך כתבו הפוסקים. אבל מ"מ י"ל דלא לכל מצוה דרבנן צריך להטריח כ"כ רק בתפלה בציבור הוה מצוה גדולה, עי' במג"א סי' תט"ו סק"ב דלערב עירובי תחומין כדי לילך למנין שרי, ועי' במחצית השקל שם שכתב דכיון שצריך לילך ד' מילין לפניו ולאחריו מיל א"כ מצוה גדולה היא, וכן ר' אליעזר שחרר עבדו להשלים לעשרה עכ"ל:

ועוד עי' בהוספות וחי' כ"י צמח צדק שו"ת לש"ע או"ח הנספח לש"ע התניא ח"ג שהביא דלפי מ"ש בספר שערי קדושה להרח"ו ז"ל ח"א שער ד' במנין מ"ע שלו לדעת הזוהר לקדש שמו ברבים בנקדישך ס"ל דקדושה היא דאורייתא, וכן הוא בזוהר פ' אמור ע"ש, אמת שהראשונים לא מנאוהו בתרי"ג מצות, וכן הרא"ש בפ"ז דברכות סי' כ' כתב דקדושה וברכו שלא מצינו עיקר מן התורה, משמע שהם סוברים דל"ה רק מדרבנן:

ולענ"ד נראה שיש לדייק מגמרא דהוה מן התורה, דקאמר מה"מ אר"ח אר"י אמר קרא ונקדשתי, נראה דדרש גמור הוא דכבר כתב הרמב"ן במנין המצות שורש א' דעל אסמכתא הדרך לומר מאי קרא, אבל מה"מ משמע דדרש גמור הוא, ואע"ג דתפלה וקדושה גופן מדרבנן וכמ"ש הרא"ש ז"ל דקדושה וברכו שלא מצינו עיקר מה"ת, מ"מ י"ל במה שמקדש שמו ברבים מקיים מצות עשה מה"ת בין בקדושה וברכו ובין בשאר אופנים בכל מה שמקדש שמו ברבים, כיון דכתב בתורה ונקדשתי ולא כתב שום דבר בודאי מסרה להחכמים כל מה שיאמרו הוה קידוש השם, עי' בר"ן ריש לולב הגזול וז"ל אבל הכתוב לא פרט כלום בהדר אלא סתם ואמר שתהא מהודרת ומסרה להחכמים, ועי' בב"י יו"ד ס"ס קע"ח ובטו"ז שם, וה"נ כן הוא, וכיון שאמרו חכמים שיקדש השם ברבים ע"י ברכו וקדושה מקיים מ"ע דונקדשתי, ואעפ"כ אין צריך לילך לאחריו יותר ממיל, ועי' במג"א סי' צ' ס"ק ל"א שאינו חייב רק אם הוא באותה עיר, אבל לא שילך חוץ לעיר, ועי' בפ"ת יו"ד רפ"ה סק"א שכתב וז"ל וה"ה אפילו בחול אם אין מזוזה נמצא בעיר דינו כמו בשבת ורשאי לדור בתוכו אם אין לו בית אחר, כמ"ש המג"א סי' י"ג לענין ציצית, ועי' במג"א סי' י"ט סק"א, ועי' ברמ"א או"ח סי' רע"ב וז"ל ואם יש יין בעיר לא יקדש על הפת:

ובזה אתי שפיר דלכאורה קשיא דקימ"ל באו"ח תרע"א דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן אף דכבר פסק הרב הרמ"א בסי' תרנ"ו דאין צריך לבזבז אפי' על מ"ע עוברת יותר מחומש, א"כ נראה דעדיף מצוה דרבנן משום פירסום הנס ממצוה דאורייתא, והא כתב הרמב"ן במגילת אסתר לפיכך ספק דרבנן לקולא שכך התנו כדי שלא יהא דבריהם חמיר כ"כ כדברי תורה, והכא חמיר טפי יותר מדברי תורה, ולפמ"ש דבכל מה שמקדש השם ברבים מקיים מצות עשה של תורה ניחא, דבנר חנוכה שיש פירסום הנס ומשריש אמונת השם, ומקיים מצות ונקדשתי, ובכל מצוה שמקיים בפירסום ותיקנו חכמים לקיים בפירסום זולת המצוה דרבנן מקיים מצוה דאורייתא:

ואתי שפיר ג"כ קושית האחרונים, עי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' של"א שהקשה על מה דקימ"ל באו"ח סי' תרע"א דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן, והרמ"א באו"ח סי' תרנ"ו פסק דא"צ לבזבז אפילו על מצוה עוברת יותר מחומש, א"כ נראה דעדיף מצוה דרבנן משום פירסום הנס ממצוה דאורייתא, א"כ קשה למה פסק הרמ"א בסי' תרפ"ז דאם אין שהות לעשות שתיהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה, והא מגילה או הדלקת נ"ח לכאורה עדיף ממ"ע דאורייתא, ולפמ"ש אתי שפיר דלעולם מצוה דאורייתא חמיר ממצוה דרבנן כמובן ממילא כמ"ש הרמב"ן הבאתי למעלה, אלא שאמרו חכמים שהיכא שמקיים מצוה דרבנן ואיכא נמי פירסום הנס, שנצמח מזה מ"ע דאורייתא:

כעין זה כתב בקיצור החרדים פ"א אות יו"ד וז"ל נראה לי דלכ"ע עכ"פ העושה איזה מצוה מן המצות בלא כוונה ביטל מ"ע דלעבדו בכל לבבכם, שהרי לכ"ע נראה מקרא זה על כל מצות, ואף למ"ד מצות א"צ כוונה היינו שעכ"פ יוצא ידי המצוה מ"מ עבר על עשה זו, וכן כתבתי במק"א [שו"ת באר דוד סי' י'] לענין מצות זה אלי ואנוהו, וה"נ אם עושה מצוה בפירסום הנס מקיים מ"ע דונקדשתי, ע"כ שואל או מוכר כסותו כדי שיקיים מצוה דרבנן שנצמח מזה מצוה דאורייתא של ונקדשתי שהיא מ"ע חשובה כמובן, הא תינח אם אין נגדו מצות עשה מה"ת, אבל אם יש נגדו מ"ע דאורייתא אינו חייב במצוה דרבנן, וממילא אינו מוטל עליו שיקיים המצוה של ונקדשתי, כיון שעיקר המצוה וחיוב הוא מצוה דרבנן:

והא ראי' מפרוטה דרב יוסף עי' בב"ק דף נ"ו ע"ב דשומר אבידה הוה שומר שכר בהיא הנאה דלא בעי למיתבי לי' ריפתא לעניא הוה ש"ש, ועי' ברש"י דהעוסק במצוה פטור ממצוה, והא לכאורה קשה כיון דבצדקה איכא עשה ול"ת, עשה דפתוח תפתח ול"ת דלא תאמץ לבבך, ועי' בתוס' חולין דף ק"י ע"ב בד"ה כל מצות עשה שמתן שכרה, וא"כ קשיא הא כלל

זה דהעוסק במצוה פטור ממצוה לא שייך רק לענין עשה אבל לא לענין ל"ת, עי' בשו"ת חכם צבי סי' א' דדוקא ממ"ע פטור אבל במצות ל"ת חייב כשאר אנשים והובא בפ"ת יו"ד סי' שמ"א סק"ז, וא"כ אמאי פטור למיתב ריפתא לעניא הא הוה ג"כ ל"ת, אלא ודאי כיון דממ"ע פטור מכח דהעוסק במצוה פטור ממצוה לא שייך הל"ת שהוא טפל לה, דבכל מ"ע שהוא בקום ועשה הוה העיקר העשה, עי' בריטב"א בשם הרמב"ן קידושין דף ל"ד ומקנה שם:

ועוד יש לומר דהיכא שיש לפנינו שני מצות אחד מן התורה והשני מדבריהם אם יניח המ"ע שהוא מה"ת ויקיים המצוה מדרבנן יהא זלזול לדאורייתא, עי' במג"א סי' קפ"ד, עכ"פ נראה מדברי הפוסקים שאין מוטל על אדם לצאת מן העיר לקיים מצות עשה:

ומה שהביא הח"א ראי' מדברי הרמב"ם שחייב להקביל פני רבו ברגל אפילו לא אזיל ואתי ביומי משמע דמשום מצות שמחה אינה נידחת שום מצוה שהוא מה"ת. הנה מה שכתב דמשמע ששום מצוה אינה נידחת משום מצות שמחה אינו מוכרח, דשאני קבלת פני רבו ברגל משאר מצות שמסוגל לקיים אח"כ שאר מצות כראוי וכנכון, עי' בשו"ת נוב"י חאו"ח סי' צ"ד וז"ל דודאי מהאי קרא ילפינן דבשבת וחודש שיש בה תוס' קדושה שהרי יש בו קרבן מוסף יש מקום לקבל פני רבו שגם על הרב ניתוסף אז שפע להשפיע על תלמידו:

ועי' בשם הגדולים מהחיד"א זצ"ל [מערכת גדולים, רמב"ם] וז"ל וראה זה חדש שראיתי בס' עומר שכחה פי' משלי שכתב בסי' טוב על פסוק עטרת זקנים וז"ל כמ"ש הרמב"ם בשעת פטירת הריא"ף ז"ל נכנס אצלו ונשק ידו והוא כבן ה' שנים, ואמר שלא זכה למה שזכה אלא באותה נשיקה שנשקו וברכו והאציל עליו מחכמתו ע"ש, ועי' מש"כ הספרים בשם האריז"ל הטעם לקבלת פני רבו כדי להמשיך אליו אור קדוש בהארת פני רבו, ועי' בספרים [בן פורת יוסף פ' נח] מה שהביאו בשם רבינו הבעל שם הקדוש זי"ע פי' על קו"ח שבמשנה ומה דוד המלך ע"ה שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, שדברי צדיק הם פרים ורבים. ע"כ דוחה מצות עשה של ושמחת, דהוה כמו חלל שבת אחד בשביל שישמור שבתות הרבה, כמ"ש החומות ירושלים דמש"ה א"צ לבזבז במ"ע יותר מחומש דא"כ יעני ולא יהא ביכלתו לקיים מ"ע הרבה, דהוה נמי כמו חלל שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה, ועי' בליקוטי שו"ת חת"ס סי' צ"ט באמצע התשו' בד"ה דאיכא פרסומי מילתא שכתב דומה לזה:

ועי' בתוס' פסחים דף צ"ט ע"ב דמשום הידור מצוה חייב לענות את נפשו, ואפילו לא אכל כמה ימים אסור לאכול עד שיסב, ועי' באה"ע בח"מ סי'

ס"ב סק"ג דמשום שיהא עשרה אצל החופה צריך לילך מעיר לעיר ואפילו למדינה אחרת אם אפשר אלמא שאין כל המצות שוות לענין השתדלות, ויש לחלק בין מצוה חיובית והם באים לרצות כגון אתרוג ולולב וכמ"ש הריטב"א המיוחס להרשב"א ריש פרק לולב הגזול דבזה מסתבר טפי להחמיר [עי' שו"ת באר דוד סי' י"ג ד"ה ואל תתמה], ונראה לי דמה"ת חייב לעשות כל מה שיש בידו לעשות אפילו לצאת מן העיר, כמו בצדקה שמן התורה מי שיש לו להתפרנס ביומא חייב ליתן השאר לצדקה, ומה שאמרו חכמים אל יבזבז יותר מחומש היא תקנת אושא מפני תקנת העולם, עי' בחת"ס יו"ד סי' רכ"ט, ועי' וידבר משה פ' ראה שכ"כ לענין שאר מצות, ואפשר דה"ה לענין השתדלות ולצאת לעיר אחרת נמי לא חייבוהו מטעם זה ודו"ק:

סימן ז

הטעם שלא נקבע זכר לחורבן - ולא הודיה על ההצלה

(משנה הלכות)

נתתי על לבי להתבונן מדוע לא נקבע זכר לחורבן על עם ה׳ בנים ובנות זקנים עם נערים שנפלו הרוגים חללי חרב וחללי רעב חמרים חמרים בכל רחבי אייראפע בשנות המלחמה האיומה, וגם מדוע לא נקבע הודיה על ההצלה והרי מצוה וחיוב על כל אחד לפרסם נסי ה׳ ונפלאותיו הנגלים והנסתרים כדאיתא בגמרא וראשונים (וכמו שהבאתי בהקדמה לספר זה).

וידועים דברי מהר״מ אלשקר הובאו במגן אברהם או״ח סי׳ תרפ״ו סק״ה דיכולים עיר לתקן פורים עליהם ועל זרעם ואם הלכו לעיר אחרת חייבין בזה. ועיין עוד בשו״ת חתם סופר או״ח סי׳ קס״ג דמצוה עבדי בכך, ובסוף ספר חיי אדם כלל קנ״ה בעניני הלכות פורים. ורואים אנחנו שגם בזה לא החזיקו כלל ולא מחזיקים.

ובספר החרדים (סוף ספר פ״ג ממצות תשובה) הביא שגם הרמב״ם כתב בליל אחד בשבת, בארבעה ימים לירח אייר, נכנסתי לים, וביום שבת עשירי לאייר שנת חמש ועשרים, עמד עלינו נחשול שבים לטובענו והיה זעף גדול בים, ונדרתי עלי ששני הימים האלה אצום בהם ואנהוג בהם תענית צבור שלם, אני ואנשי ביתי וכל הנלוים עלי, ואצוה על בני לעשות כן עד סוף הדורות שיצאו מאיתם, ויתנו צדקה כפי כחם, ומנדרי שאהא אני יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם, אלא מתפלל וקורא כל היום ביני לבין עצמי, וכשם שלא מצאתי בים אותו היום אלא הקב״ה כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא אם כן נאנסתי. וליל אחד בשבת, שלשה ימים לירח סיון, יצאתי מן הים בשלום ובאתי לעכו ונצלתי מן השמד, והגענו לארץ ישראל, ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות וכו׳ עכ״ל. ואפילו הכי עינינו רואים ואזנינו שומעין שמעולם לא ראינו בדורות שלנו שישמרו פורים של הרמב״ם וכיוצא בזה, ואדרבה דבר כזה היה להחזיק ובפרט נכדים של הרמב״ם שפשוט שבזה״ז ישנם כבר לריבואות.

גם זקיני בעל תוי״ט זצוקלה״ה במגילת איבה שכתב, גזר תענית על זרעיו בנים ובנות חתניו וכלותיו עד ביאת הגואל לצום את יום החמישי לחדש תמוז עד אחר יציאת בית הכנסת של ערבית, ומי שהוא חלש יתן פדיון נפש לא פחות מששה גדולים ווינר ושוב כשחזר למלכותו להיות נבחר לאב״ד דק״ק קראקא חזר וקבע יום משתה ושמחה, בראשון לחדש אדר והוא השני של ר״ח אדר לדורותם עד עולם, כי בו ביום חזרה העטרה שלו.

וכמעט כל נכדיו אין מתענין וגם לא מתענגים בסעודה, וא"כ היכן מצאו הנכדים היתר לעבור על צואתו הקדושה.

ואפילו על כ' סיון שגזרו וועד ד' הארצות, במציאות שבימינו כמעט נתבטל, ואפילו אמירת סליחות שתקנו של כ' סיון כמעט לא אומרים.

ואשר נראה נלפענ"ד לפמ"ש בגמ' שבת (י"ג ע"ב) בגזירת י"ח דבר, תנו רבנן מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין ד"א אין שוטה נפגע ד"א אין בשר המת מרגיש באיזמל ופריך איני וכו' אימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל ופרש"י מגילת תענית לפי ששאר כל משנה וברייתא לא היו כותבין דאסור לכתבן וזו נכתב לזכרון לדעת ימים האוסרים בתענית וכו' מחבבין את הצרות שנגאלין מהן והנס חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקב"ה וכותבין הנס לעשותו יו"ט כגון אלון יומין וכו'. אין אנו מספיקים פרש"י לפי שהן תדירות ל"א אין אנו מספקין מלעשות יו"ט בכל יום. אין שוטה נפגע, אין פגע רע בא עליו כלומר אינו מכיר בפגעיו כך כמה נסים באים אלינו ואין אנו מכירים בהן. בשר מת שבחי, הגדל באדם החי מחמת מכה או מחמת כויה אינו מרגיש באיזמל כשחותכין אותו ע"ש.

וצ"ב מה איכפת לן מי כתב המגילה, וגם התנצלות רשב"ג אף אנו מחבבין את המצות, וגם מה שהחילוק בין הני תרי ותלתא לישני א) שאין מספיקין ובין ב) אין שוטה נפגע. וטעם ג) אין בשר המת וכו'.

והנה רש"י מביא שתי פי' על אין אנו מספיקין, אחד לפי שהן תדירות, ל"א אין אנו מספיקין מלעשות יו"ט בכל יום ע"כ. ולכאורה החילוק בין הני תרי לישני לל"ק לפי שהן תדירות י"ל כמו שאמרו חכמי המחקר האמתיים דהתמדת הנס נעשה טבע שני וא"כ אין כאן ניסא כלומר לא ניכר הנס ואין צריך לכתוב. ועיין (שבת כ"א) ת"ר מאי חנוכה ופרש"י על איזה נס קבעוהו. אבל לטעם השני פשוט שאינו במציאות כיון שניסא בכל יומא איכא וגם צרות בכל יומא איכא א"כ צריך או לעשות כל ימים ימים טובים או כל ימים תענתים וכיון דא"א ובטל הא בטל הא.

ובזה נראה להבין מה שאמרו שם בגמ' ד"א אין שוטה נפגע ועיין רש"י אין פגע רע בא עליו כלומר אינו מכיר בפגעיו, ביאור הדברים שכיון שאינו מכיר בפגעיו ואין זה אצלו נס א"כ אין לו על מה לעשות זכר, כך כמה נסים באים לנו ואין אנו מכירין בהם וצ"ע א"כ נעשה עכ"פ זכר לאותן שמכירין בהן, ופירשתי כבר בזה לפמ"ש ז"ל (יבמות ע"ב ע"א) ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ומש"ה לא מלו במדבר, א"ר פפא הלכך יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן

ביה והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה'. ועיין ריטב"א דבזה"ז מי שאינו רוצה להיות פתי ולסמוך על שומר פתאים לא ימול וכ"ש בשבת ביומא דעיבא ע"ש, וא"כ הכ"נ לענין נסים אלו דקצתם שעשו זכרון לפי שס"ל כהריטב"א ז"ל ואנן סמכינן אשומר פתאים והבן.

וכיון שעדיין ידם ידי עשו תקיפה ונטויה על עצמן ח"ו לקעקע ולשרש אחר עם קודש ואין בעל הנס מכיר בנסו בכל יום ויום, כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני גם סבבוני, לכן לא עשינו עדיין שום זכר להחורבן האחרון שעבר עלינו במים הזדונים ולא כתבנו לא מגילה ולא תקננו שום זכר ממשי לכל ישראל זכר על הנס שנעשה לכלל ישראל שהשאיר לנו שריד ופליט מידי הרוצחים הנאצים, ושתיקה זו למה שלא נראה ח"ו כבועט ואינן מחבבין הצרות, וע"כ כרשב"ג ס"ל וכיון שראינו שבכל יום ויום הצרות מתרבין ואין אנחנו מספיקים לכתוב, ולתקן על כל נס ונס ולעשותו י"ט וכו' ושפיר קצת הנצלות על הדור השפל בעונ"ה שאפי' מחבבי הצרות נטלו מאתנו, ולכן כיון שאין אתנו החרש והמסגר לא נשאר לנו.

ובזה מובן נמי טעם השלישי בגמ' ד"א אין בשר המת מרגיש וכו' אלא אימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל ועיין רש"י, ולהנ"ל נלפענ"ד דהכונה דכל זמן שמרגישין הנס שנעשה לאבותינו והוא כרוך אחריו ומרגיש ממש כאלו הוא יצא ממצרים אז יכול לעשות נס אבל כיון שאין בשר המת מרגיש באיזמל שאינו מרגיש כלום מאבותיו והנס שנעשו לו ממילא אין שום סיבה להיו"ט או התענית כיון שנשתכח ממנו, ואולי כמ"ש עשירי לעזרא דלאחר עשרה דורות נשכח לגמרי ודו"ק.

עכ"פ נראה דלכולהו לישני העיקר שאין אנחנו מתרגשים כעת מחמת פגעי הזמן ומה"ט נראה דאמרו חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וכל שאינו את עצמו הרי חסר בסיפור הנס וכמ"ש בעבדים היינו ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' הרי אנו ובנינו וב"ב משועבדים היינו לפרעה וכיון דנשתכח הכל ובפרט במלחמה העולמית האחרונה והחורבן הנורא ובטל כל ההרגש בטל גם תענית כ' סיון ותענית הרמב"ם ותוי"ט וכל ימי הפורים של כל הקהילות הנ"ל.

ובזאת מדוייק מה שאמרו בגמ' מגילה (ז' ע"א) אסתר ברה"ק נאמרה וכו' רב יוסף אמר מהכא וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם. ויש לדייק כיון דמצוה לקיים מה שקבלו עליהם א"כ אכתי מנ"ל דברה"ק נאמרה דלעולם י"ל דלאו ברה"ק נאמרה אלא דמ"מ לא יעברו הימים האלה וזכרם לא יסוף מזרעם משום דמצוה לקיים בכל דור ודור מה שקבלו עליהם, אלא ע"כ דשני

דברים הם ולכן כל שיקבלו מכח עצמם אפשר שישתכחו וכמו שראינו בכל הני, אבל ימי הפורים האלו שברוח הקודש נאמרה, לא יסוף זכרם לעולם.

ומ"מ אע"פ שלא תקנו בעונ"ה כלל לבכות על החורבן והגם אשר בקולמוס אי אפשר לבאר, ואפילו אם ירבה כחול ימים, ודיו יעשה מכל אגמים, לא יצוייר אפילו כטיפה מן הים, הנגישות הרשעים והשפיכת דם, מרוב אחינו בני ישראל אשר נשפך דמם על קדושת גאל ישראל, מ"מ כל קהילה וקהילה יעשו איזה זכר לחורבן וכן אני בעניי כתבתי קינה לאמרו בתשעה באב (ונדפס כאן בסוף הספר) וכן עשו גדולים וטובים ממני.

וגם מה שלא תיקנו להודות ברבים על הנס של יציאה מהגיהנום, מ"מ כל יחיד ויחיד לעצמו חייב להודות ולפרסם ניסו עכ"פ לבניו וידידיו ומשפחתו והנלוים והקרובים אליו. ומודה אני לפניך ה' אלקי על כל החסד אשר עשית עמדי מעודי עד היום הזה, מבין המתים מן אוישוויץ ובוכענוואלד הוצאתי, מחרב ומרעב הצלתי, ומשאר ארבע מיתות ב"ד פדאני, ואילו פי מלא שירה כים ולשוני רנה כהמון גליו ושפתותי שבח כמרחבי רקיע, אין אני מספיק להודות לך ה' אלקי על כל הטוב אשר עשית עמדי.

סימן ח

אנשי צבא שיש להם יורה שבשלו בה טריפות ואינם יכולים ללבנו אם יש להכשירו בהגעלה

(שו"ת באר דוד)

נשאלתי, אנשי צבא יש להם יורה שמבשלים בה טריפות, הגם שכולם ישראלים אבל לא עלתה בידם שיהא כשר, ועתה רוצים להכשיר את היורה והוא צורך גדול כדי שיבשלו טע"ה כשר בדרך שנוסעים במסלת הברזל נסיעה רחוקה יותר משלשה ימים בקור גדול ואי אפשר ללבנו רק להגעילו מה דינו אם יש להכשירו ע"י הגעלה:

בהשקפה ראשונה אמרתי שליורה זו יש דין מחבת שמטגנים בה איסור כיון שהרבה פעמים מטגנים בה בשר עם שומן ובהכשר מחבת של איסור איכא פלוגתת הפוסקים אם צריכה ליבון או סגי בהגעלה, עי' בראש"ש פסחים פרק כ"ש שהאבי עזרי והרא"ש סברי' להו שדי להכשירה ע"י הגעלה, אבל רבינו יואל סבר דצריכה ליבון, וכן פסק הרשב"א והב"י ביו"ד סי' קכ"א בד"ה מחבת שמטגנים הביא השי' וסיים דבמחבת שמטגנים בה איסור יש להחמיר להצריכה ליבון, וכן פסק המחבר ס"ד וז"ל מחבת שמטגנים בה אע"פ שלענין חמץ בפסח די בהגעלה לענין שאר איסורים צריכה ליבון, ועי' במחבר ס"ה וז"ל אם הגעיל כלי הצריך ליבון אסור להשתמש בו בחמין אפילו שלא ע"י אש ובהא יורה הי' משתמשין בה לפעמים בשומן איסור בלי שום אמצעי, ועי' בש"ך יו"ד סי' קכ"א ס"ק ח' בשם הרמ"ע דצריך ליבון, ואפילו לפי מה שהבין החת"ס יו"ד סי' קי"א כוונת הרמ"ע ג"כ צריכה ליבון בהאי יורה:

אבל שוב מצאתי בחכמת אדם כלל ע"ד ס"ו וז"ל ובדיעבד בהפ"מ יש לסמוך על הפוסקים דמחבת לא נקרא תשמישו ע"י אור רק שפודין ואסכלאות שצולין בו וכ"ש תנור, ועי' במקור חיים סי' תנ"א אות ג' דהיכא שמשתמשים בו בדבר צלול סגי בהגעלה דכבלעו כך פלטו, וכן משמע מפשטות המשנה והגמרא ע"ז דף ע"ה ועי' ברש"י בד"ה להגעיל דמפרש דהיינו יורות וקדירות של מתכות ובד"ה ללבן כתב וז"ל כדמפרש ואזיל, והיינו בשפוד ואסכלא שתשמישן ע"י צלי ביבש:

לכאורה מה בעי רש"י למימר בזה כדמפרש ואזיל הא חזינן לקמן דמפרש ואזיל, אלא דהי' קשה לרש"י למה מפרש במשנה יותר אצל ליבון מבהגעלה, אלא ודאי רוצה לומר דליבון אין צריך רק השפוד ואסכלא שתשמישן ע"י אור ביבש, אבל לא שאר כלים אפילו מחבת, כיון

שתשמישו ע״י דבר צלול, וזה מש״כ רש״י כדמפרש ואזיל פי׳ רק מה שמפרש ואזיל, דהיינו ביבש ולא ע״י טיגון ודו״ק:

וגם הב״י ביו״ד סי׳ קכ״א לא כתב רק יש להחמיר במחבת בשאר איסורים, משמע שאין הדין מוכרח אלא יש להחמיר. ועוד הני יורות אין משתמשין ע״י טיגון רק לעתים אבל עפ״י רוב תשמישם רוטב ושאר תבשילים, ועי׳ בב״י דאזלינן בתר רוב תשמישן, ורוב תשמישן ע״י רותחין ולא ע״י טיגון. וגם במחבר או״ח סי׳ תנ״א ס״ו כ״כ, הגם שהרמ״א כתב להחמיר שחושש לשי׳ הטור בשם אבי עזרי ומרדכי ע״ש, מ״מ הכא כשר גם לשי׳ האבי עזרי ומרדכי, דהא אבי עזרי מתיר להגעיל מחבת כמו שהבאתי לעיל, וגם המרדכי ס״ל כן, עי׳ בב״י יו״ד סי׳ קל״ה שכתב המבשל יי״נ בכלי סגי בהגעלה, ולשי׳ הרי״ף והרמב״ם והרשב״א אין מצריכין כלל אפי׳ לכתחילה ביורה זו רק הגעלה כיון שרוב תשמישן אינן ע״י אור ע״כ יש להתיר, האף גם שאינם מטעם אחד לא תפסינן ב׳ חומרות בהדדי עי׳ ברמ״א חו״מ סי׳ כ״ה ס״ב וז״ל וכן אם הוא יחיד נגד רבים הולכין אחר רבים בכל מקום ואפי׳ אין הרבים מסכימים מטעם אחד אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו הואיל והם מסכימים לענין הדין מיקרי רבים ואזלינן בתרייהו עכ״ל, ועי׳ בש״ך יו״ד סי׳ נ״ד ס״ק ט׳:

ועי׳ בפרי תואר שכתב דפשוט דזה דוקא כל זמן שהוא ב״י אבל אם עבר עליו כ״ד שעות שנפגם הבליעה אין לחוש ולהחמיר לאותו מיעוט, דיש ספק דאף את״ל שפולט בחמין השניים יותר, דלמא אינו פולט שיעור האיסור בתבשיל ואיכא בתבשיל ששים נגד מה שפולט, וכאן דהאיסור פגום ואינו אסור אלא מדרבנן אין להחמיר. הנה הפרי תואר מיירי בכלי הצריכה בודאי ליבון ואעפ״כ מתיר באב״י, הכא לא כ״ש דשרי להגעיל כשאינו ב״י כיון שיש הרבה פוסקים שסוברים שדי במחבת הגעלה ולא הוי ספק דרבנן ע״י גלגול, דהמנהג שלא להגעיל שום כלי איסור ב״י רק שאב״י הוה כנולד הספק באיסור דרבנן:

ועוד נראה לי דאפילו בכלי ב״י נמי ל״ה רק ספק פלוגתתא בדרבנן, דהא היכא שבלע הכלי התירא מהני הגעלה אפי׳ בכלי שתשמישו ע״י אור, ובודאי היינו טעמא משום שאינו נשאר בכלי רק טעם קלוש, ועל טעם קלוש אינו חל שם איסור כמו שמצינו בנ״ט בר נ״ט דהתירא, והיכא שבלע הכלי איסור נשאר באיסורו אע״ג דלא נשאר בכלי אחר הגעלה רק טעם קלוש כמו בנ״ט בר נ״ט דאיסורא, שוב מצאתי סברא זו ברשב״א בת״ה ומביאו הב״י יו״ד סי׳ צ״ג, וטעם זה אינו אסור רק מדרבנן כמו בנ״ט בר נ״ט, עי׳ בפמ״ג במש״ז ס״ק כ״ב, והיכא דהוא גם אינו ב״י אפילו בכלי הצריך בודאי ליבון ועשה הגעלה ל״ה רק תרי דרבנן, ובתרי דרבנן מתיר הטו״ז סי׳ קל״ז ובס״ס צ׳:

הגם שהרבה אחרונים השיגו על הטו"ז יש לצרף שי' רש"י והרמב"ם דטעם כעיקר לאו דאורייתא, ועוד דאין לגזור ולאסור להגעיל בכלי שאב"י אטו ב"י כי היכא דאסרינן לבשל בכלי שאב"י אטו כלי שהוא ב"י, דהבא להכשיר אינו רגיל לטעות עי' בראש"ש פסחים פרק כ"ש, ועוד טעמא שאסרו הנוב"י ופמ"ג כלי שאב"י שנאסר מאיסור דרבנן הוא משום לא פלוג, הכא ביורה זו שיש שי' שמתירין ע"י הגעלה לא שייך לא פלוג, עי' ברש"ל בח"ש יבמות דף כ"ח דהא דלא גזרו במיתה שני' שמא יבא להתיר גם בראשונה דכיון דאיכא חד מ"ד דשרי ל"ש למיגזר אף דלא קיי"ל הכי, ואם כי הניח בצ"ע מצינו בכה"ג במג"א סי' רפ"ו דכיון דחד מ"ד ס"ל דיחיד פטור ממוסף מותר לאכול ולא גזרו שמא ישכח, ואף דלא קימ"ל כהך מ"ד עכ"פ שוב ליכא למיגזר עוד גם לדידן, ומהיות טוב להגעיל קודם במים עם אפר ואח"כ במים לחוד, ואפילו נפש יפה יכול לשתות מכלי זו:

סימן ט

אסור לשומרי תורה להשתתף עם כומרים ליום הזכרון של השואה

(שו"ת משנה הלכות)

ב' להגבלה מ"ח למט-מנים התשמ"ט בנ"י יצו"א

מע"כ ידידי הרה"ג וו"ח אי"א עוסק בזכוי הרבים כש"ת מוה"ר **פינחס אברהם מייערס** שליט"א רב הראשי ואב"ד האג והגלילות:

אחדשכ"ת בידידות, מכתבו היקר היום קבלתי ואני משיב מיד כי אפשר הדבר נחוץ לו לזכוי הרבים, בדבר שאלתו **במה שהנהיגו שם הרעפארמים אשר מתאספים פעם אחת בשנה ביום הזכרון של השואה בבית תיפלתם של הנכרים בנוכחות כמה כומרים ובאים קהל גדול וגם יהודים ועשו לעצמן מין תפלה לזכר נשמות אחבנ"י הי"ד שנאספו ונהרגו ע"י הנאצים הארורים ימ"ש** ומעכ"ת יצא נגד האספסוף הנ"ל ואסר לאנשי קהילתו ובכלל לשומרי תורה להשתתף בזה ונפשו בשאלתו אם יפה עשה היות כי כמה מהרבנים דשם חלקו עליו מפני דרכי שלום:

ולפענ"ד יפה דן ויפה הורה כדת של תורה ודרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום והשלום האמתי הוא העושה שלום במרומיו ויעשה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים וע"ז נאמר אוהב שלום ורודף שלום פעמים אוהב שלום דוקא מי שהוא רודף השלום, ושלום כזה להתערב עם הכומרים וללכת לבית תיפלתם ח"ו שלזה נאמר מפני דרכי שלום, האמנם שלא להיות דברינו בלי ראי' בגמ' שבת פ"ב תנן התם מי שהיה ביתו סמוך לע"ז ונפל אסור לבנותו כיצד יעשה וכו' אבניו ועציו ועפריו מטמאים כשרץ שנאמר שקץ תשקצנו וגו' ר"ע אומר כנדה שנאמר תזרם כמו דוה מה נדה מטמאה במשא אף ע"ז מטמאה במשא אמר רב תזרם דאמר קרא נכרינהו מינך כזר צא תאמר לו הכנס אל תאמר לו ובגמ' ע"ז דף י"א עיר שיש בה עבודת כוכבים מותר להלך חוצה לה ואסור להכנס בתוכה היה חוצה לה עו"כ מותר להלך בתוכה והרמב"ם פ"ט מעו"כ (ה"ט) היו ישראל וכו' (ה"י) ההולך ממקום למקום אסור לו לעבור בעיר שיש בה עו"כ ועיין פסחים כ"ה ע"ב הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו ובגמ' ע"ז מ"ח עוד אסור לישב בצל האשרה ואפילו בצל צלה וכתב הראב"ד הובא בטור יו"ד סי' קמ"ב דוקא אשרה שעשויה לצל בין תחתיה בין לחוצה לה אבל בית אליל תוכו ונגד פתחו תוך ד' אמות אסור אחריו מותר ועיין ב"י וב"ח:

ובש"ע יו"ד סי' קמ"ה ס"ג בית שבנאו מתחלה שיהא הבית עצמו נעבד וכן המשתחוה לבית בנוי ה"ז אסור בהנאה וכו' הכניס ע"ז לתוך הבית כל זמן

שהוא שם הבית אסור בהנאה הוציאה הותר הבית הגה ודוקא שלא הוקצה הבית לכך אבל הוקצה לכך אינו מותר אא"כ הוציאה משם דרך ביטול דהיינו שלא להכניס עוד שם, (טור בשם רש"י) ובישראל לא מהני בטול ע"כ:

והנה מבואר דבית ע"ז שלהם אסור בהנאה ואסור ליכנס לשם ולהסתופף אפילו בצלו מבחוץ והרחק מע"ז ומעבור דרך אצלה ואפי' בעיר שיש בה ע"ז אם אפשר בדרך אחר אסור לעבור דרך שם ומה"ט נוהגים אפילו על הרחוב שיש שם בית תפלות שלהם כשעוברים ברחוב זה עוברים על צד השני מקום דריסת הרגל, ולא מיבעיא בית שבנאו לשם ע"ז או שמצאו בנוי והשתחוה לו שנאסר מיד ואסור ליכנס בו וליהנות הימנו אלא אפילו לא בנאו על שם לעבדו אלא להעמיד בו אליל ה"ז ממשמשי אליל ואסור ליכנס בו כל זמן שהוא מזומן לכך ולא ביטלו ואפילו בית שלא בנאו כלל לשם אליל אלא סיידו או כיידו לשם אליל נמי נאסר כל זמן שלא נוטל מה שחידש בסייד וכייד ואז השאר מותר ואם הקצוהו למשמשי אליל לא מהני אפילו הוציאה לפי שעה עד שיבטל מחשבתו ומוציאה על מנת שלא להכניסה עוד עיין טור יו"ד סי' קמ"ה ואסור להסתכל באליל ובנוי שלו שנאמר אל תפנו אל האלילים ועיין מג"א סי' ש"ז ס"ק כ"ג וצריכין להרחיק ד"א מן הבית של ע"א וכ"ש שלא ליכנס:

ועיין דרכ"ת סי' ק"נ סק"ב דאסור ליכנס לבית תפלתם אפילו לכבוד המלכות אע"ג דבזה"ז לאו עובדי עו"כ הן והנכנס שם צריך טבילה כשיוצא משם וקונסין אותו שישלם קנסות על שנכנס לשם ע"ש. והביא שם בשם שו"ת חיים ביד סי' נ"ו דהגם דבזה"ז רק מנהג אבותיהם בידיהם מ"מ בית תפלתם מקום שמקטרים ועושין עבודתם לזכר לע"ז של הקדמונים בודאי דין בית ע"ז יש לו וגם לו יהא שאינו בית ע"ז ממש עכ"פ סרך טומאה מס"א הוא ולכן כתב בעובדא דידיה דכמה מבני ישראל החשובים נכנסו לבית התפלה לכבוד השררה ודאי עשו שלא כתורה ועברו על דת יהודית בזה וצריכין טבילה ומלקות וליתן כל מלבושיהם שנכנסו בהם לעניים מרודים כי היכי דדיהוי להו כפרה ע"ש, ובמקום שאין שם תמונות וצלמי ע"ז כתב דבמקום צורך יש להתיר אבל במקום שיש שם תמונות של ע"ז אסור לעבור דרך שם וכ"ש ליכנס:

ומעתה הרי מבואר דיפה דן ויפה הורה ובפרט דהנכנס שם הרי הוא נהנה גם בהסתכלות וראיית התרפים שלהם וכיוצא בו שע"ז אסורה בהנאה ועובר ונהנה בהסתכלות וגם ניכנס בו תאוה להצורות האלו כי לפי פעולותיו נפעל האדם כמבואר בחינוך מצוה י"ז, ואפילו אינו רוצה בע"ז אלא רואה שם דברים שחושב שכדאי לעשותם בבית הכנסת שהוא יופי ונאה הרי זה בכלל האיסור הנ"ל ועוד שנכנס בגדר של כמעשה ארץ

מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וגו' דהכונה שאפילו תרצו לעשות כן לה' כמעשיהם ולא לשם ע"ז ג"כ אסור וע"ז וכיוצא בזה כתיב לא תעשון כן לה' אלקיכם ואפילו מצבת אבנים שהיתה חביבה לה' בימי האבות כיון שעשו אותה עכו"ם לע"ז שלהם מאס בה הקב"ה ולכן יש כאן זולת האיסור הנאה של בית ע"ז שלהם יש עוד כמה וכמה איסורים וח"ו להסר דרך תפלתם וכ"ש ליכנס בהם ולומר שם תפילות שהם תפלות ולא תפילות והם חילול השם ברבים. וכבר הארכתי במקום אחר שאפי' בהחדרים שסביב התפלה שלהם אין ליכנס ואפילו לבחירות המדינה (עיין בשו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קל"ט):

עוד יש להזהיר אותם שיש להם ראדיא או טעלעוויזיא בלע"ז שאסור להם לראות או לשמוע מה שמראים או מזמרים הזמירות שלהם לע"ז או מה שהכומר שלהם מדבר וכיוצא בו שהוא מסית ומדיח לע"ז שלהם והוא בכלל הלומד דבר אחד מן אמגושי שחייב מיתה ח"ו כמבואר בגמ' ובטוש"ע ובפרט ביום ראשון והוא בכלל אבזרייהו דע"ז והרבה יש להזהיר בזה כי זה אינו בכלל חסידות אלא הלכות ממש ולפעמים נוגע ח"ו עד לענין יהרג ואל יעבור כדין דשלשה מצות יהרוג ואל יעבור:

אלו דברי ידידות דושה"ט ושכ"ת וי"ר שיזכה לקבת התורה מתוך שמחה ויר"ש כאות נפשו ונפש ידידו המברכו בברכה הצלחה ולנ"ח ויזכה להיות ממזכי הרבים עדי יבא ינון ולו יקהת עמים בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן י

אנשי צבא שנזונים בנו"ט וישנם שאינם רוצים להתגאל במאכלות אסורות האם מותר להם החליף מנותיהם עם יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות

(שו"ת באר דוד)

נשאלתי מאנשי צבא שנזונים בנו"ט ויש בהם אנשים כשרים ת"ח שאינם רוצים בשום אופן להתגאל במאכלם, אבל קשה מזונות אנשים הללו כקריעת ים סוף, ויש שם אנשים קלים וריקים אשר רוצים להחליף להם המזונות שמקבלים במאכלים שאינם איסורין, כי הם אינם חוששין כלל אפילו בביתם לנו"ט, ואם לא יהא שרי להון להחליף אזי יהי' מוכרחים לאכול מאכלם כי הוא ממש פיקוח נפש כידוע, אי יש לחוש על לפני עור לא תתן מכשול, כי הם יאכלו ברצון טוב הנו"ט, ואע"פ שגם הם מוכרחים בלאו הכי לאכול הנו"ט כי אינו מספיק להם המאכלים שאין איסורין, מ"מ הא על כל כזית וכזית שאוכל בלי אונס עובר עי' בב"ש ס"ס קכ"ג, ע"כ מוטב שיאכלו הנו"ט כי הוא פקוח נפש ואונס רחמנא פטרי', מלעבור על לפ"ע לא תתן מכשול:

הנה היכא שעוברים בלאו הכי על איסור זה רק שמוסיף עליהם אינו עובר על לפ"ע לא תתן מכשול, רק דהוה מסייע לידי עבירה, עי' בריטב"א ע"ז וי"ו ע"ב בד"ה ת"ל וז"ל כל שאנו גורמין לו לעשות איסור או להרבות באיסור הוה מסייע לידי עוברי עבירה ולא הוי רק איסור דרבנן, וכן משמע בשט"מ בבא מציעא דף ה':

ונחקור כמה יוכל לאכול שיהא שרי מכח פקוח נפש, **לפי דעתי כל מה שאוכל הוא פקוח נפש, כי מי יודע מתי יכול להשיג מאכלים כשרים, אם לא יאכל די ספוקו אולי עי"ז יהא תש כח ולא יהא כח לעמוד נגד העבודה קשה וההילוך והקרירות והרעב אשר ימצא אותם במקום המלחמה, או יהי' במקום אשר לא ימצאו לאכול כי שכיח טפי כידוע, וע"כ אי אפשר לידע ולאמוד, וקרוב הדבר שכל מה שאוכל הוה פקוח נפש**, עי' במג"א סי' רמ"ח ס"ק ט"ז וז"ל ואם מתיירא להתעכב במדבר שמא יפגעו בו לסטים ויגזלו ממנו הבהמה ולא יוכל ללכת ברגליו או אם יקחו מלבושיו בזמן הקור במעט ימות בקרירות כל אחד מקרי פ"נ. ועי' במג"א סי' תרי"ח סק"ב וז"ל אפילו אינו אומר שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנים לו שאנו חוששין שמא יסתכן, ב"ח מהר"ש לבוש ומהרי"ל ע"ש עכ"ל:

ועי' במג"א סי' ש"ל סק"י וביד אפרים שם דקימ"ל אין הולכין בפק"נ אחר הרוב, ואפילו על חשש מועט מחללין את השבת, ובמקום אחר [שו"ת באר

דוד סי׳ ג׳] כתבתי דאפשר דהיינו טעמא משום שנאמר בו ושמרתם את נפשותיכם ובמקום שנאמר שמירה לא מהני לא רוב ולא חזקה עי׳ בשו״ת שואל ומשיב ח״ג סי׳ פ״ז, וא״כ כל מה שאוכלים שם שרי משום פקוח נפש וממילא ליכא לפ״ע, דכמו שמותר לחלל שבת בעבור הצלת נפשו מותר לחלל שבת בשביל הצלת אחרים, וכמו כן מותר לעבור על שאר עבירות בשביל הצלת נפש מישראל, א״כ מותר לאכול נו״ט בשביל ישראל אחר, עי׳ בבאר היטב סי׳ תרי״ח סק״ב בשם תשו׳ דבר שמואל סי׳ קי״ז וז״ל מניקה שיש לה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כ״א ממנה ואם מתענית סכנה הוא לילד אינה מתענה אפילו ביו״כ, עי׳ בשו״ת ליקוטי חת״ס סי׳ כ״ג:

ובאמת מי שאוכל עבור פקוח נפש מקיים מצוה, עי׳ במח׳ או״ח סי׳ ר״ד ס״ט ובמג״א ס״ק כ״א רק שהאנשים הכשרים חוששין על נפשם שלא יעשה הנו״ט רושם רע על נפשם, כמ״ש הרמ״א יו״ד סי׳ פ״א ס״ז דחלב עכו״ם מטמטם הלב וכן לא תאכל המינקת אפילו ישראלית דברים האסורים, וכן התינוק בעצמו כי כל זה מזיק לו בזקנותו ע״ש ועי׳ בפרי חדש יו״ד סי׳ פ״א, והכא הקלים ופוחזים ומומרים שבלאו הכי אינם חוששין כלל על נפשם ואוכלים נו״ט, ורוחם ונשמתם נפגם לגמרי, מוטב שיאכלו הם הנו״ט ולא יאכלו האנשים הכשרים, עי׳ בדגול מרבבה ביו״ד סי׳ קנ״ז סק״א שהביא ירושלמי דתרומות שאם היתה סיעה של נשים ואמרו עכו״ם תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו אנו מטמאים כלכם אם היתה אחת כבר טמאה מוסרין אותה, וה״נ הם בלאו הכי טמאים יאכלו הם ולא אנשים הכשרים:

ועוד דלו יהי׳ דאפשר שיאכלו יותר מכדי צרכם, אשר לפי דעתי אין לחוש מ״מ אין זה ודאי, ובספק ליכא לפני עור, עי׳ בריטב״א ע״ז דף ט״ו ע״ב בד״ה מי דמי דווקא אם מושיט למי שיעשה בו בודאי איסור אבל אם מושיט למי שאינו יודע אם יעבור אינו עובר על לפני עור לא תתן מכשול מה״ת ולא הוי רק כמסייע לידי עבירה, ממילא הוה תרי דרבנן חדא אפי׳ אם יאכלו יותר מכדי צרכם נמי ל״ה רק מוסיף עליהם דהוה איסור דרבנן משום מסייע כמ״ש לעיל, ועוד משום דל״ה רק ספק כמ״ש, ובפרט לפי מה שכתב הש״ך ביו״ד סי׳ קנ״א ובדגול מרבבה שם שהיכא שעושה במזיד בשאט נפש לא שייך כלל מסייע לידי עוברי עבירה, בודאי שרי הכא ודו״ק:

ועוד דאם אינו מקבל המזון ונותן להם איכא איבה ובמקום איבה לא חיישינן על לפ״ע לא תתן מכשול, עי׳ בס׳ שבילי דוד סי׳ קנ״ד שהעלה כן, ועי׳ בפ״ח או״ח סי׳ תצ״ו במנהגי איסור אות ט״ז האריך להוכיח דרק משום איבה שבין ישראל לעכו״ם התירו לפעמים איסור דרבנן, אבל משום שבין ישראל לחבירו לא התירו רק דבר שיש בו משום מנהג ולא בדבר שיש בו משום שבות דרבנן. (ועי׳ שו״ת באר דוד בסי׳ כ׳ לענין תרי דרבנן):

סימן יא

עוד בהנ"ל ישוב מהשגות הגאון בעל אמרי יהודה זצ"ל הי"ד על סימן הקדום בדיני לפני עור

(שו"ת באר דוד)

הנה ראשית מה שמחלק כבוד הדגנ"י שהכא אוכלים הנו"ט להחיות את נפשם. הנה המומרים הללו אין אומדין אם הוא כשיעור ואין חוששין כלל ואוכלים יותר משיעור זה אם יש להם, ועוד אפילו אם אינם מחליפים ג"כ אינם מקפידין ואוכלים הרבה מן ההיתר קודם והאיסור אח"כ, וממנ"פ אם אין בשניהם באו"ה רק כדי להחיות את נפשם אזי מה שיתן להם הנו"ט לא יהי' רק כדי להחיות ואין כאן איסור כלל, ואם יש יותר אזי יאכלו בלא"ה האיסור בדרך איסור כמ"ש, ואין לחלק:

ומה שכתב הדגנ"י שאפילו לפי הבנתי בכוונת הריטב"א מיירי שאותו שעובר עשה עבירה בלא אונס וחברו גורם לו להרבות בהאיסור, אבל בנידון דידן האוכל נבילות וטריפות במה שאוכל כשיעור אינו עובר דעושהו כדי להחיות את נפשו שהי' בסכנה בלעדו, וא"כ מה שמוסיף על זה הוא באיסור, וכתב שלשון הריטב"א מגומגם במסכת ע"ז ופי' כוונה אחרת בהריטב"א:

הנה בהבנת כוונה זו בריטב"א אין אני יחיד, עי' בשו"ת מחנה חיים ח"ב סי' מ"ה שמסיים וז"ל סוף דבר הכל נשמע שלא מצאתי מבואר שיטה אחת החולק על הריטב"א דיהי' בהוספת איסור לאו דלפ"ע, וגם פשטות השמ"ק בב"מ משמע כן כמובן ממילא, ועי' ברמ"א יו"ד סי' קנ"א ס"א וז"ל י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, ומסיים שנהגו כסברא זו, ועי' בטו"א חגיגה דף י"ג באבני מילואים בד"ה אין מוסרין ד"ת שכ"כ מדעת עצמו. הגם שלכאורה קשה קושית הדגנ"י דהא פשוט בכל הפוסקים דבכל זית עובר בלאו וגורמין לו שיעבור עוד על לאוין מ"מ אין זה קושיא כל כך שעבור זה נהי' מוכרחים לפרש פירוש אחר, כיון דבאיסור לפ"ע מצינו הרבה כללים שאינם מובנים כ"כ, עי' בריטב"א ע"ז דט"ו ובתב"ש סי' ט"ז ובשע"ת ח"ב כלל מ"ב פ' ד' דבספק לא שייך לפני עור, ועי' בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' י"ט מש"כ, משא"כ בשאר איסורין:

ועי' עוד בחי' הרמב"ן ביבמות ר"פ יש מותרות דלאו דלפ"ע אינו אלא בלאו השוה בכל אבל בלאו שאינו שוה בכל אין מוזהרין אלפ"ע, ואפילו לפי הבנת החת"ס בשו"ת חחו"מ סי' כ"ב כוונת הרמב"ן נמי קשה סוף סוף אמאי אינו עובר ע"ש:

ועי׳ בפ״ת יו״ד סי׳ ס״ב סק״ג שכתב דומה לזה בשם אמונת שמואל סי׳ י״ד דהיכא דשרי לדידי׳ ואינו אסור אלא לבן נח שרי לאושוטי ואינו מוזהר על לפני עור, ועי׳ בב״ח או״ח סי׳ קי״ט הובא במג״א סק״ו וז״ל דדוקא בנט״י אסור דתיכף בשעה שנותן כדי לאכול עובר ואם אח״כ לא יברך מה עלינו לעשות עכ״ל. ועי׳ בשו״ת פני משה חלק ב׳ סי׳ ק״ה לענין מלוה בריבית דהיכא דהלוה חזי דהמלוה היה מלוה הני דמים גופייהו לישראל אחרינא ליכא משום לפ״ע, ובמשל״מ בפ׳ ד׳ מהלכות מלוה ולוה הלכה ב׳ הביא דברי השו״ת פ״מ וחולק עליו אבל בשו״ת כתב סופר חיו״ד סי׳ פ״ג הוכיח כדעת הפ״מ, וה״נ י״ל כלל זה:

ואמרתי קצת סמך לדברי הריטב״א, הנה כתבתי במ״א [שו״ת באר דוד סי׳ י׳] טעם לדברי הדגול מרבבה שכתב דהיכא שעושה האיסור במזיד אינו חייב להפרישו, דטעמא שמצווין להפריש ישראל מעבירה כתב הריטב״א הוא משום ערבות, ואיתא בחו״מ סי׳ קכ״ט ס״ט שלא לתבוע מערב אם יכול לגבות מן הלוה, וה״נ כל ישראל ערבין זה לזה, הא תינח בשוגג שאי אפשר לגבות ממנו חבירו ערב נענש עליו, אבל עובר עבירה במזיד שהקב״ה גובה מן העובר עבירה אין חבירו הערב נענש עליו ודו״ק:

ואפשר דה״נ לשי׳ הפוסקים דטעם דלפ״ע ג״כ הוה מכח ערבות, וא״כ כיון שהוא עובר בלא״ה על האיסור אין חברו ערב על החלק שמוסיף עליו, עי׳ בפ״ת חו״מ סי׳ קכ״ט סק״ב בשם שער המשפט שנראה מדבריו דהיכא שהלוה לחבירו חמשים זוז ובא אחד ואמר תלוה לו ששים ואני ערב לך ל״ה ערב כלל אפילו על העשרה זוזים ע״ש, וה״נ כיון שעובר בלא״ה בלי שום ערב וע״כ לא נעשה ערב גם על העדפה:

ועוד י״ל טעם אחר, עי׳ בשו״ת מהרש״ם ח״ג סי׳ קנ״א דמה שהי׳ מקבלים ערבות זל״ז הוה ערב קבלן שתלוי ברצון השי״ת אם ירצה לגבות מן הערב גובה, דגם בדיני אדם אם רצה מזה גובה ואם רצה מזה גובה, וגבי משה רע״ה לא רצה השי״ת למחות שם משה ולימחול לישראל, ורצה לגבות מן הלוה עצמו, ע״כ י״ל דהיכא שעושה איסור בלא״ה שהקב״ה גובה ממנו ע״ז בודאי ירצה לגבות גם השאר ממנו ולא מן הערב, עי׳ בתוס׳ כתובות דף י״ח בד״ה מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע וז״ל ועוד מודה מקצת הטענה יש להשביעו שחייב לו ממון שהודה ועל ידי כך מגלגל עליו שבועה כעין גלגול, אבל כופר הכל נסתלק לגמרי ממנו עכ״ל, והכא לא כ״ש והשי״ת בודאי יגבה כמו שגובים בדיני אדם:

ולפענ״ד נראה הטעם שהקילו באיסור דלפני עור הוא כמ״ש הב״י והטו״ז באיסור דבחוקותיהם לא תלכו, עי׳ בטו״ז יו״ד סי׳ קע״ח סק״ה וז״ל ואין כח להחכמים לעקור דבר מה״ת, מ״מ הכא שאני כיון שלא פירשה התורה

שום דבר ומסרה לחכמים והם ראו להתיר לקרובים ב״י, וה״נ כיון שלא פי׳ התורה מה הוא לפ״ע יש ביד חכמים לומר דזה הוה לפ״ע וזה לא הוה לפנ״ע:

ועוד יש לי להוסיף טעם על דברי הריטב״א, דהנה מה שמצווין להפריש ישראל מאיסור דאם אינו מפרישו הוה כנותן לו הסכמה, וכמ״ש הב״י באו״ח סי׳ תע״ב בדין הסיבה דתלמיד לפני רבו צריך נטילת רשות, ומסיים בעובדא דאביי ורבה דכיון שהי׳ רבה רואה ושותק הוה כנתינת רשות, ועי׳ בשו״ת מהרי״ט ח״א ס״ס פ״ג שהוכיח מכמה מקומות דברואה ושותק ואינו מוחה הוה הסכמה, אלא דהתם מיירי בת״ח שרואה חבירו עובר איסור תורה ע״ש:

ואין לחלק ולומר דת״ח שהם נטורי קרתא מחויבים לשמור שמירה יתירה כמו בחזני מתא עי׳ ב״מ דף צ״ג ועי׳ ברש״י שכל סמך אנשי העיר עליהם לשמור גופם וממונם הנהו ודאי בעי נטירותא, ז״א דטעמא משום הסכמה ובהסכמה אין לחלק כמובן, והוה חילול השם ומבטל מצות עשה דהוכיח תוכיח את עמתך, וא״כ אפילו אין מוסיף על האיסור רק שותק נמי אינו יוצא י״ח עד שמראה לו שאינו מסכים למעשיו, דהיינו שיאמר לו או אם יש בידו למחות מוחה, עי׳ בשבת דף נ״ד ע״ב דמתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו, אלא ודאי בתחילה מיחה בידו, וכיון שלא עלתה בידו למחות אינו כשר המסכים ע״כ:

ואפילו אם נותן לו עוד איסור ומוסיף חטא מכח איזה ריוח ל״ה כנותן לו הסכמה לעבור על דברי תורה וניחא לי׳, עי׳ במג״א בסי׳ רע״ו בס״ק י״ג ומותר למחות ואם אח״כ עשה בע״כ מותר להשתמש לאורו ב״ח, אלא הוה הלעיטהו לרשע וימות, דקימ״ל כרשב״ג פ״ה דמעשר, עי׳ בשו״ת מוצל מאש סי׳ מ״ה שהקשה למאי דקימ״ל ביו״ד סי׳ קנ״ז דלעבור על לא תעשה צריך לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור, א״כ תורה שחייבה בשבועת מודה במקצת נגד עד אחד ומשמע שמותר לזה להשביעו שלא יאבד ממונו אע״ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי הא עובר על לפני עור, ותי׳ כיון דסוף סוף זה רשע הוא וגזלן שגוזל ממון חבירו אינו עובר המשביעו אלא אמרינן הלעיטהו לרשע וימות, וה״נ כיון שמיחה והוא לא שמע ועושה עבירה בלא״ה אמרינן הלעיטהו לרשע וימות כיון שהוא רשע בדבר זה ואתי שפיר:

רק שמדברי הריטב״א נראה דאפילו בכה״ג איכא איסורא ולפי מש״כ ליכא איסורא כלל, ואפשר דלא אמרינן הלעיטהו לרשע וימות כה״ג אלא אין לנו לעשות תקנה לגזלן, אבל לא להרבות בידים, אבל מ״מ בכה״ג אפילו להרבות בידים נמי ליכא איסורא דאורייתא רק איסור דרבנן, ועי׳ פי׳

משניות להרמב"ם שפי' ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבואו לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול וכל זה דבר אמתי עכ"ל:

הנה מה שכתבתי והבאתי דברי הב"י יו"ד קע"ח ובטו"ז דבאיסור ובחקותיהם לא תלכו כיון שלא פירשה התורה שום דבר ומסרה להחכמים והם ראו להתיר לקרובים ע"כ אין זה עקירת דבר מה"ת, ואמרתי דה"נ באיסור דלפ"ע לא תתן מכשול מסרה להחכמים, יש להבין הא אי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם וחקותיהם ע"כ התורה מוכרחת לכתוב בדרך כלל ולמסור להחכמים ולכל א' ואחד מישראל שיתנו דעתם ולבם אם עושים דבר זה כדי להתדמות לעכו"ם אזי אסור לעשות, ומי יימר שנתנה התורה רשות להחכמים שיעשו מה שטוב בעיניהם היכא שיודעין בברור שעושין דבר זה כדי להתדמות אצלם:

ואף גם זאת צריך הבנה מפני מה התירו במלאכת חוה"מ דבר האבד הא משום הפסד ממונו לא שרינן איסורא דאורייתא, עי' בפסחים דף מ"ו א"ל משום הפסד ממונו, ומשום הפסד ממונו שרינן איסורא דאורייתא בתמי', ועי' בחולין דף ע"ז א"ל רב פפא לרבה ר"ש בן לקיש ואיסורא דאורייתא ואת אמרת מאי למיחוש, ועי' בדף מ"ט ע"ב דלא אמרינן התורה חסה על ממונם של ישראל באיסורא דאורייתא, ועי' ברמב"ן בפי' החומש פ' ואתחנן על פסוק ועשית הישר והטוב שכתב וז"ל ולרבותינו בזה מדרש יפה אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין, והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמרו חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה אמר גם אשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר, וזה ענין גדול לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו וריעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם, אבל אחר שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל, לא תקום ולא תטור, ולא תעמוד על דם רעך, לא תקלל חרש, מפני שיבה תקום, וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון שהזכירו מדינא דבר מצרא, ואפילו מה שאמרו פרקו נאה, ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר עכ"ל:

וה"נ לא היתה התורה יכולה לכתוב כל הנהגות האדם וחקותיהם, ואין לומר דשאני איסור דבחקותיהם לא תלכו כיון דלא פירש שום דבר כמ"ש הב"י והטו"ז, ע"כ אינו מוכרח שיכללו כל דבר וכל אופן דתפסת מרובה לא תפסת, ואינו דומה לועשית הישר והטוב, זה אינו דהא לא יכלה התורה הקדושה לכתוב שום דבר השייך לבחקותיהם לא תלכו, דזה דבר ידוע דהלאוין דבחקותיהם לא תלכו משתנים הם בכל דור ודור, עי' בטו"ז יו"ד סי' קפ"א, ועי' במנחת חינוך רנ"א וז"ל פשוט דמותר לישראל לילך

במלבושין הקודמין אשר עכו"ם עזבו עתה כיון שהישראל ניכר במלבושיו, ע"כ מוכרחת התורה הקדושה לכתוב בדרך כלל לאסור כל דבר העושים כדי להתדמות, ומהיכן לקחו להתיר באופנים הללו וכדומה:

ואמרתי דאפשר לומר ולתרץ דהא חזינא דשרי רחמנא להשביע מודה במקצת הטענה נגד עד אחד כדי שלא יאבד ממונו, אע"ג דיודע בודאי שנשבע על שקר, ואמאי הא עובר על לפ"ע ומחוייב לבזבז כל ממונו כדי שלא יעבור על איסור לאו עי' ביו"ד סי' קנ"ז, אלא ודאי היכא שכתבה התורה האיסור בדרך כלל ומסרה להחכמים הוא קיל ושרי בהפסד ממונו דלאו זו קיל טפי משאר לאווין ואינו חמיר יותר ממצות עשה דאמרינן בי' התורה חסה על ממונם של ישראל, עי' בר"ה דף כ"ז ע"א וביומא דף ל"ט, וע"כ עמדו והתירו מלאכת חול המועד בדבר האבד כיון שמסרה התורה להם, וה"נ באיסור ובחקותיהם היכא דהוה קרוב למלכות דהוה לכל הפחות כמו הפסד ממון, עי' בב"י דהוה הצלת ישראל. ובאמת לא אוכל להבין מה חזר הב"י אחר תירוצים אחרים, דבודאי משום הצלת ישראל שרי לעבור אפי' על לאווין אחרים, עי' סי' תרנ"ו במג"א שהוכיח מגיטין דף נ"ה מגמרא מפורשת דמשום אימת מלכות שרי לעבור על איסור לאו, וה"נ הוה כמו אימת מלכות, ואפילו נימא דלא הוה אימת מלכות ממש לגמרי מ"מ עכ"פ כהפסד ממון הוה ולא שייך ובחקותיהם לא תלכו:

ולפענ"ד נראה לפרש דברי הב"י דכוונתו הוה ככוונת הטו"ז באו"ח סי' תקפ"ח סק"ה שסיים הב"י וז"ל וקרא דבחקותיהם לא תלכו יתקיים בקרובי מלכות בדברים שאינם מעלים ולא מורידים לענין קורבתם למלכות עכ"ל, עי' בטו"ז שם שכתב וז"ל נ"ל לתרץ דאין להם לגזור ולעבור לגמרי דברי תורה שציותה לתקוע ביום זה, בשלמא בשבת לא מתעקר לגמרי כיון שלא בשבת תוקעין ביו"ט, ונראה שזהו בכלל מה שעשו סייג לתורה ולא לעקור על דברי תורה, דזהו לעבור על דברי תורה ולעקרו לגמרי ע"ש, וה"נ כיון שלא פירשה התורה הקדושה דבר באיסור ובחקותיהם ויתקיים בקרובי מלכות בדברים שאינם מעלים ומורידין לענין קורבתם למלכות לא מתעקר לגמרי, וכל היכא שאינו נראה בעליל שהוא נגד התורה יש בידם להתיר כמו שיש בידם לעקור דברי תורה בשוא"ת, וכיון דחזו חכמים דלאו זו קיל ואינו חמיר כשאר לאווין הקילו בהרבה אופנים ודו"ק:

סימן יב

אי מותר לעשות תעודת זיהוי שהוא גוי בשעת מלחמה

(שו"ת משנה הלכות)

כ"ד תשרי התשל"ז בנ"י יצו"א

מע"כ ידי"נ הרב הגאון וו"ח נו"נ בע"ת אוד מוצל מאש פה מפיק מרגליות וכו' כש"ת מוה"ר **אפרים אשרי** (שליט"א) [זצ"ל] בעמ"ח ספרי שו"ת ממעמקים ד"ח ועוד:

אחדשכ"ג בידידות. יקרת ספרו שו"ת ממעמקים ח"ד קבלתי באהבה והנני בתודה רבה על הטריחו לשלחו לי:

ולאות שעיינתי בדבריו היקרים לי הנני בהערה אחת אחר שעברתי בכמה דברים בסי' י"ב הביא שאלה **בישראל שהי' לו בשעת המלחמה תעודת זיהוי לו ולמשפחתו שהם כולם גוים מלידה אולם לא הי' לו צורך להשתמש בהם שהצוררים הגרמנים לא נכנסו למקום מחבואם** ושאל אי במה שרכש לו ולמשפחתו תעודת זיהוי של נכרים כדי להסתיר מקור מחצבתו אף שלא השתמש בהם מ"מ עצם כבישת התעודות הללו נחשב ח"ו כאלו הוא מכחיש עמו ואמונתו ויש לו דין מומר ואי חייב לטבול ולקבל דברי חברות כדין מומר החוזר בתשובה (בש"ע יו"ד סי' קנ"ז וסי' רס"ח סי"ב בשם נ"י) ומעכ"ג האריך בדבר ובדין מי שאנסוהו לעבוד ע"ז או שתי עבירות אחרות שדינן ליהרג ולא יעבור ומבואר בכתובות ד' ובח"מ סי' ר"ה דבמקום שיש ברירה והוא בחר בזה לפטור מאונס אחר לא מקרי אונס ע"ש:

ולפענ"ד דלא מיבעיא דליכא בזה שום איסור לעשות תעודת זיהוי אלא אדרבה **מצוה איכא דבזמן המלחמה הגדולה שהיתה סכנה מרחפת על כולנה מצוה רבה עשה להציל עצמו וכל משפחתו שאפשר מיד הרשעים ואלפים בנ"י ניצלו באופן זה מאז ומלפנים ואין פוצה פה ח"ו ומצפצף, וגם גדולי ישראל וצדיקים כמה מהם ניצולו באופן זה כידוע לכל והמפורסם אין צריך ראיה.** ולא מיבעיא היכי דלא הראה התעודות כפי הנדון של כ"ג שליט"א דודאי ליכא איסור אלא אפילו היכי דבאו הגוים ושאלו על ניירות והראה להם ניירות של אינו יהודי מ"מ ליכא בזה איסור לפענ"ד כל שלא אמר להם כלום אלא הראה להם הניירות של עכו"ם:

ודומה לזה בטויו"ד סי' קנ"ז ס"ב אסור לאדם לומר שהוא עו"כ כדי שלא יהרגוהו אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבושיו ובשעת הגזרה מותר כיון שאינו אומר שהוא עו"כ. ועיין ס"ח סי' קצ"ט אבל ישנה בגדיו מעשה הי' בשעת השמד באחד שהלביש מלבוש נכרי וברח וכו' ע"ש

בסי׳ ר׳ ור״א ועיין בב״ר פ׳ פ״ב בשני תלמידי ר׳ יהושע שינו מלבושיהם בשעת השמד ועיין תשב״ץ ס׳ תט״ז ומהרי״ק ס׳ פ״ח ובמקור חסד שם מה שציין ודו״ק:

ולפ״ז הכ״נ בדידן אף שאסור לומר לו שהוא עו״כ אבל לא גרע מה שיש לו ניירות עכו״ם ממשנה מלבושו שלא יכירוהו העכו״ם שהוא יהודי ואינו אומר כלום הכ״נ אם יבקשו ממנו תעודת זיהוי יוציא להם ניירות של עכו״ם ויראה להם והם כשיראוהו יסברו שהוא עכו״ם ולא יכירוהו והתם נמי עושה הוא מעשה גדולה שלובש מלבושי עכו״ם או כומר והרואה יאמר עליו שהוא כומר עכו״ם ומותר כיון שלא אומר כן להדיא ואדרבה ניירות קיל מזה דהניירות לא הוי פרהסיא כולי האי דכ״ע אין רואין הניירות שלו:

אלא דגדולה מזו נלפענ״ד דאפילו אם היו שואלין אותו מה שמו ויש לו ניירות של עכו״ם מותר לומר לו השם של עכו״ם שנכתב על הניירות וגם העיר אשר נולד בה שנכתב בהניירות מותר לו לומר רק שאם ישאלוהו אם הוא יהודי או לא אז אסור לו לומר שאינו יהודי אלא מותר לו לומר מילתא דמשתמע בתרי אנפי וראי׳ מגמ׳ נדרים פרק קונם אמר רבא שרי לצ״מ למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אכרגא מ״ט לאברוחי אריא מיניה הוא דאמר ופרש״י דעבדא דנורא היינו עבד של ע״ז פלונית וא״כ ק״ו ומה התם שאומר בפירוש עבד ע״ז הוא ומפני זה פטורים מן המכס מותר משום דמוכח מילתא דלא אמר הכי אלא לאפטורי מכרגא הכא שלא אמר כלום שהוא עכו״ם אלא ששאלו מה שמו והוא קרא עצמו בשם עכו״ם הנכתב בניירות ואמר ששמו כשם עכו״ם וכחש בשמו האמיתי ואמר לו שם אחר והוא יהודי שומר התורה ודאי דליכא בזה איסור ואפילו לדעת שאר מפרשים שפירשו עבדא דנורא אנא עבד לאיש שהוא כומר לעובדי האש דמשמע דמראה עצמו דוקא עבד לאיש שהוא כומר לעובדי האש וא״כ אפשר שהוא כבר יהודי אלא שעובד לאותו כומר וכמ״ש ומך אחיך עמך וגו׳ עד לעקר משפחת גר מ״מ כתב הנמק״י בפ׳ הגוזל ומאכיל דלפי פי׳ זה נמי נמשך שאין ספק שאין מחשיבין אותו ליהודי אחר שעובד כומרי ע״ז וכ״נ מדברי הר״ן שם:

וכבר כתבתי במקום אחר שבעת גזירה מצוה יש להציל עצמו בדרך הטבע כל האפשר ועיין תוס׳ פסחים נ״ג ב׳ מה ראו חנני׳ מישאל ועזרי׳ שהפילו עצמם לכבשן האש ופי׳ דהי׳ להם לעזוב המקום ולנוס משם ואמרו לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויסמוך על הנס דילמא לא יעשו לו נס ובקו׳ שערי אמונה פירשתי בזה הא דעשרה הרוגי מלכות בקשו זמן תנו לנו שלשה ימים עד שנדע אם נגזר הדבר ממרומים וכו׳:

ואע״ג דאמרו התם דצ״מ שרי ליה לומר כן ופירשו קצת מפרשים דדוקא לצ״מ התירו כן דלא חיישינן שמא יתפעל לזלזל יותר ועיין רא״ש שם והנמק״י כתב לפי שהצ״מ יודע לכוין לבו נגד הקב״ה שהוא אש אוכלה הא לאינש אחרינא אסור אומר אני בנידון דידן לכ״ע מותר לא מיבעיא לדעת הר״ן שפירש הא דנקט צ״מ לרבותא נקט דאפילו צ״מ שרי וכ״ש לאדם אחר אלא אפילו לשיטת הרא״ש ונמק״י דידן קיל ולכ״ע שרי שהרי התם עכ״פ אומר לשון דמשמע שהוא עכו״ם אבל הכא אינו אומר כלל ואינו מזכיר ע״ז אלא ששואלו מה שמו והוא אומר ששמו כשם עכו״ם ואכתי יש לחשוב בדבר דהגם דשמו כשם עכו״ם מ״מ הרי הוא יהודי:

וראיה לדבר דאמרו בגמ׳ גיטין פ״א גיטין הבאים ממדינת הים אעפ״י ששמותיהם כשמות גוים כשרים מפני שרוב ישראל שבחו״ל שמותיהם כשמות גוים וגם בא״י מועטים היו ששמותיהם כשם גוים וליכא בין א״י לחו״ל אלא רוב והרא״ש ז״ל כתב דאפילו בשמות מובהקים של גוים היו נקראים כמ״ש לא בא לידינו אלא גט שהיו חותמים עליו לוקוס ולוס והכשרנוהו דכיון דלא שכיחי ישראל בשמות הללו ודאי לא טעה השליח להחתים אנשים כאלה שהם דומים בשמותיהם לגוים עד שבדק וחקר ופשפש אחריהם ונודע לו שישראל הם והחתימם הרי שאפילו ישראל הקורא עצמו בשם גוים מובהקים ואפ״ה יש לומר ישראל כשר הוא ואפילו לחתום על הגט וא״כ כ״ש היכי דאינו אומר כלל לישנא דמשמע שהוא עכו״ם אלא ששואלים לו מה שמו אומר לו ששמו כשם עכו״ם ליכא בזה איסורא:

ועיין רמ״א יו״ד הנ״ל דאע״פ שאסור לומר להם שהוא עו״כ יוכל לומר לשון דמשתמע בתרי אנפין והעובדי כוכבים יבינו שהוא אומר שהוא עו״כ והוא יכוין לדבר אחר וכן אם יוכל להטעותם שהם סוברים שהוא עו״כ שרי ע״כ וא״כ כ״ש כאן שאינו אומר לו כלל שהוא עו״כ אלא אומר שם של הניירות ואפשר שיהי׳ יהודי ויש לו שם של עכו״ם כה״ג יכול לומר השם אפילו לכתחילה בלי פקפוק כה״ג ודבר זה קיל הוא מלובש בגדי נכרים או שעטנז דהתם עכ״פ עובר איסור בידים אלא שהתירה לו תורה לעבור איסור בשביל סכנת נפשות אבל הכא אינו עובר איסור כלל במה שיש לו הניירות של עכו״ם וכל אדם מותר לו לקנות לעצמו ניירות של עכו״ם ולהיות אצלו ומה שאומר ששמו כשם הגוי נמי אינו מוכיח כלום שהוא אינו יהודי:

וראיתי בשו״ת מהרשד״ם יו״ד סי׳ קצ״ט שכתב דלחתום עצמו בשם עכו״ם במכתב שכותב בין הגוים שלא יכירוהו שהוא ישראל מותר ושהוא קיל מלובש בגדי עכו״ם שלא יכירוהו שהוא ישראל והגם דהתם הי׳ רק שולח הכתב והחתימה ולא אמר בעצמו מ״מ פשוט דהוא קיל מהלבשת מלבושי

עכו״ם וא״כ בדידן נמי לפענ״ד פשוט דמותר אפילו להראות הניירות להעכו״ם ואם ישאל על שמו יכול לומר ששמו כשם הנכתב על הניירות רק אם ישאל לו אם הוא יהודי לא יאמר שאינו יהודי:

ודכירנא כד הוינא בקאנצענטרעשאן קעמפ בבוכענוואלד והי׳ שם סעלעקציע שבוע אחת קודם השחרור ובאו אלי ושאלו אותי האם אני יהודי כי התחבאתי בין החולים שם ובין המתים ונזכרתי אז מדברי החו״י שכתב שאם ישאלוהו אם הוא יהודי יכול לומר בלשון אשכנז כן יודע שמשמע בלשונן שאינו יהודי ובלשון קודש משמע כן כלומר שכן הוא יהודי ואמרתי ג״כ מילתא דמשתמע בתרי לישני והי׳ ה׳ בעזרתי ונצלתי בעזה״י:

ומעתה בהא סלקינן ובהא נחתינן דלפענ״ד ליכא בזה שום איסור להיות לו ניירות של עכו״ם ואפילו לומר שמו על הניירות בשעת הסכנה ליכא איסור כ״ז שלא יאמר שאינו יהודי, וכמ״ש בריש דברינו שכן נהגו הלכה למעשה גדולי עולם ולא פקפק בזה אדם לפענ״ד:

אלו דברי ידי״נ החוזר מעין הפתיחה בברכת צלח ורכב וי״ר שיזכה ליתן מפרי עטו בעתו דושכ״ג וכאש״ל באהבה וידידות ובלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן יג

כפרת עוונות בלא ווידוי להנהרגים על קידוש ה׳ וכל ההרוגים הם קדושים

(שו"ת משנה הלכות)

מוצש"ק בראשית תשס"א בנ"י יצו"א

מע"כ ידידי היקר מאד נעלה חובר חבורים מחוכמים ה"ה הרה"ג וו"ח וכו׳ כש"ת מוה"ר **רחמים משה שעיו** שליט"א בעמח"ס שלשה ספרים:

אחדשכ"ת בידידות. הגם כי כתב לי מכתב והערה על דברי הראשונים ועיינתי בדבריו ונהנתי מ"מ זה דרכי לאדם מועט כמוני שלא להשיב פעמיים בדבר אחד ולכן גם פה יהיו דברי מעטים ואסמוך על דברי הראשונים. ומיהו לאות שעיינתי בספריו היקרים בספר שער המעלות פ"ד הביא **בהנהרגים על קדה"ש אם נתכפרים עונותיהם אפי׳ בלי וידוי ותשובה או דוקא בשעשו תשובה** והביא מס׳ הליכות והנהגות ממרן בעל קהילות יעקב ששמע מפי השמועה שהמתים על קדה"ש בודאי יבאו לדין על עונש עבירות שעשו אבל יקבלו שכר על עצם ההריגה של קדה"ש עכ"ד:

ומעכ"ת דחה דבריו מגמ׳ סנהדרין מ"ז נהרג מתוך רשעו כיון דלאו דכי אורחיה קמיית הוי ליה כפרה וכו׳ ואמר להו אביי מאי קמדמית הרוגי מלכות להרוגי ב"ד, ומ"ש רבינו יונה בשער הרביעי ס"כ דאם נהרג והתודה לפני מותו פי׳ בכדי שיהי׳ להם כפרה קודם המיתה והאריך קצת:

ולפענ"ד יפה כיון בזה אלא דהי׳ לו להביא ראי׳ מפורשת מדברי רבינו מהר"ח א"ז ואביו הא"ז הגדול הבאתי דבריהם בספרי משנ"ה חלק י"ג סי׳ קכ"ו וז"ל, מה שציין לח"ס יו"ד סי׳ של"ג וא"ע ח"ב סי׳ קל"ב, עיין שו"ת מוהר"ח א"ז סי׳ י"ד דהר"מ בה"ר מאיר זצ"ל כתב שמה"ר שמריה בר׳ חיים ז"ל הורה שאין להתאבל על הקדושים, ומטובותיה דמר קאמינא שלא מצא ידיו ורגליו בביהמ"ד. ואומר אני שצריך כפרה וסליחה על הדבר אשר יצא מפיו כך כי זה לשון רבנא זקיני זצ"ל בפ׳ נגמר הדין (דמ"ו) תנן הרוגי ב"ד לא היו מתאבלין עליהן וכו׳ א"ל רבא מי קא מדמת מת מתוך רשעו לנהרג מתוך רשעו נהרג מתוך רשעו משום דלאו כי אורחיה קא מיית הוי ליה כפרה כו׳ אבל הרוגי גוים דלאו בדין קא מיקטלי מיתה בעלמא מכפרת לו ומתאבלין עליו עכ"ל אבא מארי זצוק"ל:

וגדולה מזו כתב הרמב"ם ז"ל במאמר קדה"ש וז"ל המין השלישי במדרגת הנהרגים על קדושת השם והאנוסים באונס השמד דע כי בכל מקום שאמרו בו חז"ל יהרג ואל יעבור אם יהרג כבר קדש את השם ואם היה

בעשרה מישראל כבר קדש את השם ברבים כמו חנניה מישאל ועזרי׳ ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם הרחמן יקום נקמת דמיהם בקרוב וכו׳. ואיש שיזכהו האל לעלות במעלה עליונה כזאת כלומר שנהרג על קדושת השם אפילו היו עונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו הוא מעולם הבא ואפילו לא הי׳ ת״ח וכך אמרו ע״ה (פסחים נ׳ א׳) מקום שהרוגי מלכות עומדים אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם כגון ר׳ עקיבא וחבריו וכ״ש דאיכא תורה ומע״ט אלא הרוגי לוד וכו׳ ע״ש. הנה הדגיש לן הרמב״ם ז״ל אפי׳ היו עונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו ופשוט דלא אמר שהתודה עליהם דא״כ אינו כירבעם אלא הרי הוא ככל בעלי תשובה ומבואר עכ״פ דלא עשה תנאי לומר שהתודו או עשו תשובה אלא כל שנהרגו ע״י עכו״ם בשביל שהם ישראל נתכפר להם הכל, וכ״ש וק״ו בקדושים שגזרו על כלם להריגה וז״פ:

ומה שיצא מעכ״ת לחלק בחילוק שסיים וז״ל אבל אם בשעת מיתתו אינו מכיר את בוראו אין מתכפר לו כל עונותיו אלא מה שראוי להתכפר לו בעבור צער ההריגה עצמה עכ״ל, ולא ידעתי חילוק זה מנ״ל, דכיון שנהרג על קדה״ש מהני בלי וידוי כלל ואפילו מלא עונות כירבעם בן נבט וחבריו ה״ה אפילו אינו מכיר אבל סוף סוף נהרג על קדה״ש ית״ש ונתקדש ש״ש על ידו, **ולפענ״ד פשוט דכל שנהרג ע״י מלכות או סתם עכו״ם בשביל שהוא ישראל הרי זה נהרג עקה״ש כללא הוא וכולל כלם ממש דכיון דבשם ישראל יכונה ובשביל שהוא מזרע ישראל נהרג הרי הוא נכנס בכלל ישראל, וזה שהתפלל בלעם תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו:**

וממילא מובן שלא רק אותם שעלו על מוקד בזמן הצלב או לפניהם או לאחריהם, אלא בכל דור ודור יהודי הנהרג ח״ו על ידי גוים הרי הוא קדוש ומקדש שמו ברבים, שבשביל שהוא יהודי נהרג. ולזה אמרו עשה למען הרוגים על שם קדשך, ולא רק אלו שהיו צדיקים אלא אפילו רשעים גמורים כיון שנהרגו על קידוש שמו ית׳ הם קדושי עליון, שאסור להרהר אחריהם ח״ו. וכמו שאין מזכירין לרשע שעשה תשובה מעשיו הראשונים כ״ש וק״ו שאין מזכירין עליהם ח״ו עונותיהם הראשונים. ואף שודאי האמת הוא שבלתי החטאים לא היה עולה הכורת ר״ל, והחורבן הראשון נחרב על שהיה ביניהם עובדי ע״ז ומג״ע ושפ״ד, וחורבן בית שני מבואר דהיו צדיקים גדולים ות״ח ובעלי חסד אלא שהי׳ ביניהם שנאת חנם כמבואר בגמ׳ יומא (ט׳ ע״ב), ומ״מ לאחר שנהרגו על קה״ש נתקדשו בקדושתם העליונה והמדבר עליהם כאילו מדבר ח״ו על השכינה.

והנה בגמ׳ שבת צ״ו ע״ב ת״ר מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר וכו׳ דברי ר״ע, אמר לו ר׳ יהודה בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן

את הדין, אם כדבריך התורה כיסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק וכו׳, אלא מהיכא הוה מויעפילו הוה. כיוצא בדבר אתה אומר ויחר אף ה׳ בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר״ע, א״ל ריב״ב עקיבא ב״כ וב״כ אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדבריך וכו׳. והנה לר׳ יהודה נמי צלפחד לא היה צדיק שהרי כתיב בחטאו מת, אלא כיון דלא כתיב שהיה מחלל שבת א״כ לגבי אותו חטא צדיק הוה, עיין רש״י שם ד״ה מויעפילו שלא הרשיע כ״כ, ואם מוסיף חטא או פשע על מי שלא היה בו זה הרי הוא צדיק לגבי עבירה זו, והמדבר הוא מוציא לעז עליו, וכ״ש על קדושי עליון שנהרגין על קדוש השם כמובן. הגם שחטאו במה שחטאו אין הגוים הדיינים שלהם ועלינו להצילם בכל האפשר.

ועיין ח״ס עה״ת פרשת בשלח עה״פ צא הלחם בעמלק, שהיה יהושע מתרשל להלחם בעמלק, שהרי עמלק לא הרג אלא אותן שפלטן הענן, וזה היה שבטו של דן שהיה פסלו של מיכה ביניהם, ונתחייבו מיתה לשמים ומשמים מסרוהו למלכות עמלק, ואין טעם להזדרז להלחם בעמלק שעשה רצון הבורא. ואמר לו משה דראוי לכל גודר גדר להציל עמו מיד אויביהם, אפילו עובדי ע״ז, ועל ב״ד של ישראל לענוש הרשעים ולא העכו״ם. וזהו שהבטיח משה ליהושע שיצא וילחם בעמלק ועתיד הוא להתפלל שיתן ה׳ מטה אלקים בידו להעניש החוטאים ולא יתן מטהו ביד הרשעים העמלקים. וסיים שם לכן בכל דור צריך הגדול המכונה בשם משה שיתמכו ידיו הנגידים האנשים רודפי שלום, ואז יהיה מטה אלקים בידו ולא ביד האויבים ע״ש.

קידוש השם שלא בפני עשרה

ולא אוכל לעבור מלהעיר דמצינו מחלוקת לענין מצות קדה״ש שלא בפני עשרה אלא בידיעתם ודייקו מלשון הרמב״ם שכתב יש שם עשרה, היה בעשרה, נאנס בתוך עשרה, ובסה״מ כתב במקום הרבים, ועיין ש״ך דסגי בידיעה, וכ״כ הרדב״ז סי׳ אלף קכ״ג ועיין מאירי סנהדרין ע״ד שכתב להדיא דא״צ בפני עשרה ועיין ס׳ עינים למשפט באריכות. ולכאורה לא הביאו מה שכתב רבינו הרמב״ם דיש שתי מצות בקידוש השם, אחת קדה״ש בינו לבין קונו ואחת קדה״ש ברבים, וזה שדייק רבינו דע כי בכל מקום שאמרו בו חז״ל יהרג ואל יעבור ״אם יהרג כבר קדש את השם״ הנה לשון אם נהרג אף שלא הי׳ ברבים הרי קדה״ש, ושוב כתב ״ואם היה בעשרה מישראל כבר קדש את השם ברבים״ כמו חנניה מישאל ועזרי׳ ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם וא״כ הרי לן שתי מצות בקדה״ש אחד בלא עשרה והשני לפני עשרה, וקדה״ש קיים בכל אופן אלא נפ״מ אי הוי קדה״ש ברבים או לא ודו״ק:

בענין עשרה הרוגי מלכות

עוד רציתי להעיר בפ״ז בספרו שם האריך בענין עשרה הרוגי מלכות והביא מדרשות שונות לחז״ל, וכדאי לציין שלא הביא כלל מספר היכלות והובא ברבינו בחיי סוף פ׳ מקץ ד״ה וכן תמצא בפרקי היכלות אמר ר׳ ישמעאל אותו היום חמישי בשבת היה כשבאת השמועה מכרך גדול שברומי שצוה לופינוס קיסר ותפשו ארבעה אנשים אלו וכו׳ ומאתים ושמונה אלפים תלמידי חכמים מירושלים פדיון שלהם, וכיון שראה ר׳ נחוניא בן הקנה גזירה זו עמד והורידני למרכבה ובקשתי שאלה מסוריאל שר הפנים וא״ל עשרה נכתבו בב״ד וכו׳ ונתנו לו לסמאל הרשע שרו של עשו וא״ל לך וכו׳ ושמורה לו להנקם ממנו עד שתגיע (ישעי׳ כ״ד) יפקד ה׳ על צבא המרום במרום בגדיים וכבשים של יו״כ אמר ר׳ ישמעאל כל ההתראות הללו וכל התנאין הללו התרו בו והתנו עם סמאל הרשע והוא אמר קבלתי עלי ויבחר עשרה מאבירי ישראל, אמר ר״י מה עשה זהוריאל ה׳ אלקי ישראל באותה שעה לא הספיק לומר לסופר כתוב גזירות ומכות גדולות קשות ועזות ומבוהלות ונוראות וכבדות על רומי מפני חמה שנתמלא על סמאל הרשע שקבל עליו כל התנאים הללו, אלא מיד נטל נייר וכתב עליו נקמה זו עתידה ושמורה לרומי הרשעה תעלה ענן אחד ותעמוד למעלה מרומי ששה חדשים וירד שחין לח על האדם ועל הבהמה ועל הכסף ועל הזהב ועל הפירות וכל מיני מתכות ואח״כ תעלה ענן אחרת ותדחה את חברתה ותעמוד במקומה ששה חדשים אחרים וכו׳ ע״כ בפרקי היכלות:

אבל יש לתמוה ממה שכתוב כי רבי חנינא בן תרדיון הוחלף בלופינוס קיסר ולופינוס קיסר הוא שנשרף וכן כל השאר (כלומר כל העשרה הרוגי מלכות) כי כן כתוב שם וכמדה זאת לכל חכמי ישראל. ושמעתי בזה שכשם שהוחלף יצחק באיל והוקבע לו שכר כאלו הוקרב וכאלו עפרו צבור על גבי המזבח כן הוחלפו חכמי ישראל באחרים, וכיון שטעמו טעם מיתה במה שתפשו ונגמר דינם לכך הם קבלו ענשם והרי זה כאלו נהרגו וכו׳ ע״ש, וכן הובא באורחות חיים לרבינו אהרן (מלוניל) ועיין עמק המלך שער עולם התוהו פ׳ ששים ותשעה מה שכתב שם בזה ע״ש:

וקצת יש ליישב בזה שאלת התלמידים לרחב״ת (ע״ז י״ח ע״א) ששאלו מה אתה רואה והשיב להם גליון נשרפים ואותיות פורחות באויר ובתוס׳ שם הקשו על השאלה ומנא להו שרואה משהו, ולהנ״ל י״ל דהתלמידים ראו משהו שמחליפין זה בזה עכ״פ ראו שאינו סתם שריפה ברבם או שראו שהאש בוער והגוף איננו נשרף וכעין גבי משה והסנה איננו אוכל, וע״ז השיב להם גליון נשרפין וכו׳ כלומר שבאמת הוא אינו נשרף שהוא בכלל אותיות או שהקנצטלרי׳ נשרף במקומו:

ובדברי היכלות יש ליישב סתירה אחת שבעל הפייטן של אלה אזכרה מזכיר שכל הני עשרה צדיקים נהרגו במקום אחד ובפעם אחת זה אחר זה ולפי מה שאנו יודעים ומובא בש"ס ופוסקים לא היו כלם יחד ובזמן אחת גם ראיתי מעכ"ת שם שנתקשה (בדף קנ"א) בר"ע שאמרו ז"ל שנהרג בשעה שקבל עליו עול מלכות שמים ותלמידיו לפניו ואמרו לו רבינו עד כאן והשיב כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה ויצאה נשמתו באחד ובמדרש אלה אזכרה שלא הי' שם אדם אלא כשנפטר בא אליהו הנביא ז"ל ונטלו על כתיפו ונשאו חמש פרסאות ופגע בו ר' יהושע הגרסי ונתנוהו במערה וכו' אבל בשעת מיתה לא הי' שם אדם:

ומעכ"ת הביא מס' בן יהוידע ברכות ס"א ודבריו דחוקים דבגמ' משמע דהשיחה היתה עם התלמידים בשעה שיצאה נשמתו עיין ברכות הנ"ל אלא דבירושלמי איתא שהשיחה היתה עם טורנסרופוס הרשע ובאמצע פסוק ראשון היתה ועיין צל"ח שם. ולפמ"ש בספר היכלות יש לומר דתרוייהו אמת דפעם כשהרגו החילוף הי' בבת אחת שהם הביאו עשרה אנשים שהוחלפו על הצדיקים ונהרגו כולם במקום אחד ובבת אחת וזה שמזכיר האלה אזכרה והצדיקים עצמן אח"כ נפטרו כפי הזמן והמקום, בכל אופן כדאי להעיר דבר זה הגם כי העולם ע"פ רוב לא יודעים מספר היכלות ולא מכל המעשה שם אבל ספר היכלות מובא בראשונים ויש בזה אמונה גדולה בה' ובצדיקים אמיתים כמובן:

ובזה הנני חוזר על הראשונות הפך בה והפך בה דכולה בה בהצלחה גדולה בכל אשר יפנה המעתיר בעדו לטובה כל הימים בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן יד

מומר שנהרג על היותו יהודי אי הוי בכלל קדה"ש

(שו"ת משנה הלכות)

כ"ד לחדש הרחמים התשנ"ח בבנ"י יצו"א

מחיי חיים יכתב ויחתם לחיים את מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם ג"א חד מבני עליה כג"ת מוה"ר יצחק זילבערשטיין שליט"א רב ב"ב וראש הכולל יושב על מדין:

אחדשכ"ג בידידות נאמנה, היום קבלתי פאקס מבני היקר מרא דאתרא ור"מ בקרית אונגוואר מכתב כת"י ממעכ"ג שליט"א על המכתב אשר כתבתי והגם כי אין הז"ג אמנם כיון שאנחנו מחפשים זכותים בפרט בזמנים האלו לפני יום הדין וכתב החרדים בהל' א"י דכל מי שלומד זכות תמיד על בנ"י נעשה מרכבה להשכינה לכן אמרתי אלך ללמד זכות לפני היום הגדול והנורא וכמו שאני מלמד זכות למטה כן ילמדו עלינו ועל כל ישראל זכותים מלאכי מעלה ונזכה בדין ולביאת משיח צדקנו בב"א.

על דבר אשר העיר בדבר חדש דמה שאמרו בגמ' סנהדרין דף מ"ז במת מתוך רשעו אין מתאבלין עליו ובגמ' שם מחלק רבא לאביי ואמר מי קמדמית נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו מת מתוך רשעו כיון דכי אורחיה קמיית לא הוי ליה כפרה נהרג מתוך רשעו כיון דלאו כי אורחי' מיית הויא ליה כפרה, תדע דכתיב מזמור לאסף וגו' מאי עבדך ומאי חסידיך לאו חסידיך חסידיך ממש עבדיך הנך דמחייבי דינא דמעיקרא וכיון דאיקטיל קרי להו עבדיך, ואמר ליה אביי מי קמדמית הרוגי מלכות להרוגי ב"ד הרוגי מלכות כיון שלא בדין קא קטלי הויא להו כפרה ופרש"י הרוגי מלכות הני דעובדי כוכבים. ומעכ"ג מביא דנחלקו רבותינו הלבוש והש"ך ודעימייהו יו"ד סי' ש"מ במומר שנהרג ע"י גוים אי מתאבלין עליו ונחלקו בזה האחרונים ז"ל נמצא עכ"פ דא בפלוגתא שנוי' וא"כ הכ"נ האי נהרג בב"ב ר"ל ע"י הסקאדים עכ"פ לשיטות אלו בעי כפרה עדיין:

ולפענ"ד יש לחלק בין מומר שנהרג ע"י גוים פרטים בשביל שגנב או גזל עכ"פ בשביל חשבנותיו שהיו לו דאז בעינן שע"י סבלו שסבל מהגוים בהריגתו שלא מן הדין ושלא בצדק ובמיתה משונה נתכפרו לו עונותיו או שאמרינן עכ"פ הרהר בתשובה ברגע האחרון וכעין זה כתב בשו"ת מהר"ם שי"ק על דברת רבינו ורבן של כל ישראל מרן הח"ס לענין חילול שבת אי מותר לחלל שבת בשביל אדם שהוא מחלל שבת ר"ל. וכתב המרמ"ש דכל משומד אפי' בעת צרה הוא מהרהר בתשובה ועכ"פ ניזל בתר רובא ונראה דדא הוא דעת הלבוש ורבינו הש"ך בסי' ש"מ ובסי' שע"ו ועיין שו"ת

מהרי״ל סי׳ ע״ב וז״ל ומה שכתבת בהני דנהרגו מתוך רשעתן דמיקרי קדוש וחסיד אין הכ״נ קרא נמי כתיב נתנו נבלת עבדיך ומוקמינן בהני דנהרגין מתוך רשען ועיין א״ז הל׳ אבלות סי׳ תכ״ח באריכות וז״ל הא למדת דבין לאביי ובין לרבא מת מתוך רשעו לא הוי כפרה נהרג מתוך רשעו בידי עכו״ם הויא ליה כפרה כי פליגי בהרוגי ב״ד דלאביי לא הוי כפרה לרבא הויא להו כפרה ע״ש. והנה פשוט דכל הני ראשונים לא כתבו כלום מהרהור תשובה אלא מדין נהרג ע״י עכו״ם או ישראל דהא גופי׳ שנהרג ע״י עכו״ם מכפרת:

ומיהו לפענ״ד לדידן אין זה תלוי במחלוקת הלבוש והש״ך ודעימיה אלא יש כאן חילוק בין הרוגי מלכות להרוגי גוים ואינם מלכות או אפילו הרוגי מלכות אלא שלא נהרגו בשביל שהם יהודים אלא שנהרגו על רשעתם או על אחד מהרשעיות שעשו כגון שגנבו וכיוצא בזה, וע״ז נהרגו או בשביל ממון וע״ז נחלקו אי בעי הרהור תשובה או סגי בצער שנהרג וכמ״ש לשון הלבוש שם סי׳ ש״מ ס״ה יש אומרים שאם נהרג ביד גוים מתאבלים עליו שחזקה שהרהר בתשובה אבל היכא שנהרג ע״י מלכות בשביל שהוא יהודי ולא בשביל איזה חטא שיש עליו זה ענין אחר שהוא גדר של קידוש השם וכל שנתקדש ש״ש על ידו זה בעצמו הוא הכפרה בעצמה:

ודין זה נובע מגמ׳ פסחים (נ׳ ע״א) מהא דרב יוסף בריה דריב״ל חלש ואיתנגיד כי הדר אמר שמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתן מאן נינהו אילימא ר״ע וחבריו משום הרוגי מלכות ותו לא אלא הרוגי לוד וכו׳ ע״ש:

ובאגרת הרמב״ם מאמר קדה״ש ד״ה המין השלישי במדרגת הנהרגים וחשב כמו חנניה מישאל ועזריה ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם הרחמן ינקום נקמת דמיהם בקרוב ובעדם נאמר אספו לי חסידי (תהלים נ׳ ה׳) וגו׳ ואמרו חז״ל (שה״ש ר׳ ב׳ ז׳) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו׳ השבעתי בדורות של שמד בצבאות שעשו לי צביוני ועשיתי צביונם או באילות השדה ששפכו דמם עלי כדם צבי ואיל ועליהם הוא אומר (תהלים מ״ד כ״ג) כי עליך הורגנו כל היום ואיש שיזכהו האל לעלות במעלה עליונה כזאת כלומר שנהרג על קדה״ש אפילו היו עונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו הוא בן עוה״ב ואפילו לא הי׳ ת״ח וכך אמרו ע״ה (פסחים) מקום שהרוגי מלכות עומדים אין כל ברי׳ יכולה לעמוד במחיצתם ע״ש:

הנה שחשב שם ר״ע וחבריו ות״ח וגם מי שאינו לא זה ולא זה אלא רשע כירבעם בן נבט וחבריו אפ״ה אין בריה יכולה לעמוד במחיצתם ולא זכר

ולא פקד דין של הרהור תשובה, ולפענ"ד פשוט דעקדה"ש מיירי בכל יהודי שנהרג במלחמה כזו והגוים זרקו הסקאדים להרוג יהודים בארץ ישראל בכל מקום שהם בשביל שהם יהודים והיהודים אינם בורחים שיש בידם לברוח ונהרגים בשביל שהם יהודים הרי זה בכלל מקדש השם, שמת ע"י מלכות של עכו"ם בשביל שהוא יהודי ואפילו שהוא מן הכת של ירבעם בן נבט וחבריו אבל מ"מ הוא בכלל עוה"ב ואין זה ענין שנהרג מגוים והוא עומד ברשעו שהביא הלבוש ז"ל כנלפענ"ד:

וחלוק זה מצאתי עוד מפורש במהר"ח א"ז סי' י"ד שחלק שם על מוה"ר שמרי' בר' חיים ז"ל שהורה שאין להתאבל על הקדושים שנהרגו ע"י גוים והאריך שם מגמ' סנהדרין ובמחלוקת אביי ורבא בנהרג ע"י גוים או מלכות של גוים בשביל רשעתו ולבסוף כתב וז"ל ושוב מצאתי שכתב רבינו זקני בקובץ שלו בשם ספר המקצועות וזה לשון רבנא זקיני שכתב בס' המקצועות מי שנהרג על ייחוד השם ועל קידוש השם ברוך הוא בין בשעת שמד בין שלא בשעת השמד כגון דאמרי ליה פלח לע"ז ואי לא קטילנא לך ומסר את עצמו למיתה ונהרג או נצלב או נשרף על יחוד השם כיון שקידש את השם בנפשו ובגופו כל ישראל חייבין להתאבל עליו ולקרוע ולהספידו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואשתו לא תנשא עולמית משום כבוד שמים ומשום כבודו וסיים בקובץ עכ"ל. הנה עשה שני חילוקין אחד בנהרג ע"י גוים מתוך רשעו ומשום דלאו כי אורחייה מת הוי ליה כפרה ובזה תלוי כל המחלוקת בין אביי ורבא בגמ' סנהדרין שם ע"ש אבל במי שנהרג על קידוש השם בשביל שהוא יהודי הרי זה קדוש יאמר לו בכל אופן:

ולכן לפענ"ד האי גברא שנהרג מהסקאדים שהגוים שלחו על בני ישראל וח"ו להכחיד את כלל ישראל ואצלם אין נפ"מ אם יפול על שומרי התורה ומצות או במקום אחר שהרי שלחו לתל אביב ולב"ב ולשאר בכל מקום שיש יהודים א"כ הם ח"ו על הכלל כולו יצאו וכולם היו בכלל ואם נפל הסקאד מהגוים לפענ"ד הוא בגדר אחר ולא בגדר של הרוגי עכו"ם אלא מהרוגי עכו"ם בשביל שהם בני ישראל **וכבר כתבתי שגם במלחמה האחרונה שנהרגו יותר משמת מיליאן קדושים מאחינו בני ישראל אפילו שלאו כל אחד הלך למסור עצמו אבל כיון שנהרגו כחלק מכלל ישראל ואותו רשע שפך חמתו על כל נפש מישראל ולכן בסתם ידוע ומפורסם שכל הרוגי הנאצים קדושים קרינן להו ואין פוצה פה ומצפצף ח"ו א"כ מי שמת תחת יד הרשעים ועל ידם וכיוצא בזה הרי הם כולם קדושים** ובכלל גמ' פסחים כנלפענ"ד:

חלילה לחשוב טעם אנושי לגזירת השואה

ומה שכתב בספר אחד דאחת לששים או לשבעים שנה הקב"ה מביא דבר בעולם ומכלה הממזרים ונוטל כשרים עמהם, ומה שנהרגו בעיירות גדולות בשואה האיומה מיליאנים מבנ"י הקדושים היה לחפות על אנדרולומוסיא שהקב"ה רצה למחות הממזרים ולא רצה שיתבזו משפחות הממזרים ולכן הרג גם את הנקיים.

מאד אני תמה דלא חש לכתוב דברים כאלו ולהוציא לעז על רבבי רבבות מישראל מקדשי השם ברבים, ועוד אטו רק בערי יוראפף ובפולניא ועוד מקומות שהגיע יד היטלער ימ"ש היו ממזרים לרבבות יותר מן הכשרים ר"ל ולא באמעריקא וברוסיא, ואטו נאמר דבארץ רוסיא עד מאסקווא היו ממזרים ולא לאחר מאסקווא, וכן בשאר מקומות שלא שלט שם היטלער, בדענענמארק היו ממזרים ובסאלאניקי לא היו, ח"ו מרעיון זה, ולדבריו אז בכל ששים שנה היה צריך להיות כן ח"ו כי בגמ' אמרו שבכל ג' דורות מתים הממזרים במגפה וכאן היה השמדת כלל ישראל כששת מיליאן אנשים שמעולם לא היה כזה, וגם דלשון ונוטל כשרים עמהם היינו שיש מיעוט כשרים עמהם, וח"ו לומר על מיליאנים מישראל קדושים וטהורים שמסרו נפשם על קדה"ש שרובם היו ממזרים ח"ו:

אבל בגוף הדבר טעה טעות גדול שמיתת הממזרים שאינם ידועים ע"י אנדרולומוסיה שבא לעולם הפירוש שבא ר"ל דבר ומחלה של מגפה ומתים רעים וגם טובים, ועיין מדרש רבה בראשית פ' כ"ו א"ר שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים, ואנדרלומוסיא הוא מחלת מגפה רח"ל, עיין ספר הערוך ערך אנדרולימוס פי' מגפת אנשים, אבל כאן שבאו רוצחים והרגו קדושי ישראל על קידוש השם וגם יצאו על ה' ועל משיחו, ואזני שמעו בעת שהתפללנו ביו"כ לפנות נעילה במונאוויץ [מחנה השמדה על יד אושוויץ ובורקענאוו] ובא הלאגער פירער ימ"ש ושאל להש"ץ אתה הפארבעטער [כלומר הש"ץ] למי אתה מתפלל ואיה אלקיך אם יש לך אלוק למה אינו מושיעך, וכך צעק שם בקול נגד כולם ואח"כ חלף הלך לו, ימ"ש וזכרו, הם יצאו על ה' ועל משיחו, וח"ו שיש בזה שמץ של עונש ממזרות או כיוצא בזה וישתקע הדבר:

ומחמת כי אין הז"ג ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון הנני מוכרח לקצר והקוצרים אומרים יברכך ה' בברכת כוח"ט בספרן של צדיקים לחיים טובים ידידו דושכת"ר המעתיר בעדו לטובה ונא להזכירני גם בתפלתו הזכה, דברי אסקופה הנדרסת המצפה לישועת ה' בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן טו

בשנות הזעם רצו הנאצים לשרוף בחור תלמיד חכם ובחור אחר רצה לילך תחתיו, אי מותר לו להכניס עצמו למיתה

(שו"ת משנה הלכות)

א' תצוה התשל"ח בנ"י יצו"א

מע"כ האי צורב עוסק בחוקי חורב ברקאי בנש"ק וכו' כש"ת **מוהר"ם מייזעלס** הי"ו בן להאי גברא רבא הרהגה"צ מוהר"צ זצ"ל:

אחדשה"ט וש"ת. לא אוכל להתעלם מה שראיתי לידי"נ להבחל"ח הרב הגאון הצדיק וכו' מוהר"צ מייזעלס זצ"ל בספרו משו"ת **מקדשי השם** ח"א בהקדמה הביא **מעשה מבחור אחד עקיבא ב"ר ברוך מאן הי"ד שבא אליו זצ"ל ואמר ליה: "היתכן רבי משה'לע ישרף אני אתן את נשמתי תחתיו ואקבל בשמחה להיות קרבן תמורתו". והרה"ג גער בו שלא יתיר לו ליכנס תחתיו ובקש שנית שעכ"פ אפילו לא יתיר לו יבטיח לו שבאם בעצמו יכנס תמורתו שלא יהא בכלל מאבד עצמו לדעת ח"ו וא"ל שגם זה לא יוכל להבטיח לו והבחור עקיבא בכה והתחנן לו משה'לע הנהו ת"ח והעולם יפיקו ממנו תועלת גדול לא כן אני שאיני יודע ללמוד וגם העולם לא יהנו ממני ולא יצטרכו לי ולא נתן לו הסכמתו בשום אופן והלך לו הבחור בפחי נפש:**

ובהג"ה שם האריך לפלפל מצד ההלכה והביא לעצמו ממתני' דהוריות פ"ג מ"ג דכל המקודש מחבירו קודם לחבירו האיש קודם לאשה להחיות ועיין ב"י יו"ד סי' רנ"א וש"ך שם סקי"א ודחה לעצמו לפמ"ש הש"ך שם דבזמן הזה דאין דין ת"ח אפילו לענין ליטרא דדהבא כ"ש שאין לדחות פק"נ מפניו. עוד כתב לחלק דדוקא להציל ת"ח והע"ה ממילא נטבע שאינו עושה מעשה בע"ה כה"ג ת"ח קודם משא"כ להכניס עצמו בסכנה כדי להציל ת"ח אסור ולכן ודאי דאין לע"ה להכניס עצמו ליהרג במקום ת"ח וז"ב ע"ש באריכות:

ולפענ"ד לאחר בקשת סליחה מעצמות הגה"צ ז"ל דבריו צ"ע דמה שפשיטא ליה דאין דין ת"ח בזה"ז לגבי הצלה ולהקדים להעני בדעת מיבעיא לי טובא ואדרבה כמעט פשיטא לי להיפוך דודאי אם מי שהוא או הב"ד אם יראו שני אנשים אחד ע"ה ואחד ת"ח וא"א להציל שניהם ודאי דהדין דגם בזה"ז נציל הת"ח קודם. ומ"ש הש"ך ביו"ד סי' רנ"א שם דאין דין ת"ח בזה"ז אפילו לענין ליטרא דדהבא פשוט דזה רק גבי פק"נ דלא נימא דפק"נ דסתם בנ"א קיל אבל אם א"א להציל שניהם ודאי נציל את מי שהוא ת"ח יותר גם בזה"ז:

גם מה שכתב לחלק דדוקא להקדים הצלת ת"ח שרי שאינו עושה שום מעשה בידים לטביעת עם הארץ וכו' לפענ"ד נמי אין הדמיון עולה יפה דהתם ישנן שני אנשים שצריכין אנו להציל ואנן מצילין הת"ח ולא את הע"ה והע"ה אינו רוצה לוותר על חייו ולמסור נפשו לטובת הת"ח כה"ג יש לומר הסברא דהע"ה שטובע הוא בשב ואל תעשה והת"ח להציל בקום ועשה אבל היכי דהע"ה בא מעצמו ורוצה להכניס עצמו בסכנה בשביל הת"ח ואנן לא יכולין להציל את שניהם וע"כ נפש אחד יאבד כה"ג אין אנו דוחין פק"נ מפני אדם אחר אלא שהע"ה בעצמו מבקש לדחות נפשו מפני נפש הת"ח וכיון דאין אנו עושין כלום בדחי' ליכא בזה איסור לכאורה כן הי' נראה מסברא:

אמנם כיון דאין לסמוך בד"נ על סברות שי"ל גם סברא להיפוך כיון דאין נפש האדם בידו להפקיר נפשו וכמ"ש הרמב"ם פ"א מהל' רוצח ה"ד שאין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקב"ה ועיין חנוך מצוה תי"ב ובסמ"ה שם ובמשנה הלכות, אביא לי ראיות בס"ד:

וז"ל ס"ח סי' תרצ"ח שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם אם אחד ת"ח והשני הדיוט מצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי כר' ראובן בן איצטרובלי שבקש שיהרג ולא לר"ע כי רבים היו צריכים לר' עקיבא עכ"ל הנה מבואר דלא רק שיכול ההדיוט לבקש שיהרגוהו בתמורת ת"ח אלא גם מצוה איכא להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי והביא ראי' ממעשה רב מראובן איצטרובלא, ואולי בזה יש להבין נמי מה שכתב בפתיחה למורה נבוכים בפי' ר' שם טוב ו' ב' וז"ל אבחר מיתת אלף אלפים סכלים בעבור הצלת איש מעולה ולא מיתת איש מעולה בעבור הצלת אלף אלפים סכלים וצ"ב לכאורה מה זה אבחר ולהנ"ל יש ליישב קצת שאם יהי' בידו הברירה אז יבחר זה מזה וצ"ע:

עוד חזון הרביתי להרב הגדול בס' יד אליהו סי' מ"ג שהאריך הרבה בדין זה וכתב דמן הדין ליכא חיוב להכניס עצמו אפילו לספק סכנה בשביל להציל חבירו ומיהו אם בשביל ת"ח מותר ע"ש מה שהאריך והביא ראי' לדבריו וכתב ג' חלוקים ולבסוף כתב דאם לא הכניס עצמו לספק סכנה אפילו איסורא איכא דאיכא חיוב להכניס עצמו בספק סכנה ובמקום אחר הראיתי לדעת ראי' להיד אליהו מס"ח הנ"ל עיין משנה הלכות ח"ו סי' שכ"ד ועיין חי' ח"ס כתובות דף ס"א ע"ב ד"ה מ"ט סמכת אניסא ודו"ק בכל זה:

עוד הביא שם במקדשי השם ראי' בשם הגה"ק בעל חי' הרי"ם ז"ל שפי' בהא דב"מ ס"ב שנים שהלכו בדרך וביד א' קיתון של מים דס"ל לר"פ שמוטב שישתו שניהם וימותו שניהם ואל יראה אחד במיתת חבירו ור"ע

ס"ל חייך קודמין ונסתפק הרי"מ ז"ל איך יהיה ההלכה בג' מהלכין בדרך והי' לאחד קיתון של מים וזה שיש לו המים אינו צריך להמים כי אם השנים שנתלוו אתו למי יקדים כי בכה"ג שייך טעמא דר"פ דהא כשישתו שנים יראה השלישי במיתתם של שניהם ומוטב שיראה רק במיתת אחד וכן לר"ע דחייך קודמין ל"ש בכה"ג דהרי הוא א"צ להמים:

והשיב לו תלמיד אחד להקדים להיותר ת"ח והתקצף עליו הרי"ם ז"ל ואמר לו וכי סבור אתה דבלימודך נתעלית על כל, וסיפר לו דבנעוריו בהיותו בפשיסחא הי' שם שוטה מפורסם זקן פנוי שלא נשא אשה מעולם והי' שם שואב מים לעיר פשיסחא ונקרא משה'לע, ואם יבא פקודה משר הממשלה דנהרוג למשה'לע ואם לאו יהרוג להרבי מה יעשה וודאי מדין תוה"ק אין חילוק בין הרבי לבין משה'לע בנוגע לפק"נ וכמאמר חז"ל מאי חזית דדמא דהאי גברא סמיק טפי והביא לעצמו מיומא פ"ב שרציחה הוא אחד מג' דברים שעליהם יהרג ואל יעבור משום דמאי חזית ופרש"י דלמא נפשו חביב ע"ש:

הרי שאם אומרים לו הרוג אחד מישראל אף שהוא חשוד על כל עבירות רק שהוא מאותן שאין אתה רשאי להרגן אף שהוא רשע בודאי מחוייב למסור עצמו למיתה וליהרג ואל יעבור אע"פ שהוא צדיק ות"ח יותר ממנו וא"כ מכ"ש שאין שום הו"א שיהי' שרי לע"ה להכניס עצמו בידים להריגה תחת הת"ח דבכה"ג וודאי אמרינן חייך קודמין לחיי חברך וז"ב עכ"ל ע"ש:

ולי העני נבער מדעת אין הנדון דומה לא בהלכה ולא בסברא בדמיון לא שמה שרצה לדמותו שאם יבא צו משר המדינה שת"ח אחד יהרוג לעם הארץ ואם לאו יהרגוהו לת"ח ודאי כה"ג מודו דהוי בכלל יהרג ואל יעבור ובכלל מאי חזית דאטו ת"ח מותר לו להיות רוצח ח"ו אבל היכא שרוצים הת"ח והע"ה רוצה להציל הת"ח מרצונו הטוב והרי הוא בא להציל ולא ליהרג אלא שבא להציל בנפשו כה"ג מותר ומצוה איכא וכמ"ש הס"ח אבל כשאין הע"ה רוצה או שהשר מכריח להרוג את הע"ה אז ודאי הת"ח אסור להרגו וגרע הוא ממעשה דשבע בן בכרי. וכבר הארכתי בכעין זה במ"ש הח"ס והמהר"ם א"ש באותן שהיו לוקחין נער מן השוק ושוכרין אותו שילך לחיל עבורם וכתב הח"ס לחלק בין לכפותו שאסור בכל אופן במקום ששוכרים אותו לזה שיש להעלים עין ע"ש כיון שהולך מרצונו:

אלא דבעיקר המעשה שאומרים מחי' הרי"ם ז"ל לפענ"ד לאו מר בר ר"א חתים עלה ולפענ"ד יש לפקפק אם זה הוא מעשה שהי' בבעל חי' הרי"ם או שהוא מעשה שיצא מבטן מי שהוא ותלאו בחי' הרי"ם ע"ד הרוצה ליחנק יתלה באילן גדול דלפענ"ד דין זה הוא טעות דפשוט אם מי שהוא במדבר ויש לו קיתון של מים ובאו שני אנשים צמאים למים ואם לא יותן

להם ימותו בצמא ואם יותן להם לשנים ג״כ ימותו כיון שאין לו די לשניהם ואם יתן לאחד יחי׳ והשני ימות פשוט הוא דיותן לאחד ואל יראה במות האחד ולא יתן לשניהם וימותו שניהם ומעתה אמשול לך משל במי שעומד על הנהר ורואה ג׳ אנשים טובעים בים והוא יכול להציל אחד מהם ולא את כולם פשוט דחייב להציל אותו שיכול להציל ואל ישב ויראה במיתת כולם והעושה כן ואינו מציל אחד מהם ודאי עובר על לא תעמוד על דם רעך ואפילו שומע שכל אחד צווח תציל אותי ויש בידו חבל שאם יתן אותו לכולם כולם יטבעו בעוד רגעים שיפסק החבל ולאחד יש בו כח להוציאו חייב להציל את האחד הגם ששנים אחרים ימותו ואין זה דומה לצו השר שבא שיהרוג הת״ח את הע״ה והוא רחוק כרחוק מזרח ממערב:

והא לא דמי אלא שאם יבא צו מהשר להרוג את הרבי ובא הדיוט אחד וממציא עצמו תמורת הרבי ולמשל בפשיסחא אם הי׳ משה׳לע ממציא עצמו להציל את הרבי בנפשו קדוש יאמר לו והי׳ יכול לעשות כן בלי שום ספק וכה״ג כבר הדרינן למשנת חסידים דכל הקודם קודם וא״כ אותו שיש לו קיתון של מים נמי אם יש לפניו שני אנשים ויכול להציל אחד מהם צריך להציל את הת״ח יותר ושהעולם צריך לו יותר וככל סדר המשנה דהוריות. ועיין עוד בשו״ת חו״י סי׳ קמ״ו דדוקא כשישתו שניהם ימותו שניהם ודאי משא״כ בספק ישתו שניהם ע״ש באריכות ולכאורה זה נכנס בגדר אם צריך ליכנס לספק בשביל חבירו וכנ״ל וצ״ע:

ובאמת ידוע כי בשנות המלחמה הנ״ל כשהי׳ האדמו״ר הקדוש מרן מוה״ר אהרן רוקח מבעלזא בגעטא באכניא ובאו העמלקים הנאצים לחפש אחריו בגעטא והי׳ שם חסיד אחד קדוש והציג עצמו שהוא הרבי והרגו אותו תמורת האדמו״ר זי״ע ועכ״י ולא מצאו בזה מפקפק ח״ו ואדרבה קדוש יאמר לו:

וכרגע נפל מילתא בליבאי מהא דפ׳ וישלח ואת לאה וילדיה אחרונים והקשה בקובץ דרושים חוברת י׳ סי׳ כ״א דהרי מפורש ביו״ד סי׳ קנ״ז ס״א תנו א׳ מכם ונהרגנו לא יתנו והוא מירושלמי פ״ח דתרומות ובמשנה י״ב שם ואין דוחין נפש מפני נפש ואפילו ביחדוהו לאו משנת חסידים הוא ובהעברת נחל יבק כתב הרמב״ן ז״ל אין מוקדם ומאוחר בהצלה רק אסף כלם על שפת הנחל ועבר הנהר לראות אם גבהו המים ושב ולקח כולם ע״ש (ל״ב כ״ג) וכאן לא אמר הרמב״ן כלום ע״ש:

ולפמ״ש אתי שפיר הכל דודאי לא עשה יעקב שום חילוק בין הבנים ומשפחתו אמנם כשראה עשו לנגדו והי׳ צריך להלחם נגדו אז כבר התחלק דכל הקדוש לחשיבות חייב להצילו קודם והוא ע״פ ההלכה ולכן שפיר עכשיו העמידם לפי סדר החשיבות לענין הצלה ומש״כ הרמב״ן התם אין

מוקדם ומאוחר היינו במקום שאין סכנה אלא צריך להציל אין מוקדם ומאוחר דכולהו בניו וק"ל עכ"פ ממעשה יעקב אבינו למדנו להדיא דהחביב חביב יותר צריך להצילו יותר:

והנה כל זה הי' מונח אצלי מה שכתבתי בזה והיות כי מעכ"ת בקש לשלוח לו העתק הנני שולח לו צילום מהנ"ל. ויסלח לי שאינני מפלפל בדבריו ויפה עשה שרצה לעשות סניגוריא לדברי מר אביו הגה"צ זצ"ל וזה הוא מחיוב הבן על האב ואשרי חלקו אמנם לפענ"ד אין בזה כדי לדחות ומה שרצה לומר דהס"ח מיירי מת"ח שבזמנו הנה בכגון זה כבר אין בידינו לומר שהרי מה שפסקו בש"ע יו"ד כוונתם גם על זמן בעלי התוס' שאין להם דין ת"ח כמבואר כ"ז בפוסקים:

ועיין שו"ת מוהר"י ברונא סי' ק"ב ובסמ"ע ח"מ סי' ט"ו ובשו"ת כנס"י סי' צ"ה ושו"ת מהרי"ק סי' מ"ב ומהר"י ווייל סי' קמ"ג לענין דין ת"ח בזה"ז ועיין עוד פת"ש יו"ד סי' רמ"ג סק"ג ובביאור הגר"א סקי"ט שם:

ואין הז"ג להאריך עוד ידידו דושה"ט וי"ר שלאילנא רבא ותקיף יתעבד בזכות אבותיו הקדושים המכבדו ומברכו בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן טז

איש אחד שיחד רוצח להרוג את אביו ב'יריה' ולא ביסורים קשים ורוצה לעשות תשובה על שגרם לאביו ליהרג במהרה

(שו"ת משנה הלכות)

ח' תמוז התשל"ב בנ"י יצו"א

מע"כ ידי"נ הרהגה"צ וו"ח וכו' כש"ת **מוהרשי"ש האלבערשטאם** (שליט"א) [זצ"ל] אדמו"ר מצישענאוו בנ"י:

אחדשכת"ר בידידות נאמנה, מכתבו עם השאלה המכאבת קבלתי, ואוי נא לנו כי כך עלתה בימינו, **ומה שמכאיב עוד יותר שכבר כמעט שכחו את הכל מה שעשו לנו הני רשעים הארורים ימ"ש** ואם צותה התורה על עמלק שזנב הנחשלים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח ובתרגום יונתן "אפילו בדרא דמשיח", **אנו בעונותינו שהרגו מאתנו רוב בנין ורוב מנין כמעט לא השאיר לנו שריד ח"ו, וכ"כ שכחנו גבר עלינו כח השכחה, והרי כולנו אנחני שרידי מאש מדוכים ביסורים מכף רגל ועד ראש השם ירחם** ויסלח לי אם כתבתי שורות אלו כי אין אדם נתפס על צערו בראותי מה עשו הארורים ועד כמה הלך להם הרשעות יום יום נתברר יותר, הגם שגם אני בעונ"ה עבר עלי כוס מרורים כידוע, ואשלח לו לוטה פה קינה להתעורר קצת בענין זה: [נדפס בסוף הספר].

ולעצם השאלה הנה בא לפני מעכ"ג איש אחד אשר תחת השלטון הנאצים ימ"ש היה במדינת פולין והנאצים שם גבו פרוות והכריזו שכל מי שלא ימסור להם הפרוות וימצא אצלו פרווה אחת דתו להמית. וע"ז עשו גם ג' יהודים מזקני העדה שיהיו אחראים בעד המגבית שאם ימצאו פרווה אצל מי שהוא יהרגו גם אותם הג' זקנים לאחר שכולם מסרו הכל מעשה שטן הצליח ומצאו אצל איש אחד כובע של פרווה והרשעים מיד הרגוהו והשלשה זקני העיר התחילו לענות אותם ביסורי מוות אחד מת מיסורים השני פרפר בין חיים למות והשלישי רק הכוהו אבל עוד לא הי' כמו השני:

והנה אותו השלישי הי' אביו של האיש אשר בא לפניו כעת וראה בהכאות ובצער אביו והנה אמר הסרדיוט הנאצי ימ"ש לזה האיש היינו בנו של המוכה אם יתן לו שעון זהב אזי יהרוג את אביו ביריה ולא יסבול יסורים הבן לקח השעון ונתן לו והנאצי הוציא את האקדח וירה בו והרגו בעונ"ה וכעת בא הבן ומורה עלה על ראשו אולי לא טוב עשה שסייע בהריגת אביו ר"ל ורוצה לקבל עליו תשובה וחשב אולי הי' הקב"ה עושה נס גם לאביו והי' ניצל ממיתה והוא גרם מיתתו ע"כ:

וכ״ג יצא להביא ראי׳ מגמ׳ ע״ז י״ח ע״א ברחב״ת ששרפוהו בחבילי זמורות וכרכוהו בס״ת שהי׳ עוסק בה והניחו על לבו ספוגין של צמר שלא ימות במהרה אמרו לו תלמידיו פתח פיך ותכנס בך האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול הוא בעצמו א״ל קלצטנורו רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאנו לחיי עוה״ב א״ל הן השבע לי וישבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול רחב״ת וקלצטנורו מזומנים לחעוה״ב. ומינה מייתי ראי׳ דכיון דרצה להרגו ממילא הי׳ מותר לומר לקלצטנורו שיטול הספוגין והגם שאמר מוטב שיטלנה מי שנתנה משיחבול בעצמו היינו שהי׳ לו מתחלה תקוה שאפשר שעדיין ינצל:

וכדי להשתעשע בדבריו היקרים לי אדון בדבר דלכאורה יש לפקפק בדבר דמה שאמר רחב״ת מוטב שיטלנה מי שנתנה משיחבול בעצמו משמע שהי׳ פשיטא ליה שימות ולא הי׳ מקוה שיחי׳ עוד ואפילו הכי הי׳ ס״ל דמוטב הוא ואסור לחבול בעצמו ואדרבה לפי המבואר לעיל הרי כבר אמר לו ר׳ יוסי בן קיסמא תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת הס״ת באש ושאל אותו מה אני לחיי עוה״ב ואפ״ה סבר דאסור לחבול בעצמו ומקרי חבלה כה״ג אף דברור לו שימות וא״כ כ״ש בנו דקיי״ל החובל בעצמו אע״פ שאינו רשאי פטור אחרים שחבלו בו חייב ובנו אפילו לשם מצוה אסור לחבול בו אלא דא״כ תקשה כיון שאמר לקלצטנורו שיקח הספוגין א״כ האיך הי׳ מותר לעשות כן שבזה הרי ג״כ חבל בעצמו במה שצוהו להסיר הספוגין אם לא שנדחק משום דאין שלד״ע. וי״ל בתרי אנפי הפן הא׳ דאם יחבול בעצמו ס״ל לרחב״ת אז לא ימות על קדה״ש שהרי הוא חבל בעצמו ולא הרגוהו ממש אלא דלפ״ז תקשה קצת לשון חבלה דהכא עיקר חסר הטעם משום שאין זה קדה״ש בכל פרטיה:

או יאמר דמצוותו בכך הוא וזה הוא בכלל קדה״ש רק כשעכו״ם הורגים אותו ושיסבול היסורים עד שימות והוא בכלל המצוה דיהרג ואל יעבור והוא כעין מש״כ התוס׳ כתובות ל״ג ובש״מ שם ד״ה ובקונטרסין בא״ד ולא נהירא דהתורה אמרה ואהבת את ה׳ אלקיך בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכלל הזה הוי נמי יסורין וממילא חייב הוא לקבל גם היסורים ולא שיחבול בעצמו שלא לקבל היסורים ולכן אסור לחבול בעצמו וכיון שאסור לחבול בעצמו הכ״נ בנו וכ״ש הוא מאביו וקלצטנורו שאני וכמ״ש לעיל בס״ד:

ומה שנלפענ״ד דראשונה נחקור אי הי׳ אביו בעצמו רשאי ליתן שעון או פיוס אחר להס״ס ימ״ש שיהרגוהו או שהי׳ עובר בזה על דין דמאבד עצמו

לדעת או עכ״פ גרמא למיתה, והנראה דגרסינן בגמ׳ כתובות ל״ג ע״ב ממאי דמיתה חמירא דלמא מלקות חמור דאמר רב אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזרי׳ הוה פלחו לצלמא א״ל רב סמא בריה דרב אסי לרב אשי ולא שני לך בין הכאה שיש לה קצבה להכאה שאין לה קצבה ופרש״י יסורי מלכות הכאה שאין לה קצבה היא אבל מלקות יש לה קצבה ארבעים ועיין תוס׳ ושאר מפרשים שתמהו מקרא דכל נפשך דמשמע אפילו מיסרין ביסורין קשין דומיא דר״ע שהיו מסרקין בשרו במסרקות של ברזל ואפ״ה חייב לסבול, והש״מ הביא בשם הרב ר׳ אליעזר הובא בקונטרסין דלא חייבה תורה אלא למסור עצמן למיתה כדכתיב בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך אבל להחמיר עליהם יותר ממיתה לא היו חייבים וכתב עליו בקונטרסים ויפה פירוש ומה שהקשה עליו ר״ת מר״ע וחבריו לא קשה דהתם הכאה שיש בו קצבה הוא כיון שסרקו את בשרו ברור הוא שימות במהרה ע״ש והש״מ חלק עליו:

שמעינן מיהו דלכ״ע הכאה שאין לה קצבה של מלכות חמורה ממיתה ולדעת ר״א הי׳ לעבור ולא יהרג ולר״ת יהרג ואל יעבור אפ״ה ולפ״ז נלפענ״ד בנידון דידן שידוע שהני רשיעי ימ״ש אם התחילו להכות ח״ו למי שהוא הכאה שלהם היתה הכאה שאין לה קצבה וגרע יותר ממיתה ולא עוד אלא שלבסוף הכהו פצעוהו עד שמת מהכאתם ופשוט דמיתה קיל וממילא אם מי שהי׳ מאבד עצמו ח״ו באותו שעה שלא יעללו בו הרשעים ויכוהו מכות בלי קצבה לא הי׳ עליו דין מאע״ל ח״ו ולא הי׳ מקרי רשע כלל ואדרבה היתר גמור הוא. וראי׳ ברורה משאול מלך ישראל שאבד עצמו אלא שהיה אבוד מותר לו כדדרשו בב״ר פל״ד י״ט הובא גם ברמב״ם בתה״א אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם יכול אפילו נרדף כשאול ת״ל אך לפיכך לא הי׳ בכלל מאבד עצמו לדעת ונענשו עליו בשלא הספידוהו כראוי ועיין יו״ד סי׳ שמ״ה ס״ג ובברכ״י כתב דכן נמי אם ממית עצמו מחמת שירא מענויים גדולים ר״ל. **ולפ״ז פשוט דהזקן לעצמו היה מותר להציל עצמו מענויים קשים כאלו בבקשת שימיתוהו הרשע ולא ייסרוהו מכות בלי קצבה ממילא גם בנו שעשה שליחות אביו עשה בזה שהוא לטובתו** [כמובן דשם שליחות כאן הוא שם מושאל]:

שנית לפענ״ד לפ״מ דקיי״ל פסחים (ע״ה ע״א) ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה וכן הדין בהרוגי ב״ד וכ״ש בהרוגי מלכות אם נדון ליהרוג בפני הקסדור ח״ו ויש ביד איש ישראל לפעול אצל המלכות להרגו במיתה קלה חלף מיתה חמורה ודאי דצריך להשתדל ולהחליף בכדי למעט לו ביסורים דגם זה הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך ואדרבה היכי שאין ממיתין אותו לשם כפרה ולא מהלכה דהרי רעך הוא לכל דבר ודאי דטב ליה עבדין ליה

וחייבין להשתדל למעט לו ביסורים, **וא"כ הכ"נ בדידן כיון שודאי אם היה מניחו הבן הזה ולא היה נותן השעון היה ממילא הרגו הס"ס בהכאות גדולות אלא שהיה מכהו מכות שאין להם קצבה כה"ג הרי מן הדין היה מחויב לברור לו מיתה יפה ומצוה גדולה עשה בזה אם היה ודאי ממיתו ממילא** אם לא שהי' אפשר עוד לו לבקש ממנו שיניחו בפעם הזאת אולי הי' הועיל לו ע"י השעון ואפשר דהוא בכלל מה שאמר ריב"ז משיב חכמים אחור שהי"ל לומר הניחם הפעם ועיין גיטין כ"ח ע"ב היוצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים ומחלק בין ב"ד עכו"ם דמקבלי שוחד לב"ד של ישראל וא"כ אפשר דלכתחילה הי' לו לבקש שיניח את אביו עכ"פ אם לפי אומד הדעת לא הי' מניחו לגמרי אז ודאי שאין על הבן שום ענין של תשובה ואדרבה וכנ"ל:

ובמ"ש נראה לפענ"ד להבין דברי רבינו הרא"ש ז"ל נדרים כ"ב בהא מעשה דעולא במיסקי לארעא דישראל איתלוו לי' תרין בני חוזאי בהדיה קם חד ושחט לחבריה אמר ליה לעולא יאית עבדי א"ל אין ופרע ליה בית השחיטה (נ"א לך פרע ליה ביה"ש) ופי' הרא"ש מחמת מורא החזיק ידיו וגם כדי שימהר למות ע"כ ותמהו האחרונים ז"ל דמנ"ל להתיר לומר לו שיפרע לו ביה"ש שימהר למות ולגרום לו קירוב מיתה ועוד תמיהות ולפמ"ש אתי שפיר דכיון דכבר הי' נשחט חברו ומוטל ומפרפר ומצטער למות כה"ג הו"ל בכלל ברור לו מיתה יפה וע"ד שאמרו בנסקלין שנסקלין ערומין למהר מיתתן ונותנין אבן על לבו הכלל כל שהומת ממהרין מיתתו שלא יצטער צער שאין צריך לו ופשוט:

והנה אחד מתלמידי הכולל דישיבתינו הקדושה הקשה מ"ש מהא דתניא הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו וכל הנוגע בו ה"ז שופך דמים דמה הדבר דומה לנר המטפטף שכיון שנוגע בו האדם מיד נכבה עיין מס' שמחות וברי"ף ורמב"ם וטוש"ע יו"ד סי' של"ט ובש"ך שם וא"כ הכ"נ אמאי כתב הרא"ש שמותר למהר מיתתו אמנם החלוק פשוט דגוסס שמת בידי שמים עד שלא מת יש לו חזקת חיים וחי הוא לכל דבר ואם מן השמים מיסרין אותו אבל לא התירו לו לאבד ע"ל וכ"ש וח"ו לאחרים להמיתו ולא נעשה בו פעולת ידי אדם כה"ג ודאי אין המיתה מסורה בידינו אבל בנהרג בידי אדם בין שהוא בב"ד של ישראל מדינא ובין שהוא בידי רשעים ח"ו אלא שודאי ימיתוהו ולא שיצטער יותר במיתתו, האומר לו שימהר להמיתו שלא יצטער יותר וכדעת הרא"ש מותר והו"ל בכלל ברור לו מיתה יפה ופשוט דזה דוקא היכא דכבר ברור שיהרגוהו כבר והוא מפרפר וכנ"ל בשם הרא"ש או באופן דהכאה וכנ"ל והבן. [שו"מ במס' יבמות ק"כ ע"ב תוד"ה למימרא לחלק בין גוסס בידי שמים דחייב ובידי אינו חי עיי"ש]:

וקצת יש להביא גם ממעשה דיוסיפון שהיו שוחטין אלו לאלו במערה מפני

החיל, עכ״פ בהא סלקינן דלפענ״ד **הבן הזה אשר ראה בצרת נפש אביו והצילו מיסורין אם ממילא היה הורגו הרוצח הזה מצוה קעביד ואל ידאג ח״ו אלא ירבה בתורה ובמצוות.** ומיהו אין ללמוד מכאן ח״ו היתר לקרב מיתת חולה ח״ו וכיוצא בו כי העושה כן הרי הוא רוצח גמור בין על בריא ובין על חולה ואפילו על גוסס העוצם עיניו הוא רוצח רק כה״ג דנהרג וכנ״ל:

אלו דברי ידידו דושכ״ג וי״ר שינקום נקמת דם בנ״י השפוך לעינינו ויקיצו ישיני עפר בביאת בר נפלי המברכו בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן יז

גוי שהעיד על ג׳ קברות של הרוגי שואה אי מותר לפנותם

(שו"ת משנה הלכות)

י"ב ניסן התשנ"ח בנ"י יצו"א

מע"כ ידידי היקר מאד נעלה האי גברא יקירא צנתרא דדהבא מוסר עצמו על הכלל ועל הפרט ה"ה הרה"ג וו"ח אין גומרים עליו את ההלל כש"ת **מוה"ר יאסקאוויטש** רב דק"ק ווארשא ומדינת פאלאניא:

אחדשכ"ת בידידות. **בדבר העומד על הפרק ענין מכאיב מאד היות כי במשך כהונתו בפאלאניא בתור רב הראשי באו אליו מקרים נדהמים ושאלות נדירות שיריים מהחורבן הנורא שעבר עלינו עם ישראל הקדושים בגזירת היטלער וחבריו הנאצים ימ"ש, ולאחרונה בא גוי או יותר מאחד היות כי יש לו שדה מגרש לפני ביתו או קצת רחוק מביתו, ובשעת המלחמה כשנכנסו הנאצים וכבשו את פאלאניא ורדפו אחרי בני יעקב בגזירת להשמיד ולהרוג ולאבד שונאי ישראל כולם ולא ישאר איש, והנה איש יהודי ושתי בנותיו בברחם מפני הרוצחים והנה ירו ירה הרשע באקדח שבידו ונפלו שלשתן חללי חרב ונשארו על פני האדמה והערל עומד ומציץ מן החלון, וכשהלך הרוצח משם יצא הערל מביתו אל השדה וקברן שם ולא ידע איש את קבורתן, ועכשיו הערל הזקן הזה שקברן בא למעכ"ת וסיפר לו הסיפור כמו שהי׳ ואמר שאם רוצה יכול להוציאו ולהביאו לקבר ישראל בבית הקברות שירצה:**

עוד שאל שיש שם קבר אחים שקברו שם הרבה יהודים יחד שהרגו הני רשעים ועכשיו בנו עליהם מפלס של כדורי רגל והוא קבר ידוע אם יסכימו להוציא את העצמות משם ולפנותם ומעכ"ת בתור רב ומרא דאתרא מרגיש האחריות המוטל עליו ומוכן לעשות כל הדרוש ע"פ התורה, והציע הדברים לפני **כ"ק אדמו"ר מגור שליט"א** אם מותר או מצוה לטפל בזה ולהביאם לקבר ישראל שם בביה"ק או לארץ ישראל או יניחו כמו שהוא וא׳ נקמות ינקום דם עבדיו השפוך כדכתיב ונקיתי דמם לא נקיתי ובכתבי הקודש נאמר למה יאמרו הגוים אי׳ נא אל׳. וכ"ק האדמו"ר בענותנותו היתירה צוה לו לפנות אלי הקטן מה דעתי העני׳ בזה:

והגם כי איני כדאי ששלחו אלי והרי אתם שם החרש והמסגר ואנכי עפר ואפר מכבשוני קרעמעטאריאמס בבורקאנא ואושוויץ ועוד מ"מ כך נלפענ"ד, ראשונה עלינו לברר בעצם הנאמנות של העכו"ם והמציאות של השאלה, והוא שאם בא עכו"ם והעיד לן שכאן יש קבר ישראל אי

מהימנינן ליה, כי יש לומר אשר פיהם דבר שוא וודאי איזה עכו"ם נקבר שם, ובפרט בחו"ל דאזלינן בתר רובא דעלמא ורובא דעלמא עכו"ם הן עיין שו"ת הרשב"א תשו' סי' פ"ג הביאו בבדק הבית יו"ד סי' שע"ב בנידון קבר שנמצא בשכונת ישראל סמוך לבית יהודי ולא נודע אם ישראל או נכרי ורוב אנשי העיר נכרים וכתב דספיקו טהור משום דכל דפריש מרובא פריש ועיין מל"מ פ"ג ה"א מהל' אבל מומי"א שמוכרין הכהנים כיון דרובא דעלמא עכו"ם אכ"ל דאזלינן בתר רובא ע"ש:

וא"כ לכאורה בנידון דידן נמי אפילו נמצא קבר ממש אזלינן בתר רוב ורוב עכו"ם, וכ"ש בדידן דלא מצינו ולא ראינו שום קבר רק שבא עכו"ם ואומר שיש בשדהו קבר ואינו ניכר כלל אלא אומר שהוא קבר שם איש ישראל שנהרג ע"י הנאצים דאינו מהימן כלל:

וליכא למימר דשאני נידון דידן שהרי בא לפנינו ומעיד שיש שם קבר ושזה הקבר הוא שנקבר בו ישראל חדא דהרי אמרו אשר פיהם דבר שוא ואינן נאמנין כי אם במקומות מסוימים במסל"ת ובכה"ג לא מקרי מסל"ת, ועוד די"ל הא דבא לפנינו הוא בשביל טובת הנאה שיקבל או שרוצה להאהיב עצמו על ישראל אמר כן (ועיין ר"ח א"ז סי' ע"ו וסי' צ"א) או שאולי יש שם באמת קבר שמצא בנחלתו והוא מן הגוים שרוצה שמי שהוא יפנה את הקבר מנחלתו למקום אחר או שמי שהוא ישלם לו על טרחתו להעביר הקבר והעצמות משם למקום אחר ולכן אומר שזה קבר ישראל:

וגדולה מזו כתב מרן הח"ס ז"ל בתשו' יו"ד סי' של"ז בכהן אחד שנכנס לחצר א' של גוי ומצא שם מציבה אחת מושכבת על פניה טמונה בקרקעית החצר והפכה על גבה ונמצא כתוב עליה פה נטמן איש הגון ר' זכרי' בן ר' ידידי' נפטר בעיה"כ קנ"ט לפ"ק. וזה הוא יותר מתט"ו שנים והנכרי בעל החצר אמר שמקובל הוא מאבותיו שהי' שם ביה"ק של ישראל והנכרי הנ"ל מהימן להאי כהנא, ומיהו אנן מקובלים שהגלילות ההוא נתיישב מחדש אין לישראל שם מאה שנים לכל היותר, ומרן ז"ל כתב דמה שמקובלים היהודים שלא הי' שם קהילה קודם ק' שנה אינה ראי' שפי הגוי דבר שוא, כי ידוע מבעל תה"ד בניישטאט סמוך לוויען ומזכיר כל חכמי איסטרייך ואחריו הגאון מוהר"י ברונא בעיר ברין שבמעהרין ומכל אותן המקומות נתגרשו היהודים ואין כאן סתירה כלל:

ונתן עיניו לעיין בג' דברים. א) אם נאמין שהי' שם ביה"ק כלל. ב) אפילו אולי כבר פינוי העצמות משם. ג) אם לא פינו אולי כבר נרקבו והיו כלא היה. וראשונה האריך אי העצמות כולם נרקבים או ישארו, והעלה דצדיקים עצמותיהם לא נרקבין עד שעה לפני תחיית המתים, ב) הספק שמא פינו העצמות בינתיים וכתב דאין ספק כיון שיצאו ישראל משם אם

יצאו מדעתם מן הארץ ההיא בודאי לא הניחו הקברות בידי עכו"ם פן יתעללו בהם ערלים, ואין בזה משום חטוטי שכבי כי ערב להם לעצמות הקדושים להקבר בין קברי ישראל ולא להזניחם ביד עכו"ם. עיין יו"ד סי' שס"ג בשם תשו' רב נטרונאי גאון, ואי גורשו מארץ וע"כ הניחו הקברות פשיטא [שהגוים] חטטו שכבי והוציאו העצמות טרם זרעו וחרשו או בנו על קרקע, וממציבה אין ראי' דאיכא למימר אישתלי או בכוונה הניחו המציבה ואנה יובילו עמהם אבנים כבדים כאלו:

ובספק השלישי כתב דשמא לא הי' שם טומאה דאוקי קרקע בחזקת טהרה, שעדיין לא נחפר בה קבר, ומינה מפרש מה שרשב"י טיהר (נדה ס"א ושבת) המקום שמנעו הימנו כהנים ללכת, דכל שנדמה לקרקע בתולה אינו טמא אע"ג שמידי ספיקא לא נפק אוקמינן אחזקת טהרה ולא צריך בדיקה כלל כל היכא דאיכא חזקה וליכא חזקה אחרת מנגדתה כהסכמת פמ"ג א"ח סי' תל"ז סק"ד וסי' ח' ס"ק י"א. וסיים ומכל זה אינני מטפל כלל בדברי הגוי שאמר שמקובל מאבותיו שהי' שם קברות ישראל שדבריו לא מעלין ולא מורידין כלל והיה כלא היה ע"ש מה שהעלה למסקנא דלא צריכי כהנים לחוש כלל. ועיין בספרינו משנה הלכות ח"ו סי' רי"ב:

ומעתה נראה מהתם לדידן ומה התם שנכנס אדם מישראל ומצא מצבת אבן חרות בשם אדם ידוע, ומסתמא כששאל אל הגוי על המצבה מתוך כך אמר שהי' שם בית הקברות, והדברים ניכרים לכאורה, ואפ"ה לא חש ליה הח"ס מפני כמה טעמים, כ"ש **בנידון דידן שלא הי' שם בית הקברות מעולם ולא ניכר שום סימן מקבר גם בשדהו של האי נכרי, אלא שהוא בא ואומר שיש שם קבר של ישראל שנהרג ע"י הנאצים, וזה כבר יותר מחמשים שנה והוא גר שם ולא עשה כלום לגלות דבר זה או להוציא המת משם, וגם לא אמר שעכשיו נתברר לו אלא שראה שהרגו אותו בשדהו או בשדה אחר, ועכשיו בא שיש שם ישראל שנהרג על ידי עכו"ם אמאי נאמין לו.** שהרי הכ"נ אילו הי' שם קבר זה יותר מחמשים והוא משתמש בשדה זה פשיטא שהי' חוטט והוציא העצמות טרם זרעו וחרשו לשדה זו דהאי פשיטותא דמרן הח"ס בסמוך כ"ש הוא לדידן:

וגדולה מזו אני אומר שאפילו על ספק יבא לשדהו ויכרה שם וימצא עצמות נמי אכתי לא ברור כלל שהרי אפשר שזה מצא שם איזה קבר של עכו"ם שקברוהו שם ועכשיו הוא רוצה שהיהודים יוציאוהו או אפשר שזה העכו"ם בעצמו הוא רוצח כמו רוב העכו"ם והרג את מי שהוא מחבריו וקברו שם ועכשיו הוא מתירא שלא יתברר הדבר שמי שהוא ימצא אותו, ולכן סכל את ידיו לאמור שזה אדם מישראל שנהרג מהנאצים ויבואו ישראל ויוציאוהו ולא ישאר זכר ממעשיו הרעים. והגם שאפשר שיש שם

יהודי הרוג או שהוא הרגו או הנאצים ס.ס ימ"ש אבל מה ששתק חמשים שנה אין לו הסבר. ולכן קל שהוא בפחד שלא יתפשו אותו ע"י שימצאו המת קבור בשדהו בא בהמצאה להגיד ששם קבור יהודי ויוציאוהו היהודים משם והוא יפטר עי"ז מרציחתו והבן והגם שזה הטעם נראה קצת רחוק, אבל אמת כי עכו"ם עלול לרציחה ואין זה רחוק, ואדרבה יותר רחוק להעלות על הדעת שלאחר חמשים שנה יבא עכו"ם ויגיד שבשדהו קבור יהודי שהרגו נאצי ולא הגיד מזה כל הזמן ואין ניכר שום קבר שם:

נהרג ע"י הנאצים אי הוה מת מצוה שקנה מקומו

וחכ"א הערני דאפילו הי' יהודי ודאי **הרי כיון שנהרג ע"י עכו"ם הרי הוא מת מצוה ומת מצוה קנה מקומו ואסור להוציאו** עיין עירובין (י"ז ע"א) ואמרו חז"ל ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומצא מת מצוה מת מצוה קודם (עיין ברכות י"ט ונזיר מ"ח ע"ב ובש"ע יו"ד סי' שע"ד), ואי משום הא לאו קושיא הוא חדא דכבר כתבו הט"ז והש"ך סי' שס"ד סק"י בשם המהרש"ל דמה שהאידנא אין נזהרין במת מצוה שקנה מקומו ולקברו במקום שמת, לפי שאין הארץ שלנו, ואין לנו רשות לקבור בכל מקום, ואף אם נקבור אותו לשם יש לחוש שהעו"כ יחזרו ויוציאו אותו כדי לפשוט בגדיו מעליו או משום זלזול ע"כ מוליכין אותו לביה"ק מיוחד ע"כ והביאוהו האחרונים, ועיין ב"ק דף פ"א ע"א עשרת תנאים שהתנה יהושע מת מצוה קונה את מקומו ועיין חז"א יו"ד סי' ר"ט אות י"ב שמספקא ליה אם דין זה חובה או רשות וממעשה דר"ע במס' ד"א זוטא הובא בתוס' כתובות (י"ז ע"א) ד"ה מבטלין ת"ת שאמר אמר ר"ע תחלת תשמישי לפני חכמים פעם הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו ד' מילין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו וכשבאתי והרצתי הדברים לפני ר"א ור"י אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה כאילו שפכת דם נקי וכו', משום דמת מצוה קנה מקומו, וכן משמע ממס' שמחות (פ"ד) דמ"מ קנה מקומו והעובר על ד"ח חייב מיתה, והאמנם הר"י מקורב"ל פי' שם משום גדול שימושה וכו' ואולי בהא פליגי התוס' והר"י מקורב"ל שם ע"ש. נראה מבואר שהוא חובה דאל"כ חיוב מיתה מנ"ל וצ"ע. וממילא ליכא משום האי טעמא אלא דאפי' נימא דנחוש הרי הוא בשדה של עכו"ם, ואדרבה יש לחוש לזלזול המת, ובפרט שהעכו"ם אומר להוציאו ואם לא יוציאו אותו מסתמא יזלזל בו, אבל מחששא הראשון לא יצאנו דמאן יימר לן דכדבריו כן הוא:

רוב מתים נתעכלים בחמשים שנה

עוד יש לצרף מה שכתב מרן החת"ס ז"ל דבאמת רוב מתים הבשר והעצמות נתעכלים, ובפרט בזמן של חמשים שנה או יותר ולא נשאר רק העצם נסכא הידוע לחז"ל שאינו נרקב לעולם, ועיין ח"ס הנ"ל ובסידור יעב"ץ (עמדין)

בזמירות למוצאי שבת מה שהאריך בזה, וגם הנוב"י בתש' כתב דבזמנינו ליכא האי חזקה דקברי צדיקים בשרו נרקב וכמו שהתפלל דהמע"ה אף בשרי ישכון לבטח, וכיון דמסתבר דאפי' נקבר שם מסתמא כבר לא נשאר ממנו מה להוציא:

אלא שיש לומר לפמ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת התימן **דכל אדם מישראל שנהרג ע"י גוי הרי הוא צדיק גמור אשר קידש ש"ש. ואפי' הי' ח"ו רשע כירבעם בן נבט וחבריו אם נהרג ע"י גוים הרי הוא קדוש יאמר לו ככל מקדשי השם** ועיין ר"ח א"ז (סי' י"ד) מגמ' סנהדרין (דף מ"ו) דתנן הרוגי ב"ד דלא היו מתאבלין עליהם אלא אוננין וכו' וכו' ואמר ליה רבא מי קא מדמית מת מתוך רשעו לנהרג מתוך רשעו, נהרג מתוך רשעו משום דלאו כי אורחיה מיית הו"ל כפרה תדע דכתיב מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך נתנו את נבלת עבדך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ וכו', אמר ליה אביי מי קא מדמית הרוגי מלכות להרוגי ב"ד, הרוגי מלכות כיון דלאו בדין קטלי הויא ליה כפרה ע"ש ולא עוד אלא שכל ישראל חייבין להתאבל עליו ולקרוע ולהספידו בבתי כנסיות ובת"מ כיון שקידש את השם ואשתו לא תנשא עולמית משום כבוד שמים ומשום כבודו ע"ש. ולצדיק אפשר לא נאמר כלל זה, ועיין ח"ס ז"ל הנ"ל וכתב דהגם דכתיב שם על המצבה שמת עיו"כ ובחז"ל מת עיו"כ סימן רע לו ותי' ז"ל לפמ"ש ז"ל ושוב יום אחד לפני מיתתך וכי אדם יודע מתי ימות אלא ישוב היום שמא ימות למחר, נמצא מת לאחר ששב מקרי במוצאי יו"כ ואם מת קודם ששב מקרי עיו"כ ע"ש. מ"מ לאחר כל הספיקות הללו יש לצרף גם ספק זה שמא נרקב לגמרי ולא נשאר מה להוציא א"כ כה"ג לכאורה שב ואל תעשה עדיף:

אלא דכ"ז בעכו"ם שבא ומספר שבתוך שדהו נקבר יהודי אחד וכיוצא בו שגם זה דבר זר קצת, הגם שבמציאות ידענו גם ידענו כמה מעשיות שעשו הרשעים האלו, אבל **במה שהעידו ששם יש מין אצטדיון או משחקי כדור רגל וכיוצא בו ונבנה על קבר אחים שנקברו שם כמה מאחינו בני ישראל בבור אחד בעונ"ה, ודבר כזה מסתמא מפורסם וידוע לרבים ואפשר להשתדל שיניחו להוציא העצמות האלה ולהביאם לקבר ישראל** דבר זה כבר ענין אחר הוא, וכה"ג אם יסכימו ממשלת העכו"ם להוציא העצמות ולהביאם לארץ ישראל לכאורה הי' מקום להתיר וכמו עם מתי מצרים ובבל שהביאו לארץ ישראל עיין שו"ת רדב"ז החדשות מכת"י (סי' קצ"ז) וכן נהגו עד היום שמעלין לקבורה ב"מ ממצרים ומשאר מקומות היכא דאפשר. ועיין ספרינו משנה הלכות ח"ד סי' קמ"ה באריכות בדין לפנות קבר מארצות תחת מסך הברזל לארץ ישראל ויש שם כמה חלוקים:

וקצת יש לדייק להיפוך מהא דאמרו (כתובות קי"א) ונשאתני ממצרים וקברתני

בקבורתם אמר קרנא דברים בגו יודע הי׳ יעקב שצדיק גמור הי׳ ואם מתים שבחו״ל חיים למה הטריח את בניו שמא לא יזכה למחילות וכו׳ [נ״א שלא קיבל עליו צער מחילות], ולכאורה אמאי לא יצוה לבניו כשיצאו ממצרים יקחו עצמותיו עמהם ולא יצטרך לגלגול מחילות, ואי נימא דכל שקברוהו בארץ מצרים שוב אין להוציאו הי׳ אתי שפיר דצוה לפני מותו להוציאו מיד ולהביאו למקום קברות אבותיו ושוב לא יוכלו להביאו, אלא דזה שבוש הוא שהרי יוסף צוה נמי וי״ל קצת דיוסף לא הי׳ קבור אלא וישם בארון וכמבואר במדרש, ומיהו משבטים כולם צ״ע שג״כ הוציאו אותם ממצרים והביאו אותם לקבור בארץ ישראל כמבואר בקרא ובחז״ל:

גם יש לדייק מעצמות שהחי׳ יחזקאל שהיו מבני אפרים שבקשו להקדים את הקץ ונהרגו עד שבא יחזקאל והחי׳ אותם בבקעת בית דורא, ולכאורה למה הניחו העצמות שם ולא הכניסו אותם, וממתי מדבר ליכא ראי׳ דהכתוב צוח במדבר הזה יתמו ושם ימותו וגם נגזרה גזרה שלא יעברו, וכבר מצינו במשה רבינו (פסחים קי״ט) שיאמר איני מברך מפני שלא זכיתי ליכנס לארץ לא בחיי ולא במותי:

בקיצור מה שהי׳ עולה לענינינו להלכה, **כל שנוגע לקבר יחיד צריך בירור גמור שנקבר שם יהודי, ואז אם יש חשש בזיון יש לטפל בו ולהוציאו, ואם אפשר אז כבר להביאו לארצינו הקדושה, כיון דבחו״ל ובפרט בפולאניא שפוחת והולך ונשתכח כמעט שם ישראל, גם הבתי קברות דמקומות הללו מי יודע מה יולד יום, ועד כמה יחזיקו בהם הרשעים, אם ביהודים חיים בגדו והרגו ושרפו אותם במתים חפשי ק״ו מה יעשו ח״ו. ואם לא נתברר בירור גמור שהי׳ שם יהודי נקבר כיון שזה לאחר חמשים שנה בא ובחמשים שנה האחרונים לא נמצאו שם יהודים אין להאמין להגוי כלל בזה וליכא מצוה, ואפילו ימצאו קבר נאמר שהעכו״ם או הוא או עכו״ם חבירו רצח את מי שהוא וקברו שם ואין לטפל בדברים כאלו:**

והיות כי דבר זה נוגע לרבים ואין דעת יחיד מכריע בדבר גדול וחמור כזה, ולכן הנני מבקש מגדולי ישראל לעיין בדבר, ואם יסכים עמי כ״ק מרן אדמו״ר מגור שליט״א ועוד שני גדולים כ״ק מרן הגאון הרי״ש אלישיב שליט״א וגם מארה״ב כמה גדולים, אז יעמדו ועדה בראשות מעכ״ת לברר יותר על כל פרטי יחיד ויחיד כי א״א ללמד על הכלל כולו כי חלוקים יש ומ״מ אין בכלל אלא מה שבפרט כמובן:

ובזה הנני ידידו המצטער בצערן של ישראל ומצפה לראות בנחמתן עבד נרצע לאדוניו היום בהשכמת אור הבוקר ע״פ יום הקרבת הפסח בצאת ישראל ממצרים כן עוד נזכה לראות בגאולת ונחמת ישראל בביאת משיח צדקינו בב״א דושכ״ת בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן יח

נשים שהיו בזמן השואה במחנה אי דינן כשבויות

(שו"ת משנה הלכות)

ה' נצבים התש"ל בנ"י יצו"א

מחיי חיים יכתב לחיים טובים ארוכים את מע"כ הרב הג' וכו' מוה"ר **חיים יעקב יעקובוביץ** שליט"א ירושלים עיה"ק ת"ו:

אחדשה"ט ובדבר שאלתו עוד **בנשים שהיו בשעת השואה במחנה קאנצעטרעשיאן ובעזה"י נצלו אי דינם כשבויות שאסורות להנשא לכהן** עכ"פ כיון שראה בספר אחד שנסתפק בזה. ולא טוב עשה שלא ציין על הספר הנ"ל על מי כוונתו שאוכל לדון בדבר מ"מ לעיקר הדבר הגם שלא רציתי לכתוב בזה למען כבוד בנות ישראל הכשרות ומשפחות החשובות אמנם כיון שכבר נסתפקו בדבר וגם ראיתי כבר הדבר בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ט"ז ומנחת יצחק ח"א סי' פ"ז **לכן אכתוב בזה בקיצור דאין בזה ח"ו שום חשש איסור כלל וכלל לכ"ע:**

והנה גרסי' במתני' כתובות כ"ב ע"א האשה שאמרה נשביתי וטהורה אני נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר ואם יש עדים שנשבית והיא אומרת טהורה אני אינה נאמנת, **ויש לדון בנשים דידן לכאורה הו"ל דין דיש עדים דנשבית כיון שכלם נלקחו מבתיהם אל הגעטטאס ע"י הגוים ומשם לאוישוויץ או שאר מקומות של השמדה ר"ל הו"ל כידוע לכל** והו"ל יותר הדין דלקמן דף כ"ז עיר שהקיפוה כרכום דכל הנשים שבתוכה אסורות לכהונה כיון שבאות מאותו עיר:

ומיהו לעיקר הדין לפענ"ד נשים דידן אין להם כלל דין שבויות לכ"ע וכשרות לכהונה דנראה לחדש דשבויה לא מקרי אלא כשנשבית יחידה אחת או שתים או שבא השונא אל בתיהם והם בבית יחידים דאז חיישינן שמא בא עליה באונס או ברצון הכל לפי הענין וגם בזה אי יש שם מי שהוא אפילו עבד או שפחה ואפילו קטן וקטנה מותרת כשהעידו שלא נבעלה אבל אם באו אויבים ואספו למאות ולאלפים כאחד והבאו למקומות או בתים ביחד ואכלו וישנו והלכו לעולם כולם כאחד בין ביום ובין בלילה ומעולם לא התייחד שבאי עם הנשים רק לעולם כולם היו שם כה"ג ודאי דלא נאסרו דהשבאי לא בא על אשה ברבים כשהם כולם שם ואינו בועל בבית אשר מאה נשים וכן אינו בועל בשוק ברבים אלא לוקחה לביתו או לביתה ובא עליה:

והא דעיר שכבשוה כרכום נאסרו כל הנשים התם חיישינן שמא כל אחת

באו לתוך ביתה והכ״נ דאלו היו כולם ביחד לעולם ודאי לא נאסרו דהתם כל אחת מעדת על חברתה שלא נבעלה שהרי כולם היו ביחד ולא נבעלו וא״כ לעולם אמרינן בכה״ג דאנן סהדי דלא נבעלה כיון דלעולם הני נשי לא נתפרדו להתיחד עם השבאי. ואפילו נימא דלעתים רחוקות קרה מקרה בלתי טהורה ויצאה אשה אחת ונתיחדה עם השבאי כיון דרוב נשים לא נתייחדו אף אם הי׳ במציאות לאשה אחת שנתיחדה לא אסרינן כל הנשים בשביל האשה הזאת אלא אמרינן כל דפריש מרובא פריש וודאי מן הרוב היא וטהורה היא:

ומעתה אומר אני **בנשי דידן שהובאו כולם לגעטטאס ומשם נלקחו כולם יחד להמחנות ולעולם היו למאות יחד ובמחנות ג״כ בין ביום ובין בלילה היו הרבה נשים יחד יוצאים ובאים כידוע למי שהי׳ במחנה שיצאו רק בחברותה גרופען בלע״ז ובאו חזרה בגרופען ואכלו יחד וישנו בבאראק אחת וכל עבודתם הי׳ הרבה נשים יחד כה״ג ליכא למיחש לשום ענין של שבאי שמא בא על אחת מהן** דאז צריך לומר שלקחה לעצמו חוץ מהמחנה ובא עליה ולזה אין לנו עדות שלקחה לחוץ ודאי במי שידעו בה שנתיחדה ויש על זה עדים נאסרה משום שבויה אבל כיון דהוא מיעוטא דמיעוטא אין לנו לחוש לזה כלל, כל שאין לנו עדים לזה. ועוד דהרי איכא ס״ס שמא לא לקחו מהם כלל ואפילו לקחו מהם שמא לאו אותה היא שלקחו וכ״ש הוא ממחבואה אחת שמצלת על כולן:

והנה בתה״ד סי׳ רפ״א כתב דהיכא שדתם להמית המאנס את הבתולה ונתיחד עמה מותרת אפילו לכהן וידוע דגם בימי השואה הי׳ זה נגד חק שלהם לבא על בתולת בת ישראל ואף דהתה״ד כתב דתם להמית והכי לא הרגו מ״מ אף דלא הי׳ עליהם עונש מיתה אבל נגד החק היתה והי׳ מירתת לבא עליה בפרהסיא עכ״פ והי׳ צריך להצניע עצמו וא״כ לא הי׳ יכול לבעול אותה כשהן רבים יחד באין אופן וא״כ אתחזק עוד סברתן דכה״ג לא הו״ל בכלל שבויות כלל. ועוד נראה לצרף מה שידוע דהי׳ דרכם הרע להרוג נשים שבאו עליהם שלא ישאר זכר למעשיהם הרעים וא״כ אפילו אמיעוט ליכא למיחש דאותן שנתיחדו עמהם ובאו עליהם הרגום:

עוד נראה דהנה נחלקו הפוסקים בנחבשה ע״י נפשות דעת רש״י דאסורה אף לבעלה ישראל דחיישינן שמא נתרצית באחד מהן ובהגמ״יי פי״ח מא״ב כתב שכן דעת רש״י ור״י וכן דעת התוס׳ והרא״ש והב״י והרמ״א א״ע סי׳ ז׳ כתבו שכן דעת הר״ן והטור וכן הבין הרשד״ם סי׳ ק״ח בדעת הר״ן אבל הרמב״ם פי״ח הנ״ל ור״ח ורמב״ן ורשב״א פסקו דבנפשות מותרת לישראל דלא חיישינן שמא נתרצית וכתב ה״ה שכן הכריחו כל האחרונים וכ״כ רבינו ירוחם נכ״ג ח״א ע״ש:

והנה הרא"ש בתשובה כלל ל"ב סי' ח' הביאו הד"מ סי' ז' אות י"ג כתב בנשים שהמירו דתם בשעת השמד מפני אימת מות וכאשר מצאו נס והמלטה חזרו לדת האמת מותרות לבעליהן דהא קודם שהמירה לא היתה נצלת במה שתתרצה להם לזנות ולאחר שהמירה למה לה להתרצות שהדבר ידוע שיש להם שלום יותר משאם היתה גויה ואף לאנסה אין רשאין ולכך ליכא למיחש שמא נתרצית ע"ש:

ומעתה בדידן נמי לענין רצוי פשוט דאין לן אשה שנתרצית להם וליכא בזה שום חשש לישראל ולא חיישינן אלא לשמא נאנסה והי' צריך להביאה בעל כרחה מהמחנה לביתו או למקום שרצונו ואז כבר הי' נשמע הדבר בין שאר נשים שזאת נלקחה בע"כ להחילים והי' הדבר ידוע דלא הי' אפשר לו ליקח בע"כ בלתי ידיעת נשים אחרות שהרי כולן היו יחד והי' הדבר מפורסם וא"כ בכל אשה שבאת לפנינו ולא נודע הדבר שהתייחדה עמהם אמרינן שודאי מן הרוב היא שלא נתיחדה ולא נבעלה מן העכו"ם וכנ"ל:

והנה בשו"ת הנ"ל האריכו למעניתם וג"כ לבסוף עלו להתירא אמנם לפענ"ד נכנסו בדחוקים ובמנחת יצחק רצה לסמוך דכהני זמנינו הם כספק כמ"ש המרשד"ם א"ע סי' רל"ה ובאמת כי כבר כתבו רבותינו האחרונים ז"ל שח"ו להוציא לע"ז על כהני הזמן והרבה יש לפלפל בדבריהם מ"מ מחמת קדושת החג וטרדות אין בידי להאריך יותר בענין זה כעת.:

ועיין שו"ת בשמים רא"ש המיוחס להרא"ש סי' שס"ו על דבר האשה שהלכה מביתה וכו' והאידנא כולי נשי חשובי וענשי אאונס ע"ש שמותרת אף לבעלה כהן ע"ש, **מיהו לדידן לפענ"ד לא צריך לכ"ז דאינן בכלל שבויות כלל הני נשי שהיו בקאנצעטריישאן קעמפס כפי מה שכתבתי בס"ד:**

החותם בידידות בלתי מכירו ובברכת כוח"ט בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן יט

אשה שבעלה הראשונה נהרג בשואה, וגם בעלה השניה מת, האם יש לה דין קטלנית

(שו"ת משנה הלכות)

מע"כ הרה"ג וכו' מוה"ר **משה פערלשטיין** שליט"א ר"מ דישיבת מנח"א מונקאטש:

אחדשה"ט. בדבר שאלתו **באשה שנהרג בעלה עקדה"ש בימי השואה ע"י הנאצים ימ"ש וחזרה ונשאת ואח"כ מת בעלה אי אסורה להנשא לשלישי מדין קטלנית:**

הנה בגמ' יבמות ס"ד נחלקו בדין דקטלנית אי בתרי או בג' הוה חזקה ועוד נחלקו אי מזלא גרם או מעיין גרם וקיי"ל מזלא גרם ופי' הרא"ש מזלה גרם היינו פרנסתה לפי מזלה ואשה זו מזלה רע ומתו אנשים שלה כדי שתחי' בצער ועיין ש"ע א"ע סי' ט' ואין נפ"מ באיזה מיתה שמתו אפילו לאו מחמת חולי וי"א דדוקא אם מתו מיתת עצמם אבל נהרג אחד מהן או מת בדבר או נפל ומת וכדומה אינו כלום ולכן רבים מקילים בדברים אלו ואין מוחין בידיהם ב"י בשם תשו' הרמב"ן ובתש' הרדב"ז ח"ב סי' תרפ"ב הביאו הפת"ש אות ה' כתב בידוע בודאי שמתו מחמת הדבר מותרת לינשא לשלישי ואם יש ספק בדבר אזלינן לחומרא ואם מתו שלשתם במגפה אין להקל ע"ש:

ובתשו' הרמב"ם פאר הדור סי' קנ"ו הקיל בקטלנית שהוא רק מצד ניחוש וחלקו עליו כל הראשונים עיין ברכ"י בשם הר"י מיגש בתשו' סי' ק"ג ורשב"א ח"ג סי' שס"ד כ' ע"ד הרמב"ם חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי לו מקום שיסמוך עליו גם הרא"ש ונמק"י בפ' הבע"י כתבו דהוא איסור גמור ובשו"ת בית שלמה סי' י"ח כתב דהוא דאורייתא גבי תמר כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו וכ"כ הח"ס סי' י"ג ועיין אוצה"פ:

והנראה באשה שהיתה במחנה קאנצעטריישאן וגם בעלה ומת הבעל לכ"ע אין לה דין קטלנית דלמ"ד מעיין גרם ודאי לא חיישינן אמנם אפילו למ"ד מזלה גרם כלומר רוע מזלה שלא יהי' לה בעל שיפרנסנה אדרבה **כאן שבמחנה קאנצעטריישאן הרגו לכל היהודים והיא נצלה ונשארה לחיים א"כ אדרבה ראה ראינו מזלה הטוב שנשארה בחיים ולא זכה הבעל כי שם גזירת המלכות היתה:**

ואין להקשות ממ"ש בישועות מלכו סי' כ"ג דאף דבנפל מדיקלא אמרינן דהוי קטלנית למ"ד מ"ג מ"מ בפשע בעצמו כגון שרצח ונידון למיתה ע"י

דינא דמלכותא לא שייך מזל"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וגם באבד עצמו לדעת אין דין קטלנית ומשמע לכאורה דבשאר הרוגי מלכות ס"ל דהו"ל דין קטלנית רק בפשע מעצמו מ"מ לפענ"ד פשוט לחלק דדוקא ביחיד או יותר שנהרגו בידי מלכותא בלא פשיעותיה י"ל דהו"ל בכלל מזלה גורם אבל בכגון דידן שהיתה גזירת ח"ו להשמיד וכו' נשים ואנשים עם טף כה"ג לכ"ע לא הוי בכלל קטלנית. אשר לפענ"ד פשוט דאין לפקפק בזה בשביל קטלנית כלל ואם מת בעלה מותרת לינשא לשלישי בכה"ג. כ"ש אם יש לה בנים מבעלה השני:

ומחמת חוסר הזמן איני יכול להאריך כעת יותר ידידו דושה"ט בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן כ

כיבוש מלחמה במלחמת העולם השניה בידי הנאצים והאמריקאים

(שו"ת משנה הלכות)

ה' לסדר והנה ה' נצב עליו התשס"א ברוקלין נ"י יצו"א

מע"כ ידי"ע וידידי רב הרבנים גאון הגאונים פוסק הדור תל תלפיות נשיא אלקים בתוככי ירושלים עיה"ק ת"ו כקש"ת גדול מרבן שמו מוה"ר **יוסף שלום אלישיב** שליט"א:

אחדשכ"ג שליט"א ביותרת הכבוד, הנני במזמור לתודה על ספרו היקר שו"ת **קובץ תשובות** ששדר לן, וי"ר שיזכה מעכג"ק להגדיל תורה ולהאדירה ויוס"ף ישית ידו ועינו פקיחא לטובה לצורך הכלל והפרט ושלו"ם על ישראל, עדי אלקים ישיב את שיבת ציון וברננה נעלה בביאת משיח צדקנו בב"א:

ובישבי מתבונן ומדפדף בספרו הגדול ראיתי כמה ענינים מאירים, וראשונה נפל גורלי בסי' רי"ז **בכתר תורה שנשדד ע"י הנאצים במלחמת העולם אי צריך להחזירו לבעלים, והיות כי בעונ"ה עברתי מעבר יעבק הזה ואני הגבר ראה עני עמי והנני כעד המעיד בדברים שראו עיני בכיבוש המלחמה** אמרתי להעלות קצת על הכתב הנראה לפענ"ד:

הנידון **באחד שהיה לו כתר תורה פרטי והנאצים האונגרים שדדו את הכתר תורה עם שאר כסף וזהב ששדדו מכל היהודים, ועכשיו עלה ארצה והכיר כתר תורה שלו בישיבה אחת, גם שמו של אביו ואמו חרוט על הכתר, וגם שמש העיר שניצל משם מכיר הכתר, והנתבע טוען כי הוא בכלל המציל מזוטו של ים.**

ומעכ"ג כתב דלכאורה הדין פשוט בחו"מ סי' קפ"א סעיף א' ובחו"מ סי' רנ"ט ס"ז בשיירא שהלכה והמציל מזוטו של ים דהרי הוא שלו דנתייאשו הבעלים ובנ"ד אין לך יאוש גדול מזה, ולכאורה לפ"ז כל הקודם בהם זכה, אמנם הרמ"א בחו"מ סי' שס"ח ובסי' שנ"ו ס"ז כתב דנהגו להחזיר כל גניבה אפי' לאחר יאוש ושינוי רשות מכח דינא דמלכותא, וכיון שכן גם בנ"ד יש להחזיר הכתר לבעליו:

ושוב דחה דהכא שאני דשללו לגיונות בכיבוש מלחמה שזהו דין מיוחד שיש קנין ע"י כיבוש מלחמה ובכה"ג י"ל דלא שייך התקנה הנ"ל, אלא דמעכ"ג חידש דבנ"ד לא שייך ענין כיבוש מלחמה שהרי הנאצים האונגרים ימ"ש פשטו ידיהם הטמאות באותם היהודים אשר ישבו לבטח בארצם

תחת ממשלתם, ושדדו מהם כל חפצי ערך שנמצאו אצלם, וא״כ אין זה שלל מלחמה כלל, שאין זה אלא מעשה שוד גזל וחמס והדרא דינא דנהגו עתה להחזיר כל גניבה לבעליו עכ״ל:

מלחמת הנאצים ימ״ש לכבוש העולם

וראשונה ברצוני לקבוע **בעצם מלחמת הנאצים ימ״ש לכבוש כל העולם תחתיהם בכלל, ולהשמיד ולהרוג ולאבד את עם ישראל בפרט, שמשונה מלחמה זו מכל המלחמות** שבכל מלחמות שבאין לכבוש מדינה אחרת או חלק ממנה והמלחמה הוא נגד מדינה ולא נגד עם כולו או יחידים להשמיד, וממילא גם אם באים חיילים ושודדים ולוקחים כלים וכיוצא בו לפעמים בעליהם עמהם ולפעמים רק שודדים ומניחים את הבעלים בחיים, יש מקום לחשוב שהבעלים לא התייאשו כי אם יצליחו המדינה ויגרשו את השונא יחזירו להם מה שלקחו ואם לא יצליחו אז המושל החדש נמי יקבע משפטים ומצפים לאיזה סדר ואז י״ל דכל שלא בא צו לבוז את שללם הו״ל כדין גזלן ולא מדין כיבוש מלחמה:

אבל במלחמה זו באו הנאצים בכח גדול לכבוש את כל העולם תחת ידיהם, להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים בפקודת ותחת דגלו של הטשאנסלער אותו רשע ימ״ש, ושללם לבוז, והי׳ לזה מחלקה מיוחדת במדינת גערמאניא שטפלו בזה, וזה דרכם המושחת ימ״ש שמיד שנכנסו הנאצים למדינה שכבשו או לעיר הזדרזו לאסוף את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים יולדות ואפי׳ חולאים מבתי חולים הוציאו והכניסו לגעטטאס, הגעטטאס היו מעבר להעבירם משם ע״י רכבת להשמדה ר״ל, ומיד שיצאו בנ״י מביתם עם מה שהספיקו לקחת בידים השאירו את בתיהם וכל אשר להם אחריהם, ואחר כך שלחו הנאצים שליחים משלהם ליקח את כל היקום והרכוש של בני ישראל, וכמו העד הזה שהעיד שעשה כן ע״פ פקודתם:

גם בגעטטא באונגוואר ששהיתי שם כמה שבועות קודם שהביאו אותנו למחנה השמדה בירקענאוו (אושוויץ) ר״ל היו הנאצים מכריזין בכל יום לצאת לעבוד תחת פיקוחם להעיר, ופעם אני העני יצאתי עם עוד לערך מאתיים מבני הגעטטא והנאצים ציוו עלינו להוציא מבתי בני ישראל כל החפצים הנמצא בבית ולהכניסו בשקים ולקשרם יחד ולהביאם למקום מיוחד שמשם שלחו את זה לגערמאניא הארורה. וממילא כך הי׳ שכשיצאו בנ״י מבתיהם כבר הניחו הכל, והיו שעוד חשבו לחזור, אבל כשבאנו להגעטטא כבר נתייאשנו מן הכל כי ראינו כי כלתה הרעה, על שונאי ישראל:

ופשוט דמיד שהניחו כל ישראל את בתיהם ואת רכושם וכל אשר להם בלי

שום שומר שמיד נתייאשו כי ידעו מה יקרה להם, וע"ז מקרא אני דורש במגילה ששלח אגרות להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז, הנה צוה להורגם קודם ואח"כ ושללם לבוז, אלא אז בחסדי ה' נתקיים בנו ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, וה"נ בדידן צוה הרשע כן, אבל בעונ"ה לא זכינו לונהפוך הוא, וכ"ש כשכבר באמת הלכו אל הגעטטא ומן הגעטטא למחנות ההשמדה, ומי לא נתייאש מכל וכל, לא מן הנכסים לבד התייאשו אלא נתייאשו מלבא עוד בין החיים וכאשר באמת סופו הוכיח על תחילתו שרק אחד בעיר ושנים במשפחה נשארו בחיים, וגם אודים הנשארים לאחר המלחמה לא חשבו על שום דבר שנשאר ורובם אף לא ניסו לחזור לביתם כי ידעו שלא ימצאו כלום לא בגוף ולא בממון, ומכח הק"ו שהבאנו בסמוך השתא לדידהו שקלינהו וקלינהו ולהמית במיתות משונות ממוניהו לא מיאשי בתמיה.

ודכירנא לאחר השחרור בבוכנוואלד והיו כמה שרצו לחזור לעיירתם ולבתיהם, ואני אף לשמוע לא רציתי מזה, ועלתה לי כמעט בפק"נ שהקאמאניסטען אז צדו עלי להרגני. ועד היום לא חזרתי למקום מולדתי, הגם שהרבה הלכו עכ"פ לביקור, אני אינני יכול להחליט בעצמי ללכת לארץ אשר עליה נהרגו ונשרפו יותר מששת מיליאנים מסלתה ומשמנה מאחינו בני ישראל הורי ורבותי אנשים ונשים וטף. עכ"פ זה מוכרח אנו להקדים ולית מאן דפליג שהיה כאן יאוש גמור.

שלל יהודי אונגארן אי יש בהם קנין כיבוש מלחמה

ומ"ש דבנ"ד לא שייך ענין כיבוש מלחמה שהרי הנאצים האונגרים ימ"ש פשטו ידיהם הטמאות באותם היהודים אשר ישבו לבטח בארצם תחת ממשלתם, ראשית מנ"ל דלא שייך כיבוש מלחמה במלכות הלוקחת בשבי דרך מלחמה אנשים היושבים לבטח בארצם, ובעיקר מה שקבע דחפצי יהודי אונגארן נשדדו ע"י הנאצים האונגרים וע"כ לא שייך לדון מדין כיבוש מלחמה, מנ"ל הא וכי הנאצים הגרמנים לא היו ממונים ע"ז וכי ידיהם לא היתה במעל, ותו שהרי כל השלל נאספו והגיעו לידי הגרמנים ימ"ש וא"כ אפי' נימא דהאונגארים היו רק שודדים אבל מ"מ שוב כבשו הגרמנים ובודאי דינם כדין כיבוש מלחמה ושללם כדין שלל מלחמה, [ואפי' אם היו החיילים לוקחים החפצים לעצמם, נפקע רשות הבעלים מהם עי' רמב"ם הלכות עבדים פ"ט ה"ד מלך עכו"ם שעשה מלחמה והביא שביה ומכרה וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מאומה שהיא עושה עמו מלחמה שיביא וימכור לעצמו וכו']:

ובתשובתו הביא שהופיע לפניו העד שהעיד לפני מעכ"ג שליט"א וז"ל את

הכתר לקחו הנאצים האונגרים, ואני בעצמי שמתי את הכתר בשק למסור להם לפי פקודת הממשלה, שחייבה את היהודים למסור להם כל הכסף והזהב וכו'. הנה העיד מפורש שהכתר ניקח למסור להממשלה לפי פקודת הממשלה שחייבה את היהודים למסור להם כל הכסף וזהב, וידוע שהצו הזה ניתן לאחר שכבשו הנאצים את מדינת אונגארן, וניתן זה הצו מהממשלה שכובשים במלחמה:

ואדרבה אומר אני אם לא היה לזה דין כיבוש מלחמה או כסף הפקר אז היה אסור להעד הזה ליקח הכתר ולהשימה בשק ליתנה להם שהרי הוא הגוזל, ואם לא היה בסכנת מות והיה יכול להציל עצמו מבלי להמציא חפצי ישראל להמלכות אז הוא פושע וחייב לפרוע על כל מה שלקח, ואפי' נימא שהיה ספק פקוח נפש א"כ יש לו דין דמציל עצמו בממון חבירו שחייב לשלם עיין ב"ק דף ס' ובש"מ שם וחו"מ סי' שפ"ח, וגם עליו לשלם שאר חפצי כסף ששם בשק הנ"ל בידים שמסרו בידים לגוים שודדים, אבל אם היה בפקודת הממשלה והוא חלק מכבוש או שאז כבר הכל היו נכסי הפקר אז שפיר אין עליו חוב כלל:

שלל חיל האמעריקאי דין כיבוש מלחמה יש להם

שוב כתב מעכ"ג שליט"א, גם אחרי כן, כשנפל כל השלל בידי חיל כיבוש האמריקאי לא שייך לדון מדין קנין כיבוש מלחמה, כי הרי הם לא רצו ולא כוונו כלל לזכות בשלל, והם אספו את השלל על מנת למוסרם לנציגי היהודים, עכ"ד. ושוב כתב, נוסף לזה, לפי תוכן המכתב שקבלנו מהג'וינט יש להניח כי אותו המוסד שטפל בתשמישי קדושה שנאספו ע"י חיל אמעריקא ונמסרו להם ג"כ לא עלה על דעתם לשלול את החפצים מבעליהם האמתיים, הם קבלו את זה על מנת למוסרם לבעליהם כשיתברר להם מי המה וכו':

הנה כמובן שכל זה דוקא אם נניח שמה שהפקיעו הנאצים האונגארים ואחריהם הנאצים הגרמנים דלא הוה הפקעה וקנין, דלא שייך בהו כיבוש מלחמה אלא הוי מעשה גזל וחמס, וע"ז מוסיף מעכ"ג דגם אחרי כן כשהגיעו החפצים בידי האמריקאים לא שייך בהו קנין מדין כיבוש מלחמה שלא התכוונו לכבוש, וכבר כתבתי שעיקר הדברים לדידי צ"ע.

אלא אפי' נסכים לזה דכיבוש הנאצים והאונגרים אין לו דין כיבוש מלחמה, מ"מ לפענ"ד כיבוש האמריקאים ודאי דין כיבוש מלחמה יש לו, ראשית שמה שרוצה לומר שהאמריקאים לא נתכוונו לכבוש רק להחזיר הכל לבעלים באמת קשה לי לומר כן, שהרי החיל האמעריקאי כשהלכו לכבוש כבשו את הכל ולא הבחינו בין רכוש ישראל לרכוש הנאצים להבדיל או שאר רכוש שימצאו בדרכם, אלא כל מה שהי' תחת ידם

ושליטתם כבשו ולקחו, וזה בכלל כבוש מלחמה לכו"ע, א"כ אפי' נימא דהנאצים היו רק שודדים, אבל מ"מ אח"כ באו האמעריקאים וכבשו מהם הכל כדרך כבוש מלחמה, ואין החיל חושב שזה בדעתו לכבוש וזה בדעתו להחזיר, וזה נראה מצד הסברא ומצד המציאות:

גם בעיקר סברתו שאין להאמרקאים דין כיבוש מפני שהתכוונו להחזיר הכל לבעליהם בהורמנא דמר הדר"ג שליט"א מאן יימר שאין לו דין כיבוש מפני שנהגו טובת עין בהשבויים האומללים, סוכ"ס הם כבשוהו והיו יכולים להחזיקם לעצמם, ואפילו אם החזיקו בהם וקנו החפצים ע"מ למוסרם ג"כ נפקע בעלות הראשונים ממנו, שהרי סוף סוף קנאוהו, ומה שהיה ע"מ למוסרם זה אינו מפקיע קנין כיבוש מלחמה שלהם, אלא שנהגו טובת עין ומסרוהו בידי ישראל. ולומר שהיה להם היפוך כוונה דוקא שלא לקנותם כלל וכוונו שלא יחול קנין כיבוש מלחמה זה לא מסתבר, וע"כ שקנינם היה ע"מ למוסרם, וכיון שכן מיד שבא בידיהם קנו הם ונפקע בעלות הראשונים מן החפצים. והאמריקאים מה שנתנו להארגונים הי' מצדם כעין מעשה חסד, אבל זה מתנה מהיום ולא שלא קנו בהחפצים לראשונה כנלפענ"ד:

והאמת שרק אח"כ כשבאו אנשי הג'וינט ועוד ובקשו מהם להחזיר רכוש בנ"י אז החזירו חפצי ישראל ולא שכך היה בדעתם קודם שכבשו והכניעו את חיל הגרמנים ימ"ש שחפצי ישראל מיד יוחזר אליהם, וא"כ אף חפצי ישראל בכלל כיבוש מלחמה היו. ולפי"ז מאחר שהיו החפצים תחת כיבוש האמריקאים פקע בעלות הראשון מחפץ זה, אלא שאח"כ מסרום להג'וינט ושאר ארגונים והרי הם יכולים לעשות כמו שיבינו אבל בעלות הראשונים שכבר פקעה לה לא הדרא עי"ז.

חיל האמריקאי החזיקו לעצמם הרבה חפצי ישראל

ובר מן כל דין בעיקר יסודו דכיבוש האמריקאי אין לו דין כיבוש מלחמה שלא כוונו לזכות בשלל כלל וכלל, האמת שלא כך הם פני הדברים, וכבר אמר אדוננו החכם (משלי י"ד) וחסד לאומים חטאת, **וזה פשוט כי החיל האמעריקאי שללו מה שמצאו ועשו כאדם העושה בשלו** והם לא הגיעו למדריגת אבינו אברהם שאמר (בראשית י"ד) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך וגו'.

ואני הגבר ראיתי בבוכנוואלד מספר ימים אחרי המלחמה גילו חיל האמעריקאי שמה בהר אחד מערה גדולה מלאה זהב וכסף ותכשיטים ושעונים וכל מיני יהלומים של בני ובנות ישראל הי"ד, שבזזו הנאצים, והביאו כמה מסעות (לאסט אויטאס) להסיע החפצים, ולקח כמה ימים עד שלקחו משם את הכל, ולא השיבום לידי ישראל, ולא החיל האמעריקאי

ולא הנאצים ימ"ש התחשבו עם בנ"י, ורק לפנים החזירו מעט חפצים והרבה תשמישי קדושה וכדומה, ורוב יקרי ערך ותכשיטים ודומיהן החזיקו לעצמן:

וא"כ מעתה מש"כ מעכ"ג שליט"א שיש להניח כי אותו המוסד שטפל בתשמישי קדושה שנאספו ע"י חיל אמעריקא ונמסרו להם לא עלה על דעתם לשלול את החפצים מבעליהם האמתיים, אפי' נסכים לזה אבל אנן לא מצד המוסד והמאספים באנו אלא מצד חיל האמריקאי שהם הפקיעו קנין הבעלים הראשונים מחפציהם, ובידיעתם או שלא בידיעתם קנו החפצים כדין כיבוש מלחמה, וממילא מה ששוב נתנו להחברה שנעשו אפוטרופסים לא שיכולים להחזיר קנין הבעלים אלא שיכולים ליתנו במתנה להבעלים או לאחרים, אבל אין לבעלים ראשונים שייכות לזה יותר מאחרים לדינא, שהרי הכסף הוא כסף שנטהר שבא לידי כיבוש גוי:

תקנה להחזיר גניבה לאחר ייאוש

ומה שהביא מעכ"ג דברי הרמ"א בחו"מ סי' שס"ח ובסי' שנ"ו דהכי נהוג עכשיו להחזיר כל גניבה אפי' לאחר יאוש משום תקנת הנגזל, לפענ"ד לא דמי לגוזל או גונב מבית חבירו והוא יושב על מכונו בביתו אלא שאין לאל ידו נגד הגזלן, שם תקנו תקנת הגנב והגזלן דליכא הפקר ממש, אבל בדידן כל היוצא למלחמת הנאצים לאושוויץ ודאי הפקירו חפציהם ממש, ואפי' היו כמה שחשבו עוד בהליכתם על חפציהם מיד כשבאו לגעטטאס וכ"ש לבירקאנא ואושוויץ ושאר מחנות ובזזו את הכל ודאי שנעשה הכל הפקר ואי"צ להחזיר אפילו ממנהגא. ועיין יד רמ"ה סנהדרין צ"ד ע"ב וז"ל ודוקא דומיא דהתם דהו"ל ייאוש בעלים דהשתא לדידהו שקלינהו מממוניהו לא מיאשי ע"ש, וע"ע תשו' מהר"ם מרוטנבורג סי' תתר"ט:

גם מהא מתני' דסקריקון עכ"פ נשארו הגופין בחיים ולמרות שהיו שם ג' חרוזין מ"מ נשארו בנ"י לא כן **כאן שלקחו את כל מי שבשם ישראל יכונה הזקנים והזקנות ילדים וילדות להריגה מיד והצעירים והבריאים לעבודה ואח"כ לאבדם רח"ל, ובזזו את הכל והי' לזה מחלקה מיוחדת בגערמאניא ורכבת מיוחדת בכל מקום לטפל ביהודים וברכושם אשר שללו מהם, ובכל אופן עשו הכל לפי החוק מדיני שלהם לבוז את הכל מבני ישראל, ואדרבה הכריזו גם חוק נגד השודדים והגזלנים שיחידים ע"פ חוק היו אסורים ליקח מהרכוש שנשאר מהיהודים אלא הכל הי' הולך להמדינה ימ"ש** וא"כ ההפקר הוא גדול יותר משאר גזילות ומשאר מלחמות, במלחמות אחרות אפי' אלו שברחו ממקום המלחמה לאחר המלחמה כולם או רובם חזרו לבתיהם אבל במלחמה זו אפי' לאחר המלחמה לא חזרו למקומות שיצאו משם שלא רצו אפי' לחשוב על המקומות האלו וכ"ש שהפקירו הכל:

ולפענ"ד יפה כתב מעכ"ג שליט"א מגמ' סנהדרין (דף צ"ד ע"ב) אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמר להם כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עכו"ם מיד טהר, ולאו ק"ו הוא נידון דידן כי באמת אין לך ממונם של ישראל שנפל ביד עכו"ם יותר מזה כי אין מידם מציל לא ביחיד ולא בבתי משפט שלהם כי בגופם שלטו בממונם לא כ"ש.

וא"כ אי נימא שיש דין כיבוש מלחמה להנאצים ולאונגארים ולהאמרקאים או אפילו לאחת מהן א"כ כבר נפקע בעלות הראשון מחפץ זה ואי"צ להחזיר אפילו מצד התקנה דקנין כיבוש מלחמה שאני וכמ"ש מעכ"ג שליט"א בתשובתו, אלא אפילו אי נימא דבנ"ד לא שייך קנין כיבוש מלחמה עכ"ז א"צ להחזיר, והתקנה שכתב הרמ"א דנהגו להחזיר כל גניבה לאחר ייאוש לא שייך ביאוש והפקר כבנ"ד שרכוש ישראל היה הפקר גמור, ואין לך באותו תקנה אלא חידושו, ותו דכיון שנפל ביד עכו"ם מיד טהר.

ועוד דנ"ד לא דמי לגזילה אלא למציל מזוטו של ים, ראה בשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קל"ז ישראל שהיה שולח ספר בספינה אחת מארץ אדום לארץ ישמעאל ועמדו על הספינה שבאים ישמעאלים ובזזו הכל איש לו וכו' וקנה ישראל אחד הספר ההוא ועמד ברשותו זמן מרובה ולאחר זמן הכירו ברשותו בעל הספר ונתן סימנין מובהקין שאין ספק בהן שהוא שלו והוא תובעו והלה אומר מיד השבאי קניתיו וכו', וכתב התשב"ץ ובנדון הזה הדבר כן דבודאי איאושי מייאש וכו' וכיון שאין ישראל יכול להעמיד העכו"ם השולל בדין אף ישראל הלוקח ממנו זכה והוי כמציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר ע"ש, וה"ה בנ"ד, ונוסף ע"ז שכאן היה חפצי ישראל הפקר וכזוטו של ים ממש, וכן ראיתי בריש תשובת מעכ"ג שגם לו פשוט הדבר דנ"ד דמי למציל מזוטו של ים, וא"כ בכלל לא שייך בנ"ד התקנה להחזיר לבעלים.

ומה שכתב עוד, אבל נ"ד דומה למ"ש הרא"ש בפירושו לנדרים כ"ח במוכס שאין לו קצבה הא לאו דינא הוא דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא כשמשוה מדותיו על כל בני מלכותו אבל אם משוה למדינה אחת לא הוי דיניה דינא, וא"כ בנ"ד שתכנית הצוררים היתה לחסל את עם ישראל לגמרי ושללם לבוז הרי הדבר פשוט שאין בזה משום דינא דמלכותא כלל, וא"כ גם נ"ד נכלל באותה התקנה שתיקנו להחזיר כל גניבה לבעל החפץ אפילו אחרי שנתייאשו הבעלים מהם, ע"כ:

ולפענ"ד בזה אין דבר חוצץ בינינו דודאי דלענין דינא דמלכותא צדקו דברי מעכ"ג שליט"א ולא באתי לחלוק על עצם הדין שכן הוא, אבל כאן לא

באנו מדין דינא דמלכותא אלא מדין הפקר שכל שהממשלה גזרו להרוג ולאבד וליקח את כל רכושם והממשלה הפקירו את ממונם אפי׳ בלי כבוש וכ״ש שכבשה מדינת גרמניא הרבה מדינות אחרות והאונגרים בתוכם ורוצים לחסל מין אחד ולוקחים את רכושם ועושים בהם כרצונם ודאי שהפקירו כולם את ממונם ואין זה מדין גזל:

ומש״כ עוד בסיום תשובתו נוסף על זה וכו׳ באופן שמלבד התקנה הנ״ל י״ל גם משורת הדין לבעליהם עכ״ל, ולא הבנתי כוונתו, הרי יאוש גמור ודאי היה כמו שפתח בריש תשובתו, ולא באנו עכשיו כי אם מצד התקנה להחזיר כל גניבה אפי׳ אחר יאוש, ואיך אפשר שמלבד התקנה שייכים לבעליהם, ומה הועיל בזה כוונת אותו המוסד שטפל בתשמישי קדושה שנאספו ע״י חיל הכיבוש האמרקאי ונמסרו להם:

והעירני האברך מוה״ר יוסף לינדנער שליט״א דבר חדש מש״כ כק״ז בשו״ת בית שערים יו״ד סי׳ רכ״ד דדין כיבוש מלחמה קונה היינו דוקא רק בקרקעות ובעבדים ולא במטלטלין, דקנין כיבוש מלחמה הוא בתורת חזקה עיין גיטין ל״ח ע״א ואריכות ברשב״א שם, וחזקה אינו קנין אלא בקרקע ובעבדים ולא במטלטלין ע״כ. ולפ״ז היה עולה לן חילוק בכל מטלטלין שאין בהם דין כיבוש כלל. וצ״ע מבני יעקב שהכו אנשי שכם ובזזו את העיר ואת נשיהם והמטלטלין, ורק את הע״ז צוה לקבור. ברם הנכון דתרי אופני יש בכיבוש, דהיכא שבאו לכבוש מדינה אחרת והשתלטו על הממלכה ודאי שאין כל חפצי אנשי המדינה הפקר ורק מעתה ישלמו מסים לממשלה החדשה, אך היכא שנכנסה בולשת לעיר ושללו מטלטלין ודאי שזכו מדין כבוש מלחמה:

ומיהו **מי שטמן חפציו בקרקע שחפר חפירה קודם שנלקח מהנאצים ולאחר המלחמה הלך אחר וחפש ומצא יש לומר דכה״ג לא נתייאש כי שמירה בקרקע דבר גדול הוא ולכן טמן בקרקע שחשב ששם לא ימצאוהו הנאצים** וגם על זה צ״ע אם עבר זמן מן הזמנים ולא הלך לחפש והלך אחר וחפש ומצא, כי אפשר דלכן לא הלך שנים רבות מפני שהתייאש כבר והפקירו:

אלו דברי ידידו אוהבו הנאמן החותם מעין הפתיחה והמעתיר בעדו לאריכות ימים ושנים דשנים ורעננים, וי״ר שיזכה להרבות תורה ודעת לכל בית ישראל עדי יבא ינון ולו יקהת עמים, דברי עבד נרצע לאדוניו החותם בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן כא

מי שכל קרוביו מצד האב נהרגו בשואה מהו שיורשי האם יירשו

(שו"ת משנה הלכות)

כ"ה לחדש שמרבין בשמחה התשנ"ג בנ"י יצו"א

בין גאולה לגאולה ישלח לעם סגולה ישועה ונחמה לרחם אום לא רחומה ובתוכם מע"כ ידידי הרה"ג וו"ח כו' כש"ת הרב **דוד שפינרד** שליט"א ר"מ בישיבת נר ישראל טאראנטא יצו"א:

אחדשכ"ת בידידות, **בדבר שאלתו בראובן שמת והיות כי הי' מניצולי השואה ולא הניח אחריו זרע וגם לא הניח צוואה בכתב כדת לעשות בנכסיו, ובדקו אחרי קרובים ממשפחת האב שהם היורשים ע"פ התורה ולא מצאו כי כולם נהרגו על קדה"ש הי"ד** והגם כי אין לך אדם מישראל שאין לו קרובים עד ראובן בן יעקב, מ"מ לא ידענו מי הם, אבל השאיר אחריו ב' קרובות ממשפחת האם, ומרגלא בפיו בחייו לפני מחלתו שמת בה שב' הקרובות אלו יקבלו כל מה שישאיר אחריו, ומיד אחר פטירתו הלכו שלוחי הקרובות האלו ותפסו בנכסים בקנינים המועילים, ונפשו בשאלתו האם תפיסתם תפיסה וישארו בנכסים אלו או כיון שמשפחת האם אינו יורשת כמבואר בטוש"ע חו"מ סי' רע"ו ס"ד והוא מקרא מפורש ותלמוד ערוך בידינו ב"ב ק"י א"כ נכסים אלו מיד נכנסו בחזקת יורשי האב והם גזל בידי הקרובות האלו:

ומעכ"ת יצא לדון בדבר להקל ולהחמיר דיש מקום להחמיר וכ"ש הוא משתוקי דקיי"ל (חו"מ רע"ו ס"ד) ברמ"א דאפילו שתוקי שאין לו יורשין מן האב אין משפחת האם יורשין אותו אלא הוא כגר ונכסיו הם הפקר ומקורו בתה"ד סי' שנ"ב ואפילו במתנת שכ"מ לא תקנו לו להיותו מתנה והאריך קצת בדבר:

והנה מקור מקומו טהור בתה"ד סי' שנ"ב הובא בח"מ הנ"ל וכתב דנכסיו הו"ל הפקר ומינה דנו רבותינו הצדיקים האחרונים באחד שבא ממרחקים ונשא אשה וגירשה ולא נודע מי היה ונולד לו בת ומתה ורצו משפחתה לירש אותה לא הניחו אותם דמשפחת האם אינה קרוי' משפחה ונכסים הו"ל הפקר וכ"ש הוא משתוקי וחלקו על זה בשו"ת מים חיים סי' כ"ד הובא בפת"ש (ח"מ סי' רע"ו סק"ב) דלא דמי דבשתוקי לעולם לא הי' מוחזקים היורשים בנכסים אלו לפי שלא היו מוחזקים כקרובים ודאים מעולם ואפי' אומרת מפלוני נתעברתי שמאמינים לה לענין להכשיר הולד אבל לא

לענין ממונות, (עיין רמב"ם פט"ו מא"ב הי"ד ובפסקי הרא"ש יבמות פ"ז סי' ז') ומשמע התם דאפילו אי תפס מפקינן מיניה כיון דלא מהימנא שיירש הוא את פלוני ואת משפחתו וכתב התה"ד דה"ה איפכא נמי וא"כ א"א שיהא יורש ונוחל והרי הוא כגר גמור:

וגם במתנת שכ"מ נחלקו בו הרי"ף בשם רב האי גאון רמז תתק"ז ובתש' הגאונים אסף תרפ"ז סי' נ"ג ורמב"ם פ"ט מנחלות ה"ז וסמ"ג עשין פ"ב ס"ל דגר דליתי' בירושה ליתי' במתנת שכ"מ ומפרשי הכי עובדא דאיסור גיורא והרי"ף כתב דכיון דהוא ראוי ליורשו מתנת שכ"מ כירושה שויוה רבנן והרא"ש חלק עליו ע"ש בתה"ד שהאריך וביאר פרטים בזה:

אבל במי שבא ממדינת הים ונשא אשה כאן אף שאין לנו ידיעה ממשפחתו עכשיו אבל מ"מ הרי הי' לו משפחה ידועה ממשפחת האב וגם עכשיו חיים בעולם אלא שהם במדינה אחרת ואין לנו ידועה מי הם א"כ לא גרע זה מאבידה שאסור ליטלה אם יודעים שיש לה בעלים ויש לה סימנים וק"ו הוא ולכן לא הוי נכסיו הפקר אלא יהא מונח עד שיבא אליהו, ועדיף הוא מאבידה דקיי"ל בראה שנפל משלשה ואינו יודע ממי יהא מונח עד שיבא אליהו, ויפה דייק מעכ"ת מערוך השלחן דאף שפסק בשתוקי דאם אמרה מפלוני נתעברתי נאמנת גם לענין דמשפחת יורשים נכסיו מ"מ בנידון מי שבא ממרחקים ומת ולא נודע משפחת אביו פסק שיניחו המעות ביד שליש עד שיתוודעו או עד שיבא אליהו ואין מוסרין למשפחת האם הידועים ע"ש:

ואעתיק כאן מה שכתבתי לידידי הגאון מוה"ר יוסף שלום אלישיב שליט"א (מצא מקומו בספרינו משנה הלכות חי"ב סי' שס"ז) וז"ל שם וראיתי לדוז"ק בקצוה"ח סי' רנ"ו הנ"ל שתמה על התה"ד דאטו מי שבא מארץ רחוקה ואין אנו יודעין אותו ומשפחתו ליתא במתנת שכ"מ ודאי כיון דיש לו יורשין ישנו במתנת שכ"מ ובאבנ"מ א"ע סי' ד' סכ"ז אות כ"א הוסיף לתמוה דגם מדברי הרא"ש אין ראי' ע"ש אמנם יפה דחה בנתה"מ שם דהחילוק מבואר דהיכי דא"א בשום אופן לברר יורשין דיליה דהא אפילו אם היו עדים שזנתה עמו לא מהני לענין ירושה דהוי כהפקר ויאוש גמור ע"ש ועיין פת"ש בשם שבו"י:

ולפענ"ד נראה להוסיף דהחילוק דהבא מארץ רחוקה הוא יודע מי הם קרוביו רק אנן לא מכירין אותן והוא הוא המוריש וכיון שהוא יודע הוא מוריש להם ונותן בצוואת שכיב מרע אבל בשתוקי שהוא לא יודע מי הם קרוביו אינו יכול להוריש להם ועיין תוס' גיטין י"ג ע"א תי' דר"ת החילוק בין גר לבן ישראל בצוואה דבישראל קיי"ל מצוה לקיים דברי המת ולא בגר לפי שמכחו יורשים בניו או משפחתו ובשתוקי ליכא זה כמובן וקצרתי בזה:

ובמקום אחר הבאתי מדברי הראב"ד בש"מ ב"ב קמ"ט דאמרו בגמ' שכ"מ כירושה שויוה רבנן כל היכא דאיתיה בירושה איתיה במתנה וכתב הראב"ד ז"ל וז"ל מתנת שכ"מ כירושה שויוהו רבנן כל היכי וכו' פי' מי שהוא ראוי לירש בעלמא כגון ישראל שיש לו מורישים תקנו לו תקנת שכ"מ מפני שעשו לו את הנותן כמוריש אבל גר שאין לו מוריש לא תקנו לו ע"כ ע"ש:

ונראה ביאור לדברי רבינו הגדול הראב"ד דתקנת שכ"מ כירושה שויוהו רבנן כלומר כ"מ שאם היה מי שהוא מורישו מתור ירושה הי' בידו להוריש מדין ירושה וכגון בן בין הבנים וכיוצא בו דאם לא אמר כלום היו כולם יורשים חלקם מ"מ אם בא ואמר פלוני בני יירשני והוא בנו ראוי ליורשו דבריו קיימין והוא כר' יוחנן בן ברוקה (ב"ב ק"ל ע"א) במשנה האומר איש פלוני יירשני במקום שיש בת בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה ריב"ב אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין ועל מי שאינו ראוי ליורשו אין דבריו קיימין ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כריב"ב וכן אמר רבא הלכה כריב"ב ואמר רבא מ"ט דריב"ב אמר קרא והיה ביום הנחילו את בניו התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה, ופרשב"ם לכל מי שירצה מבניו, הן להרבות לו מאחיו הן להורישו הכל:

וכן איפסק בטח"מ סי' רפ"א ס"א ומיהו פשוט שאם כתב או אמר על מי שאינו ראוי ליורשו בלשון ירושה לא אמר כלום עיין רמב"ם רפ"ו והביאו המחבר בלשונו אין אדם יכול להוריש מי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מהיורש בין שצוה והוא ברי בין שהי' שכיב מרע בין על פה בין בכתב וכו' אבל אם הי' לו יורשים רבים כגון בנים רבים וכו' דבריו קיימים:

מבואר דצוואת שכ"מ לא תקנו אלא היכי דאילו הי' בריא והי' יכול ליתן את זה מדין בריא בתור ירושה הכ"נ תקנו במתנת שכ"מ אבל היכי דאלו הי' בריא לא היה יכול ליתנו בתור ירושה או בתור מתנה לאחר מותו הכ"נ אין לו דין מתנת שכ"מ, ולפ"ז החילוק פשוט דישראל הבא מארץ רחוקה בידו להוריש למשפחתו בכל מקום שהם ובכל מקומות מושבותיהם שריחוק המקום לא משנה בירושה וכמעשה במדוני (קידושין כ"ו ע"ב וב"ב קנ"ו ע"ב) שהיה בירושלים והיה לו מטלטלין הרבה וביקש ליתנם במתנה ומקבלי מתנה לא היו גביה כמבואר בקידושין ונחלקו אי בריא הי' או שכ"מ הי' ובמחלוקת ר"א וחכמים וא"כ הכ"נ דיכול להקנות במתנת שכ"מ אבל שתוקי דאינו יכול להוריש שאין לו יורשים ידועים לו הכ"נ דלא תקנו לו תקנת שכ"מ וליכא גם מצוה לקיים דברי המת אצלו. ונראה דיורשים ידועים צריך באופן שיש לברר בב"ד מי הם אבל מה שא"א לברר

בב״ד הגם שהוא והיא מודים מ״מ בב״ד לא יתברר הדבר והיורשים האמתים יכולים לטעון שלי הוא או להיפוך:

והנה באבנ״מ הנ״ל כתב וז״ל ובקצה״ח שם סק״א תמהתי בדברי התה״ד דנהי דאינה נאמנת לומר מפלוני נתעברתי לירש אותו ומשפחתו אבל זה ודאי נאמנת לומר מכשר נבעלתי ומשום דחזקה בודקת ומזנה וכיון דנאמנת לומר מישראל נתעברה הרי הוא ישראל גמור ובישראל אע״ג דמשפחתו אינו ידוע לנו וכגון שבא מארץ רחוקה ודאי איתא במתנת שכ״מ כיון דאיתיה בירושה וכו׳:

עוד אני תמה במ״ש ראי׳ מדברי הרא״ש דהיכא דבדקינן לאשה ואמרה דמארוס נתעברה משתקין אותו מנכסיו וכו׳ וז״ל הרא״ש אתמר הבא על ארוסתו רב אמר הולד ממזר ושמואל אמר הולד שתוקי הך פלוגתא מפרש לה בתלתא עניני בפ׳ בתרא דקידושין בלישנא קמא מפרש רב אמר הולד ממזר ומותר בממזרת, לשון אחר ממזר דקאמר רב לא שמותר בממזרת אלא דאסור בבת ישראל, ושמואל אמר משתקין אותו מנכסיו, ואע״ג דתפס ולעולם אסור בבת ישראל ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי בשלא בדקו את אמו מיירי שמואל דאי בדקו נאמנת לומר לכשר נבעלתי דשמואל פסק פ״ק דכתובות הלכה כר״ג דנאמנת וא״כ הך לישנא מיצעא מיירי דלא בדקו ומש״ה אסור בבת ישראל ומה״ט משתקין אותו נמי מנכסיו כיון דלא נבדקה ורוב פסולין אצלה בארוס אבל היכא דנבדקה אמיה ואומרת מארוס נבעלתי אע״ג דליכא ארוס לפנינו מ״מ מותר הולד בישראלית ומשום דחזקה בודקת ומזנה ולארוס נבעלה וממילא נמי יורש אותו:

ולפמ״ש הרי שמואל פסק כריב״ב דמתנת שכ״מ נותן לאחד הוה ירושה ובעי דוקא ראוי להיות מוריש ומ״ש דהלכה כר״ג דנאמנת צריך לומר בתרי אנפי או שנאמר דנאמנת דוקא לאיסור ומותר בבת ישראל אבל לא לענין ירושה וכמ״ש התה״ד, והתה״ד לא ס״ל כרמ״א והנמק״י בזה וס״ל דהרא״ש נמי חולק בזה או שנאמר אפילו להתה״ד נמי מודה להרמ״א אלא שמחלק בין ארוס וארוסתו לפנויה דבסתם פנויה לא מהימנא ואפי׳ הוא והיא מודים אבל בארוס מודים דיורש ועיין באה״ט אות ל״ג ואין להקשות הא לעיל פסק (הרמ״א) אף שהוא מודה אעפ״כ אמרינן שזנתה עם אחרים י״ל דבארוסה יש סברא יותר לתלות בארוס מבאחרים וכו׳ בה״י ופרישה:

ולפענ״ד יש להוסיף לחלק בין ארוס לפנויה לפמ״ש הרמב״ן ז״ל ריש מס׳ גיטין אהא שהקשו היאך אשה נאמנת על איסור נדה אפילו היכא דאיתחזק איסורא והתוס׳ כתבו דגזה״כ מוספרה לה והרמב״ן ז״ל הביא דכיון דכאן האשה נמי מצווה על איסור נדה והיא והוא בכרת וכיון דנאמנת על עצמה נאמנת גם לבעלה ומה שאמרו ע״א אינו נאמן באיסורין

היכא דאיתחזק איסוריה היינו דוקא להעיד לאחרים ע"ש ולפ"ז בארוסה כיון שהוא איסור סקילה אם זינתה עם אחר ואם זינתה עם ארוסה לא הוי רק איסור דרבנן שפיר נאמנת בהוא מודה לה אפילו לירש דאמרינן ודאי לא עברה איסור סקילה וכשם שהפקירה עצמה לזה כיון דמאמינן לה לענין ולד מאמינן נמי לענין ירושה אבל בפנויה דאיסור אחד הוא לכולהו שהוא איסור פנויה אמרינן מדהפקירה עצמה לזה הפקירה עצמה לכ"ע ואתי שפיר אפילו אליבא דרמ"א. ויש לעיין בגוף דברי התה"ד סי' שנ"ב שם:

ונראה הטעם דאין מוסרין למשפחת האם לעולם מהא דאמרו בגמ' (ב"מ ל"ח ע"ב ול"ט) דאמר רב הונא אין מורידין קטן לנכסי שבוי ולא קרוב מחמת קרוב לנכסי קטן ומוקי לה באחי מאימא ופרש"י כגון קטן שיש לו אח מאב ואותו אח מאב יש לו אח מאם דאיש נכרי הוא אצל קטן אין מורידין אותו אח מאם לנכסי קטן מחמת קורבת אחיו של זה שהוא אח של קטן דאתי לאחזוקי בהו לצורך אחיו ויאמר נכסים אלו של אחי מאמי הם שנפלו לו מאביו ואמר רבא ש"מ מדרב הונא וכו' עד ולא הוא ל"ש אחי דאבא ול"ש אחי דאמא ל"ש ארעתא ול"ש בתי ול"ש עביד עיטדא ל"ש לא עביד עיטדא לא מחתינן, ופרש"י ל"ש אחי דאמא פן יאמר של אמי היו נכסי מלוג ואביו של קטן בעל אמי הי' וכו' ועיין טוש"ע ח"מ סי' רפ"ה ס"ז והנה שחששו אפי' מלהכניס אחי האם או קרובי מאם שמא יחזיקו בנכסים ולכן מוסרין הנכסים ביד שליש ולא ביד קרובי האם:

גם אין לומר כאן דין דכל דאלים גבר כדאמרינן בהחיא ארבא כיון דלא ידעינן למי שייך הירושה וכיון דאפשר שיבאו עדים ויעידו על קרובי האב וכה"ג אין ב"ד נכנסין ופסקינן כל דאלים כבר דהתם עכ"פ מספקינן ההוא ארבא של מי הוא וכיוצא בו אבל כאן אנן לא מספקינן כלל בקרובי האם ששייך להם ולא אמרינן כן אלא במקום שיש ספק וא"א לברר אבל במקום שאין ספק כלל שלא שייך להם אלא שלא ידעינן של מי הוא ודאי לא ניתן לקרובים מן האם שלא שייך להם והם לגבי ירושה זו ככל אדם בעולם שהתורה לא נתנה להם, וגם בזה עיין בתה"ד שם ועיין תוס' גיטין י"ג מ"ש צוואות גר מצוואת אדם מישראל והבן:

וקצת יש לעיין מגמ' קידושין כ"א ע"ב מעשה במדוני אחד וכו' ועוד מעשה באדם אחד שחלה בירושלים שהיו לו מטלטלין וביקש ליתנם במתנה אמרו לו אין לו תקנה עד שיקנם ע"ג קרקע וכו' ופריך וניזכינהו ניהליה אגב אחר לא סמכה דעתי סבר שמיט ואכיל להו ולכאורה היאך אכיל להו הא האי אדם הי' לו יורשים עכ"פ ואם לא יקיימו הצואה יבאו יורשים וצ"ל דלא ידוע להו ליורשים וס"ל דהו"ל הפקר ואכיל להו ולא סמך

דעתיה עלייהו אלא די"ל דלא סמך עלייהו כפרש"י שלא היה מאמין באנשי המקום למסור להם המטלטלין ולכן הניח הבית סגור וכתב שטר שהקנה נכסיו למי שרצה במתנה וצ"ע:

אלא דמעכ"ת הביא לן פנים חדשות וכזה ראה וקידש מרן רעק"א בהגהותיו על ח"מ סי' רע"ו וציין על תשו' אותו זקן זקן אהרן שיורד על מדותיו כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ושם צוה את הברכה (שו"ת זקן אהרן מהר"א הלוי רבו של מהרא"ם בתש' סי' נ"ג) שפסק במעשה כנידון דידן ממש דהיכא שאין ידוע לנו יורשים מצד האב, אז יורשים קרובים מצד האם מדין ירושה ממש וגם יש להם דין קדימה הקרוב קרוב קודם והסתייע לעצמו מדברי רבינו ירוחם (בס' מישרים נתיב כ"ה) ושזה פרשב"ם פ"ח דב"ב ופסק שם דהגם דהלכה רווחת הוא בישראל דמשפחת האם אינה משפחה דלמשפחותם לבית אבותם כתיב מ"מ משפחת האם קודמת להפקר דעלמא.

והנה אמת אגיד כי אין לי שו"ת הנ"ל לעיין אחריו אמנם ידוע שהי' גדול הדור והאומר קים לי כדבריו מאן ספון לחלוק עליו בדיני ממונות להחזיק וכ"ש במקום שאין לן תובע נגדם שהרי אין כאן יורשי האב והם החזיקו בדבר. והגם כי כתב הערוך השלחן דמוקמינן ביד ב"ד הנה הם החזיקו קודם שבא הב"ד וכמ"ש מעכ"ת שהם החזיקו מיד שמת הקרוב הנ"ל ועכשיו כשבאו הב"ד צריכים להוציא מהם, וכ"ש במקומות אלו שאין ב"ד קבוע שנאמר שמיד כשמת נפלו ביד ב"ד ומה שהחזיקו כבר באים להוציא מיד ב"ד והבן.

ומיהו לעצם הראיות מה שכתב דאף דהלכה רווחת הוא דמשפחת האם אינה משפחה וכו' מ"מ משפחת האם קודמת להפקר דעלמא עכ"ל. ואם הוא לשון הזקן אהרן לא ידענא אמאי קרי לה הפקר שקודמת להפקר דעלמא ומי הפקיר הנכסים אלו הלא יש להם בעלים שהם יורשי האב אלא שאין אנחנו יודעים וא"כ אפשר דכוונתו נמי באופן כהת"ד דהאי גברא הי' שתוקי או כיוצא בו שמסופקים היו ביחוסו וכה"ג ס"ל כהת"ד דהו"ל דין גר ונכסיו הפקר ולכן שפיר אמר כה"ג דהאם יורשת את בנה עכ"פ וקודמת להפקר דעלמא אבל בודאי ישראל אלא שלא יודעים איה מקום היורשים לא ידענא אמאי קרי ליה הפקר דעלמא וצ"ע.

ובר מן כל הנ"ל נידון דידן יש לחלק מנידון תה"ד דהתם עכ"פ האי גברא ערטילאי שבא במקלו ותרמילו לא ידוע לן מאבותיו שאולי הי' באמת גר בעצמו ולכן ברח ממקום שהי' שלא יכירו בו כמבואר בגמ' יבמות (דף מ"ה ע"א) דכי אתא לקמיה דרב יהודה א"ל זיל איטמר או נסיב בת מינך וכי אתא לקמיה דרבא אמר ליה או גלי או נסיב בת מינך ועיין תוס' שם והי'

עכ״פ ספק גם בו והגם שמי שבא ואמר יהודי אני מאמינים לו מ״מ לענין ממונות יש להסתפק כיון דלא אזלינן בתר רובא וא״כ עכ״פ יש להסתפק קצת בהאי גברא ועכ״פ לענין ירושה וממונות דלא אזלינן בתר רובא ועיין תוס׳ פסחים (ג׳ ע״ב ד״ה ואנא אכילנא) מכאן אין ראי׳ שנאמין לכל הבא לפנינו ואומר ישראל אני דשאני הכא דרוב ישראל היו ואזלינן בתר רובא.

ובש״ע (א״ע סי׳ ב׳ ס״ב) כל המשפחות בחזקת כשרות ומותר לישא מהם לכתחילה וכו׳ וכתב הבה״ט שם אות ד׳ כשרות בטור לכן יש להחמיר ב״ש וכ״כ בה״י מי שבא מארץ אחרת הן איש או אשה או בחור או בתולה או אלמן או אלמנה צריך ראי׳ שהוא ישראל ואף שמתנהגים כדת ישראל ומדברים כלשוננו ויודעים בכל טוב היהודים אעפ״כ צריכין ראי׳ וכן הוא תקנות מדינות ליטא שאין לסדר שום קידושין אא״כ יש לו ראי׳ שהוא ישראל ומאיזה משפחה ע״ש וכ״כ מהרי״ט בתש׳ ח״א סי׳ קמ״ט ע״ש. אבל בדידן שידעינן שהי׳ מזרע ישראל ומשפחת האם נמי יודעים בו שהוא מזרע ישראל ויש לו יורשים באיזה מקום והיו ידועים אבותיו שנהרגו בשואה אלא שהרגו הקרובים הידועים לו ואחרים שנשארו לא ידועים אבל ודאי שיש לו יורשים ואז הירושה משמשת עד לראובן בן יעקב ולא הוה הפקר כלל לכ״ע.

ומעתה פש לן דברי הזקן אהרן שהי׳ זקן ונשיא פנים והגם כי שו״ת זקן אהרן לא זכיתי להם אבל דברי רבינו ירוחם שבנה עליהם יסודו עיינתי בהם ולפענ״ד אין משם ראי׳ לנידון דידן.

וז״ל רבינו ירוחם (משרים נתיב חמשה ועשרים) סדר נחלות מי קודם לירושה בין למעלה בין למטה ודין נחלות ביו׳ ובג׳ אם נפל הבית עליו ועל אמו, אלו נוחלין זה את זה אב לבן ובן לאב ולא בת במקום בן ואחים בני אב אחד נוחלין ולא מנחילין הבן את האם ולא בת במקום בן ולא האם לבנה הבעל לאשתו ולא האשה לבעלה בן אחותו נוחל את אמו ולא אח אמו לנכדו שהוא בן אחותו ולא האחים בני אם אחת ולא בני אב אחד, לא נוחלין ולא מנחילין, וכל זה בזמן שיש קרובים מן האב אבל אין לו קרובים מן האב לפעמים תירש אותו אמו בתרא (פ״ח) וברשב״ם. ולכאורה מדכתב הרי״ו ז״ל וכל זה בזמן שיש קרובים מן האב אבל אין לו קרובים מן האב לפעמים תירש אותו אמו משמע דהיכא דאין קרובין מן האב קרובי האם יורשים.

ולפענ״ד דברי רבינו ירוחם לא מתפרשין כן, ואפרש שיחתי דראשונה יש לדייק בלשון רביני ירוחם שכתב וז״ל וכל זה בזמן שיש קרובים מן האב אבל אין לו קרובים מן האב לפעמים תירש אותו אמו, ויש לדייק חדא מה שאמר אבל אין לו קרובים מן האב וכו׳ וכי מי זה אדם מישראל שאין לו

קרובים מן האב עד ראובן בן יעקב, והרי בעצמו בסמוך ע"ב שם הביא דברי הרשב"ם וז"ל וזהו לשון הרשב"ם והוא רבינו שמואל ברבי מאיר ביש נוחלין והשתא שמעינן מפרקין שסדר נחלות כך הוא ראובן שמת חנוך חצרון וכרמי בניו יורשין אותו ואם מת אחד מהם קודם ראובן וכו' וכו' וחשב עד אברהם ועד תרח אבי אברהם ואם אין תרח וכו' וכן לעולם עד אדם הראשון, והנה כתב שם לעלות מעלה מעלה עד ראש כל הדורות ולא ליתן לקרובי האם, וא"כ איך אפשר שאין לו קרובים מן האב, ואם כוונתו שאין ידועים היל"ל אבל אם אין קרוביו מן האב ידועים לו או אם אין קרובי האב ידועים ירשו אותו קרובי האם. שנית) דהיל"ל אבל אם אין לו קרובים מן האב יורשים אותו קרובים מן האם ולמה אמר תירש אותו אמו ולא אמר קרובי האם כמו באב אמר וכל זה בזמן שיש קרובים מן האב. שלישי) דדייק ואמר ואם אין לו קרובים מן האב לפעמים תירש אותו אמו ולשון לפעמים צ"ע הלא לעולם תירש אותו אמו או משפחתה ולשון לפעמים צ"ע.

ואשר נראה בזה בס"ד דרבינו ירוחם דייק בכיון ואם אין לו קרובים מן האב ויש לפרשו בתרי אנפי, אחד) שאין לו קרובים מן האב לא שאין ידועים אלא שאין לו כלל והוא שנולד מעכו"ם ולא ס"ל כתה"ד דכה"ג דין גר ממש לו ונכסיו הם הפקר, אלא אמו יורשת אותו. וס"ל כדעת רבינו טעם ור"י בתוס' ב"ב שם דף קי"ד ד"ה אף מטה האם האשה יורשת את את בנה והקשה ר"י אמאי אזהר רחמנא לאשה מוכל בת יורשת נחלה טפי מלאיש ועוד דא"כ כשאין האב האשה יורשת א"כ לא תהא נחלה משמשת לקרובי האב ועוד דא"כ משפחת האם אינה קרוי' משפחה ותי' ר"ת ור"י דבגיורת קאמר דיורשת את בנה ונפ"מ שלא יהיו נכסיו הפקר.

ומה שכתבו דבגיורת קאמר ה"ה בבת ישראל שילדה מן העכו"ם ומיהו דוקא גיורת או בת ישראל שילדה מעכו"ם שאין כאן קרובי אב כיון דאין כאן אב בכלל להלכה, אבל ביש לה אב ואם לא קאמרו כיון דאז לעולם איכא קרובי האב אלא שצריך לעיין אחריהם. והשני) והוא העיקר דמיירי כגון שאביו נשא בת אחיו ואביו מת וירש אותו בנו ומת בלא זרע של קיימא וחוזרת הירושה לאחי אביו ואם אין אחי אביו חי אז הירושה חוזרת לזרעו ולא הי' לו רק בת יחידה שהיא אמו ויורשת אותו נמצא דאמו יורשו לפעמים בכה"ג וז"ש אבל אין לו קרובים מן האב לפעמים תירש אותו אמו, ודייק לפעמים ודוקא אמו ולא קרובי האם דקרובי האם אין יורשין לעולם. וזה שממשיך שם בנים זכרים קודמין וכו' ע"ש ודו"ק היטב.

שוב דקדקתי בפרשב"ם רפ"ח דב"ב (ק"ח ע"א) שכתב האשה את בני והאשה את בעלה לא נוחלין ולא מנחילין זה לזה אלא קרובי אביו של זה ואביו של זה יורשין אותו וכל הנך קרובים דקתני שיורישם זה את זה הנ"מ

כשאין קרוב למת יותר מזה גם הנהו קרובים דקתני בהן לא נוחלין ולא מנחילין כגון קרובים שמצד האם הנ״מ שיש קרובים מצד האב היורשין אותו וקרובים לו יותר מקרובי האם ואע״פ שגם אמו ממשפחת אביו אבל אם אמו קרובה לו מצד משפחת אביו ואין לו קרוב מאביו שקרוב לו כמו אמו אז האם יורשת את הבן, ואם אין האם בחיים קרובי האם יורשין אותה דהוי ליה משפחת אב דמכח קורבת אביו באין ליורשו, כגון ראובן שנשא סרח בת אשר וילדה לו נפתלי ומת נפתלי בלא בנים הרי ראובן אביו יורשו ואם אין לו אב ונתתם את נחלתו לאחיו של נפתלי ואם אין לו אחין ונתתם את נחלתו לאחי אביו דהיינו אשר אבי אמו וכו׳ נמצאת סרח דהיינו בני או בנות אשר אם אין לו בנים דהיינו סרח יורשת את בנה ע״כ. ופשוט דכוונת רבינו ירוחם על דברי רשב״ם אלו.

ומ״ש ואם אין לו קרובים מן האב כוונתו כלשון הרשב״ם שכתב ואם קרוב מאביו שקרוב לו כמו אמו ממשפחת אביו וזה לפענ״ד ברור, שוב ראיתי שכבודו ציין במכתבו שחכ״א רוצה לומר דהרי״ו כוונתו ארשב״ם בריש פירקין ומעכ״ת דחה דבריו דא״כ פשוט הוא והרי״ו לא היה צריך להביאו, ולפענ״ד צדקו דברי החכם והרי״ו הביא דברי הרשב״ם והרי רבינו שמואל הרשב״ם ז״ל ראה לפרשו ולא חשבה לדבר פשוט א״כ גם רבינו ירוחם הביאו, וזה פשוט. ומה שכתב מעכ״ת דכוונת רבינו ירוחם אפרשב״ם דף קי״ד ד״ה יורשת את בנה הנה באמת כי לפענ״ד זה אינו דא״כ מה זה שאמר ואם אין לו קרובי האב לפעמים אמו וכו׳ הרי התם לעולם במקום שאין האב קיים והיל״ל ואם אין האב קיים וכמ״ש שם הרשב״ם ובאמת כי אין זה הלכה וע״כ אין הכוונה על הנ״ל כלל אלא על הרשב״ם בדף ק״ח ופשוט.

[ודע דמה שיש לעיין קצת על הרשב״ם ורבינו ירוחם שחשבו דורות של קרובי האב עד אדם הראשון שהרי בגמ׳ שם (קט״ו ע״ב) כתבו הא כיצד נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן ולימא עד יעקב אמר אביי גמירי דלא כלה שבטא ועיין רבינו גרשום שם וצע״ק].

ומה שכתב עוד הזקן אהרן ראי׳ לדבריו מב״ב קי״ד אריו״ח משום ר״י ב״ר שמעון ד״ת האב יורש את בנו ואשה יורשת את בנה שנ׳ מטות, מקיש מטה האם למטה האב וכו׳ ובתוס׳ מוקי לה ר״ת ור״י בגיורת ונפ״מ שלא יהיו נכסיו הפקר ומינה למד הזק״א היכא דלא ידוע לנו משפחת האב נמי כדי שלא יהיו נכסיו הפקר משפחת האם עדיף וגיורת לאו דוקא רק נקט גיורת דזה שכיח יותר, ולפענ״ד הוא פלא שהרי נכסי הגר הם הפקר לפי שאין לו משפחת אב ואין לו מי שינחיל את נכסיו אחריו וממילא מיד שמת נעשין נכסיו הפקר לא כן באדם מישראל שמוריש נכסיו לאחר מותו

ליורשיו ולא נעשו הפקר מעולם. ובפרט שרצה לומר כן לדעת ר"ת ז"ל ואביא ראי' ברורה שאין זה דעת ר"ת שהרי כתב ר"ת בתוס' גיטין דף י"ג ע"א ד"ה והא לא משך וז"ל ועוד אומר ר"ת דבגר לא אמרינן מצוה לקיים דברי המת דכל דאיתיה בירושה מצוה לקיים דבריו הואיל ולא פסק כחו מאותו הממון דמכחו יורשין אבל גר דליתיה בירושה ופסק כחו ממונו אין מצוה לקיים דבריו וכי האי גוונא אמרינן התם דכל דאיתיה בירושה איתציה במתנת שכ"מ ע"ש ועיין ב"ב קל"ז ע"א מתנת שכ"מ.

הנה כתב ר"ת מפורש היפוך סברת הזק"א והחילוק בין גר שאין מצוה לקיים דברי המת לאדם מישראל דגר דליתיה בירושה פסק כחו ממונו בשעת מיתה ונעשה הפקר כיון דליתיה בירושה מיד שמת פקע כחו מכל אבל בישראל שהוא בר ירושה גם לאחר מיתה לא פסק כחו ממונו ומכחו יורשין הבנים והארכתי בזה במקום אחר עכ"פ הר"ת לשיטתו מפורש כתב לחלק בין גר שאין לו יורשין ואינו בר ירושה נכסיו הפקר ולא כן בר ישראל שלא פסק כח ממונו עד שירשו קרוביו א"כ כל זמן שלא ירשו הקרובים הרי אכתי כח של מת על הממון והרי גזל ביד אחרים עד שיבאו היורשים ובמקום אחר הארכתי לפרש בזה דין דתפיסת הבית שכל זמן שלא חלקו היורשין אכתי כח אביהם על הממון אפי' לאחר מיתה והבן כי קצרתי.

ולכן לפענ"ד אין לסמוך על זה ואם הזקן אהרן נמי סמך על זה לפענ"ד אין לסמוך עליו נגד כל הפוסקים והלכה מפורשת ולהנחיל לקרובי האם ובפרט שהזקן אהרן סיים וז"ל ומ"מ לא מצאתי סמך דבר בדברי חכמים עד יבא ויורה צדק ע"כ לפי מה שהעתיק מעכ"ת. ולפמ"ש הרי נסתר ראיתו מר"ת, אלא במקום שיש ב"ד יפול לרשות ב"ד וכמ"ש הערה"ש.

וממילא מה שהעלה מעכ"ת דג' שיטות בדבר, א) בעל שו"ת זקן אהרן ורבינו ירוחם דיורשים ממשפחת האם, ב) מש"כ בשו"ת מים חיים וערוך השלחן דינתנו ביד שליש, ג) דברי הרמ"א דנכסיו הפקר. הנה לפענ"ד כבר הארכתי דרבינו ירוחם לא ס"ל הכי ודברי הבעל זק"א תמוהים, ואין לסמוך עליהם כלל, ב) מה שכתב מערוך השלחן לכאורה נראה הלכה, ג) מה שכתב דלהרמ"א נכסיו הפקר הנה באמת דהרמ"א לא כתב כן רק על שתוקי ולא על מי שהוא אדם כשר שיש לו קרובים ולא הוי הפקר כלל ובפרט לפי שהסברתי מדברי ר"ת דכל זמן שלא ירשו היורשים האמתים לעולם לא הוי הפקר ולא יצא מכח המת.

ומיהו מה שהביא מאחיעזר שו"ת ח"ד סי' ס"ו בצוואות הבריא הנעשות בערכאות שבדיעבד יש לסמוך משום מצוה לקיים דברי המת אם היתה כאן צואה אז אולי כדאי לסמוך על זה עכ"פ כה"ג במקום דליכא יורשים

ידועים לנו ומ"מ לא ידענא אי כאן הוה בכלל מצוה לקיים שהרי לא כתב צואה וליכא עדים שצוה כן, ופשוט דצוואת המת בעי עדים, גם מה שהביא מאפוטרופוס המדינה יקח הכל אם אמת שכן הוא כי לפענ"ד אדרבה כיון שהם היורשים לפי דיניהם א"כ לא יטלו כלום כיון שהם יורשים גם העיקר דברי הגאון ז"ל צריכין ישוב גדול ואין כאן מקומו וצ"ע.

ולכן בנידון דידן נלפענ"ד מאחר דאין קרובי האב ידועים לנו לכאורה נראה כן אם אפשר ע"י שיקחו קצת מן הנכסים וישלמו לחפש אחר קרובי האב שבודאי נמצאים בעולם לכאורה הי' על הב"ד או על מי שהוא לקיים מצות השבת אבידה ואפילו על הם עצמם קרובי האם שכנראה הם שומרי התורה ורוצים לקיים מה שאמרה תורה ולא ליקח מעות שאינו שלהם דבלאו הכי לא היו שואלים כלל, אבל אם אין מי שיטפל וגם יש חשש שהממשלה של קאנאדא שישמעו שאין יורשין יקחוהו לעצמן כפי מה שכ' מעכ"ת וא"כ יש כאן דין של השבת אבידה לבעלים אלא שלא ידועים הבעלים מי הם ולמי להשיב וגם אין ב"ד מסוים שיטפלו בזה אז נלפענ"ד שהגם שאין לומר שהנכסים הפקר כמו בנכסי הגר או בשתוקי כדי שנאמר שקרובי האם שנכנסו עכ"פ זכו בה מההפקר אבל גם אין לומר שזכו בה מדין ירושה אף שבדיניהם הם בכלל יורשים והחזיקו בנכסים:

מ"מ כיון שיש מסים שצריכים לשלם מן הנכסים ואם לא ישלמו יקחו את כל הנכסים למלכות אולי יש לדמות קצת להא דגיטין נ"ח ע"ב בגידל בר עילאי דקביל ארעא בטסקא מבני באגא אקדים ויהיב זוזי דתלת שנין לסוף אתא מרוותא קמאי אמרו ליה שתא קמייתא דיהבת אכלת השתא אנן יהבינן אנן אכלינן וכו' ע"ש ועיין ב"ב נ"ד שציינו התוס' שם גבי דורא דרעוותא דבני באגי דמטמרי הוו ומלכא אמר מאן דיהב טסקא ליכול ארעא והפסידו הקרקע לגמרי התם היו נשמטים מלפרוע והי' קרקע של מלך אבל כאן שהבעלים לא נמצאו דין הוא דכל הני שני דמאן דיהיב טסקי אכיל ואי ימצאו הבעלים הדרי ארעא למרא, דאנן לא קיי"ל בהני לומר דיני דמלכותא ח"ו ולהפקיע ירושת התורה וכבר הארכתי בזה בכמה מקומות וכמה התרעם על זה רבינו הרשב"א ז"ל, ומן הראוי אולי שישומו כמה שוים הנכסים עכשיו וכולי האי ואולי:

אלו דברי ידידו המצטער בצרתן של ישראל וה' ינקום נקמת דם עבדיו השפוך ועד כולי האי שהשמידו ר"ל כל קרובי האיש הזה מצד האב ומצפה לישועתן בישועת ה' כהרף עין בלב ונפש,

מנשה הקטן

סימן כב

בענין אשה שנאבד בעלה בעת השואה וקראה שם בנה על שם בעלה ושוב חזר בעלה אי יכולה לשנות שמו

(שו"ת משנה הלכות)

אדר"ח כסלו התש"מ בנ"י יצו"א

והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה כי הפרני אלקים בארץ עניי ה"ה הרב הגאון המפורסם ראש בשמים המפענח נעלמים כו' כג"ת מוה"ר **אפרים אשרי** (שליט"א) [זצ"ל] בעמח"ס שו"ת ממעמקים ה"ח וש"ס:

אחדשכ"ג בידידות נאמנה. השבוע מצאתי את ספרו ח"ה מונח לפני ואינני זוכר מתי קבלתיו ואם השבתי כבר עליו ואם לא בא יסלח לי על האיחור כי פשוט מרוב הטרדות כנראה נשתכח הדבר ויען ויאמר סלחתי:

ולהראות חביבות לספריו היקרים אצלי אמרתי להעיר הערה אחת כאשר עברתי בסי' י"ג שהביא **מעשה זרה מאשה אחת שנאבד בעלה בעת השואה במלחמה האיומה ונשארה האשה עם ילדה קטנה במחבה מעוברת מבעלה וילדה בן זכר ולפי שכפי מה שקבלה מפי השמועה שבעלה נהרג ע"י הפצצה מאוירון כדי ליתן שם טוב לבעלה היקר בעל נעוריה קראה שם הבן הנולד על שם בעלה ויגדל הילד ויגמל ולאחר המלחמה חזר בעלה מברה"מ רוסלאנד שנמלט לשמה ובא אל אשתו שמח על כל הטוב אשר גבר ה' עליו חסדו ונשאר בחיים הוא ואשתו והילדים וכשמעו שם בנו שקראה לו האשה על שמו נפל ברוחו ומחה על זה שאין רוצה שיקרא על שמו:**

ומעכ"ג האריך הרבה להביא ראיות דבזמן הראשונים היו קוראים על שם אבי זקנו אפילו הוא חי והביא מדברי הרמב"ן שנשא בנו בת רבינו יונה ובתו של רבינו יונה ילדה בן זכר בטולידה והי' לו לקרותו בשם אביו הרמב"ן ואמר הרמב"ן ז"ל אע"פ שצריך לקרותו על שמי אני רוצה שיקרא יונה ע"ש וזרח השמש ובא השמש (תשו' הרשב"ש סי' רצ"א) ומבואר שהיו נותנין שם על שם החיים ועוד האריך בבקיאות נפלאה וסברא ישרה כדרכה של תורה וככחו וחילו לאורייתא:

ולאות ראי' בדבר הנה בגמ' עירובין פ"ה ע"ב בונייס בן בונייס וכו' וע"כ דבחיי אביו קראו כן דא"ל רבי כשתגיע אצל אביך אמור לו הרי דאביו הי' קיים ובירושלמי נזיר פ"ד ותוספתא נדה פ"ה מעשה בר' חנינא בריה דר' חנינא שהדירו אביו מן הנכסים ובד"ה א' ב' פסוק נ' אלה היו בני כלב בן חור גו' חור הי' בן כלב והוליד בן ויקרא שמו כלב. איברא דלכאורה הדבר

מפורש בס"ח סי' ת"ס וז"ל נכרים שקוראים לבניהם בשם אביהם אין בכך כלום והיהודים מקפידים על כך ויש מקומות שאין קורין אחר שמות החיים כו' ובברית עולם שם כתב ויש מקומות וכו' ולכל המנהגים אין אדם קורא בנו בשם עצמו אבל ראיתי במקום אחד עד"מ איש יהודי שמו מרדכי יקרא שם בנו מרדכי והי' זר בעיני מאד ע"כ. ובמק"ח שם הביא שראה בס' אבן ספיר ח"א נ"א ע"ב שבארץ תימן המנהג כי מי שלא יתקיימו לו בנים יקרא הבן בשם אביו ודומה לכך מצא בס' דרך האמונה ומעשה רב בשם תלמידי הבעש"ט בערך קריאת שמות. וע"ש מה שהאריך בראיות גדולות:

ולענינו להלכה יפה הורה וכבר הורה כן גבר בגוברין בשו"ת יודא יעלה ח"ב סי' ק"ו שנשאל באחד שקרא שם בנו הנולד לו בשם אביו למחצה היינו דאביו שמו הי' יצחק בער וזה קרא לבנו בשם בער לבד ע"ש משפחת אשתו אם הולד, ואביו של האב כלומר אבי זקנו שנקרא שמו הקפיד על זה והגאון ז"ל אחר שהביא ראיות משנים הקדמונים שהיו קוראים שם בניהם על שם החיים כתב דאעפ"כ הרי קיי"ל דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור אי אתה רשאי להתיר כו' ומכ"ש בכה"ג שטעם המנהג שמנעו לקרא לבנו בשם אביו בעודו אביו חי דחוששין למילתא וחמירא סכנתא מאיסורא ולכן הורה לשנות שם הנולד ולהוסיף איזה אותיות והיינו שהאב נקרא יצחק בער והוסיף על שם הנולד במקום בער שיקרא בערמן כלומר הוסיף שתי אותיות על שמו הראשון ולשון קודש קרא שמו בישראל יששכר המכונה בערמן ולס"ת קראו אותו יששכר ובלע"ז בערמן ע"ש וא"כ מבואר דיכול לשנות כה"ג:

אלא דלמדתי מדברי הגאון ז"ל דבר חדש שהוא ז"ל לא שינה את השם לשם אחר אלא שהוסיף עליו אותיות ועי"ז נשתנה השם ולכאורה צ"ב למה לא שינה שמו לגמרי ואשר נלפענ"ד בס"ד לומר דבר חדש בס"ד דהנה מצינו באבות ששינה הקב"ה את שמותם מאברם אברהם ומשרי שרה ולא שינה שמם לגמרי אלא הוסיף אות על שמו ושמה ומצינו דהיו"ד של שרי קבלה לפני הקב"ה על שנלקחה ממנה עד שבא משה ונתנה ליהושע ונתפייסה בזה דנתנה לאיש נראה דכל האות שנתן לשם ונלקח יש לו טענות, וביעקב ששינה הקב"ה כל שמו לא יעקב כי אם ישראל יקרא שמך אפ"ה נשאר השם יעקב ובאברהם קיי"ל כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה אבל ביעקב יקרא יעקב ישראל ומבואר במדרשים דפעמים יעקב מלא ושם ישוב שבא מיוב ובכל מקומות מצינו שהאות ניקח למשכון או טעם אחר וא"כ הכ"נ אם ישנה השם לגמרי לשם חדש יהי' טענה להשם שלקחוהו מהאיש הזה שניתן כבר לו וידוע מה שאמר האדמו"ר הגה"ק ר' יחזקאל משינאווע שמה שנותן האב שם לבנו הוא כעין נבואה שנזרקת בו

מן השמים ויש בזה אריכות דברים ולכן נראה דשכל את ידיו הגאון מהרי״א זצ״ל והוסיף שתי אותיות על שמו ולא החליף את שמו באחר כדי שלא יהי׳ לו טענות עם השם שניתן מלידה וא״כ לפענ״ד היכא דצריך לשנות השם כגון באופן זה או באופן אחר נלפענ״ד דיש לשנות באופן שישאר שם הראשון ולהוסיף עליו כגון שם שמעון דן דניאל וכיוצא בו:

אלו דברי ידיד נפשו דושה״ט ושכ״ג,

מנשה הקטן

סימן כג

הנני מצרף תשובה שכתבתי לאחרונה לעיר אונגוואר החריבה והבזויה בענין בת ישראל הנישאת לעכו"ם רחמנא ליצלן אם חייבת במזוזה

בס"ד, בין כסא לעשור התשס"ח ירושלים עיה"ק

לכבוד הרה"ג וו"ח כש"ת ר' מנחם מנדל טייכמאן שליט"א **רב ומו"צ בעיר אוזשגאראד יצ"ו.**

קבלתי המעטפה עם כמה מכתבים מעיר הגדולה שנתגדלתי בה, עיר אונגוואר באוקראינא וקראתי בהנכתב פעם ופעמיים ויותר מזה, וזלגו עיני דמעות על חורבן העיר ויושביה יותר מעשרת אלפים יהודים קדושים וטהורים אשר בא אותו רשע היטלער ותומכיו עד שלא נשאר בעונ"ה רק זעיר שם זעיר שם, וגם הם בעונ"ה בבחינת ואת ערום ועריה אוי נא לנו כי חטאנו ומה עבר עלינו ראה ה' והביטה כי היינו ללעג ולקלס ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו, ודרכי התורה וציון אבלות, ובזה מצד שני הנני שמח בההודעות של פעולות חשובות להחזיר כל שאפשר לה' הן בבריתים, כשרות חינוך שיעורים בהלכה וחסידות, עוסק במקוה לבנות תפילין מזוזות והעיקר שיש בנפשו רצון עז להקים באונגוואר ישיבה תפארת בחורים ה' יצליח דרכו והלואי שנזכה לבשורה טובה מפתיחת ישיבה א"ס.

ובנדון שאלתו בבת ישראל הנישאת לעכו"ם אשר בעונ"ה הרבה נמצאים ככה בפרט במדינות הקומוניסטים שהם שונאי דת, ובנות ישראל מחמת צרות הגלות פעמים באונס ופעם ברצון נשאו להם, ועכשיו במשך הימים יושבים ובוכים על גורלם, ועתה נשאל ממשפחות כאלו אשר גרים בסביבותיו לקבוע להם מזוזה בפתחם, ומעכ"ת ציין לדברי הרמ"א יו"ד סי' רפ"ו שנחלקו אי בית השותפים חייב במזוזה, וכ"ש שותפים ישראל ועכו"ם אי חייב במזוזה, וכתב דמצות מזוזה הוא מצוה גדולה ובזכות זה יתקרבו לעדת ישראל.

והנה מעכ"ת כתב דדין שלנו במחלוקת שנוי' דהרמ"א ביו"ד סי' רפ"ו פסק דבית השותפים ישראל ועכו"ם פטורין ממזוזה והכא שוי' להו כשני שותפין ופטורין מן המזוזה, אך רבים חלקו על הרמ"א, עיין בערוך השלחן סעיף ב'.

ובנידון דידן, אם הבית שייך לנכרי ומחזיק ישראלית בביתו ואפי' נשאה בערכאות, אינה מחוייבת במזוזה בביתו. ואפילו את"ל שבגוונא דא המה

שותפים בבית, ובפרט אם שניהם שוכרים דירה בשותפות, הרי פסק הרמ"א שאין לקבוע, וא"כ למה עלינו להחמיר יותר מדברי הרמ"א לעוברי עבירה.

ואם הוא להיפך שהיא מחזקת את הגוי א"כ הבית שלה וחייבת במזוזה, מ"מ קשה מאד בשביל זה להניח לה לקבוע מזוזה שהרי אפי' בבית של ישראל אם יכניסו שמה ע"ז ועוד דברים משוקצים אסור להכניס שם מזוזה. ועוד דמסתמא הילדים ילכו בדרכיהם ויבזו את המזוזה עם כל התורה, והגם שראינו שהרבה מהם נותנין בניהם למול מ"מ זה ע"פ רוב או לפייס ההורים או סתם כעין סגולה יהי' מאיזה טעם שהוא.

ובשו"ע יו"ד סי' רצ"א גוי שרוצה לקבוע מזוזה אסור למסור לו. ומקורו בדרכי משה משו"ת מהרי"ל החדשות (סימן קכג) ואעתיק לשונו מה שיש ללמוד לנידון דידן. וז"ל, אסור למסור מזוזה לגוי וכו' ואי משום דקאמר שרוצה לשומרה בטהרה היינו כל זמן שאינו נזוק אבל אם יראה שאינו ניצול כ"ש שמבעט ומתחרט, ועוד התינח בחייו אבל כשמת וזרעו אחריו ירשוה מה תהא עליה, ועוד יש לדמותו להההיא דמנחות דאין מוכרין טלית מצויצת לגוי, וחד טעמא מפני הסכנה שמא יתלוה ישראל עמו בדרך דסבור שהוא יהודי, ה"נ בנדון זה שמא יתלוה או יתאכסן אצלו ע"י המזוזה. הלכך מכל צד נ"ל דאסור אלא שיש לדחות הגוי במילתא, דלא מהני למאן דלא מנטר את התורה, ובשביל שאנו נזכרים על זה יחוד הי"ת ועול מלכות שמים ועול מצות בכניסה וביציאה אותו זכות מצילנו ושמרנו ולדידהו אדרבה הוה להו למזכרת עון שהם עושים הפכו כפי אמנתנו עכ"ל. וה"נ בישראלית שנשתמדה נמי שייך כל הנ"ל, וגם שבני ישראל העוברים שם יראו מזוזה יפנו שמה ויאכלו מזבחם ויתערבו.

ומה שטוען מעכ"ת דאפשר עי"ז יחזרו בתשובה, כיון שראינו שמבקשין להביא להם מזוזה, באמת שהרבה תולים בזה על הדרש דגמ' (שלהי ברכות) עת לעשות לה' הפירו תורתיך, אבל לא אמרו זה אלא במי שהוא שומר התורה, אבל בבחור ישראל או בחורה ישראלית אשר השליכו את כל התורה כולה והלכו ונשאו בפרהסיא על כאלו לא אמר עת לעשות כי הם כבר הפרו התורה אלא שעכשיו הוסיף פשע על רשע, אדרבה יסביר להם הנשאל על זה שצריך להאמין ולהחזיק את התורה אז התורה הוא רפוא לכל גופו אבל כל זמן שהם יושבים ודרים בין הגוים והתערבו זע"ז, אדרבה מצוה להודיע להם האמת. ואם באמת חוזרת בתשובה הרי בידה לעזוב את הגוי ולבנות בית עם אדם מישראל ותשוב אל ה' וירחמו וגם השלוחים יסייעו אותם ויזכו עם כל ישראל לבאג"צ בב"א.

עכ"פ לפענ"ד לא מצאתי מקום מצוה או היתר לקבוע מזוזה בבית שגוי

וישראלית דרים יחדיו, והוא מביא ע"ז שלו בבית והיא מביאה המזוזה, והו"ל אור וחושך משתמשין בערבוביא.

והנני חוזר על הראשונות יישר כחו וחילו להחזיר בתשובה מאחינו בנ"י הנדחים, ומע"כ כותב שבאונגוואר יש כעת כ-1,000 נפשות אשר על שם ישראל מכונים ושומרי תורה מועטים הם כמה משפחות חמש ושש במספר, ירחם ה' על האודים הנשארים כרחם אב על בנים לעולם (קידושין מ').

דברי אדם מועט לעולם לב בוכה על שבר בת עמי

החותם בכבוד,

מנשה הקטן

קינה לתשעה באב על ששת מליונים שנשמדו ע"י הנאצים ימ"ש

א

אני הגבר

א ני הגבר, ראה שבר, מרורים הרווני במסגר מסוגר, ובקרבי כל אבר מפרפר

ת רד עיני דמעות, כל היום בלי הפוגות, כפלגי מים מנשף ועד צפר

ב ראש כל חוצות, ועל ההרים וגבעות, אשא נהי וקינה אעורר

ש בר בת עמי, חורבן בית ישראל העולמי אבכה כמאבל ולא כמשורר

ג ם כי אזעק ואשוע, על אבדון הורי אחי ורעי, כל היום תמרורים

ר וב יגוני וצערי, על חשכת שמשי ואורי, בלב טמונים נשארים

ד ברים כי אחדל, כאבי עוד יגדל, אהא איך נפלו הגבורים

ק הלות קדושות מישראל, בקריאת שמע ישראל, ע"י היטלער והנאצים הארורים

ה רגו מהם רבבי רבבות, שרפו גופם בקרימאטאריות, ומאש אוכלה לחיים נשארתי

צ מתו במחנה קאנצענטריישאן חיי, ויורו בי חיצי אויבי, הן אמרתי נגזרתי

ו מכבשוני אש, אוד מוצל מאש, להעד על עדתי נצלתי

פ ראים, קברו ושרפו מהם חיים, הרגו וצלבו השריים, ואומרים און לא פעלתי

ז דון לב הנאצים, נוסף על כל המנאצים, המה מקור הרשע

ע ד אני לכל אומיא, בחיא ובתר חיא, עונותם גדלו על כל פשע

ח מס גזול שוד, רצוח בלי שפוט, תלוי ושרוף ואין לא-ל מושיע

ס מי גז כביכול במרחצאות, ואכזריות ומיתות משונות, לעם ישראל נושע

ט הורי לב, נטרפו כארי וכזאב, נפשי עדין ורוחות קדושה

נ שים צדקניות, אבות ואמהות רחמניות, צדיק ועניו חסידה ופרושה

י ונקי שדים, שרפום עדי חיים, בחורים ובתולות איש ואשה

מ לאו ימיהם, פתאום בא קציהם, אויה לי ממלכות הרשעה

כ לות וחתנים, מבושמות ומלבשות שנים, ישבו על המשבר כיולדות

ל ענה וראש, לעם הנבחר מראש, שפכו דמם כזבחים ועולות

ל ומדי תורה, ביראה טהורה, עם הבל פיהם של תינוקות

כ הנה וכהנה, הוסיפו בני עולה, ארזי הלבנון להרוג ולכרות

מ רנן ורבנן גאונים, אדמורי"ם צדיקים קדושים וחסידים, מלאו מהם כבשונים

י דו פרש צר, בית ישראל ח"ו להפר, ולהמית אבות על בנים

נ הרגו ונשרפו, רובם נשמדו, משנת תרצ"ד - תש"ד על קידוש אדון האדונים

ט ובים היו חללי חרב, מחללי רעב, ואוי למי לתליה ושרפה נדונים

ס ״ס המציאו להם, ולבניהם ולנשיהם, מיתות תחת הרקיע לא נשמעות
ח יל הגערמאנים, בעזרת רוב העמים, ומהם הצטיינו הזאנדער קאמאנדות
ע רטלי גוף, עם חתיכת בורית מגוף, הכניסום הבליעל עם אלונטאות
ז לעפה אחזתני, זיעת מות הציקתני, בראותם מושלכים ערימות בערומות
פ יהם דבר שוא, ולשונם למו יכזב, דברי שקר סילוף ומעל
ו איך לא אזעק שבר, אהא על הדבר, עורה עורה שוכן בערבות ממעל
צ לצל כנור ותוף, הביאו לרוב עם שירים לאזן כרעל
ה וי אח ואחות, שרים ושרות ופחות, האיך בעונות אתם מלכחות עפר כבני בליעל
ק דושים וטהורים, הכניסום לרחוץ במים המרים, ופתחו להם גז צינורות
ד מם דרוש, מקטן ועד ראש, אנא ה׳ א-ל נקמות
ר ועדים ונבהלים, נשברים מושלכים ומושפלים, חלו וזעו נשמות הטהורות
ג בוה מעל גבוה, אל תתן לרשעים מרגוע, אשמתם גדלה מכל האשמות
ש ומו שמים, אל להם טל ומטר לחיים, ותזל כל עין דמעות כימים
ב ית ישראל הריני כפרתם, מי יתן לנו תמורתם, איך חשכו המאורות בצהרים
ת מימים נשמותיהם, החזירו ליוצריהם, גופם שרפו ופזרו אפרם כמים
א יכה בעונותינו, נאבדו בני אומתינו, האומרים קריאת שמע בכל יום פעמים

מה מאד בכה אבכה עליך, עליך ועל חלליך, ששת המליונים שבאו על קדה״ש בחרדה
נ שמותיהם עת אזכיר, הוד קרנם גדע והקציר, אחזתני חיל ורעדה
ש מך הגדול המחולל בגוים, חלף הבן יקיר לי אפרים, א-ל גדול גבור ונורא
ה שיבנו ה׳ אליך, ושפוך על הגוים זעמך, כי אכל את יעקב ושרפו התורה

ה ן גוים כמר מדלי, נקום מהם נקמתי, כי שפה אחת לכולם
ק דוש ישראל להכחיד מגוי, וחלילה למחות את שמו, ובעודם חיים לבלעם
ט רם נקרא ענינו, ענינו ה׳ אלקינו, כי בנו בחרת מכל עם
נ חלתך אנחנו, ובשמך הגדול בטחנו, השיבנו אליך ונעבדך ביראה כימי עולם

ח י זעוך קומתם לעומתם, ותבא עליהם כל רעתם, ולא יקומו לעת התחיה
ז כור לנו ברית אבות, אפרו של יצחק ערוב עם עצמות השרופות, החיים בטל התחיה
ק רן ישראל תרומם בזו השנה, ילד שעשועים יתום ואלמנה, במתים א-ל מחיה
חזק לבן הגבירה, והחזר לנו העטרה, ובאו ירושלים עיר קדשיך כעת חיה ולציון ברנה.

ב

תשבי יבשרנו

ת שבי שלח לבשרינו, מארבע כנפות הארץ לקבצנו, ולהשיב לב בנים על אבות
מ שמים יגולו רחמיך, על עמך עירך ונחלתיך, האבלים והשוממים והחרבות
ה סדיך גלגל על מדותיך, ותבנה בית מקדשך, זכור לנו הקרבנות מבנים ואבות
ה על אלה תתאפק א-ל אדון, נא העבר ממשלת זדון, ונקום נקמתך אתה א-ל נקמות

א דון כל היצורים, אזעק לפניך תמרורים, זכר הנאצי העמלקי מתחת השמים תמחה
ת בא כל רעתם לפניך, אשר כלו רוב משארית עמך, בתופים ובמחולות ובכלי זמר ושמחה

ז כור אשר חרף צר, כמוהו לא קם אכזר, על בנך יחידך מיום בריאת שמים וארץ
כ מעט עשה כלה, כשריפת פר ועולה, והרגיז כל העולם כולו להכחידם מן הארץ
ר על וסמי גז, גופם שרף בתנורי חשמל וגז, ומהם גם שרפו וקברו חיים בארץ

ע מך אש פדית, בניך אשר טיפחת ורבית, בכל העולם אשר שמעו עמים ירגזון
מ ושלכין חללי חרב וכידונים, לחכו עפר כתנינים, ונפוחי רעב בלי מחי׳ ומזון
ל שומע זאת תצלנה אזנים, ואתה תשמע מן השמים, איך גדע בעלי קרנים בחרי אף וחפזון
ק רן ישראל לקעקע, במיתות משונות אין כהנה לרוע, טרפם ואכלם כחי׳ רעה בירגזון

ה נאצים הארורים הגערמאנים, ברשעתם ורציחתם הטיראנים, חיל אחז לעליונים ותחתונים
נ זדזעה העולם כולו, מהיטלער ופמלי׳ שלו ימ״ש, מהשמדת מישראל יותר מששת מיליאנים
א תמה על השמש, איך לא עמדה מלהאיר ולשמש, לעם שאינם ראוים ליציר כפיו נמנים
צ לם אלקים ואדם השחיתו, גרועים מהחוי והיבוסי, אף מחיות טרף ירדו רבבות מונים
י מחו מספר חיים, מתחת ארץ עד שמי שמים, לא תשאר זכר מהם ומהמונם

מ י כמוך באלים, ה׳ סובל ומעלים, עין הסוררים הרוצחים והרשעים מכל הדורות
ת ביא קיצם עליהם, ונקום דם עבדיך נשפך בידיהם, כמים נובעים בנחלים ונהרות
ח יות רעות כפירים ונמרים, אריות נחשים ועקרבים, שפיפון עלי דרך הולכי מדברות
ת חת השמים בכל הנבראים, לא נמצא אכזריות כהני פראים, מאז נוצר חיים עלי אדמות

ה' הלנצח תאנף ותשכחנו, והלעולמים תכעוס ותעזבנו, חלילה לך אדון כל הנשמות
ש מע צעקת חלליהם, הם ונשיהם ובניהם, מובחרי עמך צועקים אליך מעלי אדמות
מ קהלות רבות, רבנים גאונים, אדמורי"ם צדיקים וחסידים, ראשי ישיבות בע"ב זקנים וזקנות
י ונקי שדים בחורים ובתולות, מעולפות כספירים חתנים וכלות, על קדוש שמך הם נשרפות
מ פולניא, רוסיא, ליטא, גרמניא, טשעכאסלאווקיא, אונגארן, האללאנד, בעלגיא, צרפת, יון, איטאליא, שוועדען, נארוועגיא, ראמניא, עסטרייך, טוניסיא, לעטלאנד, יוגאסלאוויא, ועוד כמה קהלות קדושות מארבע כנפות הארץ משנת ה' תרצ"ח עד תש"ה, להשמיד ולהרוג ולאבד בארבע מיתות ב"ד ובסמים יום יום לאלפים ורבבות, הובאו ברכבת עומדים צפופים רעבים גם צמאים, צפד לשונם לבשרם, הילדים צעקו תנו לנו מים, וההורים משיבים למה לי כזה חיים, כך הם מובאים מתחלה להגעטאות, ושוב להקרעמאטריאס, בליווי הס"ס הנאצים והזאנדער קאמאנדאות, בכל מיני רשעות ואכזריות אשר על הכתב אי אפשר להעלות, צרו ורדפו בנים על אבות, התחנה האחרונה נשמע מיידיאניק, טרעבלינקא, בירקאנו, אוישוויץ, מאנאוויץ, גליאוויץ, בוכענוואלד, דאכא, ווארשא, יאווזשנע, טערעזיענשטאט, כולם שמות ממקומות המפורסמים, ועוד כהנה וכהנה שמות הנעלמים, נתקבלו בבורקנא ע"י רוצח הידוע, כל היוצא מרכבת מיד לפניו מופיע, ובידו המלאה דם, ימין או שמאל מורה באצבע, אלו לשמאל לסמי גז ותנורים, ולימין לרדותם בעבודת הפרך עדי יצא דמו וחייו גמורים, תינוקות זרקו באש כשהם חיים, והקולות והבכיות עלו עד לב השמים, כאלו וכאלו ראו עיני, הידים רותתות והשערות עומדות, וברכים כושלים בזכרי נגד עיני, לבד מה שזרק הרשע מאבנ"י בהשלכתם לנהר דניעפר, ונהר דאנייר, והריגות בבאבי יער, וכל אלו בגלוי וברבים וכמה הרגו בלתי ידועים כי לא נראו באשנבים, הכל הביא עלינו המציק, ובלעג בשיניו החריק, אי אלקיכם, צור אשר אתם בו חוסים, למה לא בא להושיעכם, כשאתם מאויבכם נדרסים.

וכשחטאו ישראל עמד משה והתפלל עליהם ה' אלקים וגו' למה יאמרו מצרים לאמר מבלתי יכולת להביאם אל הארץ וברעה הוציאם להרוג ואתה ברוב רחמיך אמרת סלחתי כדבריך, ועתה מארבע פינות, עם הבינות, הובאו לבית השחיטות, ואתה עתה אלקי סליחות, למה תהי' כאיש נדהם, המוכה מגדול ורם, ואין בידו להושיע אונים, את שמך הגדול בגוים המחולל, תתקדש ע"י ישראל ויהולל, אותך ואותנו להושיע תחוש בלי הרף, שפוך חמתך אל הגוים באף וחרב, תשמידם מתחת שמי ה' בקרב, שמור שארית ישראל, ואל יאבד עוד ישראל, שונאיהם כעשן מן העולם תכלם, מתחת השמים תכחידם, כי אכל את יעקב וחרפו כביכול ה', חיים ארוכים לאודים מוצלים מאש, אשר קדשו שמיך במים ובאש,

מ מרום תלחום עם שונאינו, העומדים בכל דור לכלותינו, העבירם מן העולם מדה כנגד מדה

נ חמו נחמו יאמר אלקינו, בתוך אבלי ציון וירושלים תנחמנו, ובנה ירושלים עיה"ק בקנה המדה

ש לח לנו משיח צדקינו, מארבע כנפות הארץ לקבצנו, ותרחם על האלמנה הגלמודה

ה שתא בעגלא ובזמן קרוב, עמך אשר אמרת לא יספר מרוב, תשמחם בשור הבר ולויתן ויין המשומר מוכן לסעודה

הקטן יעקב ודל בכור הוא לאמו, נתברך בברכת שמים מעל הרם קרם עמו תהלה לכל חסידיו בגאולה העתידה

חזקו משנה לשנה, ונספר באזני בנינו ובנותינו הקינה החדשה והישנה, הן הן נוראותיו וגבורותיו בכל דור ודור מחדשים עלינו גזרותיו, העומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה ברוב רחמיו מידיהם מצילנו, אשמח ואשיש ביום אשמע מבשר קול, מבשר ויתקע בשופר גדול, יגאל בעוז משבי, להשיבנו אל ארץ צבי, ע"י מלך המשיח ואליהו התשבי.

• • •

זכור אל תשכח - געדענק פארגעס נישט

איך וועל עס דיר אימ̇מער דענקען
אבער איך וועל אויך דאס דיר נימאהל שענקען
דיינע שוידערליכע פארברעכענס וואס די ביזט קעגען מיין פאלק בעגאנען
עס פאלט אויף מיר אַ שרעק ווען איך טו זיך אין זיי דערמאנען
דעם גרעסטען טייל פון מיין פאלק האסט אזוי שוידערליך אומגעבראכט
פארגאזט, פארסאמט, געמארדעט פארברענט אין ציניש געלאכט
עופעלעך פון דער מאמעס ברוסט האסט ברוטאל אוועק געריסען
אין מיט ווילדע אכזריות האסט זיי לעבענדיגע אין פייער געשמיסען
דיין רציחותדיק פרצוף האסט אנגעשטעלט מיט פארביסענע ציין
ווען די קולות פון מאמע אין קינד האבען געגרייכט דעם זיבעטען הימעל אין געוויין
די ביזט אויך געווען דער זעלבער מערדער דער קאלטער
ווען די האסט זיך צעשריעגען ווארום לעבט נאך דער הונט [פאטער] דער אלטער
דעם עלטערען ברודער האסט צוערשט געטאן זיין בלוט אויסצאפען
אין דאן אויך איהם האסט צום טויט דערשלאגען
די אינגערע שוועסטער האסט אויך נישט געלאזט אדורך גיין
עס האט נישט געהאלפען איר יעמערליך ביטער געוויין
אפעראציעס האסט אויף איר צארטען קערפער געטאן מאכען
אויף איר איידעלן הייליגען לייב האסט דורכגעפירט די גרוילסטע זאכען
דארט האסט ערשט געוויזען ווי די ביזט נידערטרעכטיג אין אכזריותדיג געמיין
נאך די אללע פייניגונגען האסט זי נאך נישט געלאזט אוועג גיין
ביז איר הייליגע נשמה האם געטאן פון איר ארויס שוועבען
אויף אזא שווערליכען וועג האסט פארשניטען אויך איר לעבען
דיין בלוט דארשטיגע האנט איזט נאך מיט די קרבנות נישט געווארען זאט
ביז די האסט פון דיין פלייצע ארונטערגענומען דעם אוטאמאט
האסט צו זאמען געטריבען טויזענטער פון מיינע ברודער און שוועסטער
אין דאס איזט געוועזען דיין מאסען מארד דער גרעסטער
אַ צעיושעוויטער ווי אַ ווילדע חי׳ האסט גענומען שיסען
אין דאס בלוט פון מיינע טייערסטע האט טייכען גענומען גיסען
עס זענען געפאלען אויפען ארט טויזענדע טויטע חמרים
אין די רעשט האסט באערדיגט צוזאמען אין לעבענדיגע קברים
אין די גאז קאמערן האסט פערסאמט צענדליגער טויזענדער מאסען
זייערע קערפער האסט פארברענט די אש צעזייט איבער פעלדער אין גאסען
6 מיליאן פון די שענסטע אין בעסטע פון מיין הייליגען פולק בגוף ונשמה

האסט געשענדעט אין פארניכטעט די אכזר משוקץ טמא ומטומא
פון די אללע מעשים תעתועים ווילסט דיך ריינוואשען אצינד
די מאכסט דעם אנשטעל פון איין ערליך אומשולדיג קינד
פון דעם שרעקליכען חורבן טוסט זיך גארנישט קוועלען
די טַענֶעסט גאר די האסט בלויז אויסגעפירט דיינע באפעלען
אבער דענק נישט דאס דאס וועט דיר אזוי פשוט אנטגיין
ווייל די אלליין האסט געגליסט אין געגערט די רציחות צו באגיין
איך האבע דיך נאצי בעסטיע גיט אבזערווירט
אין איך בין איין עדות צו דער וועלט ווי מערדעריש די האסט זיך געפירט
איך האבע אבער איין עדות וואס זעט פון דער נונט אין פון ווייטען
אַ לעבענדיגען פון יענע און פין אללע צייטען
אין אויב אויף דער וועלט איזט אזוי גראב אין גרויס דער ליגען
אין מען האט דיר שוין גאר אללעס פארשוויגען
דענק נישט יא אז דיין שפיעל איזט שוין דיר געלינגען
אז מען האט דיר שוין אללעס ארינטער געשלינגען
ביים בית דין של מעלה וועל איך דיך פערקלאגען
אין פאר דעם גרויסען געריכט וועל איך מיט מיינע חברים עדות זאגען
דער שופט וועט זיין השם יתברך אליין
אין דער משפט וועט זיין ריכטיג אמת אין ריין
אן שרעק אין אן פחד אין אן מורא,
איזט דער משפט פון דעם הייליגען בורא
וניקתי דמם לא נקיתי איזט זיין פסק דין,
ער טוט גערכטען משפט פון די הערנער פון ראם ביז צו א שפין
דער וואס טוט אומשולדיג בלוט פערגיסען
דער מוז אויך פון זעלבען כוס געניסען
נאצי מערדער אין דיינע קאמראדען אייער סוף וועט אין קורצען קומען
אין מען וועט פון די ערד אויסמעקען אייערע נעמען
עס וועט זיך גיסען ווי טייכען אייער בלוט
אוי ווי דערלעבט מען שוין די זיסע נקמישע מינוט
אייערע נעמען וועלען פון אינטערען הימעל אויסגעמעקט ווערען
איז מער וועט פון אייך מער נישט זעהן אדער הערען
די שונאי ישראל וועלען דאן זעהן אללע
דאס הייליגע פאלק ברום המעלה
השי"ת וועס אונז שיקען משיח דעם גרויסען באפרייער
דעם בית המקדש וועט ער בויען מיט אַ הייליגען פייער
עס וועט ווערען דערהויבען אין געהייליגט דער נאמען פון אונזער ג-ט
ביום ההוא יהיה ד' אחד מיר נעמען שרייען הויך קליין אין גרויס
שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד